

Pia Lundbom ja Jatta Herranen (toim.)

SOSIAALINEN VAHVISTAMINEN KOKEMUKSINA JA KÄYTÄNTEINÄ



SOSIAALINEN VAHVISTAMINEN KOKEMUKSINA JA KÄYTÄNTEINÄ

Pia Lundbom ja Jatta Herranen (toim.)

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

© tekijät ja Humanistinen ammattikorkeakoulu
SOSIAALINEN VAHVISTAMINEN KOKEMUKSINA JA KÄYTÄNTEINÄ
Pia Lundbom ja Jatta Herranen (toim.)

Sarja C. Oppimateriaaleja 26, 2011
ISBN 978-952-456-114-3
ISSN 1799-2885
L 1458-2885

Humanistinen ammattikorkeakoulu – HUMAK
Annankatu 12, 00120 Helsinki
www.humak.fi
humak@humak.fi

Sisällysluettelo

<i>Pia Lundbom & Jatta Herranen</i> SOSIAALISEN VAHVISTAMISEN AJANKOHTAISUUS	4
<i>Tuija Mehtonen</i> SOSIAALISEN VAHVISTAMISEN OSAAMINEN	13
<i>Jatta Herranen & Sinikka Mäntysalo-Lamppu</i> SUOMEN LASTEN PARLAMENTTI OSALLISUUDEN MAHDOLLISTAJANA	30
<i>Sanna Pylkkänen</i> NUORISOERITYINEN EHKÄISEVÄ PÄIHDETYÖ – ASKEL 2010-LUVUN PÄIHDEKASVATUKSEEN	59
<i>Anne-Maria Saaristo</i> EMOTIONAALINEN AMMATTITAITO OSANA SOSIAALISEN VAHVISTAMISEN TAITOISUUTTA	71
<i>Erja Anttonen</i> YHTEISÖTAIDE ERI-ikäISTEN KOHTAAMISESSA: LÖYTÄJÄ SAA PITÄÄ	86
<i>Markku Rautiainen</i> NUORTEN ASUMISEN SISÄLTÖPALVELUT SOSIAALISENA VAHVISTAMISENA JA PSYKOSOSIAALISENA TYÖNÄ	97
<i>Katja Danska-Honkala & Martti Poteri</i> KOHDENNETTU NUORISOTYÖ SOSIAALISEN VAHVISTAMISEN KONTEKSTISSA	127
<i>Henna-Riikka Seppälä</i> VAHVISTAVAT VERKOSTOT	150
<i>Anssi Kemppi & Riitta Kittilä</i> HYVINVOINTIJÄRJESTÖT SOSIAALISESTI VAHVISTAMASSA	165
<i>Tiina Honkonen</i> MITÄ VÄLIÄ? – VÄLITÄN HANKE HANKASALMELLA	179
<i>Jaakko Nuotio & Maija Miettinen</i> TUKIHENKILÖTOIMINTA SOSIAALISEN VAHVISTAMISEN MENETELMÄNÄ	191
<i>Irja Mikkonen</i> VERTAISTUKI OSANA SOSIAALISTA VAHVISTAMISTA	204

Pia Lundbom & Jatta Herranen

Sosiaalisen vahvistamisen ajankohtaisuus

EU-komissio nimesi vuoden 2010 Euroopan köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnan teemavuodeksi. Käytännössä jokainen EU-maa toteutti teemavuotta omalla kansallisella ohjelmallaan. Suomessa painopisteeksi valikoitui osallisuus ja yhteenkuuluvuus. Osallisuuden, yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden pohtiminen ja edistäminen on aina ajankohdasta, mutta varsinkin taloudellisen laman syövereissä erityisen merkittävä aihekokonaisuus. Kansallisesti teemavuotta koordinoi Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (ks. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/hankkeet/stop_koyhyys)

Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunta on haastavaa, eikä oikeita onneen liene tarjolla. Julkisessa keskustelussa hyvinvointi ja erilaiset tavat edistää ihmisten hyvinvointia ovat olleet runsaasti esillä. Erilaiset huolen ”vyöhykkeet”, kuten esimerkiksi lapsiperheiden taloudellinen tilanne, nuorten työttömyys ja ikäihmisten jaksaminen, ovat korostuneet viimeaikaisissa yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Etenkin viimeisen vuoden aikana kurjistunut taloustilanne on saanut monet toimijat pohtimaan, mitä voisi ja mitä tulisi tehdä hyvinvoinnin lisäämiseksi. Heikkenevä taloustilanne on johtanut mittaviin säästötoimenpiteisiin muun muassa kuntatasolla. Apuun on usein huudettu erilaisia kansalaistoimijoita. Kansalaisjärjestöt ovat myös vastanneet huutoon monin tavoin kehittämällä erilaisia palveluita, suunnittelemalla hankkeita ja innovoimalla sosiaalisesti.

Tuoreen Kansalaisbarometrin mukaan valtaosa suomalaisista pitää tärkeänä mahdollisuuksiaan vaikuttaa omaan asuinympäristöönsä, asuinkuntaansa sekä laajemmin koko yhteiskuntaan (Siltamäki ym. 2009, 17). Toimiessaan kansalaisina ihmiset ovat aktiivisia sellaisissa kysymyksissä ja asi-

oissa, joita he pitävät tavalla tai toisella tärkeinä. Esimerkiksi järjestötoimintaan tai kansalaistoimintaan osallistumisella on monenlaisia funktioita – jollekin se on mahdollisuus tavata ihmisiä, toiselle uusien asioiden oppimisen väylä, kolmannelle keino politikoida ja niin edelleen. Osallisena oleminen ja johonkin ryhmään kuuluminen voi olla sellaisenaan yksilölle voimaannuttava kokemus.

Hyvinvointia pyrkivät lisäämään monenlaiset toimijat ja tahot. Koulutusorganisaatioille tämä tarkoittaa sitä, että koulutuksen avulla tulevien alan ammattilaisten täytyy saada monipuolisia ammatillisia valmiuksia yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvoinnin ja toimintakykyisyyden tukemiseen. Esimerkiksi ammattikorkeakouluista valmistuvat yhteisöpedagogit ja sosionomit toimivat sellaisissa tehtävissä, joissa laaja-alaiset taidot yksilöiden ja yhteisöjen tukemiseen ovat tarpeen. Opiskelijoille sosiaaliseen vahvistamiseen kiinnittyvät opinnot tarjoavat mahdollisuuden syventää omaa osaamistaan ja olla mukana kehittämässä esimerkiksi erilaisten kolmannen sektorin toimijoiden toimintamuotoja. Työelämässä jo oleville sosiaalisen vahvistamisen näkökulmasta yksilö- ja yhteistyön tarkastelu tarjoaa uskoaksemme uusia tulokulmia ja peilauspintoja.

Sosiaalinen vahvistaminen käsitteenä

Sosiaalinen vahvistaminen itsessään on kohtuullisen laajalti käytetty käsite, jonka systemaattisempaa teoreettis-käytännöllistä avaamista tavoittelemme tässä teoksessa. Olemme kiinnostuneita tarkastelemaan sosiaalista vahvistamista työmuotoina sekä sitä, millainen foorumi kansalaisjärjestöt ja kansalaistoiminta, mukaan lukien erilaiset vertaistuen muodot, ovat sosiaalisen vahvistamisen edistäjinä, mahdollistajina ja luojina. Tarkoituksemme on lähestyä sosiaalista vahvistamista etenkin ehkäisevän työn näkökulmasta. Siten myös esimerkiksi erilaisten osallisuutta edistävien ja tukevien työ- ja toimintamuotojen tarkastelu on tarpeellista. Kirjan eri artikkeleissa määritetään sosiaalista vahvistamista, tarkastellaan erilaisia sosiaalisen vahvistamisen työmuotoja sekä syvennetään ymmärrystä sosiaalisessa vahvistamisessa tarvittavasta ammatillisesta osaamisesta.

Sosiaalinen vahvistaminen on kiinnostava käsite, jolle yhden yksiselitteisen määritelmän antaminen on haastavaa, jopa tarpeetonta. Tähän mennessä sosiaalista vahvistamista ja sen eri ulottuvuuksia on avattu varsin vähän. Täsmällisesti sosiaalista vahvistamista määritteleviä ja tarkastelevia oppikirjoja ei ole olemassa. Tämän teoksen on tarkoitus paikata olemassa olevaa ”aukkoa”. Vaikka kirjassa ei keskitytä yksinomaan nuoriin ja nuorten sosiaaliseen vahvistamiseen, tarjoaa Nuorisolaki (72/2006) yhden tulokulman määrittää ja ymmärtää sosiaalista vahvistamista. Nuorisolain 2. pykälän kolmannessa momentissa todetaan sosiaalisella vahvistamisella tarkoitettavan ”nuorille suunnattuja toimenpiteitä elämäntaitojen parantamiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi”. Sosiaalinen vahvistaminen tarkoittaa kyseisen lain tulokulmasta varsin kokonaisvaltaista tukemista, jonka tavoitteena on yksilön hyvinvoinnin lisääminen ja sen edistäminen.

Kuka sitten tarvitsee sosiaalista vahvistamista ja miksi? Pelkistetysti voinee sanoa, että jokainen voi tarvita jossakin elämän vaiheissaan sosiaalista vahvistamista, tukea, ohjausta ja neuvontaa. Mistään mittavasta toimenpiteestä ei välttämättä tarvitse olla kysymys – lähinnä enemmänkin siitä, onko esimerkiksi tukea tarjolla juuri oikealla hetkellä. Sosiaalisessa vahvistamisessa yksilö- ja yhteisötaso kulkevat käsi kädessä; hyvinvoiva yksilö jaksaa olla myös aktiivinen erilaisten yhteisöjen jäsen ja erilaiset yhteisöt voivat lisätä yksilön hyvinvointia. Erja Anttonen (2006) määrittelee sosiaalisen vahvistamisen yksilön ja yhteisön kasvun tukemiseksi. Kysyä toki sopii, millainen on sosiaalisesti vahvistunut yksilö tai yhteisö.

Polarisaatio haastaa

Sosiaaliselle vahvistamiselle eri muodoissaan on kysyntää tässä ajassa – ajassa, jota leimaavat jatkuvat muutokset ja vahva polarisaatiokehitys. Kahtiajako näkyy monella eri tavalla asettaen yksilöt kovin eriarvoiseen asemaan suhteessa toisiinsa ja suhteessa elämän perusedellytyksiin. Esimerkiksi nuorisotyöttömyys koskettaa 14,5 prosenttia 15 - 24 -vuotiaista nuorista. Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan meillä oli syyskuussa 2010 työttömiä 183 000. Lapsiperheiden asema on usein tukala, esimerkiksi vuonna 2009 perheistä yksinhuoltajaperheitä oli 12,3 prosent-

tia. Köyhyysrajan alapuolella elää tällä hetkellä 900 000 suomalaista. Tutkijat puhuvatkin jo vahvoin äänenpainoin luokkayhteiskunnan paluusta.

Koulussa työskentelevät huomaavat kahtiajaon opiskelijajoukon vahvan heterogeenisuuden myötä. Kaikilla koulutusasteilla on yhä enemmän niitä opiskelijoita niin aikuisissa kuin nuorissakin, jotka pärjäävät loistavasti ja toisaalta meillä on myös yhä enemmän niitä nuoria ja aikuisia, joiden valmiudet selvittää opiskelun arjesta ovat lähtökohtaisesti heikommalla ja joiden auttamiseksi tarvitaan erityisiä tukitoimia. Toisaalta meillä on yhä kasvava joukko myös niitä nuoria ja aikuisia, jotka eivät syystä tai toisesta hakeudu tai edes ohjaudu koulutuksen piiriin. Esimerkiksi kevään 2010 toisen asteen yhteishaussa peruskoulunsa päättävistä reilut kaksi prosenttia jätti hakematta joko lukio- tai ammatilliseen koulutukseen. Lisäksi kaikille halukkaille eivät ovet oppilaitokseen auenneet, sillä viime kevään hakijoista 70 prosenttia sai paikan ammatillisen toisen asteen oppilaitoksista.

Edellä kuvattu kahtiajako näkyy monen muunkin instituution tai palvelujen tarjoajan arjessa. Nuorisotyön piirissä näyttää olevan yhä enemmän kysyntää kohdennetulle Itäluotsin kaltaiselle toiminnalle. Niin ikään kolmannen sektorin toimijat ovat turvaverkkona yhä useammin niille yksilöille ja yhteisöille, jotka ovat vaarassa pudota kulttuurisesti määritellyn koulutuksen, työn ja omillaan toimeen tulemisen säilyttämisen hyvän elämän piiristä. Ehkä palveluiden osalta olemme siirtymässä eriytyneistä palvelun tarjoajista aidosti verkottuneiden ja kokonaisvaltaisiin palveluihin kykenevien toimijoiden aikaan.

Mistä kirjoitetaan?

Tämän kirjan punaisena lankana on ajatus sosiaalisesta vahvistamisesta yhtäältä polarisaation kehityksen ehkäisijänä ja toisaalta yksilön kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin, toimintakykyisyyden ja elämänhallintataitojen lisääjänä. Kirjassa sosiaalisesta vahvistamisesta puhutaan etenkin ammatillisen työn näkökulmasta – ammattilaisena tosin voi olla monenlaisissa rooleissa ja tehtävissä. Sen vuoksi myös vapaan kansalaistoiminnan ja vapaaehtoistoiminnan eri muotojen tarkastelu on tarpeellista. Vapaaehtoistoimijoiden tukeminen ja johtaminen on käytännössä erilaista kuin palkattujen työn-

tekijöiden. Sosiaalisesti vahvistavassa työssä tämän muistaminen on erityisen tärkeää. Kysymykset, joita vapaaehtoiset kohtaavat ja pohtivat, voivat olla hyvinkin haastavia. Sosiaalisen vahvistamisen näkökulmasta myös sekin on olennaista, millaista tukea vapaaehtoistoimijoille on tarjolla.

Kirjan artikkeleiden tavoitteena on toimia esimerkkeinä sosiaalisen vahvistamisen monialaisista tavoista ja toimintaympäristöistä. Kirjan artikkelit ovat valikoituneet mukaan kirjoittajakutsujen perusteella. Kirjoittajakutsua lähetettiin niin opettajille, tutkijoille kuin järjestöissä ja kunnissa työskenteleville ammattilaisille. Olemme halunneet lähestyä teemaa erilaisista lähestymistavoista ja tulokulmista. Käsillä olevan kirjan kirjoitukset ovat erityyppisiä alan ammattilaisten puheenvuoroja.

Kirjan ensimmäisessä osassa luodaan silmäys sosiaaliseen vahvistamiseen tarvittavina tietoina ja taitoina. Nuorisotyöllinen näkökulma painottuu tietoisesti ja tarkoituksellisesti. Tuija Mehtonen kirjoittaa sosiaalisen vahvistamisen osaamisesta. Mehtonen kuvaa sosiaalisen vahvistamisen monialaisuutta. Osaamiselle sosiaalisen vahvistamisen ammattilaisuus asettaa isoja haasteita. Monipuolinen koulutus onkin ehdoton edellytys vaikuttavalle toiminnalle erilaisissa ehkäisevän työn tehtävissä. Jatta Herranen ja Sinikka Mäntysalo-Lamppu esittelevät Suomen Lasten Parlamentin toimintaa osallisuuden näkökulmasta. Lasten asemaa kansalaisina ja vaikuttajina vahvistavan Lasten Parlamentin tarkoituksena on sekä lisätä tietoisuutta lasten oikeuksista että olla väylä lasten oikeuksien toteutumisessa. Sanna Pylkkänen valottaa artikkelissaan sitä, mitä tarkoitetaan nuorisoalan ehkäisevällä päihdetyöllä ja miksi sitä tarvitaan. Anne-Maria Saaristo käsittelee omassa kirjoituksessaan emotionaalisen ammattitaidon merkitystä yksilöiden hyvinvoinnin edistämässä ja yhteisöllisyyden mahdollistamisessa. Saaristo väittää, että kasvattajat tarvitsevat emotionaalista ammattitaitoa, jotta he kykenevät tukemaan tarkoituksenmukaisella tavalla lapsen ja nuoren sosiaalisten vahvuuksien kehittymistä ja hyvinvointia. Erja Anttonen luo artikkelissaan kuvaa yhteisötaiteen voimauttavasta merkityksestä niin ohjaajan kuin kanssaoppijankin näkökulmasta. Anttonen pureutuu aiheeseensa yhden lukuvuoden mittaisen Löytäjä saa pitää -prosessin avulla. Markku Rautiainen kirjoittaa monipuolisesti nuorten asumiseen liittyvästä tukitoiminnasta sekä sen organisointiin ja taustaoletuksiin liittyvistä

kysymyksistä. Sosiaalinen vahvistaminen näyttää todentuvan parhaimmalla mahdollisella tavalla erilaisten sisältöpalveluiden kautta, mikä edellyttää hyvin kohdennettua ja systemaattista toimintaa. Katja Danska-Honkala ja Martti Poteri kuvaavat artikkelissaan Itäluotsin toimintamallia, sen lähtökohkia, sisältöä ja merkittävyyttä nuorten sosiaalisena vahvistajana. Itäluotsi on Itä-Helsingissä kehitetty kohdennetun nuorisotyön toimintamalli, joka on käynnistynyt vuoden 2000 alussa Helsingin itäisellä alueella (ks. Laitinen 2002, 7).

Kirjan toisessa osassa pureudutaan vapaaehtoistoiminnan ja kansalais-toiminnan rooleihin sosiaalisen vahvistamisen kentällä. Artikkelit luovat silmäyksiä kansalaisjärjestöjen monipuoliseen työhön sosiaalisessa vahvistamisessa. Jorma Niemelä ja Sakari Möttönen (2005, 6) huomauttavat, että ”kansalaiset eivät elä vain yhteiskunnan tuottamien palveluiden varassa vaan heille ovat tärkeitä lähiyhteisöjen sosiaalinen tuki ja ihmisten keskinäinen huolenpito”. Erilaiset vapaaehtoistoiminnan muodot todentavat keskinäisen huolenpidon mahdollisuuksia. Niemelän ja Möttönen (2005, 204) mukaan järjestöt ”voivat ja niiden tulee keskittyä ja erikoistua oman jäsen- ja väestöryhmänsä asioihin”. Henna-Riikka Seppälä käsittelee artikkelissaan Diakonia-ammattikorkeakoulussa toteutetun Sosiaali- ja terveysalan kansalaistoiminnan kehittämisverkostohankkeen kokemuksia. Anssi Kemppi ja Riitta Kittilä kirjoittavat hyvinvointijärjestöistä ja niiden roolista sosiaalisen vahvistamisen toteuttajina. Tiina Honkonen puretuu Hankasalmella käynnissä olevan Välitän -hankkeen todellisuuteen, jota on rakennettu ohjaavankasvatuksen ja ratkaisukeskeisyyden ympärille. Maija Miettinen ja Jaakko Nuotio kirjoittavat tukihenkilötoiminnasta sosiaalisen vahvistamisen menetelmänä. Kirjan päättää Irja Mikkosen pohdinta vertaistuen merkityksestä sosiaalisen vahvistamisen keinona.

Tulevaisuuden näkymiä

Globaalien ja nopeiden muutostuulien, tuottavuuden ja kilpailukyvyyn sävyttämässä yhteiskunnassamme yksilöiden ja yhteisöjen kokonaisvaltaisesti hyvinvoinnista ja sen tukemisesta on tullut päivän polttava kysymys. Ikärakenteen voimakkaan muutoksen seurauksena ns. hyvinvointipalvelui-

den ylläpitäminen tulee yhä haasteellisemmaksi. Tulevaisuus voi olla sellainen, että esimerkiksi päivähoito-, koulu-, sosiaali- ja terveydenhuolto- palveluihin tulee merkittäviä muutoksia. Kaikkia niitä palveluita, joihin olemme tottuneet, ei ole enää tarjolla tai ne ovat tarjolla vain osalle kuntalaisista esimerkiksi sosiaalisin perustein. Olipa tulevaisuutemme kunnallisten palveluiden osalta millainen tahansa, varmaa on se, että olemassa olevat turvaverkot rapautuvat. Tämä tekee tilaa ja tilausta sosiaalisesti vahvistavalle työlle, jossa painottuvat hyvinvoinnin, yhteisöjen kuulumisen ja yksilöiden arjen hallinnan kysymykset sekä yksilöiden ja yhteisöjen sosiaalisen tukemiseen, osallistamiseen ja toimintakyvyn kehittämiseen liittyvät praktiset taidot, joita tarvitaan ehkäisevän työn moninaisilla työkentillä.

Kunta- ja palvelurakenteen muutosten ohella jokainen meistä elää epävarmuuden keskellä. Kukaan ei voi olla esimerkiksi varma siitä, että työpaikka säilyy vaan jokaisen on varauduttava pikemminkin siihen, että äkilliset muutokset ja yllätykset ovat mahdollisia. Tuotannollis-taloudellisista syistä työpaikat voivat kadota eri sektoreilta, ja se usein edellyttää yksilöltä uudelleen kouluttautumista ja oman osaamisen vahvistamista. Elämä voi olla yllätyksellistä myös muulla tavoin. Epävarmuuden ja äkillisten muutosten keskellä olennaista on kyetä säilyttämään toimintakykyisyys ja tunne oman elämän hallinnasta, sen merkityksellisyydestä ja ohjaamisesta.

Epävarmuus ja elämäämme raamittavien tekijöiden muutokset luovat omat haasteensa sosiaalisesti vahvistavalle työlle, jossa pitäisi kyetä tekemään työtä myös yhteiskunnallisten rakenteiden ja kulttuuristen uskomusten ja toimintamallien uudistamiseksi. Sosiaalisesti vahvistava työ ei voi olla vain yksilöiden vahvistamista vaan myös makrotason toimintaa, jonka avulla voimme muuttaa maailmaa ja tehdä asioita toisin. Usein esteet toisin toimimiselle ovat sosiaalis-kulttuurisia. Tämä näkyy selkeimmin monikulttuuristen nuorten ja aikuistenkin parissa tehtävässä työssä, jota usein rakennetaan kulttuurisen neutraalisuuden periaatteen ympärille. Kun kaikkien osallistumiselle ja osallisuudelle nähdään olevan lähtökohtaisesti yhtäläiset edellytykset, niin moninaisuudelle ja erilaisuudelle ei kyetä tekemään riittävästi tilaa. Usein ensisijainen kasvatuksellinen tavoite on erilaisten yksilöiden muuttaminen riittävän samanlaisiksi, kantaväestön kaltaiseksi, kun huomiota tulisi kiinnittää ensisijaisesti olemassa ole-

viin yhteisöihin ja niiden toimintatapoihin. (Ks. esim. Herranen & Kivijärvi 2009.)

Olemassa olevien turvaverkkojen rapautuminen ja jatkuva epävarmuus ovat luoneet tilaa ja tarvetta sosiaalisesti vahvistavalle työlle, jota ovat perinteisesti tehneet sekä ammattilaiset että vapaaehtoiset. Etenkin kolmannella sektorilla on luotu monia vertaistuen ympärille rakentuvia toimintamalleja. Näissä toimintamalleissa olennaista on sitoutuneiden vapaaehtoisten rekrytoinnin ja heidän toimintansa tukeminen. Tänä päivänä järjestöjen on ollut osin vaikeaa löytää niitä yksilöitä, jotka haluavat tehdä vapaaehtoistyötä ja toimia prososiaalisesti. Toisekseen vertaistuen tarjoajien on ollut olennaista järjestää jollain tavoin vapaaehtoisten työn ohjaus ja tuki. Tällöin on ratkaistava sosiaalisesti vahvistavaa työtä tekevien sosiaalisen vahvistamisen toimintatavat. Emmehän me voi lähteä siitä ajatuksesta, että sosiaalista vahvistamista tekevät menettävät oman toimintakykynsä.

Sekä ammattilaisten että vapaaehtoisten osaamisen ydintä ovat kohtaamisen, kuuntelemisen, kysymisen ja keskustelun taidot. Ilman näitä taitoja sosiaalisesti vahvistavan työn tekeminen ei onnistu. Tämän lisäksi olisi osattava nähdä ne olosuhteet ja se laajempi konteksti, jossa työtä yksilöiden ja yhteisöjen kanssa tehdään.

Lähteet

Anttonen, Erja. 2006. Sukupuolisensitiivisyys kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä. *KeVer* 3/ 2006. <http://www.kever-osaaja.fi/index.php/kever/article/viewArticle/1063/897> Viitattu 12.4.2010.

Euroopan köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnan teemavuosi 2010. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/hankkeet/stop_koyhyys%29 Viitattu 20.10.2010.

Herranen, Jatta & Kivijärvi Antti 2009. Monikulttuurinen yhteisöllisyys. Yhteyden ehdot ja tilat. Teoksessa Filander, Karin & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) Yhteisöllisyys liikkeessä. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura, 159–187.

Laitinen, Ilpo. 2002. Itäluotsi-projekti. Itä-Helsingin kohdennetun nuorisotyön malli. Sarja C. Oppimateriaalit 3/2002. Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma. 2005. Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. PS-kustannus.

Nuorisolaki 72/2006. www.finlex.fi Viitattu 12.4.2010.

Siltaniemi, Aki, Perälähti, Anne, Eronen, Anne, Särkelä, Riitta & Londén Pia 2009. KANSALAISBAROMETRI http://www.stkl.fi/2009_KB_yhteenveto.pdf. Viitattu 12.4.2010.

Tuija Mehtonen

Sosiaalisen vahvistamisen osaaminen

Paremmen tulevaisuuden puolesta

Sosiaalinen vahvistaminen on käsitteenä ja ymmärryksenä lukuisissa yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointiin ja hyvinvointipalvelujen tuottamiseen liittyvissä ammatti- ja toimialojen linjauksissa. Se on kirjoitettu sisään kasvatuksellista ja yhteiskunnallista työtä määrittäviin ja sitä kehittäviin strategioihin, ohjelmiin ja opetussuunnitelmien sisältöihin. Mitä se sitten on? Tämä tuttu mutta kuitenkin varsin monisyinen asia, jota tuntuu edelleen olevan vaikea määritellä selkeästi ja yksinkertaisesti. Kyse on työorientaatiosta, mutta myös tavoitteesta ja ammatillisen osaamisen erityisyydestä eri-ikäisten ihmisten kanssa tehtävässä työssä. Mitä ja kenen toimesta tapahtuu ja kenelle – kun sosiaalisesti vahvistetaan ja vahvistutaan?

Sosiaalisella vahvistamisella ymmärretään arkipuheessa monenkaltaista ehkäisevää työtä: varhaista puuttumista, interventioita riskirajoilla, elämän nivelvaiheiden tunnistamista, korjaavia toimia, moniammatillista työtä ja erilaisten palvelujen tuottajien tarkoituksenmukaista ja asiakaslähtöistä verkostoitumista eri-ikäisten ihmisten ja ryhmien kanssa erilaisissa yhteisöissä paremman tulevaisuuden puolesta. Sosiaalinen vahvistaminen on kokonaisvaltaista elämänhallinnan tukemista. Se on moniammatillista yksilön ja yhteisön hyvinvoinnin, vaikuttamisen ja osallisuuden kokemusten ammatillista ohjaustyötä, ja sen painopiste on nimenomaan ennalta ehkäisevässä työssä. Tavoite on yhteinen ja se on jaettu. Varsinainen tavoitella on kuitenkin sosiaalinen vahvistuminen, joka on kokemuksena subjektiivinen ja voimaannuttava, sekä parempi elämä, johon prosessiin sekä vapaaehtoiset että ammatilliset voimat monin eri tavoin ja teoin tarttuvat. Niin monisyinen ymmärrys kuitenkin on, että siihen on vaikea päästä käsiksi ainakaan asemoimatta itseään tarkemmin ja rajaamatta näkökulmaa, josta asiaa tarkastelee.

Tarkastelen artikkelissani ilmiötä nimeltä sosiaalinen vahvistaminen nimenomaan järjestö- ja nuorisotyön ammatti- ja toimialan osaamisen ja siihen liittyvien käytänteiden näkökulmasta. Kiinnostuksellani ja siteelläni sosiaaliseen vahvistamiseen on pitkät perinteet. Osaamiseni kumpuaa vähintäänkin kahtaalta: sen käytänteiden nöyränä mutta ylpeänä toteuttajana ja kehittäjänä nuoriso- ja järjestötyön ammatillisilla kentillä ja sosiaalisen vahvistamisen käytänteiden kehittämistä ohjaavana opettajana Humanistisessa ammattikorkeakoulussa. Perusta, jolta ymmärrykseni, asiantuntemukseni ja osaamiseni muodostuvat, on vahvasti teoreettiskäytännöllinen.

Käytän pohdinnassani apuvälineenä ja ymmärrykseni konkretisoijana myös omia kokemuksiani. Valotan asiaa myös HUMAKin Joensuun kampuksella ohjaamieni opiskelijoiden sosiaalisen vahvistamisen käytänteiden kehittämiseen liittyvillä oppimiskokemuksilla. Avaan myös lainsäädäntöä ja kehittämistyökaluja, jotka liittyvät sosiaaliseen vahvistamiseen erityisesti nuorisoalalla. Peilaan sosiaalisen vahvistamisen tietojen ja taitojen eli osaamisen suhdetta ja sen rakentumista myös yhteisöpedagogi (AMK) ammatillisessa osaamisessa.

Osaamisen vaatimuksia

Mitä sosiaalinen vahvistaminen on? Minkälaista osaamista sen ymmärtäminen ja käytänteiden hallinta ja menetelmien käyttöönotto ammattilaiselta tai vasta ammattilaiseksi kuoriutuvalta vaatii? Kysymys on kiintoisa ja haastava.

Ohjaan yhteisöpedagogi (AMK) opiskelijoita sosiaalisen vahvistamisen käytänteiden kehittämiseen ammatti- ja toimialan työelämässä. Ammatti- ja toimialan työelämällä tarkoitan nuorisotyön, kansalaistoiminnan ja järjestökentän moninaisia yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin organisaatioita ja toimijoita sekä sitä toimintaympäristöä, jossa yhteisöpedagogi (AMK) tutkinnon suorittaneet toimivat kymmenin ellei sadoin nimikkein esimerkiksi vaativissa ohjaustehtävissä, koordinaattoreina, projektipäällikköinä, nuorisosihteereinä, toiminnanjohtajina, esimiehinä ja verkostonrakentajina. Näitä yhteisöjen sosiaalisen vahvistamisen käytänteiden kehit-

tämisen polkuja edeltää opinnoissa teoreettis-käytännölliset opintojaksot yhteisöistä ja yhteisöllisyydestä sekä sosiaalisesta vahvistamisesta. Kyse on ammatillisen suuntautumisen opinnoista, joissa kehittämistyössä päästään opitun soveltamiseen ja saatujen tietojen ja taitojen käyttöönottoon autenttisessa työelämässä.

Ohjaavana opettajana minun ei ole lainkaan vaikea ymmärtää sitä, että nuori opiskelija, joka osaa jo monenlaista, kipuilee silti työelämän tosihaasteissa pohtiessaan sitä, mistä sosiaalisessa vahvistamisessa oikein on kyse. Näin huolimatta siitä, että opiskelijat ovat saaneet meidän opettajien ja opetussuunnitelman toteutumisen näkökulmasta jo monia tarttumapintoja ja työvälineitäkin aihealueelle. Vaarana on, että sosiaalinen vahvistaminen tulee vain liimatuksi tekemisen päälle, koska sen olemusta ei ymmärretä tai sitä pidetään niin vaativana osaamisena. Itse olen vakuuttunut vuosien varrella siitä, että on kyse paitsi sinänsä vaativasta ymmärryksestä ja kokemusten vahvistamasta osaamisesta mutta myös soveltamisen taidon vaikeudesta. Aikuisopiskelijalta tätä taitoa ei yleensä puutu, sillä hän peilaa koko ajan oppimaansa käytäntöön ja arvioi teorioiden ja käytännön suhdetta ja toimivuutta. Myös se on tunnustettava, että vielä valmistumisen kynnykselläkin nuorelta opiskelijalta vaatii rohkeutta heittäytyä työelämän pyörteisiin uteliaasti, rohkeasti ja omiin kykyihinsä luottaen, ollen kuitenkin vasta ammatillisen kasvunsa ensiaskelilla. Tätä rohkeutta yhteisöpedagogiopiskelijalta joka tapauksessa odotetaan.

Tekemäni havainto, joka liittyy myös sosiaalisen vahvistamisen osaamiseen, liittyy koko ammattialaan. Opiskelijalle on suuri haaste punoa itselleen opintojensa kaaresta paras ja sopivin teoreettis-käytännöllinen holistinen, kokonaisvaltainen ammattitaito ja osaamispakki. Pitää saada sellainen osaamispääomaa, jolla on työelämässä kysyntää ja käyttöä ja jossa omat kiinnostuksen kohteet ja aiemmin hankittu osaaminen jalostuvat! Tutkinolla ei valmistuta selkeästi määriteltyn tai tiettyyn ammattiin vaan se voi johtaa moniin erilaisiin mahdollisuuksiin, kuten valmistuneista ja työelämään sijoittuneista tehdyt tutkimukset osoittavat (ks. esim. Nikoskinen 2009). Persoonallisilla taidoilla ja kyvyillä ja henkilökohtaisilla kiinnostuksen kohteilla mutta myös sosiaalisilla taidoilla ja hyvällä erilaisten tilanteiden lukutaidolla voi sanoa olevan keskimääräistä suurempi merkitys

myös työllistymisen näkökulmasta. Parhaimmillaan tämä on tietysti rikkautta mutta se herättää myös pelkoa – ja on ainakin haaste meille koulutajille. Koulutuksen aikana oppijan tieto- ja taitopääoma karttuvat mutta kypsyminen ja soveltamisen taito haasteellisessa ihmis-, yhteisö- ja verkostotyössä vaatii työelämässä harjaantumista. Ammatti- ja toimialan haasteet ja myös osaamisen vaatimukset ovat hyvin monipolvisia. Aika usein ellei peräti aina – työstä, työurista ja jopa organisaatioista tulee tekijöidensä näköisiä ja siinä mielessä varsin generalistiseksikin määritelty osaaminen on suuri mahdollisuus. Mahdollisuuden ohella sitä pidetään kuitenkin myös heikkoutena, sillä osaamisen laaja-alaisuus ja työn arki mahdollistavat vain harvoille syvenevän ja erityisesti kohdennetun asiantuntijuuden. Keskeinen kysymys ja myös haaste työurien rakentamisessa on siinä kuinka rohkeasti yhteisöpedagogi (AMK) muutoksentehtäjänä, innostajana ja toimimalla yhdessä ihmisten ja yhteisöjen kanssa tarttuu itse ohjaksiin.

Kasvatuksellista ja yhteiskunnallista työtä

Sosiaalinen vahvistaminen ammatillisena taitona järjestö- ja nuorisotyön moninaisilla kentillä on nimenomaan alan perusorientaatiota ja -osaamista, jolle on hyvin vaikea olla löytämättä paikkaa. Tiivistäen voisi todeta, että työ on tavoitteellista kasvatuksellista ja yhteiskunnallista työtä ja toimintaa erilaisissa toimintaympäristöissä ihmisten ja yhteisöjen kanssa, ja kukin organisaatio, tarpeet ja tekijä itse viitoittavat työn sisältöjä ja painopisteitä tarkemmin. Parempaa elämää ja tulevaisuutta tehdään yhdessä ihmisten kanssa ja yhteisöpedagogeilta sopii odottaa siitä vetovastuuta.

Sosiaalinen vahvistaminen ei ole ikäsidonnaista. Se ei koske vain lapsia ja nuoria vaikka näkökulmani siihen kenties painottuukin. Sosiaalinen vahvistaminen ja vahvistuminen kiinnittyvät mahdollisuutena ihmisen koko elämänsä elämään. Tässä artikkelissa keskityn yhtä poikkeusta lukuun ottamatta nuorisoalaan, koska se on valtavirtaa. Sosiaalisen vahvistamisen viitekehityksessä Nuorisolaki, Lastensuojelulaki ja Lapsi- ja nuorisopoliittinen kehittämisohjelma alueellisine toimintaohjelmineen ja painotuksineen ovat tietoperustaa, joka ohjaa ja viitoittaa nuorisoalan toimintaa. Sosiaalisen vahvistamisen, Nuorisolain, Lastensuojelulain ym. lainsäädännön

tavoitteena on hyvinvoinnin ja lapsi- ja nuorisoystävällisemmän Suomen rakentaminen. Tähän viitataan myös 'Tulevaisuus velvoittaa – tämä päivä ratkaisee' Vanhasen II hallituksen Lapsi- ja nuorisopoliittisessa kehittämisohjelmassa. Nämä edellä mainitut ovat keskeisimmät, ja muitakin on – kuten sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma, tasa-arvo-ohjelma tai vaikkapa alkoholiohjelma vain joitakin mainitakseni.

Nuorisotyötä ja laajemminkin nuorisotaloa ohjaa Nuorisolaki (72/2006). Se määrittelee nuorten kanssa työtä tekevien laillisuusperustan, legitimitetin, ja turvaa nuorisotyön aseman osana julkisia palveluja. Lain mukaan nuorisotyö ja -politiikka kuuluvat kunnan toimialaan. Eriytyisesti säädetään myös siitä, että nuorisotyötä ja nuorisopoliittikka toteutetaan moniammatillisena yhteistyönä paikallisten viranomaisten ja nuorten, nuorisoyhdistysten ja muiden nuorisotyötä tekevien järjestöjen kanssa. Nuorisotyö ei kuitenkaan ole ns. subjektiivinen oikeus eikä laki lupaa standardoituja palveluja kuntiin vaan kunnat käyttävät harkintavaltaansa. Siksikin palvelujen määrä tai niiden laatu on kuntakohtaista. Nuorisolaisissa todetaan, että sen tarkoitus on tukea nuorten kasvua ja itsenäistymistä, edistää nuorten aktiivista kansalaisuutta ja nuorten sosiaalista vahvistamista sekä parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja.

Laki määrittelee toiminnan lähtökohdiksi yhteisöllisyyden, yhteisvastuun, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon, monikulttuurisuuden ja kansainvälisyyden, terveet elämäntavat sekä ympäristön ja elämän kunnioittamisen. Laissa *sosiaalisella vahvistamisella* tarkoitetaan nuorille suunnattuja toimenpiteitä elämäntaitojen parantamiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Nuorisotyö, yhteisöpedagogin ammatillisen työn valtavirta ja myös juuret, ankkuroituvat perinteisesti nuorten vapaa-aikaan Nuorisolain yltäessä sitä laajemmalle. Lakitekstissä mainitut toimenpiteet elämäntaitojen parantamiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi antavat hyvin tilaa monimuotoisille toimintoille. Sekä paikallisuus että tarvelähtöisyys ovat viittoja, jotka ohjaavat joko ehkäisevään työhön tai varhaiseen puuttumiseen tai sitten interventioihin erilaisten kohdejoukkojen elämänsäkulussa. Nuorisotyön tärkeä peruspilari on sen vapaaehtoisuus, joka asettaa haasteen jokaiselle toimintojen toteuttajalle. Nuoret ovat toimintojen piirissä pääsääntöisesti vapaaehtoisesti, eivät viranomaispäätöksillä saati pakosta, joten ja-

loilla äänestämisen kynnyks on varsin matala. Ei siis ole samantekevää kuka, miten, miksi ja milloin toimia toteuttaa tai miten ns. asiakkaat kohdataan.

Riskiryhmät ja syrjäytyminen

Nuorisolakitekstin perusteluosa määrittelee sosiaalisen vahvistamisen kohdennetuksi toiminnaksi, joka keskittyy syrjäytymisen riskiryhmissä oleviin nuoriin. Syrjäytyminen terminä elää edelleen sosiaalisen vahvistamisen määrittelyssä vaikka sitä onkin yritetty tehokkaasti häivyttää arkipuheesta - ja hyvä niin. Riskiryhmistä ja sosiaalisesta vahvistamisesta puhuttaessa ei kuitenkaan voi sivuuttaa syrjäytymiseen liittyviä käsitteitä vaan ne ovat osa tätä ymmärrystä. Syrjäytyminen terminä on selkeästi negatiivinen ja se on myös leimaava. Siksi sen käyttöä pitää varoa. Omat kokemukseni yhteiskunnan mittareilla syrjäytymisvaarassa oleviksi määriteltyjen nuorten kanssa kertoo todeksi sen, että kaikesta huolimatta ihminen elää omaa arkeaan. Hänet lokeroidaan syrjäytyneeksi tai sen vaarassa olevaksi siksi, että yksilön ja yhteiskunnan välisiä normiristiriitoja ei ole kyetty ratkaisemaan. Samalla tullaan kenties tahtomatta myös kertoneeksi se mikä on hyvää ja kannatettavaa.

Syrjäytymisen ehkäisyn käsite on korvattu sitä positiivisempänä ilmaisuuna pidetyllä sosiaalisella vahvistamisella. Sosiaalinen vahvistaminen ei ole syrjäytymispuheen tapaan käsitteellisesti leimaavaa, vaan kyseessä on prosessi, jossa parannetaan asteittain nuoren elämäntilannetta ja -hallintaa. Se tehdään yhdessä nuoren kanssa – ja myös nuoren luvalla. Sosiaalisen vahvistamisen tavoitteena on nuoren saaminen ja saattaminen yhteisölliseen toimintaan ja aktiiviseksi kansalaiseksi.

Syrjäytymisen käsitteellä viitataan erityisesti sellaiseen huono-osaisuuteen, jossa erilaiset hyvinvoinnin ongelmat kasautuvat samoille yksilöille ja ihmisryhmille. Suurimmassa syrjäytymisvaarassa ovat he, joiden omat resurssit ja mahdollisuudet ympäristön tukeen ovat olleet jo alun alkaen muita vähäisempiä (Lämsä 2009). Ongelmien kasautumisella tarkoitetaan samanaikaisia elämäntilanteiden negatiivisia muutoksia, ulosajautumista yhteiskunnan keskeisiltä toiminta-alueilta, yksilön ja yhteiskunnan normi-

järjestelmän välistä ristiriitaa, ongelmien pitkittymistä ja elämänhallinnan kadottamista ja siihen liittyvää vierauden kokemista. (emt.)

Syrjäytyminen ja syrjäytymisvaaraan joutuminen on monipolvinen ja pitkä prosessi, josta voidaan puhua vasta kun ongelmat kasautuvat ylivoimaisiksi. Riskitekijöitä heikon koulusuoriutumisen ja työttömyyden ohella ovat mm. irrallisuus luonnollisesta sosiaalisesta ympäristöstä ja perheestä. Kodista puuttuvat kenties rajat ja rakkautta ja läheisyyttä haetaan sieltä mistä se voidaan saada: kaveriporukoista, joissa mahdollisesti norminvastainen käyttäytyminen ja aikuisuuden kaipuu, päihteidenkäyttö, huume-kokeilut ja rikokset ohjaavat valintoja. Leimallista on, että elämää eletään päivä kerrallaan ja syy-seuraussuhteet ovat epäselviä (Mehtonen 2000). Näin syrjäytymisvaaraan liittyviä polkuja kuvataan kaksivuotisessa Grip-Ote elämästä projektissa (1997–2000), jossa yhdessä työttömien ja ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten aikuisten kanssa luotiin toimintamallia kokonaisvaltaisen elämän uudelleen suuntaamiseen mm. osallisuutta, innostamista, yksilö- ja ryhmäohjausmenetelmiä, elämypedagogiikkaa ja mentorointia käyttäen.

Nuorisolaki ohjaa nuorten, lain mukaan siis alle 29-vuotiaiden, kanssa toimenpiteisiin, jotka parantavat elämäntaitoja. Elämäntaitojen ohessa puhutaan myös elämänhallinnasta ja sen vahvistamisesta, jota joidenkin mielestä tosin on lähes mahdotonta edes yrittää hallita. Näinkin, kenties, mutta jos elämäntaidot ja sen hallinta nähdään kokonaisvaltaisena arjen taitovalikoimana, joka muodostuu mm. fyysisistä, psyykkisistä, sosiaalisista ja talouteen liittyvästä osaamisesta ja ammatillisten taitojen kehittämisestä (Murto 1995) voinee ajatella niin, että näihin tavoitteisiin voidaan ammattialalla pyrkiä ja myös päästä. Ammattiala tavoittelee erilaisin formaalein ja non-formaalein oppimisen keinoin mm. fyysisten valmiuksien osalta vähintäänkin tyydyttävää yleiskuntoa liikuttamalla ja kannustamalla terveellisiin elintapoihin. Psyykkisen osaamisen osalta se rakentaa ja vahvistaa hyvinvointia kasvavan nuoren identiteettiä ja realistista minäkuvaa tukien eikä itsetunnon ja itsetuntemuksen merkityksellisyyttä hyvän elämän perustana voi riittävästi korostaa. Subjektuutta vahvistamalla ja osallistavat työtävät käyttöön ottaen mahdollistetaan osallisuuden ja onnistumisen kokemuksia, yhteisöjen jäsenyyksiä ja tuetaan sosiaalista osaamista.

Sosiaalisen vahvistamisen ja ylipäätään nuorisotyön tärkeä tavoite on saada ja saatella nuori yhteisöllisen toiminnan aktiiviseksi kansalaiseksi.

Valtioneuvosto hyväksyy Nuorisolain (72/2006) mukaisesti nuorisopoliittisen kehittämisohjelman joka neljäs vuosi. Kyseinen ohjelma, Lapsi ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011, pitää sisällään valtakunnalliset nuorisopolitiikan tavoitteet ja suuntaviivat alle 29-vuotiaiden kasvu- ja elinolojen parantamiseksi. Nuorisolaissa nuorilla tarkoitetaan alle 29-vuotiaita ja kehittämisohjelmassa lapsista puhuttaessa tarkoitetaan pääsääntöisesti alle 18-vuotiaita ja nuorilla 18–28-vuotiaita. Aika näyttää mitkä ovat lopulta sen tulokset mutta hyviä lupauksia ja oikean suunnan ohjelma kyllä antaa. Kehittämisohjelmassa kuvataan poliittiset tavoitteet, strategiset painopisteet ja käytännön toimet lasten ja nuorten hyvinvoinnin parantamiseksi. Ohjelman perustana ovat YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus sekä Suomen perustuslain lapsille ja nuorille takaa-omat oikeudet. (Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011) Kehittämisohjelman strategiset painopisteet korostavat ennalta ehkäisevän työn merkitystä korjaavaan nähden, palvelujärjestelmän toimivuutta elämän siirtymä-, muutos- ja kriisivaiheissa, varhaista puuttumista ja tukea, poikkihallinnollista monitoimijuutta ja osaamisen turvaamista sekä päätöksenteon ennakoitua, arviointia ja seurantaa. Sosiaalista vahvistamista yhtä kaikki.

Ohjelman toteuttamisessa keskeisiä toimijoita ovat eri ministeriöiden ja valtion virastojen ohella kunnat, maakuntien liitot, kansalaisjärjestöt, kirkolliset toimijat, tutkimuksen kenttä sekä mediatoimijat. Meillä kaikilla on mahdollisuutemme. Kysymys on läpileikkaavasta lasten ja nuorten paremman tulevaisuuden rakentamisesta eri tasoilla.

Kehittämisohjelman erityinen ansio on se, että se paitsi linjaa myös asettaa tavoitteet ja toimenpiteet ja nimeää vastuutahot ja ohjausjärjestelmän. Kehittämisohjelmasta on jo valunut toimenpiteitä läänien ja kuntien ohjelmatyöhön ja esimerkiksi Itä-Suomen läänin kehittämisohjelmassa 2009–2011 asiaa tarkastellaan nimenomaan itäsuomalaisten lasten ja nuorten hyvinvointiin olennaisesti liittyvien palvelujen näkökulmasta ja tehden toimenpide-esityksiä. Myös siinä kiinnitetään huomiota erityisesti toimijoiden väliseen ehkäisevään yhteistyöhön ja lasten ja nuorten todelli-

seen vaikuttamisen mahdollistamiseen. (Itä-Suomen lääninhallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan toimenpideohjelma 2009–2011).

Em. kehittämisohjelmilla on selkeät yhtymäkohdat myös vuoden 2008 alussa voimaan tulleeseen Lastensuojelulakiin (417/2007). Lastensuojelulaki on yksi nuorisotala koskevista laista ja se velvoittaa mm. kunnat laatimaan lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi kunnan tai kuntien toimintaa koskevan suunnitelman, joka hyväksytään kunnanvaltuustossa ja tarkistetaan kerran neljässä vuodessa. Tätä valmistelutyötä tehdään poikkihallinnollisesti myös Joensuussa.

Sosiaalisen vahvistamisen ja vahvistumisen tavoite on ilman muuta hyvinvointi, hyvä elämä ja vielä parempi elämä ja tulevaisuus niin yksilön, yhteisön kuin yhteiskunnankin näkökulmasta.

Yhteisöpedagogi osaa

Määrittelemme HUMAKissa yhteisöpedagogin (AMK) ydinkompetenssit pedagogiseksi, yhteisölliseksi, kehittämis- ja yhteiskunnalliseksi osaamiseksi (Humanistinen ammattikorkeakoulu 2006). Nämä osaamisalueet ovat myös sosiaalisen vahvistamisen ymmärryksen ja käytäntöjen ytimessä. Pedagogisessa osaamisessa on kysymys kasvuun ja kehitykseen liittyvien lainalaisuuksien hallinnasta ja menetelmällisestä tietoperustasta. Osaamisen ja pedagogisessa työssä onnistumisen peruslähtökohtana voidaan kuitenkin pitää kohtaamisen taitoa, vuorovaikutusta ja dialogia. Ellei näitä ominaisuuksia tai opittuja ja myös sisäistettyjä taitoja ole, on samantekevää kuinka hyvin hallitsee teorioita tai menetelmiä tai kuinka tehokkaasti organisoit. Ensimmäiset minuutit ovat usein ratkaisevia – aika monessa – joten ei ole samantekevää kuinka hetkensä käyttää. Kohtaaminen toista kunnioittaen, kiinnostuneesti ja myös tilaa antaen on hyvä lähtökohta yhteiselle työlle. Sosiaalinen vahvistaminen edellyttää lupaa ja luvan antaa toinen; väkisin ei voi rinnalla kulkea tai kasvua tukea eikä asemaansa saavuta tällä ammattialalla hierarkialla tai vallankäyttöpuheella.

Liikkeelle lähdön onnistuessa ja luottamuksen synnyttyä tulevat askeleet ovat lupaavia, myös pedagogisesti. Arkipuheessa pedagoginen onnistuminen tarkoittaa oikeiden keinojen valitsemista oikea-aikaisesti oikeas-

sa paikassa ja oikeiden ihmisten kanssa. Tätä jaloa ja alati kehittyvää taitoa kohdata toinen edeltää ilman muuta suhde itseän eli taito kohdata itsensä ja omat arvonsa – ja tätä sopii pohtia läpi elämänsä. Tapaankin sanoa, että mitä paremmin itsesi, arvosi ja normistosi tunnet, sitä paremmin myös työssäsi voit ja menestyt.

Sosiaalisen vahvistamisen ja yhteisöihin liittyvän osaamisen ja yhteisöllisyyden suhde on kiinnostava ja myös vaativa tämän ammatillisen suuntautumisvaihtoehdon valinneille. Yhteisöllisyys on koulutuksen keskiössä. Se on myös toimialan juuria. Yhteiskunnallisena kysymyksenä sen on sanottu olevan myös hukassa ja sen uudenlaista paluuta pidetään tavoittelun arvoisena myös poliittisessa puheessa. Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön työorientaatio kiinnittyy ehdottomasti yhteisöihin ja varsinkin monimuotoiseen tavoitteelliseen toimintaan niiden kanssa. Sosiaalisen vahvistamisen käyttöönotto vaatii ryhmädynaamisten prosessien taitamista ja vankkaa ohjausosaamista niin yksilöiden kanssa kuin yhteisöissäkin toimittaessa. Ammattialalla tehdään jossain määrin myös yksilötyötä mutta pienryhmät, ryhmätoiminta ja toiminta erilaisten yhteisöjen kanssa ovat kuitenkin sen valtavirtaa. Niinpä osaamisena eli tietotaitona yhteisöihin liittyvien toimintamekanismien hallinta ja yhteisöllisyyteen liittyvän teoreettis-käytännöllisen osaamisen tulee olla hyvin hallussa, jotta myös sosiaalisen vahvistamisen työkaluja voidaan ottaa käyttöön.

Projektit kehittämisen työkaluina

Toimialan kehittämiseen liittyvät kysymykset ovat lempilapsiani. Riippumatta siitä, onko kyse isoista vai pienistä hankkeista tai organisaatioiden, työmenetelmien, toimintamallien, yhteisön pelisääntöjen tai kenties uusien tuotteiden kehittämisestä. Mitä kehittäminen tässä projektityön viitekehyksessä oikein tarkoittaa? Terminä se synnyttää ehdottomasti käsityksen muutoksesta ja jonkun uuden hakemisesta. Kehittämisen myötä joku asia aina muuttuu. Apparaattina käytetään usein projekteja mutta se ei tarkoita sitä, etteikö myös ns. perustyössä kehitettäisi. Projektityö ei kuitenkaan ole perustyötä vaan erityinen resurssi (aikaa, osaamista ja rahaa) tiettyjen ennalta määriteltyjen asioiden tavoitteelliseen kohdennettuun kehit-

tämiseen. Silfverbergin (2007) mukaan projekti eli hanke on tavoitteiltaan selkeästi määritelty ja aikataulutettu tehtäväkokonaisuus, jonka toteuttamisesta vastaa sitä varten perustettu organisaatio etukäteen määriteltyjen resurssien avulla. Projektityön historia on pitkä ja sen toimintatapa on vakiintunut suomalaisen kehittämistyöhön jo seitsemänkymmentäluvulla, mutta varsinainen läpimurto tehtiin vasta Suomen EU-jäsenyyden myötä.

Projektin hallinnasta on yksinkertaistaen sanottu, että kyse on työn suunnittelusta ja suunnitelman todeksi elämisestä. Projekti määritellään kertaluontoiseksi, jopa ainutkertaiseksi, toimenpiteeksi tai hankkeeksi, jolla on tietty organisaatio ja resurssit, joka pyrkii toteuttamaan tiettyä ennalta sovittua tehtävää ja joka etenee tiettyjen kehitysvaiheiden (suunnittelu, käynnistäminen, toimeenpano, ohjaus ja arviointi) mukaan sen perusteella, mikä hankkeen tehtäväksi on määritelty (Virtanen 2000). Projektityötä leimaavat ja sen erottavat ns. perustyöstä sen määrämittäisyys ja rajaaminen; projekti ei ole pysyvä olotila vaan tietyn määritellyin resurssein varustettu toimenpidekokonaisuus, jolla pyritään tavoitteiden mukaisesti muutokseen. Muutoksen aikaansaaminen edellyttää tekijöiltä tietoa nykytilasta ja myös kehittämisen tarpeista. Mikä muuttuu? Miksi? Mitkä syyt johtavat muutoksen tarpeeseen ja mitä halutaan saada aikaiseksi? Mielestäni lähtökohtia vähintäänkin lupaavalle kehittämistyölle ovat tarve, tavoitteet ja osallistavat työtavat sekä kohdejoukon aktiivinen rooli jo suunnitteluvaiheessa. Keskeisiä käsitteitä projektityössä ovat myös elinkaari ja sykliisyys. Projektissa on aina alku, keskikohta ja myös loppu – siis elinkaari – jolla tarkoitetaan ideointia, valmistelua, esisuunnitelmia, suunnitelmia, varsinaisia toimenpiteitä, jatkuvaa arviointia ja myös päätösvaihetta. Syklisyydellä tarkoitetaan sitä, että prosessi etenee vaiheittain ja eteneminen ja eri vaiheet ovat toisistaan riippuvaisia.

Tarvelähtöisyyttä ei voine liikaa korostaa. Tarpeen tunnistaminen ja tavoitteiden määrittely soveltuvien työkaluin on osa hyvää valmistelutyötä. Työelämän tarve, paikalliset, alueelliset ja yhteiskunnalliset tarpeet ja haasteet ja opiskelijoiden projekteissa myös kampuksen profiili ohjaavat etenemistä. Opintoihin kiinnittyvien projektien suunnittelussa ja myös raportoinnissa on käytössä PCM:stä (Project Cycle Management) mukailemani ja niin teoriassa kuin käytännössä testaamani suunnittelun ja raportoin-

nin toimiva työkalu. PCM on yksi Euroopan unionin projektisuunnittelun standardeista, jossa projektin elinkaari jaetaan erilaisiin vaiheisiin mm. asettamalla, määrittelemällä ja kuvaamalla tavoitteet, osatavoitteet, tuotokset, keinot jne. Tiivistetty esitys mukailemastani työkalusta on liitteessä 1.

Esimerkkinä Innoste!

Yhteisöllisen kehittämisen esimerkkinä toimikoon HUMAKin Joensuun kampukselta valmistuneiden yhteisöpedagogien (AMK) sosiaalisen vahvistamisen käytänteiden kehittämisen projekti Innoste! Projekti toteutettiin yhteisötalossa yhdessä sen henkilöstön ja asiakkaiden ja tässä tapauksessa mielenterveyskuntoutujien kanssa. Valitsin tämän esimerkiksi siksi, että siitä saadut tulokset ovat rohkaisevia, valmistuvat opiskelijat arvioivat saaneensa erityistä osaamis-pääomaa ja myös siksi, että se edustaa muuta kuin nuorisoalaa. Kuten sanottu sosiaalinen vahvistaminen ei ankkuroidu ikäkysymykseen vaikka tässä artikkelissa lasten ja nuorten ikäluokka onkin korostuneesti esillä. Opiskelijat toteavat päätyneensä asiaan useammastakin syystä: he halusivat avata itselleen upouusia ovia, saada osaamisreppuihinsa sosiaalisen vahvistamisen teoreettis-käytännöllisiä kokemuksia yhteisöllisessä arjessa ja mielenterveyskysymyksiin kietoutuneena. Varsinaisia kehittämistoimia edelsi harjoittelu, kuten aina, ja sen kuluessa opiskelijat perehtyivät yhteisön toimintaan, talon tapoihin, tutustuivat asiakkaisiin ja henkilöstöön ja tekivät mm. tarvekartoituksen ja nelikenttäanalyysin (swot). Niiden perusteella voitiin päätellä, että sekä henkilöstö että asiakkaat toivottivat tekijät tervetulleiksi, antoivat siis luvan, ja että he pitivät alustavia suunnitelmia tavoitteiden mukaisina, tarpeellisina ja myös toteutuskelpoisina. Lupaavana nähtiin erityisesti se, että tarve oli näkyvä ja että koko talon väki halusi sitoutua uuden toimintamallin luomiseen.

Innoste! -projektin (Salo & Harmanen 2008) päätaavoite on sosiaalinen vahvistaminen. Alataavoitteita ovat yhteisöllisyyden vahvistaminen, vertaistuki ja mielekkäämpi arki vapaa-aikaa rikastuttamalla. Tässä tapauksessa sosiaalisen vahvistamisen tavoitteella tarkoitettiin asiakkaiden eli mielenterveyskuntoutujien aktivoimista ja aktivoitumista sosiaaliseen ryhmätöimintaan ja myös uusien kuntoutumista tukevien verkostojen luomiseen

sekä mahdollisuutta päättää asioistaan itse (vrt. osallisuus) ja yhdessä ryhmäläisten kanssa omaan vapaa-aikaansa liittyvän harrastustoiminnan kehittämisestä. Innoste! -ryhmän toimintaan osallistui kymmenkunta jäsentä. Pienprojektissa saatiin aikaan osallistavan ryhmätoiminnan malli yhteisötalon vapaa-ajan toimintaan. Mallissa vertaistuella on keskeinen rooli ja projektin nimellä, Innoste!, viitataan myös projektia ohjaavien opiskelijoiden rooliin ja työtapaan ryhmässä. Ohjaajat toimivat aktivaattoreina, innostajina, muutoksen ja uuden mahdollistajina. Salo ja Harmanen (2008) pohtivat loppuraportissaan vertaistuen merkityksellisyyttä viitaten mm. Laukkariseen (2007), jonka mukaan vertaistuen hyödyntämisen tavoitteena on, että apua saa pyytämättä ja vaatimatta. Toiminnan kannalta on epäolennaista miettiä, kuka auttaa, ketä ja miten. Vertaistukea käytettäessä auttaminen ei välttämättä ole tarkoituksenmukaista tai tavoitteellista, vaan se on itseään ruokkiva sosiaalinen prosessi. (emt.)

Työorientaationa edellä kerrotussa on ehdottomasti yksi sosiaalipedagogiikan käytäntö, sosiokulttuurinen innostaminen. Sosiokulttuurinen innostaminen on tavoitteellista toimintaa, joka ihmisen oman osallistumisen avulla suuntautuu muuttamaan sekä yksilöllisiä että kollektiivisia asenteita ja sitä kautta myös sosiaalista todellisuutta paremmaksi, oikeudenmukaisemmaksi ja välittävämmäksi. Innostaminen on muoto elähdyttää ihmisen osallistumisen ja itsetoteutuksen prosessia. Se herättää ihmisiä yhteen ja saa heidät liikkeelle: ihmiset kasvavat aktiivisiksi toimijoiksi omassa ja yhteisöjensä – yhteiskuntiansa – kehityksessä (Kurki 1998). Sosiokulttuurinen innostaminen edellyttää perustaksi optimistista näkemystä ihmisestä. Uskoa ihmiseen ja siihen, että hän riittävää tukea saadessaan kykenee itse ratkaisemaan ongelmia elämässään. Sen lisäksi sosiokulttuurisessa innostamisessa uskotaan ryhmään ja siihen, että vain vuorovaikutuksen avulla ihmisen on mahdollista kasvaa. Innostaja puolestaan on henkilö, joka kykenee herättämään ihmisen aktiivisen osallistumisen: hän herkistää, provosoi, toimii katalysaattorina ja toimii saadakseen aikaan prosesseja, joiden varsinaisia toteuttajia ovat ihmiset itse. Innostaja on läsnä ihmisten arkipäivän elämässä.

Innoste! oli monella tavalla myös kasvuprosessi kaikille osallisille: tämä esimerkki on yhdenlainen mahdollisuus toteuttaa ja kehittää sosiaalisen

vahvistamisen käytänteitä toimialan työelämässä. Projektin toteuttajat toteavat loppuraportissaan saavuttaneensa asettamansa tavoitteet: ryhmäläiset aktivoituivat sosiaaliseen toimintaan ja he saivat merkityksellisiä kokemuksia osallistavasta pienryhmätoiminnasta. Ryhmältä saatu palaute kertoo, että ryhmäläiset kokivat voineensa 'oikeasti osallistua ja vaikuttaa': ryhmähenki parani, luottamus lisääntyi sekä itseen että muihin ja saatiin syntymään myös uusia verkostoja. (Harmanen & Salo 2008.)

Edellä kuvatussa projektissa yksi alan ammatillisen koulutuksen osa-alue, yhteiskunnallinen osaaminen, näkyy erityisenä. Jotta voi toimia työelämässä on tunnettava sen rakenteet, toimintamekanismit ja palvelujärjestelmät. On osattava tarkastella erilaisia ilmiöitä monisuunnalta pystyäkseen toteuttamaan pedagogisia prosesseja yhdessä yhteisöjen kanssa. Toimintaympäristö (kansalaistoiminta, järjestötyö, nuorisotyö) ja sen erilaiset toimijat (julkinen, yksityinen, kolmas sektori) tai niiden toiminta ja palvelujärjestelmät eivät ole yhteiskunnasta irrallisia vaan kietoutuneita ympäröivän yhteiskunnan todellisuuteen, haasteisiin ja myös jatkuvaan muutokseen.

Sosiaalisen vahvistamisen työkalujen toimivuus edellyttää aktiivista ja innostavaa otetta, luottamusta ihmiseen, yhteisöihin ja tulevaisuuteen sekä hyviä kumppanuuksia ja erilaisten verkostojen ja niiden välisten keskinäisten suhteiden ja merkitysten kokonaisvaltaista hahmottamista.

Liite 1. PCM-mallista (Project Cycle Management) Mehtosen mukailema suunnittelun ja raportoinnin runko.

Kansilehti

Sisällysluettelo

Johdanto

1. Organisaation kuvaus
2. Tausta- ja tarveselvitys, SWOT
3. Hankkeen nimi ja toteutusaika
4. Toimijat
5. Tarkoitus
6. Tavoite ja osatavoitteet
7. Kohderyhmä/t
8. Tuotokset
9. Keinot/toiminnot/menetelmät
10. Rahoitussuunnitelma/talouden toteutuma (tulot, menot)
11. Tiedotus
12. Seuranta ja arviointi
13. Tiedon levittäminen

Loppuraporttiin myös seuraavat:

14. Itsearviointi
 - 14.1. Kehityssuuntautunut arviointi
 - 14.2. Oppimiskokemusten peilaaminen osaamiskvalifikaatioihin
 - 14.3. Oppimiskokemuksen arviointi/palaute
työparityöskentelystä
15. Työelämän palaute
16. Päätössanat

Lähteet

Hämäläinen, Juha & Kurki, Leena. 1997. Sosiaalipedagogiikka. Porvoo. WSOY.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011. Helsinki. Opetusministeriön julkaisuja 2007:41. Yliopistopaino.

Lämsä, Anna-Liisa. 2009. Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Oulu. Oulu Universitypress.

Mehtonen, Tuija. 2000. Elämä on seikkailuista suurin. Oppimismatkalta Grip-Ote elämästä projektissa 1997–2000. Suomen Setlementtiliitto ry. Keski-Suomen Painotuote Oy.

Murto, Pentti. 1995. Syrjäytyjästä selviytyjäksi. Vammaisen nuoren koulutusran tukeminen opetuksen, kuntoutuksen ja sosiaalityön moniammatillisena yhteistyönä. Jyväskylä. Jyväskylän ammatillinen opettajakorkeakoulu.

Nikoskinen, Elina. 2009. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.

Salo Sanna & Harmanen Sampo. 2008. Innoste! – projektin loppuraportti. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Joensuun kampus

Silfverberg, Paul. 2007. Ideasta projektiksi. Projektityön käsikirja. Helsinki. Edita.

Virtanen, Petri. 2000. Projektityö. Porvoo. WS Bookwell Oy.

Elektroniset lähteet

Humanistinen Ammattikorkeakoulu 2006. Koulutusohjelmakohtaiset kompetenssit 03/2006. Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma. Viitattu 11.2.2010. www.ncp.fi/ects

Itä-Suomen lääninhallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan toimenpideohjelma 2009–2011. Viitattu 1.2.2010. <http://www.laaninhallitus.fi/lh/biblio.nsf/vwbytypefinlh/BCB13FCF709742BAC225759F00459564?OpenDocument&lh=ita>

Lastensuojelulaki (2007/417). Viitattu 11.2.2010. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Nuorisolaki (72/2006). Viitattu 11.2.2010. www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060072

Jatta Herranen & Sinikka Mäntysalo-Lamppu

Suomen Lasten Parlamentti osallisuuden mahdollistajana

”Haluaisin, että meitä lapsia kuunneltaisiin enemmän, ja meidän ideat ja ajatukset vietäisiin eteenpäin ja otettaisiin tosisaan.” Aleksiiina Astala Suomen Lasten Parlamentin puheenjohtaja 2009 - 2011 (toinen istuntokausi)

Aleksiiina Astalan toive vahvistaa Lasten oikeudet kampanjan (2010) taloustutkimuksella teettämän selvityksen tuloksen: lasten ja nuorten mielipidettä kysytään liian harvoin heitä itseään koskevissa asioissa huolimatta siitä, että kuulemisvelvoite on kirjoitettu sisään muun muassa Nuorisolakiin (72/2006), Lastensuojelulakiin (417/2007), Perusopetuslakiin (628/1998) ja Kuntalakiin (356/1995). Lasten kuulemiseen velvoittaa myös YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. Lasten kuulemisen varmistamiseksi Suomessa on asetettu tavoitteeksi luoda jokaiseen Suomen kuntaan vuoteen 2011 mennessä 5–17 -vuotiaita lapsia ja nuoria koskeva vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmä (Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007 - 2011).

Paikallisten kuulemisjärjestelmien ohella Suomessa on rakennettu ensimmäisenä Euroopassa oma kansallinen, puolivirallinen ja demokraattinen vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmä lapsille. Vuonna 2007 Tampereella perustettu valtakunnallinen Suomen Lasten Parlamentti (SLP) on lasten kuulemisen ja heidän oman aktiivisen osallistumisensa keskeinen toimija Suomessa. Parlamenttitoiminnan tavoitteena on lasten näkemysten sekä heidän näkökulmiensa ja prioriteettiensa huomioiminen yhteiskunnallisessa päätöksenteossa.¹ Parlamenttitoiminta perustuu kaksisuuntaiselle osallistumisen ja vaikuttamisen mallille, jossa lapset voivat toimia ja vir-

1 Valtakunnallinen ja kuntakohtainen Lasten Parlamenttitoiminta perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteuttamiseen ja Nuorisolain (72/2006) velvoitteisiin. Merkittävä nuorisolakiin sisältyvä perusta lasten ja nuorten kuulemis- ja vaikuttamisjärjestelmän toteuttamiselle on lapsi- ja nuorisopoliittisessa kehittämisohjelmassa 2007–2011, erityisesti ohjelman Digitaalinen sukupolvi ja Laajaan osallistumiseen ja yhteisöllisyyteen painopistealueiden tavoitteissa ja toimenpiteissä.

kamiehet ja viranomaiset voivat kysyä lasten mielipidettä. Suomen Lasten Parlamentin toiminta ja vaikuttamismallit rakentuvat yhtäältä lasten tapaamiselle kasvotusten ja toisaalta uuden teknologian mahdollistamalle aikaan ja paikkaan sitomattomalle verkkodemokratialle.

Suomen Lasten Parlamentti -toiminnan ytimen muodostaa lasten edustajisto. Edustajisto koostuu lapsiedustajista, joille kunnanhallitukset ovat antaneet mandaatin toimia. Kunnan alakoulujen oppilaskunnista on joko vaaleilla tai arpomalla valittu 3–6 luokan oppilasta edustajaehdokkaaksi, joista kunnanhallitus on nimennyt kunnan varsinaisen edustajan ja varaedustajan. Molemmilla edustajilla on yhtä tärkeä rooli ja heillä on samat valtuudet parlamentissa toimimiseen. Suomen Lasten Parlamentin vuonna 2007 Tampereella pidettyyn perustamistuntoon lähes 250 Suomen kuntaa nimesi lapsiedustajansa. Parlamentin istuntokaudet ovat aina kaksivuotisia, ja toiselle istuntokaudelle 2009–2011 edustajapaikat otti vastaan 195 kuntaa ja/tai kuntaliitosta. Tällä hetkellä parlamentissa on lapsiedustajia yhteensä 348.

Verkkoparlamenttitoiminnan ohella lapsiedustajat kohtaavat eri puolella Suomea järjestettävissä Suomen Lasten Parlamentin fyysisissä, face-to-face vuorovaikutukselle rakentuvissa istunnoissa. Tapahtuma järjestetään vuosittain yhteistyössä istuntopaikkakunnan toimijoiden kanssa. Lapsille kyseisistä istunnoista on muodostunut tärkeä yhteisöllinen ja sosiaalinen tapahtuma, jossa lapsia yhdistävä oman kunnan edustajuus konkretisoituu. Käytännössä lapsiedustajat osallistuvat fyysisten istuntojen valmisteluun ja suunnitteluun verkossa. Tällä toimintatavalla lisätään lapsiedustajan tietoa toiminnasta ja edustajan tehtävistä sekä pidetään yllä yhteistä iloa ja innostusta. Fyysisillä istunnoilla pyritään lisäämään myös lasten vaikutusvallan merkittävyyttä ja tukemaan kuntia paikallisen lasten kuulemisen ja vaikuttamisen organisoimisessa. Istunnoissa tehdään muun muassa näkyväksi paikallisia hyviä lasten osallisuuden käytänteitä. Fyysisten istuntojen toteutuksissa myös paikallinen opetus- ja nuorisotoimen osaaminen ja asiantuntijuus ovat merkittävässä roolissa lasten oman aloitteellisen ja aktiivisen toiminnan lisäksi.

Tässä artikkelissa tarkastelemme lähemmin Suomen Lasten Parlamentin toimintaa osallisuuden ja sosiaalisen vahvistamisen näkökulmista kysymällä, miten parlamentin toiminta mahdollistaa lasten osallisuuden toteutumisen ja mitä osallisuus käytännössä tarkoittaa. Toisaalta pohdimme, miten parlamentti toiminnanmuotona pyrkii ehkäisemään lasten ja nuorten syrjäytymistä. Käytämme aineistonaamme Suomen Lasten Parlamentin toimintaan vuosina 2007–2010 osallistuneiden lasten tuottamaa tietoa ja omia kokemuksiamme ja havaintojamme kyseisestä toiminnasta. Parlamenttitoiminnassa mukana olevien toimijoiden tuottamaa kokemusperäistä tietoa tarkastelemme suhteessa aiheita sivuvaariin ajankohtaisiin tutkimuksiin ja niiden tuloksiin.

Osallisuutta ja sosiaalista vahvistamista

Lasten ja nuorten osallisuus on asia, jota Suomessa pidetään yhteiskunnallisesti tärkeänä. Esimerkiksi säädöksissä (kuten Nuorisolaissa 72/2006) ja erilaisissa yhteiskuntapolitisissa ohjelmissa (esim. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin politiikkaohjelma 2007 - 2011) lasten ja nuorten osallistuminen ja osallisuus palautuvat yhtäältä puheeseen vaikuttamisesta ja erilaisen vaikuttamisjärjestelmien rakentamisesta ja ylläpitämisestä ja toisaalta velvoitteeseen kuulla lapsia ja nuoria heitä itseään koskevissa asioissa. Samansuuntaisia näkemyksiä osallisuudesta on myös Suomen Lasten Parlamentin toiminnassa mukana olevilla lapsilla, jotka katsovat osallisuuden palautuvan neljään eri asiaan. Kuten oheisista lainauksista voi havaita, osallisuus kiinnittyy lasten näkemyksissä johonkin itselle merkitykselliseen asiaan ja omakohtaiseen kiinnostukseen. Osallisuus pitää sisällään myös omien mielipiteiden avoimen ilmaisemisen, asioiden edistämisen ja muutoksen synnyttämisen.

”Osallisuus tarkoittaa omasta mielestäni osallistumista johonkin itselleen tärkeään asiaan ja vaikuttaminen tarkoittaa kannanottamista ja mielipiteensä sanomista ja sen eteenpäin viemistä.”

”Osallisuus tarkoittaa mielestäni sitä, että osallistuu johonkin itselleen tärkeään asiaan. Tarkoittakoon se sitten vaikka jotain juoksukisoja tai jonkin yhdistyksen jäsenyyttä.”

”Vaikuttaminen tarkoittaa mielestäni oman, ehkä toisista eroavan mielipiteen kertomista. Vaikuttaminen voi piillä vaikka jonkun lehden mielipidepalstalla. Vaikuttaminen tarkoittaa myös jonkun asian eteenpäinvientiä. Tässä olivat minun aatteeni osallisuudesta ja vaikuttamisesta.”.)

”Mun mielestä osallisuus tarkoittaa osallistumista ja kiinnostusta johonkin asiaan. Vaikuttaminen tarkoittaa sitä että muuttaa jotain asiaa.”

Suomen Lasten Parlamentin tarkoituksena on edistää muutokseen tähtäävää ja yksilöiden toimijuutta vahvistavaa lasten osallisuutta tarjoamalla alakouluikäisille lapsille mahdollisuus saada äänensä kuuluviin virallisessa päätöksenteossa. Toiminta perustuu suunnitelmalliseen vaikuttamiseen lapsiyhteisössä satunnaisten gallupkyselyiden sijaan. Toimintaa toteutetaan verkkonuorisotyön keinoin pyrkimällä aktivoimaan ja kanavoimaan lasten osallisuutta tarjoamalla lapsille ei-kaupallinen ja ohjattu väylä vaikuttamistoimintaan. Käytännössä parlamenttitoiminta mahdollistaa lasten sosiaalisen vahvistumisen ja toimijuuden kehittymisen. Samalla se auttaa aikuisia kuulemaan lapsia, tekemään lapsiystävällisiä päätöksiä ja rakentamaan yhdessä lasten kanssa hyvän elämän edellytyksiä. Suomen Lasten Parlamentin jäsenet ovat yhdessä pohtineet muun muassa lasten onnellisuutta, jonka he kiinnittävät ennen muuta sosiaalisiin verkostoihin ja itselle läheisiin ihmisiin (kuten kotiin, perheeseen ja ystävyys-suhteisiin), yksilön perustarpeisiin (nukkumiseen, ruokaan, terveyteen ja turvallisuuteen) sekä vapaa-aikaan, erityisesti kesään ja lomiin (Entä jos, tosipuhetta lasten ilon ja onnen aiheista 2010).

”Minut tekee onnelliseksi kaverit ja perhe. Ystävien kanssa oleilu ja varsinkin kaikki urheilu. Pidän myös omasta rauhasta kun saa vain miettiä maailmaa ja rauhoittua edes hetkeksi. Ilman kavereita ja perhettä elämä olis todella tylsää ja tämän takia jokainen hetki tuntuu ihanalta!”

”Minulla on paljon onnen ja ilon aiheista. Ensiksi haluan mainita perheen, koska perheeltä saan kaiken tarvittavan tuen. Myös isovanhemmat auttavat ja antavat tukea. Kaverit, harrastukset, vapaa-aika, koulutus, oma rauha ja yllätykset tekevät minut onnelliseksi.”

”Se tekee mut myös ihan superonnelliseksi se että me saadaan elää rauhassa täällä Suomessa ja että täällä ei oo sotia tai esim. maanjäristyksiä kuten muualla maailmassa.”

”Mut tekee ihan huippu iloiseks perhe, ystävät, eläimet, urheilu, Suomen elintila ja se miten hyvin me saadaan elää!”

Tämä SKIDI-KIDS lasten hyvinvointi ja terveys -tutkimusohjelman puitteissa tehty lasten ja lapsuudentutkijoiden välinen yhteistyö on hyvä esimerkki siitä, kuinka lapset voivat olla toimijoita ja lapsitiedon näkyväksi tekijöitä. Lasten Parlamentin rakenne ja toiminta mahdollistavat sen, että lapset voivat toimia tiedontuottajina ja tiedonkeruumenetelmien edelleen kehittäjinä. Edellä kuvatussa tapauksessa lapset ovat olleet tuottamassa tietoa lasten hyvinvoinnin edellytyksistä, jota voidaan hyödyntää yhtäältä elinympäristöjen ja palveluiden kehittämisessä ja toisaalta ottaa huomioon syrjäytymisen ehkäisyssä.

Lasten äänen kuuluville saamiseksi tarvitaan lasten ja aikuisten välistä rakentavaa vuorovaikutusta, jossa lapset arvostavat itseään ja aikuisia, ja jossa myös aikuiset arvostavat lapsia ja itseään. Toiminnan lähtökohtana on ajatus siitä, että lapset ja nuoret ovat oman elämänsä parhaita asiantuntijoita, joiden puoleen aikuisten on käännäyttävä. Näin asian tiivistää 12-vuotias äänekoskelainen Nelli-Sofia: *”Mielestäni lasten pitää kunnioit-*

taa aikuisia. Hehän huolehtivat meistä ja päättävät asioista. Mutta aikuisten pitää myös kunnioittaa ja kuunnella lapsia. Lapsia ei pidä aliarvioida älykkyydessä.” Lapset täytyy nähdä toimijoina, ja heille myös tarjotaan parlamentin monipuolisten ja -ulotteisten rakenteiden kautta mahdollisuus toteuttaa luontaista toimijuuttaan.²

Tämän muutokseen tähtäävän kaksisuuntaisen toimintatavan avulla lapsille syntyy kokemus omasta kyvykkyydestään ja ainutlaatuisuudestaan lapsena ja yksilönä, mutta myös merkittävänä osana yhteisöä ja ympäröivää yhteiskuntaa (vrt. Gretschel 2002, 90–91).

Parlamenttitoiminnassa osallisuus palautuu ajatukseen siitä, että ensinnäkin lapsilla on mahdollisuus olla vaikuttamassa ja kantamassa vastuuta omasta elinympäristöstään, ja toisekseen lapset muodostavat lapsiyhteisön, jossa jokainen voi kokea olevansa omana itsenään merkittävä osa jotain itseään suurempaa kollektiivia (vrt. Kiilakoski 2007, 13–14; Taylor 1994). Suomen Lasten Parlamentti toteuttaa Horellin, Haikkolan ja Sotkasiiran (2007, 217–219) peräänkuuluttamaa muutokseen sidottua vaikuttavaa osallistumista luomalla lapsille mahdollisuuksia mielekkääseen toimintaan ja laaja-alaiseen yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen.

Suomen Lasten Parlamentissa lapset ovat vaikuttamisprosessin keskiössä. Vaikuttaminen itsessään on monimuotoinen ja -tasoinen ilmiö, jossa lasten läsnäolo ja osallistuminen keskusteluun ovat tärkeitä lähtökohtia ja jo itsessään merkittäviä. Lapset saavat aina matkan varrella tietoa siitä mil-

2 Toimijuuden käsitettä on hankala määritellä yksiselitteisesti. Esimerkiksi ohjausalan kirjallisuudessa (esim. Richardson 1998, Kosonen 2000) toimijuuden katsotaan rakentuvan autonomiasta, itseohjautuvuudesta, yhteistoiminnasta, vastuullisuudesta ja riippuvuudesta. Mary Sue Richardsonin (1998) näkemyksen mukaan toimijuutta voidaan vahvistaa tukemalla ja ohjaamalla yksilöä asettamaan mielekkäitä ja perusteltuja tavoitteita, kannustamalla yksilöä ottamaan käyttöönsä henkilökohtaiset voimavaransa ja resurssinsa sekä vahvistamalla ja tukemalla yksilön kykyä olla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa (ks. myös Vanhalakka-Ruoho & Juutilainen 2003). Vastaavasti sosiologian piirissä toimijuuden käsitteessä yhdistyvät rakenteet ja toiminta, toiminnan luonne ja merkitys. Esimerkiksi Anthony Giddens (1984) käyttää toimijuutta kuvatessaan käsitettä ’rakenteiden kaksinaisuus’, jolla hän tarkoittaa sitä, että yhtäältä rakenteet rajoittavat ja määräävät ja toisaalta ne mahdollistavat ja ohjaavat toimintaamme sekä yksilöinä että ryhmänä. Me kaikki olemme rakenteiden omaksujia, niiden kantajia ja hyväksikäyttäjiä. Rakenteet luovat meille myös toiminnan mahdollisuuksia. Toimijuudesta ei siis voi puhua ilman puhetta rakenteista. (Ks. myös Heiskala 2000, 187–189).

loin, mihin ja millä tavoin he voivat osallistumalla vaikuttaa. Kasvatuksellisesti kysymys on siitä, että lapset kasvavat ensin oman elämänsä osallisiksi ja tätä kautta myös aktiivisiksi kansalaisiksi. Parlamenttitoiminnassa uskotaan siihen, että mikäli lapset saavat positiivisia kokemuksia vaikuttamisesta ja oman roolin merkityksellisyydestä tässä prosessissa, voi se ruokkia ja ylläpitää vaikuttamisen kipinää läpi elämän ja näkyä myöhemmin aloitteellisena toimintana yhteiskunnan eri sektoreilla. Tässä mielessä Suomen Lasten Parlamentin toiminta ei palaudu vain edustuksellisen demokratian oppimiseen ja sen toimintatapoihin sosiaalistumiseen vaan sen tavoitteet ovat huomattavasti paljon moniulotteisemmat ja laajempaan vahaan, osallistuvaan demokratiaan ja maksidemokratiakasvatukseen kiinnittyviä.³

Kuten tiedämme, lasten vaikuttava osallistuminen ja osallisuus eivät synny itsestään vaan ne vaativat lainsäädännöllisiä ja rakenteellisia puitteita sekä aikuisten aktivoitumista ja halua olla mukana valtavirtaistamassa lapsi- ja nuorisonäkökulmaa (Horelli, Haikkola & Sotkasiira 2007, 230). Näin ollen lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää myös aikuisten oikeanlaista toimintaa. Aikuisten velvollisuus on turvata lapsille muun muassa riittävä tieto eri asioiden taustoista ja perusteista. Lisäksi aikuisten tulee kertoa lapsille, mitä parlamenttitoiminnassa mukana oleminen ja toimijuus tarkoittaa. Aikuisten täytyy osata toimia innostajana, kannustajana ja rohkaisijana – tukena tarvittaessa ja neuvonantajana. Aikuinen on eräänlaisena kanssoppija, joka uskoo ja luottaa lasten ja nuorten kykyihin ja antaa heille tilaa toimia, onnistua ja epäonnistua. Kuten nuorten vaikuttajaryhmiä koskevat tutkimukset (ks. esim. Paakkunainen 2004) osoittavat, rakentavalla tavalla toimivien aikuisten rooli on merkittävä, sillä aikuisten mukana olo luo lapsille ja nuorille tunteen toiminnan jatkuvuudesta, pysyvyydestä ja turvallisuudesta.

3 Vahvaan demokratiaan sidotussa maksidemokratiakasvatuksessa päämääränä on luoda sellaisia käytänteitä, jotka mahdollistavat kaikkien lasten (muun muassa iästä, etnisestä taustasta, sukupuolesta, sosiaalista asemasta tai kyvykkyydestä riippumatta) osallistumisen yhteiseen tekemiseen ja päätöksentekoon. Kaikkien lasten mahdollisuus osallistua nähdään yksilöiden perusoikeutena ja ilman osallistumista ei voi oppia toimimaan kriittisenä kansalaisena (ei-alamaisena), joka taistelee yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon puolesta. (Vesikansa 2007, 198 - 202; Vesikansa 2002, 15–17.)

Suomen Lasten Parlamentti -toiminta on yhtäaikaaisesti lasten sosiaalista vahvistumista ja aktiiviseen kansalaisuuteen kasvamista. Lasten sosiaalinen vahvistuminen on prosessi, joka toteutuu sekä lapsen omakohtaisen että yhteisöllisen kokemuksen kautta. Valtakunnallisessa ja paikallisessa lasten parlamenttitoiminnassa on yhtä aikaa läsnä sekä lapsen että lapsiyhteisön toiminta. Sosiaalisen vahvistumisen prosessissa juuri omakohtainen toiminta ja osallistuminen ovat keskeisiä. Toiminta yksin ja ryhmässä ovat tärkeitä edellytyksiä osallisuuden kokemukselle, jota voi kuvata valtautumisen ja voimaantumisen termein.⁴ Suomen Lasten Parlamentti -toiminnassa osallisuus palautuu tunteeseen, jonka katsotaan vahvistavan lasten identiteettiä, uskoa omiin kykyihinsä ja omaan vaikutusmahdollisuuksiinsa. Samalla se luo mahdollisuuksia muuttaa omaa elinympäristöään. Lasten parlamentissa mahdollistuu osaamisen, kykenemisen, täytymisen, voimisen, haluamisen ja tuntemisen mielekäs vuorovaikutuksellisen dynamiikka (vrt. Jyrkämä 2007). Vain tätä kautta lapset voivat tulla toimijoiksi tekijöiden sijaan: kokea osallisuutta (arvostusta, pätevyyttä, oman roolin merkityksellisyyttä), hallita asioita ja vastustaa heihin kohdistuvaa yksisuuntaista disiplinaarista sosiaalista valtaa.

Toimintaa verkostossa ja verkossa

Lasten osallisuus, kuten se YK:n lapsen oikeuksien sekä Suomen lainsäädännön ja eurooppalaisen lainsäädännön mukaan määritellään, jättää avoimeksi miten osallisuus käytännössä voi toteutua. Millaisia toimintatapoja ja verkostoja tarvitaan? YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen 12. artiklan mu-

4 Voimaantuminen on psykologisesti latautunut käsite, jolla viitataan ihmisestä (yksilöstä) itsestään lähtevään prosessiin. Tällöin huomion keskipisteenä on yksilö itse, hänen sisäinen henkinen kasvunsa ja kehityksensä. Vastaavasti valtautuminen pitää sisällään muutoksen yksilön itsemäärittelyssä ja osallistumisen kautta tapahtuvan muutoksen ympäristössä (vrt. Antikainen 1998, 200–201). Valtautumisessa on siten kysymys sosiaalisten rakenteiden muutoksesta, alistavien rakenteiden murtamisesta ja yksilön toimijuuden lisääntymisestä. Se konkretisoituu muun muassa yksilön maailmankuvan ja kulttuurisen ymmärryksen avartumisena, yksilölle tarjolla olevien sosiaalisen identiteettien / roolien laajenemisena ja yksilön äänen vahvistumisena siten, että hän uskaltaa osallistua keskusteluun, murtaa vallitsevia keskustelun ja kanssakäymisen muotoja – ikään kuin ajatella toisin (vrt. Antikainen 1996, 253–254).

kaan: ”Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä kaikissa häntä itseään koskevissa asioissa ja mielipide on myös otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti”. Vastaavasti lapsen oikeuksien 13. artiklassa todetaan, että ”lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä”. Tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai missä tahansa muussa lapsen valitsemissa muodossa. Kokemuksesta tiedämme, että mitä nuoremmissa alle 18-vuotiaista lapsista ja nuorista on kysymys, sen suuremmaksi kasvaa aikuisten vastuu ja velvollisuus tukea ja osoittaa lapselle osallistumisen väylät, joiden kautta lasten vaikutusvalta ulottuu aikuisten maailmaan.

Suomen Lasten Parlamentissa lasten vaikutusvallan ulottaminen aikuisten maailmaan on mahdollistettu luomalla **laaja toimijaverkosto**, jossa lasten ääntä kuullaan siellä, missä päätöksiä tehdään.

Ilman tällaista kuviossa 1. kuvattua rakennetta, lasten kuuleminen ja yhteiskunnallinen toimijuus jäisivät mitä todennäköisimmin vain näennäiskuulemiseksi ja -vaikuttamiseksi.

Suomen eduskunta

SLP-neuvottelukunta
Eduskuntaryhmien
nimeämät kansanedustajat

Eduskunnan valiokunnat

Muut vaikuttajat, päättäjät

Media

Euroedustajat

Lapsiasiavaltuutettu

Ministeriöt

Suomen Lasten Parlamentin kanslia lasten vuorovaikutuksen tukena

Päättäjä-
chatit
verkossa ja
fyysisesti

Vuorovaikutus
+
kysymykset
vastaukset

Päätökset,
kyselyjen ja
keskustelujen
tulokset

Suomen Lasten Parlamentti

Kuntien asettamat 9–13-vuotiaat edustajat

Suomen Lasten Parlamentin istuntokausi

Suomen Lasten Parlamentin hallitus

Suomen Lasten Parlamentin valiokunnat

Suomen Lasten Parlamentin delegaatiot

Raportit, asiakirjat, julkaisut

SLP-edustajat lapsiasia-
valtuutetun neuvonantajina

Kunnat

KUVIO 1. Suomen Lasten Parlamentin toimijaverkosto

Suomen Lasten Parlamentti toimii lapsiasiavaltuutetun neuvonantajana sekä eduskuntaryhmien edustajista muodostuvan eduskunnan neuvottelukunnan sekä ministeriöiden ja valtion toimielinten aloite- ja kuulemisympäristönä. Parlamentti tarjoaa myös oivan mahdollisuuden lasten kuulemiselle ja aloitteiden hyödyntämiselle esimerkiksi verkossa toimivan ja kaikkia kansalaisia koskevan valtionhallinnon ja laajemmin verkkodemokratian kehittämiseksi. Lisäksi Suomen Lasten Parlamentti käsittelee lasten yhteisiksi kokemiaan huolia, kysymyksiä ja aloitteita. Samalla parlamentti toimii valtakunnan tasolla lasten näkemysten esittelijänä.

Eri puolelta Suomea tulevilla kuntien Lasten Parlamentin edustajilla on käytössä oma **verkkoparlamentti**.⁵ Verkossa toimiva Parlamenttirakenus tarjoaa lapsille erilaisia toimintatapoja osallistua.

Esimerkiksi kun lapset valitsevat keskuudestaan kaksivuotisen istuntokauden puheenjohtajan ja kaksi varapuheenjohtajaa, käyvät he asiasta rakentavaa, asiallista, monipuolista ja vilpitöntä keskusteltua verkossa jopa kahden kuukauden ajan. Käytännössä puheenjohtajaksi haluavat ilmoittautuvat ja esittelevät itsensä kertomalla, mitä he Suomen Lasten Parlamentin puheenjohtajana pitävät tärkeänä. Nykyinen Suomen Lasten Parlamentin puheenjohtaja Aleksiiina Astala luonnehti kampanjansa aikana hyvää puheenjohtajaa seuraavasti: *”Mielestäni hyvä puheenjohtaja olisi aktiivinen, innokas, rohkea, auttava, ystävällinen, panostaisi siihen hommaan ja haluakin löytäisi. Haluaisin olla kannustavana esimerkkinä kaikille, ja kertoa rohkeasti mielipiteitäni. En tietenkään olisi suuna päänä joka paikassa, vaan haluaisin myös kuunnella muitten ideoita ja ajatuksia.”* Puheenjohtajien valinta tehdään äänestämällä. Esimerkiksi parlamentin toisena istuntokautena (2009–2011) puheenjohtajavaaleihin ilmoittautui yli kol-

5 Lapset kirjautuvat parlamenttiin omilla tunnuksilla. Lasten Parlamentti on suljettu, oma verkkorakenus. Sivuston tarkoitus on mahdollistaa Parlamentin edustajien välinen kommunikaatio ja toiminta fyysisten täysistuntojen välissä. Lasten Parlamentin verkkoparlamentin toiminnot on jaettu viiteen huoneeseen. Verkkoparlamenttiin on suunniteltu ja toteutettu ensimmäinen 2D-huone, ns. istuntosali, joka on otettu käyttöön vuoden 2009 kevään verkkotäysistunnossa.

mekymmentä ja hallitukseen yli viisikymmentä lasta. Tämä osaltaan kertoo lasten innostuksesta toimia myös luottamustehtävissä.

Suomen Lasten Parlamentin edustajat ilmoittautuvat myös niihin **valiokuntiin**, joiden aiheista he ovat kiinnostuneita. Valiokuntia ovat koulu-, ympäristö-, vapaa-aika-, kansainvälisten asioiden, lapsen oikeuksien, sosiaali- ja terveys-, tulevaisuus- ja viestintävaliokunta. Käytännössä sekä hallituksen että valiokuntien **keskustelupalstoilla** edustajat esittävät asioita sekä yleisesti kiinnostavasta näkökulmista että myös huomioimalla kunkin aihepiirin erityisyyden. Esimerkiksi vapaa-aikavaliokunnassa edustajat ovat keskustelleet lasten omista kulttuuritapahtumista ja niiden vähyydestä, erityisesti kouluissa järjestetyt kulttuuritapahtumat koettiin tärkeiksi. Lapset esittivätkin, että kouluissa voisi järjestää useammin kulttuuriteemaviikkoja tai kulttuuripäivä, jonka ohjelman suunnitteluun lapset saivat itse osallistua. Tulevaisuusvaliokunnassa lapset ovat pohtineet muun muassa ilmastonmuutoskysymyksiä ja esittäneet monia ilmastonmuutosta hillitseviä keinoja, kuten valaistuksen säästeliäämpää käyttöä, auton vähäisempää käyttöä ja polkupyörän käytön lisäämistä, muovipussien käytön lopettamista, tavaroiden uusiokäyttöä ja kierrätystä sekä loman viettoa kotimaassa ulkomaiden sijaan. Edustajien mielestä on tärkeää, että lasten mielipiteet otetaan asian ratkaisussa huomioon, ja että aihetta käsiteltäisiin yleisesti myös kouluissa.

Verkkoparlamentin keskustelupalstoilla voivat käydä keskustelua ja ajatustenvaihtoa myös muut kuin kyseisen valiokunnan edustajat. Käytännössä keskustelupalstat ovat olleet osa edustajien tekemään työtä, ja usein keskustelupalstoilla jatkuu chat -keskusteluaiheiden pohdinta. Parlamentin hallituksen ja valiokuntien chatit kokoontuvat kerran viikossa. Chatien aiheet tulevat suoraan lapsilta ja jossain määrin myös toiminnassa mukana olevilta aikuisilta. Chat-keskusteluissa on aina etukäteen valmisteltu esityslista ja keskusteluissa on mukana Lasten Parlamentin aikuinen. Esityslistan aiheet liittyvät esimerkiksi tietyn teeman valmisteluun, jonka päämääränä on lasten näkökulman ja näkemysten avaaminen päätäjille eduskuntaan, kuntaan tai asioita valmisteleviin tahoihin, kuten lapsiasiavaltuutetulle, medialle tai tutkijoille. Vuosien varrella on huomattu, että lapset toimivat chat -keskusteluissa vastuullisesti pitämällä huolta esi-

tyslistalla olevien asioiden etenemisestä ja kaikkien lasten mahdollisuudesta kertoa mielipiteensä. Lapsille on tärkeää, että pienimmätkin lasten esittämät kommentit huomioidaan. Keskusteluissa lapset kannustavat toisiaan ja kommentoivat myös kavereiden ideoita.

Kokemus on osoittanut, että lapsilla on ilmiömäinen kyky arvioida ehdotusten vaikutuksia muun muassa sosiaalisesta, taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Esimerkiksi sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus on pohtinut chat -keskustelussaan koulujen terveydenhoidon tilannetta. Lapset ovat olleet erityisen huolestuneita terveydenhoitajien määrästä ja käyntikerroista. Lasten mielestä ei ole oikein, että kouluterveydenhoitajan tai kuraattorin käyntimäärät koulussa ovat niin vähäiset, että lapsi kokee huolta siitä, saako sairastuessaan hoitoa tai onko sopivaa aikuista, jolle puhua huolistaan tai vaikeuksistaan. Lapsia on huolestuttanut myös parannusta kaipaavien homekoulujen tilanne, koulujen välipalojen vaikutus terveyteen ja vanhusten hoito. Vastaavasti teemachateissa keskustelua on herättänyt lasten asenne tupakointia kohtaan, henkinen hyvinvointi ja liikunnan harrastaminen. Lasten liikuntamahdollisuuksien monipuolisuus eri puolilla maata on lasten mielestä taattava, jotta pohja terveelliselle elämälle voidaan rakentaa pienestä lähtien: *”Eli olen sitä mieltä, että lapset ja nuoret kaipaavat lisää liikuntaa. Itse harrastan sitä toden teolla, siis ihan kilpaa. Monipuolinen liikunta parantaa terveyttä. Kunnissa pitäisi myös olla hyvät ja monipuoliset harrastusmahdollisuudet kaikille lapsille.”* Lapset suhtautuvat kielteisesti alaikäisten tupakointiin sekä niihin aikuisten toimiin, jotka edistävät varhaisen tupakanpolton aloittamista, ja toivovat konkreettisia toimia lasten tupakoinnin vähentämiseksi: *”Nämä kyseiset pojat/tytöt (eikö pojat polta enemmän?) ehkä tietävätkin polton haitat, mutta kaverit voi olla niin iso asia ihmiselle että sitten polttaakin vaan sen takia. Ja kai tupakka tuottaa myös mielihyvää. Vähän niin kuin alkoholi. Eli saatetaan ruveta polttamaan masennuksen vuoksi. Aivan kuin aikuiset voivat ruveta juomaan saatuaan potkut tai erottuaan.”* Henkisen hyvinvoinnin turvaaminen on chat -keskusteluiden perusteella lapsille tärkeää. Monet lapset kärsivät koulukiusaamisesta tai yksinäisyydestä. Lasten Parlamentin keskusteluissa on myös korostunut lasten huoli rasismista ja siitä, että jotkut lapset jäävät lasten elämään kuuluvan toiminnan ulkopuolelle. Myös pelko fyysisestä

uhasta, joka osittain linkittyy lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden saatavuuteen, on ollut esillä kouluissa.

Valiokuntien ohella lapsilla on verkkoparlamentissa käytössään **yleinen keskustelupalsta**, jolla kuka tahansa lapsista voi aloittaa keskustelun itselle ajankohtaisesta tai itseä kiinnostavasta aiheesta. Vuosien varrella aiheet ovat liittyneet alakouluikäisten lasten tärkeiksi kokemiin asioihin, kuten kouluruokaan, liikuntatuntien sukupuolen mukaiseen eriyttämiseen, lemmikkieläimiin, harrastuksiin ja niiden saatavuuteen omassa kunnassa, koulukiusaamiseen, heijastinliiveihin ja niiden erinomaisuuteen, ilmastonmuutokseen ja YK:n lapsen oikeuksien toteutumiseen Suomessa. Pohtiesaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista Suomessa, edustajat näyttivät olevan yksimielisiä siitä, että aikuisten tulisi kuunnella lapsia enemmän.

”Minun mielestäni aikuiset saisivat kuunnella lapsia enemmän. Kun olen ollut kaverillani loukkasin itseni, kaverini äiti sanoi koittakaa itse selvitä!”

”Kyllä minusta lastenoikeuksia kunnioitetaan tarpeeksi hyvin. Eivät lapset Suomessa tee työtä niin kuin monessa Afrikan maassa. Mutta aikuiset saisivat kuunnella enemmän.”

Hallitus- ja valiokuntatyöskentelyn lisäksi edustajat kohtaavat päättäjiä verkkoparlamentissa. Lasten Parlamentin aikuiset ovat rakentaneet lasten edustajille päättäjien verkostoa. Tämä verkosto käy keskustelua lasten ajatuksista lasten ja aikuisten kesken sekä vie ajatuksia myös päätöksentekoon. Suomen Lasten Parlamentilla on eduskunnassa neuvottelukunta, joka koostuu kaikkien ryhmien edustajista. Kansanedustajat tapaavat lapsia verkkoparlamentin **päättäjächatissa**. Sekä lapsi- että aikuisedustajat ovat voineet valmistautua tapaamiseen etukäteen. Ohessa on eduskunnan neuvottelukunnan puheenjohtajan Thomas Blomqvistin kaksisuuntaiseen vaikuttamiseen liittyvä viesti parlamentin lapsiedustajille ennen ensimmäistä chat-tapaamista:

Hei! 30.3.2010

Olen Thomas Blomqvist, rkp:n kansanedustaja kotoisin Raaseporista. Täällä eduskunnassa toimin sekä Lapsen Puolesta-ryhmän että Suomen Lasten Parlamentin eduskunnan neuvottelukunnan puheenjohtajana. Istun myös hallinto- ja puolustusvaliokunnissa.

On erittäin hyvä ja arvostettu asia että olette aktiivisia ja esittäte näkemyksenne niistä asioista jotka ovat teille tärkeitä. Ehkä pystyn meidän chat-keskustelussamme vastaamaan muutamiin teidän kysymyksiin, mutta yhtä tärkeä on että tällä tavalla saan tietää juuri niistä asioista joista te välitätte erityisen paljon. Sen jälkeen voin ottaa niitä huomioon työssäni eduskunnassa.

Suomen Lasten Parlamentin toiminnan monipuolisuudesta kertoo se, että kaikkien edellä kuvattujen toimintamuotojen lisäksi on käytössä **Aloitekanava**, joka on yksi tärkeimmistä Lasten Parlamentin verkkotyökaluista. Kyseisen vahvaan demokratiaan sidotun toiminnan tärkein tavoite on tarjota jokaiselle Suomen lapselle mahdollisuus tulla kuulluksi. Kaikille lapsille avoin aloitekanava toimii www.valto.fi- sivustolla. Kanavan kautta lapsi voi kertoa mielipiteensä ja kommentoida muiden lasten esittämiä asioita. Viisiportainen aloitekanava tarjoaa yhteisen foorumin lasten ajatusten ja näkemysten esittämiseksi. Aloitekanava avaa jokaisella lapsella (ei vain edustajilla) mahdollisuuden tuottaa aiheita verkkoparlamenttiin, aina verkkotäysistunnon esityslistalle ja päätösprosesseihin asti. Aloitekanavassa edetään vaiheittain. Ensimmäisessä vaiheessa lisätään idea, jonka jälkeen esitetään argumentteja idean puolesta tai sitä vastaan. Perusteluiden näkyväksi tekemistä seuraa aloitteesta äänestäminen ja sen allekirjoittaminen. Prosessi päättyy ns. seurantavaiheeseen. Tässä kaikkia lapsia aktivoivassa prosessissa lasten esitysten ja ideoiden joukosta jäävät elämään kehityskelpoisimmat. On tärkeää, että lapset voivat seurata syntyneiden aloitteiden kehittymistä idean esittämisestä sen mahdolliseen toteutumiseen saakka. Esimerkiksi vuonna 2009 verkkotäysistunnossa on käsitelty monia las-

ten elämänpäiiriin, kuten kouluun ja muuhun lähiympäristöön olennaisesti kuuluvista asioita (taulukko 1).

TAULUKKO 1. Aloitekanavan kautta verkkotäysistuntoon vuonna 2009 tulleet aloitteet

Koulua koskevia aloitteita	Muut lapsille merkitykselliset ympäristöt ja ihmiset	Globaalit kysymykset
<ul style="list-style-type: none"> ■ Koulukiusaaminen ■ Terveystenhoitaja jokaiseen kouluun! ■ KOULUSSA ON LIIKAA TÖITÄ! ■ Välipala kouluun! ■ Kouluun vähän käytöstä! ■ VIIHTYVYYTTÄ KOULUILLE!!! ■ Koulujen pihojen kunnostus! 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Miksi ihmiset roskaavat? ■ Lisää roskapönttöjä ■ Miksi lapset roskaavat? ■ Pulkka- ja kelkkamäkiä kaupunkeihin ■ Voisiko kunnissa olla ilmaisia harrastuksia? ■ Nuorten tupakointi ja juominen ■ Miten lisätä lasten viihtyvyyttä? 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Ilmastonmuutos ■ Euroopan Lasten Parlamentti

Kaiken tämän lisäksi lapset vastaavat verkkoparlamentissa myös eri tahojen kyselyihin, joita ovat suorittaneet esimerkiksi lapsiasiavaltuutettu ja ministeriöt. Kyselyillä tavoitellaan lasten näkökulmaa, jota voidaan käyttää muun muassa asioiden valmistelun pohjana. Verkossa on käyty keskustelua mm. tulevaisuuden koulusta. Lasten tuottama aineisto on esitetty eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle. Lisäksi lapset ovat vastanneet oikeusministeriölle kansalaisten sähköisestä kuulemisesta. Lasten mielestä olennaisinta on, ”että tulee kysyä niin, että lapset ymmärtävät mitä kysytään”. Kyselyn tulokset on luovutettu sekä oikeusministeriöön että viestintäministerille. Lapset ovat olleet myös itse luovuttamassa esityksiään eri tahoille yhdessä Suomen Lasten Parlamentin kanslian aikuisten kanssa. Suomen Lasten Parlamentin nimissä lapset voivat myös lähettää **’Lasten kirjeitä’** medially, ja he voivat osallistuvat yhdessä aikuisten kanssa **kansainväliseen**

toimintaan. Parlamenttissa lapset ovat myös esittäneet vastaavan valtakunnallisen lasten parlamentin perustamista kaikkiin Euroopan maihin: *”Jokaisella maalla, ei vain Suomella, pitäisi olla oma Lasten Parlamentti, jossa parannettaisiin maan lasten oloja.* Suomen Lasten Parlamenttia onkin esitelty Euroopan neuvostossa.⁶

Paikallinen Lasten Parlamentti osana Suomen Lasten Parlamentin toimintaa

Lapsiedustajat ovat Suomen Lasten Parlamentin historian aikana vaikuttaneet myös siihen, että paikallisia Lasten Paramenteja on perustettu lasten kotikuntiin, esimerkiksi Nummi-Pusulaa, Varkauteen ja Kuopioon. Valtakunnallinen toiminta on usein edistänyt paikallisen, kuntatasoisen lasten kuulemis- ja vaikuttamisrakenteen organisoimista ja kiinnittämistä osaksi kunnan organisaatiota. Kuviossa 2. on kuvattu paikallinen lasten parlamentti osana Kauniaisten kaupungin organisaatiota, josta näemme miten lasten parlamentti asemoituu suhteessa muihin kaupungin toimielimiin.

Paikalliset toimintatavat ja -muodot rakentuvat aina kuntakohtaisesti yhdessä lasten ja aikuisten kanssa. Lasten Parlamentin tärkeä toimintaedellytys paikallistasolla on se, että lasten kuulemis- ja vaikuttamismahdollisuudet ovat systemaattisesti organisoituja, ja Lasten Parlamentti on virallinen lasten toimielin kunnassa. Tällä hetkellä (vuonna 2010) Suomessa toimii noin kahdessakymmenessä kunnassa paikallinen lasten kuulemis- ja vaikuttamiskanava.

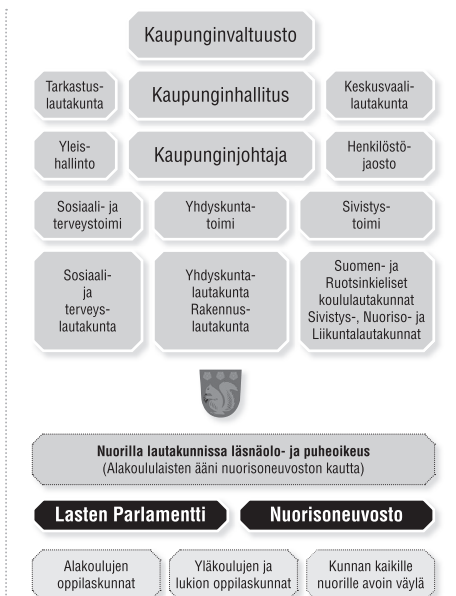
Paikallinen Lasten Parlamentti on kunnassa lasten ja aikuisten vuoro-vaikutuksellisen ja kaksisuuntainen toimintarakenne. Se on reaaliaikaisesti toimiva, lasten asioihin kanta-aottava ja lausuntoja antava lasten virallinen edustajisto. Vastaavasti kunnan viranomaiset ja päättäjät saavat lapsinäkökulmaa kunnan suunnitelmiin ja päätöksiin. Useissa kunnissa lasten parlamentti toiminta on kirjattu myös osaksi kunnan lasten ja nuorten hyvin-

⁶ Suomen Lasten Parlamentti säätiö on kansliaa ylläpitävä, aikuisten muodostama yhdistys, joka on liittynyt Eurochild -järjestön jäseneksi. Eurochild tarjoaa Suomen Lasten Parlamentille kanavan eurooppalaiseen keskusteluun lasten osallisuudesta.

Lasten Parlamentti ja nuorisoneuvosto osana Kauniaisten kaupunkia

Aikuisten -> nuorten ja lasten vuorovaikutus

- Lasten ja nuorten näkökulmaa ja esityksiä osana suunnittelua, toteutusta ja arviointia
- Tiedotus
- Yhteys viralliseen valmisteluun
- Suorat yhteydet päättäjiin
- Grani-päivä
- Vaikuttaja-päivä ja/tai Lasten ja nuorten ryhmien suurokokoukset (1 kerta/vuosi)



- EU
- Suomen Eduskunta
- Lapsiasiavaltuutettu
- Valtakunnallinen Suomen Lasten Parlamentti
- Nuorisovaltuustojen edustajisto
- Kaupungin www-sivut
- Sosiaalinen media, Facebook
- Aloitelaatikko
- Aloitekanava-palvelu
- Lapset ja nuoret sisällöntuottajina:
 - Printtimedia
 - Kaunis Grani -lasten ja nuorten palsta
- Seurakunta, kolmas sektori
- Harrastustoiminta
- Koulujen vanhempiyhdistykset
- Sivistystoimi
 - Lasten ja nuorten kuulemis- ja vaikuttamisjärjestelmän hallinnollinen vastuu
- Nuorisotoimi
 - Lasten ja nuorten kuulemis- ja vaikuttamisjärjestelmän käytännön vastuu

Kuvio 2. Lasten Parlamentti osana Kauniaisten kaupungin organisaatiota.

vointi -suunnitelmaa. Yhteistä paikalliselle toiminnalle on se, että toiminta rakentuu oppilas- tai luokkatoimikunnan kautta kunnanrakenteisiin.

Koulu on paikallisen lasten parlamenttitoiminnan sydän kuntatasolla. Parlamenttitoiminnan kautta koulun toimintaympäristö avautuu käsitämään laajasti oppilaiden oman elinympäristön. Kunnassa Lasten Parlamentti on osa yhteisöllistä oppilaskuntatoimintaa, mikä mahdollistaa lapsille omakohtaisen osallisuuteen kasvamisen ja vaikuttamisen kokemuksen. Yhteisöllinen oppilaskuntatoiminta kuvaa kokonaisuutta, jossa lasten parlamenttitoiminta nivoutuu koulun ja kunnan toimintaympäristöön (kuvio 3.). Yhteisöllisessä oppilaskuntatoiminnassa on olennaista, että toiminta edistää kouluyhteisön hyvinvointia, lapsen oikeuksia, lasten keskinäistä vuorovaikutusta, lasten ja aikuisten välistä vuorovaikutusta sekä lasten ja paikallisten päättäjien välistä vuorovaikutusta.

Kuopion Lasten Parlamentin ”organisaatio” osallisuusselvityksen pohjalta lasten ja aikuisten yhteiseen työskentelyyn



Kuvio 3. Oppilaskuntatoiminta osana kunnan Lasten Parlamentti -toimintaa.

Yli kahdensadan Suomen Lasten Parlamentin edustajien kotipesä omassa kunnassa on siis oma koulu, sen oppilaskunta ja ohjaava opettaja. Parlamentin edustaja tuo ajankohtaisia asioita verkkoparlamentista tiedoksi oppilaskunnalle. Kunnassa, joissa ei ole paikallista Lasten Parlamenttia, koulun oppilaskunta voi toimia edustajan omana lastenyhteisönä. Tästä kotipesästä alkaa syntyä kunnan Lasten Parlamentti -toiminta. Edustajat tuovat säännöllisesti tietoa valtakunnallisesta toiminnasta kouluun ja välittävät myös kunnasta esityksiä verkkoparlamenttiin. Kuntien edustajat toimivat Lapsen oikeuksien lähettiläinä haluamallaan tavalla ja aktiivisuudella. Edustajat ovat pitäneet muun muassa esitelmää kouluissaan sekä eri yhteisöille. He ovat saaneet kutsuja esitelmän tai puheenvuoron esittämiseen usein erilaisiin julkisiin tilaisuuksiin. Esimerkiksi Nummi-Pusulan kun-

nassa kunnan Suomen Lasten Parlamentin edustaja valittiin vuoden kuntalaiseksi.

Suomessa kunnat ovat erikokoisia ja -näköisiä. Lasten paikallinen kuuleminen ja vaikuttaminenkin toteutuvat ”persoonallisesti” ja kuntakohtaisesti. Esimerkiksi Paltamossa lapset ovat antaneet omalle Lasten Parlamentille nimen Paltamon Lapaset. He ovat yhdessä aikuisten kanssa määritelleet Lapasten tehtävät: lisätä lasten vaikuttamismahdollisuuksia (= vaikuttaa asioihin, jotka koskevat lapsia), tuoda lasten ääntä ja mielipiteitä esille (mm. kunnallista päätöksentekoa varten), opettaa yhteisien asioiden hoitoa ja toteuttaa ryhmän itse päättämää toimintaa. Lasten parlamenttitoiminta on virallisuudestaan huolimatta aina lastenkokoista ja -näköistä, myös leikkiä ja vapaamuotoista yhdessäoloa. Rakenne tarjoaa väylän, jonka avulla kunta konkretisoituu lapsille ja lasten näkemykset ja näkökulma kuntalaisena kunnan aikuisille. Paltamon Lapaset kokoontuvat kerran kuukaudessa ja kokoontumiset toteutetaan aina koulupäivän alussa ja koulupäivän aikana. Lapasten edustajat osallistuvat mm. kylien asukastyöryhmään, järjestävät leffailtoja nuorisotalolla ja kuulevat kokouksissaan omaa kummipoliitikkoa. Lapset kuulevat kunnan kuulumisia ja välittävät vuorostaan lasten ajankohtaiset asiat kummipoliitikolle. Lapasten edustajat osallistuvat myös nuorisofoorumin (valtuuston) kokouksiin. He tapaavat suoraan kunnanpäättäjiä esimerkiksi vierailemalla kunnantalolla. Kunnanisät ja kunnantalon työntekijät tarjoavat tärkeiden asioiden keskustelun lomassa mehut ja pullat. Samalla tulevat kunta ja päätösten tekeminen tutuksi Lapasten edustajille ja kunnanisät vastaavasti vakuuttuvat lasten kannanotoista ja näkemyksistä esillä oleviin ajankohtaisiin kunnan asioihin ja päätöksiin.

Paltamon Lapasten toiminta on paltamolaisten lasten itsensä mielestä tärkeää, sillä se tarjoaa heille mahdollisuuden vaikuttaa ja saada äänensä kuuluviin. Lasten hyväksi tehtävän Lapasten toiminnan tarpeellisuutta ja oikeutusta paltamolaiset lapset kuvaavat seuraavasti:

”Lapset saavat enemmän mahdollisuuksia.”

”Lapset saa vaikuttaa.”

”Varmaan sen takia että nuorten ääni tulisi esille.”

”Että tulisi lasten mielipiteetkin esille.”

Vastaavasti Kotkassa Lasten Parlamentin nimi on LAPA. Sen toiminnan tarkoituksena on edistää lasten mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa päätöksentekoon, tuoda esille lasten tarpeita sekä edistää lasten tasa-arvoista osallistumista yhteiskunnan eri toimintoihin. Kotkassa Lasten Parlamentti toiminnasta vastaa nuorisosiames. Lasten parlamentin täysistunto koostuu kaksi kertaa vuodessa, keväällä ja syksyllä. Parlamentin jäsenistä valitaan myös hallitus ja eri toimikuntia ja toimintaryhmiä tarpeen mukaan. LAPA voi tehdä aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja kaupungin eri viranomaisille ja toimielimille lapsia koskevissa asioissa. Lasten Parlamentti toimii kiinteässä yhteistyössä Kotkan nuorisovaltuuston kanssa. Kotkassa lasten parlamenttiin voivat osallistua koulujen 5. - 6. - luokkalaiset. Kotkan Lasten Parlamentti tekee yhteistyötä kunnan eri tahojen kanssa aina tilanne- ja tapauskohtaisesti. Valtuustoryhmistä on nimetty Lasten Parlamentille lautakuntakummit, jotka osallistuvat mahdollisuuksien mukaan täysistuntoihin. Lasten Parlamentti tekee yhteistyötä koulujen vanhempainyhdistysten, kyläyhdistysten ja kolmannen sektorin kanssa. Viranomaisyhteistyöhön osallistuu Lasten Parlamentin edustajana nuorisosiames toimimalla muun muassa Lasten ja nuorten elinolojen seurantar ryhmässä ja Lasten talon ohjausryhmässä. Lasten Parlamentti LAPAn aikuinen käy kertomassa Lasten Parlamentin ajankohtaisista asioista myös rehtoreiden kokouksissa.

Kotkalaisten lasten esittämät ajatukset paikallisen parlamentin tarpeellisuudesta ja toiminnasta näyttävät palautuvan vahvasti lasten äänen ja mielipiteiden kuulemiseen, vaikuttamiseen ja odotuksiin muutoksesta ja ratkaisujen etsimisestä. Ne myötäilevät ajatusta lasten vaikuttavasta osallistumisesta ja samalla ne myös vahvistavat Horellin, Sotkasiiran ja Haikko-

lan (2004) esittämän jaottelun vaikuttajaryhmien tehtävistä, jotka kietoutuvat yhtäältä tulevaisuuteen toivon ylläpitämisenä ja rakenteiden muokkauksena ja toisaalta ne ovat sidoksissa nykyhetkeen ongelmien ratkaisuihin ja ”pörinän” järjestämisenä.

”Koska näin lapset saavat äänensä kuulumaan ja heitä kuunnellaan enemmän. Se ajattelee lasten asioita ja heidän hyvinvointinsa kannalta. Lasten Parlamentti järjestää mm. leirejä.”

”Saa vaikuttaa. Se tuo lapsen omaa näkökulmaa. Se järjestää lapsille asioita ja tekemisiä.”

”Että lapset saisivat vaikuttaa päätöksentekoon. Se järjestää tapahtumia ja tekee toimintasuunnitelmaa.”

”Lasten parlamentti toiminta on yhteistä toimintaa. Se tekee retkiä.”

”Mietimme mitä parannettavaa on kouluissa ja ympäristöissä. Mutta mietimme myös mitä hyvää kouluissa ja ympäristöissä on.”

”Puhumme Kotkan kunnan pulmia ja mietimme niihin ratkaisuja.”

”Kunnassa on hyvä olla lasten parlamentti toimintaa, koska mielestäni Kotkasta pitäisi parantaa paikkoja.”

Rakenteet eivät yksistään riitä

Olemme edellä kuvanneet Suomen Lasten Parlamentin toimintaa peilamalla sitä ennen muuta osallisuuteen ja sosiaaliseen vahvistamiseen. Nähdäksemme Suomen Lasten Parlamentti mahdollistaa osallisuuden toteu-

tumisen sekä yksilö- että yhteisötasolla. Lasten kokemukset kertovat sen, että he voivat toimia oman itsensä osana Suomen Lasten Parlamentin lapsiyhteisöä ja toisekseen he voivat olla vaikuttamassa kyseisen yhteisön toimintaan sekä omaan elinympäristöönsä. Jotta osallisuuden kokeminen olisi lapsille mahdollista, tarvitaan toimivat ja vaikuttavan osallistumisen mahdollistavat rakenteet. Tässä suhteessa Suomen Lasten Parlamentti on erinomainen esimerkki toimivista osallistavan ja vahvan demokratian mahdollistavista rakenteista. Näissä monipuolisissa ja nykyaikaisissa rakenteissa on mahdollista tukea lasten kasvua ja kehitystä sekä yksilöllisesti että yhteisöllisesti, toisin sanoen vahvistaa lapsia sosiaalisesti. Parlamentti-toiminnan tarkoituksena on lisätä lasten toimintamahdollisuuksia ja antaa heille mahdollisuus asettautua toimijoiksi tekijöiden sijaan. On kuitenkin huomattava, etteivät pelkät rakenteet riitä vaan ratkaisevaa on, miten kyseisissä rakenteissa toimitaan. Toiminnan, erityisesti lasten välisen vuorovaikutuksen ja dialogin sekä lasten ja aikuisten välisen kaksisuuntaisen vuorovaikutuksen laatu ratkaisee. Seuraavassa kuvaammekin lyhyesti niitä toiminnan laatuun liittyviä haasteita, jotka olisi syytä ottaa huomioon lasten osallisuuden edistämisessä ja siinä työssä, jota lasten ja nuorten kanssa tehdään vaikuttavan osallistumisen toteutumiseksi.

Haaste 1. Lapset edelläkävijöitä, osaammeko ottaa opiksi?

Suomen Lasten Parlamentin toiminta on osoittanut, että tämän päivän alakouluikäisille verkko- ja muutkin sähköiset ympäristöt ovat mielekkäitä ja luontevia arkipäivän toimintaympäristöjä. Suomen Lasten Parlamenttihan on lapsille suunnattu kansalaisten vaikuttamisympäristö, jonka avulla lapset saavat omakohtaisen kokemuksen siitä, miten lapsia kansalaisina voidaan kuulla. Tässä mielessä Suomen Lasten Parlamentin toiminnassa mukana olevat lapset ovat edelläkävijöitä sähköisten toimintamallien käyttämisessä ja edelleen kehittämisessä, toisin sanoen osallistuvan ja vahvan demokratian vahvistamisessa uuden tieto- ja viestintätekniikan avulla. Suomessahan ei ole vielä osattu hyödyntää laajamittaisesti sähköisen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia (Valtiovarainministeriö 2008). Voisiko siis Suomen Lasten Parlamentti olla suunnannäyttäjänä

ja parlamentin toiminnassa mukana olevat lapset konsultteina? Eikö olisi jo aika antaa lapsille mahdollisuus kouluttaa aikuisia?

Haaste 2. Osallisuus on kaikkien oikeus, mutta otetaanko se tosissaan?

Erityisesti nuorten vaikuttajaryhmien kohdalla on esitetty huolta siitä, että kyseiset ryhmät ja toimintamallit ovat rakennettu tietynlaisille nuorille – erityisesti niille nuorille, joilla on aikuisten mukaan edellytyksiä ja kiinnostusta yhteiskunnallista vaikuttamista kohtaan. Lasse Siurala (2003) vaatiikin muun muassa osallisuusoligarkoiden muuttamista kaikkien nuorten osallisuuden kokemuksi ja marginaalissa elävien nuorten osallistamista. Olennaista on osallisuuden arkipäiväistyminen, mikä käytännössä tarkoittaa kaikkien lasten osallisuutta. Erilaisten vaikuttamisjärjestelmien rakentamiseen liittyy väistämättä vaara siitä, että samalla kun luomme toimintamallin, tulemme luoneeksi myös kategorisen, jopa stereotyyppisen osallistuvan lapsen mallin. Tällöin alamme pitää vakiona tietyn aktiiviteetin omaavia lapsia, jolloin kyseiseen kategoriaan sopimattomat jäävät väistämättä ulkopuolisiksi (ks. myös Harinen & Herranen 2007). Muun muassa Kiilin (2006) tutkimus on osoittanut, että lapset ovat mukana vaikuttajaryhmissä hyvin erilaisin orientaatioin: osa haluaa vaikuttaa ja olla tekemisessä päättäjätahojen kanssa, joitakin lapsia motivoi arkipäiväisten asioiden kehittäminen ja paikallinen vaikuttaminen yhteistyössä aikuisten kanssa, loput ovat kiinnostuneita erilaisten tilaisuuksien järjestämisestä tai lasten keskinäisestä toiminnasta. Tämä motiivien kirjo tulisi sallia, eikä pyrkiä ahtamaan kaikkia lapsia muutoshaluisten vaikuttajien tai tulevaisuuden politiikkojen kategoriaan.

Kysymys osallisuuden arkipäiväistymisestä ja vaikuttajalasten stereotyyppioista liittyy läheisesti kysymykseen lasten osallisuuden oikeutuksesta. Suomen Lasten Parlamentissa lasten osallisuuden mahdollistaminen nähdään yhtenä keskeisenä demokratiakasvatuksen keinona. Kuten Kiilakoski (2007) on todennut: *”Osallisuus vaatii kasvattamista: on kasvatettava sekä yksilöitä että parannettava niitä yhteisiä puitteita, joissa yksilöt toimivat”*. Osallistavan demokratiakasvatuksen keinoin lapsilla on mahdollisuus kasvaa toimijoiksi, jotka eivät elä vain virran vietävänä, marmata ja vali-

ta, ja mikä tärkeintä he eivät tyydy lapsille usein tarjottuun näennäisvaikututtamiseen. Kysymys on tavoitteellisesta toiminnasta – kasvusta kriittiseksi kansalaiseksi, joka pitää sisällään sekä lasten kognitiivisten tietojen ja taitojen vahvistumisen että heidän itsenäisyyden, moraalisen sitoutumisen, itsearvontikyvyn ja ehjän persoonan kehittymisen (vrt. Puolimatka 1995). Suotavaa olisi, että lasten arki eri ympäristöissä mahdollistaisi lapsille itsensä toteuttamiseen ja itsensä kehittämiseen. Ilman mahdollisuutta aitoon toimijuuteen – yksilön tietoisuuteen ympäristöstä ja sen asettamista vaatimuksista, rakentavaan kriittisyyteen ja mahdollisuuksiin vaikuttaa ympäristöön ja siellä tehtävin päätöksiin – se ei onnistu. Yksittäiset demokratiatemput eivät ole riittäviä vaan tarvitaan osallisuuden leviämistä mahdollisimman monille eri elämän osa-alueille (vrt. Siurala 2003). Olisi tärkeää, että näemme lasten osallisuuden ja sosiaalisen vahvistumisen arvokkaina lapsille itselleen tässä ja nyt, tämän hetken kansalaisina. Vaarana on, että satsaamme lasten osallisuuteen vain koska haluamme kasvattaa lapsista kunnan kansalaisia, jotka osaavat toimia edustuksellisen demokratian mukaisesti. Kuten Kiili (2006) toteaa, tulevaisuusorientoitunut ajattelu rajoittaa lasten toiminta- ja osallistumismahdollisuuksia. Kasvatuksellisesti olisi tärkeää siirtyä kansalaiskasvatuksessa (kuten muussakin kasvatuksessa) ”sit kun” -logiikasta ”nyt kun” -logiikkaan, jotta lapset voivat kokea olevansa arvostettuja yksilöitä ja yhteiskunnan jäseniä tässä ja nyt.

Haaste 3. Aikuiset oppijoina?

Lapsilähtöisten rakenteellisten ratkaisujen, avoimuuden ja vapaaehtoisuuden lisäksi vaikuttajaryhmätoiminnan tärkeitä kulmakiviä ovat lasten mielestä aikuisten ja lasten välinen yhteistyö ja lasten tuottaman tiedon arvostus (Kiili 2006). Käytännössä aikuisten suhtautumistavat ovat avainasemassa, kun pohditaan lasten osallisuuden toteutumista. Osallisuushan on viime kädessä lapsia kunnioittava asenne, joka voi muuttua käytännöksi monin eri tavoin (Kiilakoski 2007). Kuten Kiili (2006, 198) osuvasti toteaa, kysymys on ennen muuta aikuisten auktoriteetista, vallan jakautumisesta ja lasten tarvitsemasta aikuistuesta, sen määrästä ja laadusta. Onko niin, että jokaisessa kunnassa on oikeasti sitouduttu hyödyntämään päätöksenteossa lasten näkökulmaa? Jos on, miten se tapahtuu? Ketkä ovat

ns. vastuuikäisiä, joilla on kykyä, halua ja taitoa nähdä asioita lapsen silmin. Lasten äänen kuuleminen ei voi olla erillinen ja muusta toimesta irrallaan olevan ulkopuolinen virkatehtävä. Kunnan aikuisille tulee tarjota konkreettiset toimintatavat lasten kohtaamiseen, lasten kanssa työskenteelyyn ja lapsinäkökulman saattamiseen aina viranomaisten ja päättäjien tietoisuuteen osaksi päätöksentekoprosesseja. Lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää, että aikuiset osaavat vastata seuraaviin kysymyksiin ja ennen kaikkea toimia niiden mukaisesti:

- Miten rakennamme luottamuksen?
- Miten kohtaamme lapset lapsina, lasta arvostaen?
- Miten osaamme ottaa lapset vakavasti?
- Miten osoitamme, ettemme vain leiki, vaikka leikkiäkin saa?
- Miten osoitamme lasten arvostamisen?
- Miten rakennamme lasten huomioimisen?
- Miten rakennamme lasten ja aikuisten välisen tasavertaisen vuorovaikutuksen?

Aikuisten osallisuusosaamisen lisäksi tarvitaan myös lasten opastamista ja tukemista, lapsiyhteisöjen toiminnan ohjaamista ja toimivaa kaksisuuntaista viestintää. On tärkeää, että lasten osallisuus, sen arkipäiväistyminen – käytännössä lapsinäkökulma ja lapsivaikutus olisivat aina huomioitu, kun päätöksiä tehdään. Tämän tulisi olla tulevaisuudessa itsestäänselvyys ja luonnollinen tapa tarkastella asioita. Tällöin olisimme jo päässeet askeleen pidemmälle kansainvälisten ja kansallisten säädösten määrittämistä osallistumisen mahdollisuusrakenteista. Voisiko lapsilähtöisyys ja lapsivaikutukset tulla osaksi aikuisten toimintakulttuuria? Voisimmeko lopulta ylittää sukupolvien välisen kuilun ja murtaa perinteiset normit lapsista ja nuorista alaikäisinä, epäkompetentteina toimijoina ja objekteina, joita yksisuuntaisesti muokataan, muutetaan, kasvatetaan, ohjataan, opastetaan, talutetaan. Moniammatillisesti, yli hallintokuntarajojen toimiva kunta pystyy mahdollistamaan lasten ja nuorten hyvinvoinnin muita paremmin. Käytännössä tämä tarkoittaa, että lasten osallisuus on kaikkien yhteinen asia. Se ei pitäydy vain opetus- ja nuorisotoimen piirissä, vaan siinä on

mukana kaikki hallintokunnat aina sosiaali- ja terveystoimesta tekniseen ja ympäristötoimeen asti jne. Hyvinvoiva kunta on juuri niin hyvinvoiva kuin sen pienimmät kuntalaiset.

Lähteet

Antikainen, Ari 1996. Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautuminen. Teoksessa Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.) Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Helsinki: BJT Kirjastopalvelu, 251–296.

Antikainen, Ari 1998. Kasvatus, elämänkulu ja yhteiskunta. Porvoo: Wsoy.

Entä jos? Tosipuhetta lasten onnen ja ilon aiheista. 2010. Lasten ja nuorten hyvinvointi ja terveys - tutkimusohjelma. Avajaisseminaari 15.–16.4.2010. Tampere. Silva Järvinen, lähettiläs, Suomen Lasten Parlamentti & Jesse Kosonen, hallituksen jäsen, Tampereen Lasten Parlamentti.

Giddens, Anthony 1984. The Constitution of Society. Outline of the Theory of Social Structure. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Gretschel, Anu 2002. Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamiprojektin laadunarvioinnin keinoin. Jyväskylän yliopisto. Studies in Sport, Physical Education and Health 85.

Harinen, Päivi & Herranen, Jatta 2007. Kerro, kerro kuvastin: ken on kaikkein osallisin? http://www.kommentti.fi/sivu.php?artikkeli_id=336 Viitattu 30.4.2010.

Heiskala, Risto 2000. Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteesiä yhteiskuntateoriassa. Tampere: Gaudeamus.

Horelli, Liisa, Sotkasiira, Tiina & Haikkola, Lotta 2004. Nuoret uuden osallistumiskulttuurin tieraivaajina. Teoksessa Paakkunainen, Kari (toim.) 2004. Nuorten ääni ja kunnantalon heikko kaiku: nuorten kunnallisessa päätöksenteossa ja paikallisissa vaikuttajaryhmissä. Julkaisuja Nuorisoasian neuvottelukunta; 29. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura; 46. Helsinki: Edita, 135 - 144.

Horelli, Liisa & Haikkola, Lotta & Sotkasiira, Tiina (2007): Osallistuminen nuorisotyön lähestymistapana. Teoksessa Sell, Anna & Hoikkala, Tommi (toim.) Nuorisotyötä on tehtävä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 217–242.

Jyrkämä, Jyrki 2007. Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa M. Seppänen, A. Karisto & T. Kröger (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Juva: PS-kustannus, 195–217.

Kiilakoski, Tomi 2007. Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.) Lasten ja nuorten kunta. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 8–24.

Kiilakoski, Tomi 2010. Korkatut pullot, pirun kusi ja alkoholistien maksat. Luonnostelmia osallistavaan päihdekasvatukseen. Teoksessa Kylmäkoski, Merja, Pylkkänen, Sanna & Viitanen, Reijo (toim.) Yhteisöllisiä näkökulmia nuorten ehkäisevään päihdetyöhön. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Sarja C. Oppimateriaaleja 21, 2010. Vaajakoski: Gummerus, 143–161.

Kiili, Johanna 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13311/9513924009.pdf?sequence=1> Viitattu 7.5.2010.

Kosonen, Pekka 2000. Elämäntaidolliset haasteet ja ohjaus – näkökohtia habitaatin muotoutumisesta ja auttamisen asiantuntijuudesta myöhäismodernissa. Teoksessa J. Onnismaa, H. Pasanen & T. Spangar (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 2. Ohjauksen toimintakentät. Jyväskylä: PS-kustannus, 314–359.

Lapsen oikeudet kampanja. 2010. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma. Taloustutkimus. http://www.minedu.fi/export/sites/default/lapset_nuoret_perheet/lapsenoikeudet/pdf/LSKL_Lasten_oikeudet_taulukkoraportti.pdf Viitattu 17.4.2010.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelma 2007 - 2011. Opetusministeriö. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/opm41.pdf?lang=fi> Viitattu 7.2.2010.

Nuorisolaki 72/2006. www.finlex.fi Viitattu 1.2.2010.

Paakkunainen, Kari (toim.) 2004. Nuorten ääni ja kunnantalon heikko kaiku: nuorten kunnallisessa päätöksenteossa ja paikallisissa vaikuttajaryhmissä. Julkaisuja Nuorisasian neuvottelukunta; 29. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura; 46. Helsinki: Edita.

Puolimatka, Tapio 1996. Kasvatus ja filosofia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Richardson, Mary Sue 1998. Counselling in uncertainty: empowerment through work and relational practices. Educational and vocational guidance 62/1998. Bulletin AIOSP/IAEVG, 2–8.

Siurala, Lasse 2003. Osallisuus – mitä se on? Osallisuutta nuorille – vaikka väkisin? - seminaari 3.2.2003. Helsinki.

Valtiovarainministeriö 2008. Julkisen hallinnon ja julkisten palvelujen sähköisen asiainnin kehittämislinjaukset ja käyttöönottosuunnitelma 2009–2012. http://www.arjentietoyhteiskunta.fi/files/87/julkhallsahkas-hanke_muistio_210808.pdf. Viitattu 7.5.2010.

Vanhalakka- Ruoho, Marjatta & Juutilainen, Päivi-Katriina 2003. Ydinasiatuntijuutta ja yhteistyön kuvioita. Teoksessa M. Lairio & S. Puukari (toim.) Ohjauksen uudet orientaatiot. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos, 113–123.

Vesikansa, Sari 2002. Demokratia kouluissa ja nuorisotyössä. Teoksessa Gretschel, Anu (toim.) Lapset, nuoret ja aikuiset toimijoina. Artikkeleita osallisuudesta. Humanistinen ammattikorkeakoulu & Suomen kuntaliitto. Helsinki: Kuntatalon paino, 11–30.

Vesikansa, Sari 2007. Demokratiaperiaatteen soveltaminen lasten ja nuorten kanssa toimittaessa. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Sell, Anna (toim.) 2007. Nuorisotyötä on tehtävä. Menetelmien perusteet, rajat ja mahdollisuudet. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 76. Helsinki: Hakapaino, 191–213.

Sanna Pylkkänen

Nuorisoerityinen ehkäisevä päihdetyö – askel 2010-luvun päihdekasvatukseen

Johdanto

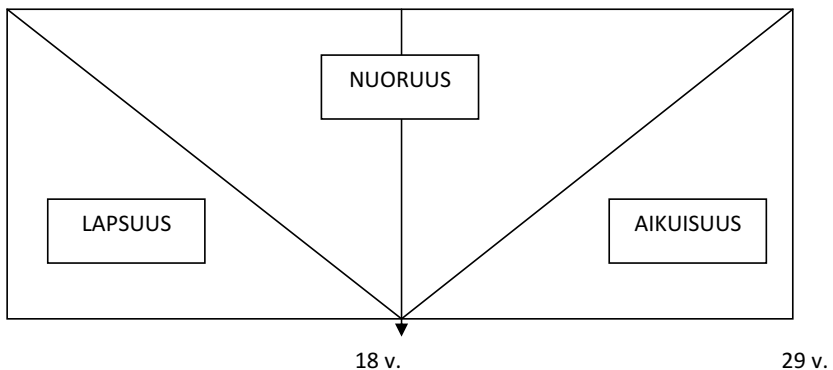
Ehkäisevä päihdetyö on käsite, joka syntyi päihdetyöhön 1990-luvun loppupuolella. Käsitteenä se on laaja ja kuvailee sosiaali- ja terveysalan lähestymistapaa yhteen päihdetyön osa-alueeseen. Päihdetyön saralla ehkäisevä päihdetyö ja korjaava päihdetyö muodostavat päihdetyön kokonaisuuden. Päihdetyö kuitenkin ymmärretään yleisessä keskustelussa pääosin korjaavaksi päihdetyöksi. Sosiaali- ja terveysalalla onkin laajalti tutkittu alkoholin käytön haittoja korjaavan työn näkökulmasta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL (ent. Stakes) on kuitenkin uraa uurtavasti luonut ehkäisevän päihdetyön laatuksiteerit (Laatutähteä tavoittelemassa 2006). THL on myös omalta osaltaan kehittänyt laajasti kunnissa toteutettavan ehkäisevän päihdetyön tietopohjaa mm. aktivoimalla toimijoita ja kuntiin nimettyjä ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöitä. Merkittävä rooli ehkäisevän päihdetyön näkyväksi tekemisessä on myös valtakunnallisilla ohjelmilla, kuten alkoholiohjelmalla (Valtakunnallinen alkoholiohjelma 2008–2011). Näistä toimista huolimatta ehkäisevä päihdetyö on kaivannut tarkempaa sisällöllistä jäsentelyä erityisesti nuorisoalalle. Tähän liittyen on havaittu, että laadullista tutkimusta koskien nuorten kokemuksia päihteistä elinympäristössään on olemassa vähän (Tigerstedt 2007, 24–25). Olennaista onkin määrittää ne sisällölliset lähtökohdat, joista nuoruutta ja sen eri ilmiöitä päihdetyössä tarkastelemme.

Tässä artikkelissa kuvataan nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön suhdetta yleisesti tunnettuun ehkäisevän päihdetyön käsitteeseen. Keskeisenä kysymyksenä on sosiaalisen vahvistamisen ymmärtäminen nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön kuvaajana. Artikkelin vastaa nuorisoalan tärkeimpään kysymykseen: Mitä on nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö?

Nuori ja nuoruus

Nuori käsitteenä on kokenut suuren mullistuksen median myötä. Media ja markkinavoimat ovat ottaneet haltuunsa jo 1980-luvulla nuoruuden markkinoinnin kohderyhmänä. Nuoruus on perinteisesti mielletty lapsuuden ja aikuisuuden väliin sijoittuvaksi ikä- ja elämänvaiheeksi. Lainsäädäntö tarkastelee nuoruutta omasta näkökulmastaan; Lastensuojelulain (13.4.2007/417) mukaan lapsi on alle 18 -vuotias ja nuori alle 21-vuotias. Vastaavasti Nuorisolaki (27.1.2006/72) puhuu nuorista alle 29-vuotiaina. Yleisessä kielenkäytössä lähdetään siitä, että nuoria ovat 12 vuotta täyttäneet mutta alle 18-vuotiaat henkilöt (Litmala & Lohiniva-Kerkelä 2005).

Käsitettä nuoruus tulee lähestyä tarkastelemalla sen suhdetta aikuisuuteen ja lapsuuteen (kuvio 1). Kuvassa on nähtävissä alkutilanne, jossa lapsusta kasvaa vähitellen nuori. Sitä mukaan kun tietyt lapsuuden kehitystehtävät on saavutettu, nuoruus lisääntyy saavuttaen viimein lakipisteensä kuvion keskellä. Tällöin nuoruus on suurimmillaan ja siitä alkaa kasvu kohti aikuisuutta. Samalla kun nuoruuden kehitystehtävät on saavutettu, lisääntyvät aikuisuuden tuomat haasteet. Kuvion oikeassa laidassa on kuvattu nuoruuden päättävän ja aikuisuuden alkavan yhteiskunnallisesta (esim. lainsäädännön) näkökulmasta. Tämän kuvion avulla voidaan tutkia lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden suhdetta toisiinsa. Ikämerkinnät ovat tässä viitteellisiä, ja ne asetettu kuvaamaan Nuorisolain puitteissa olevia kohderyhmiä.



Kuvio 1. Lapsuus, nuoruus, aikuisuus (Pylkkänen, Viitanen & Vuohelainen 2009, 10)

Lainsäädäntö nuorten päihteiden käyttöä ehkäisemässä

Ehkäisevää päihdetyötä voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta. Se sijoittuu usean eri toimialan piiriin. Tästä syystä myös useat eri lait linjaavat ehkäisevää päihdetyötä. Lainsäädännön yhtenä tehtävänä on suojata nuoren yksityisyyttä ja varmistaa hänen päätäntävaltansa päihteisiin liittyvissä asioissa. Ammatillisesta näkökulmasta tämä velvoittaa nuorten parissa toimivia noudattamaan laissa määriteltyjä ikärajoja ja ohjeistuksia. Lakien lisäksi asiaa voidaan tarkastella eettisessä valossa esimerkiksi suhteessa ihmisoikeuskysymyksiin.

Ehkäisevän päihdetyön lainsäädännöllinen pohja nojaa Perustuslaissa (11.6.1999/731) määriteltyihin perusoikeuksiin. Niin sanotut hyvinvointioikeudet turvaavat ihmisarvoisen elämän perusedellytykset kuten toimeentulon, koulutuksen sekä sosiaali- ja terveystalvet. Kunnan perustalvet ovat siis kansalaisten perusoikeuksia.

Raittiustyölain (19.11.1982/828) tarkoituksena on totuttaa kansalaiset terveisiin elämäntapoihin ohjaamalla heitä välttämään päihteiden ja tupakan käyttöä. Jokaisessa kunnassa on oltava toimielin, joka vastaa raittiustyön toimeenpanosta ja alkoholiolojen seurannasta. Vaikka raittiustyölakia voidaankin pitää sisällöltään ja käsitteistöltään osin vanhentuneena, se oikeuttaa ja velvoittaa kuitenkin kuntia ja järjestöjä työskentelemään päihteiden käytön ehkäisemiseksi myös nuorten parissa. Päävastuu raittiustyöstä osoitetaan kunnille ja järjestöille, mutta valtion tulee turvata työn tekemisen yleiset edellytykset. Kunnan tehtävänä on siis koordinoida siellä toteutettavaa päihdetyötä kokonaisuutena ja vastata sen laadusta. Tämä on huomioitava myös silloin, kun sovitaan palveluiden tuottamisesta kolmannen sektorin toimijoiden kanssa.

Lastensuojelulain (13.4.2007/417) tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Laki velvoittaa viranomaisia puuttumaan lapsen ja perheen ongelmiin riittävän varhain, mutta myös tukemaan lapsen kasvatusta. Kuntien tehtävänä on tehdä lastensuojelusuunnitelma ja päivittää sitä vuosittain.

Nuorisolain (27.1.2006/72) tarkoituksena on tukea nuorten kasvua ja itsenäistymistä, edistää nuorten aktiivista kansalaisuutta ja nuorten sosiaalista vahvistamista sekä parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja. Nuorten kasvu- ja elinolot on turvattava ja järjestettävä siten, että kasvu itsenäiseksi ja toimintakykyiseksi kansalaiseksi on mahdollista. Lain piiriin kuuluvat kaikki alle 29-vuotiaat kansalaiset. Nuorisolaki ei velvoita yhtä voimakkaasti kuin Lastensuojelulaki, vaan jättää lain toteutuksen kuntien vastuulle. Kaiken tämän lisäksi Alkoholilaki (8.12.1994/1143), Huumausainelaki (17.12.1993/1289), Laki toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi (13.8.1976/693) ja nykyinen Tupakkalaki (1.10.2010) sekä lukuiset muut lait ja asetukset linjaavat niin kansalaisten kuin erityisesti nuorten suhdetta päihteisiin. Nuoriin kohdistuva ehkäisevä päihdetyö koskettaa siis koko yhteiskuntaa.

Nuorisolakia (27.1.2006/72) ja ehkäisevän päihdetyön laatuksiteristöstä (Laatutähteä tavoittelemassa 2006) voidaan käyttää apuna nuorisualan ehkäisevän päihdetyön määrittelyssä. Niitä yhdistämällä korostuvat seuraavat näkökulmat:

1. sosiaalisen vahvistamisen ja elämänhallinnan parantamisen näkökulma (*suojaavat tekijät, raittiuden tukeminen*)
2. päihdeilmiön ymmärryksen ja hallinnan parantamisen näkökulma (*yleinen ehkäisy: päihdetieto, asenteet*)
3. päihdehäiriöiden ehkäisemisen näkökulma (*riskiehkäisy: käyttötavat, kysyntä, tarjonta, saatavuus*)

Ehkäisevän päihdetyön arvopohja

Ehkäisevä päihdetyö tarkastelee kenttää kokonaisvaltaisesti ensisijaisesti aikuisväestön näkökulmasta. Siinä nuoriin kohdistuvaa ehkäisevää päihdetyötä tarkastellaan usein perheiden ja yhteisöjen näkökulmasta. Lapsilla ja nuorilla on kuitenkin oikeus tulla kuulluksi omalla subjektiivisella näkökulmallaan yhteiskunnan jäsenenä. Tästä syystä esimerkiksi nuorisolaki (Nuorisolaki 21.1.2006/72) ei ota kantaa nuoren perhesuhteisiin, vaan katsoo että kaikkien alle 29-vuotiaiden tulee saada erityisoikeus tulla kuul-

luksi nuorena henkilönä. Tätä voidaan verrata ehkäisevän päihdetyön laatu-kriteerien kohtaan viisi: työn arvot ja etiikka on määritelty (Laatutäh- teä tavoittelemassa, 20). Ehkäisevän päihdetyön laatu-kriteereissä arvoilla ja etiikalla tarkoitetaan ihmis- ja perusoikeuksia, sosiaalista oikeudenmu- kaisuutta, yhdenvertaisuutta, solidaarisuutta ja osallisuutta. Päihdetyön ar- voksi määritellään oikeus hyötyä tieteen edistysaskelista, oikeus itselle hyö- dylliseen tietoon ja yhdenvertainen oikeus päihde- ja muihin hyvinvoin- tipalveluihin sekä lapsen oikeudet eli työn on perustuttava tosiasioihin ja asiallisesti esitettyyn tietoon. (emt, 20 - 22.) Edellä mainittujen kohtien huomioiminen ja toteutuminen päihdekasvatuksen osana, ovat laaduk- kaan päihdekasvatuksen kulmakiviä.

Puhe nuorten erityisestä tuesta on kestänyt suomalaisessa yhteiskun- nassa jo pitkään. 1990-luvun alussa puhuttiin syrjäytymisen ehkäisystä. Syrjäytymisen ehkäisyn näkökulma tarkastelee sitä osaa kansalaisista, jon- ka arveltiin jäävän yhteiskunnan ulkopuolelle. Syrjäytymistä tai syrjäyte- tyn suhdetta yhteiskuntaan on pidetty aikamme suurimpana sosiaalisena kysymyksenä (Helne 2003, 65). Termin sisältöä tarkasteltiin kaikkien kan- salaisten näkökulmasta ja syrjäytymistä määriteltiin termeillä asunnotto- muus, köyhyys, työttömyys ja moniongelmaisuus esim. päihteiden ongel- makäyttö. Ajan mittaan keskusteluihin liittyi myös sosiaalinen syrjäytymi- nen (engl. social exclusion), jonka myötä ymmärrettiin että syrjäytymisen ehkäisy tarkastelee yhteiskunnan ulkopuolelle jääviä ryhmiä hyvinvoin- tialtion, talouden ja työllisyyden näkökulmista (Laitinen-Kuikka 2003, 290). Tästä näkökulmasta ajatellen ne soveltuvat huonosti tai eivät lain- kaan nuoruuslähtöiseen eriytymiskeskusteluun. Tämän myötä syrjäytymis- keskustelun rinnalle nousivat termit positiivinen diskriminaatio, ennalta- ehkäisevä työ, ehkäisevä työ ja sosiaalinen vahvistaminen. Näillä termeil- lä on pyritty kuvaamaan elämänkaaren vaiheiden (lapsuus, nuoruus, aikui- suus, vanhuus) tarpeita sosiaalinen -käsitteen näkökulmasta.

Preventiimi - nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus, on tehnyt kehittämistyötä vuodesta 2003 lähtien määrittääkseen ne osat, jot- ka tekevät nuorten parissa tehtävästä ehkäisevästä päihdetyöstä erityis- tä. Nuorisoalan päihdetyön lähestymiskulma ei ole ongelmakeskeinen, vaan humaani ja yksilöä arvostava. Nuorisotyön ja kansalaistoiminnan tu-

lee olla arvokasta omassa muodossaan ilman ongelmakeskeistä painotusta. Tietty osa nuorista kaipaa erityistä tukea ja tämä ryhmä tulisi tunnistaa ja heitä vahvistaa sosiaalisesti, riskitekijöiden vaikutusten pienentämiseksi ja suojaavien tekijöiden vahvistamiseksi. On syytä myös huomioida että kaikilla erityistä tukea tarvitsevilla nuorilla ongelmat eivät liity yksin päihteisiin vaan moniin erilaisiin kasvuun ja kasvuympäristöön liittyviin tekijöihin (Pylkkänen, Viitanen & Vuohelainen 2009, 10).

Päihdetyön kokonaisuus

Suomalaisessa järjestelmässä sosiaali- ja terveysministeriölle kuuluvat alkoholiin, tupakkaan ja huumausaineisiin liittyvän politiikan suunnittelu, ohjaus ja lainsäädäntö sekä päihteiden ja tupakkatuotteiden käytön aiheuttamien haittojen ehkäisy. Sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee *korjauksen päihdetyön* sisältävän päihdepaleluiden joiden muotoja ovat esimerkiksi avohoito, laitoshoido, kuntoutus sekä asumis- ja tukipalvelut. *Ehkäisevällä päihdetyöllä* edistetään päihteettömiä elintapoja ja lisätään päihteisiin liittyvää tietoutta. Tavoitteena on vähentää päihteiden kysyntää, saatavuutta, tarjontaa ja päihdehaittoja. Sitä voidaan tehdä osana kunnan sosiaali- ja terveystalveluja, kouluissa, nuorisotoiminnassa ja vapaa-aikatoiminnassa. Lisäksi *järjestöillä* on keskeinen rooli ehkäisevässä päihdetyössä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010.)

Terveyden edistäminen on näkökulma, joka läheisesti liittyy terveydenhuollon tehtävään päihdetyössä. Terveyden edistäminen on tietoista terveyteen sijoittamista ja voimavarojen kohdentamista ja terveyden taustatekijöihin vaikuttamista. Väestön terveyden ja toimintakyvyn lisääminen sekä terveysongelmien vähentäminen ovat keskeisessä asemassa terveyden edistämisessä. 2000-luvun loppupuolella on myös entistä enemmän kiinnitetty huomiota väestöryhmien välisten terveyserojen kaventamiseen. Terveyserojen kaventamisen myötä myös ihmisten omat terveyteen liittyvät tiedot, taidot, asenteet ja elintavat ovat muuttuneet entistä tärkeämmiksi. Samat näkökulmat ovat tulleet esille jo aiemmin tässä kirjoituksessa Ehkäisevän päihdetyön laatuksiteerien yhteydessä. Tämä osoittaa että hyvinvointi ja sosiaalinen teemaa lähestytään useista eri näkökulmista.

Nuorisoyerityisen ehkäisevän päihdetyön sisäistäminen ja sanoittaminen edellyttää päihdetyön sisällön kokonaisvaltaista ymmärrystä. *Päihdetyössä* ei ole riittävästi keskitytty pohtimaan sisällöllistä työnjakoa *ehkäisevän ja korjaavan* päihdetyön välillä (kuvio 2). Tämä juontaa kaikille yhteiskunnan tasolle, sillä ehkäisevän päihdetyön asema on yhä sirpaloitunut, kuten tässä artikkelissa olemme saaneet huomata. Tästä seurauksena ehkäisevän päihdetyön todellisuutta luodaan toimialoilla erillään, ei yhdessä.

PÄIHDETYÖ		
Ehkäisevä päihdetyö		Korjaava päihdetyö
yleinen ehkäisy	riskiehkäisy	päihdehoito

Kuvio 2. Päihdetyön kokonaisuus (Pylkkänen, Viitanen & Vuohelainen 2009, 9)

Nuorisotalan rooli päihdetyön kentällä

Nuorisotalan ehkäisevä päihdetyö lähestyy aihetta nuoren (alle 18v.) ja nuoren aikuisen (18–29 v.) näkökulmasta. Se tunnustaa yhteiskunnan lakiperustan ja samanaikaisesti tiedostaa että päihteet koskettavat yhä nuorempia ja että nuoret tulee kohdata omana ryhmänään myös ehkäisevässä päihdetyössä. Nuorilla on tietoa, näkemyksiä ja kokemuksia liittyen päihteisiin ja tarve osallistua keskusteluun omasta subjektiivisesta näkökulmasta.

Nuorisotalan ehkäisevä päihdetyö voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen jotka ovat *sosiaalinen vahvistaminen* (engl. promotion), *yleinen ehkäisy* (engl. prevention) ja *riskiehkäisy*. Juuri sosiaalinen vahvistaminen tekee nuorisotalan ehkäisevän päihdetyön ymmärryksestä omanlaistaan. Ehkäisevän päihdetyön tasoja kuvataan kuviossa 3. Kuvassa on nähtävissä sijoittuminen päihdetyön kenttään. Huomion arvoista on myös ajatus siitä että kaikki sosiaalinen vahvistaminen ei ole päihdetyötä. Sosiaalinen vahvista-

minen on laaja käsite, eikä sitä voi valjastaa ainoastaan päihdetyölähtöiseksi näkökulmaksi.

				Päihdetyö		
				Ehkäisevä päihdetyö		korjaava päihdetyö
				Suojaavat tekijät		Riskitekijät
				Sosiaalinen vahvistaminen	Yleinen ehkäisy	Riskiehkäisy
asiakkaana nuorten ryhmä	yleiset sosiaaliset taidot	ryhmän vahvistaminen, ryhmäpaineen sietäminen				kohdennettu työ, pienryhmätoiminnot
asiakkaana yksittäinen nuori	itsetunnon ja arjen vahvistaminen	yksilöllisten valintojen korostaminen				henkilökohtainen tuki

Kuvio 3. Nuorisotalon ehkäisevä päihdetyö (Pylkkänen 2009).

Päihdetyön näkökulmasta *Sosiaalisella vahvistamisella* tarkoitetaan esimerkiksi yhteisöjen/ryhmien rakentamista ja tukemista, nuorten kuulemista, osallisuuden edistämistä, kannustamista, läsnäoloa ja aikuisena olemista. Tässä vaiheessa ehkäisevän päihdetyön tulisi olla toimintaa, joka on istutettu osaksi perustyötä sekä varhaisen puuttumisen menetelmien aktiivista käyttöä. Sen tulisi vahvistaa sosiaalisia taitoja, ryhmässä toimimista, yhteisöllisyyttä toimintaympäristöissä. *Yksittäisen nuoren kohdalla* tulisi vahvistaa arkea, itsetuntoa ja kaveritaitoja. *Toimintaympäristöinä* tällöin toimivat nuorisotalot, kerhot, harrasteryhmät, järjestöt eli kaikki sellaiset nuorten toimintaympäristöt, joissa on mahdollista kohdata toisia nuoria ja joissa paikalla on heitä varten vuorovaikutukseen valmistautuneita aikuisia. (Pylkkänen & Viitanen & Vuohelainen 2009, 15.)

Yleisellä ehkäisyllä tarkoitetaan päihdekasvatusta ja päihdetietouden jakamista nuoren kehitysastetta vastaavalla tasolla. Se sisältää tiedon jakoa päihteiden vaikutuksista sekä terveydellisistä ja sosiaalisista haitoista. Se pitää sisällään laajimman osan nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön menetelmällisestä kentästä. Sen tarkoituksena on vahvistaa nuorta ryhmän negatiivisia paineita vastaan ja korostaa yksilöllisten valintojen tärkeyttä päih-teisiin liittyvissä tilanteissa. (Pyökkänen & Viitanen & Vuohelainen 2009, 16–17.)

Riskiehkäisyllä tarkoitetaan toimia, jotka kohdennetaan johonkin ryhmään tai yksilöön, jossa tunnistetaan riskikäyttäytymistä. Riskiryhmien kanssa työskentelyssä käytetään erilaisia pienryhmätoiminnan menetelmiä ja yksilöllisiä tukitoimia. Riskiryhmiin kuuluvat eritavoin päih-teillä ja päihdemyönteisillä elämäntavoilla oireilevat nuoret. Riskiehkäisy on yksi keskeinen erityis-, kohdennetun ja etsivän nuorisotyön toimintamuoto. (Pyökkänen & Viitanen & Vuohelainen 2009, 17–18.)

Riskiehkäisyn alue on nuorisotyön ja sosiaalityön yhteistä toimintakenttää. Päihdehoito- ja kuntoutus eivät ole nuorisoalan perinteistä työ-kenttää. Kuitenkin osa nuorisoalalle koulutetuista sijoittuu työelämässä esimerkiksi nuorisohuoltolaitoksiin. Yhteiseksi työkentäksi muodostuu siis riskiehkäisyn alue.

Vuonna 2006 uudistettu lastensuojelulaki määrittelee ehkäisevän lastensuojelutyön ja sen myötä kunnan peruspalvelut osallisiksi ehkäisevään lastensuojelutyöhön yhdessä sosiaalitoimen järjestämän lastensuojelun kanssa. Riskiehkäisyn kentälle on jo vuosia haettu yhteisiä toimintatapoja ja menetelmiä. Asiaa tulisikin tarkastella asiakkaan eli nuoren lähtökohdista käsin. Meneillään onkin työskentely, jonka pohjalta edistetään uuden lain syntymistä. Lakiehdotus lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisestä yhdistäisi lastensuojelulain 12§ ja nuorisolain 4§ (Lapsi- ja nuorisopolitiikan koordinaation vahvistaminen – Lastensuojelulain ja nuorisolain lasten ja nuorten kasvua ja hyvinvointia edistävien yleisten säännösten kehittäminen ja yhteensovittaminen. Ministeriön työryhmämuistio 31.3.2010).

Mitä ovat 2000-luvun päihdekasvatuksen haasteet?

Yhteiskunta sirpaloituu ja sen myötä syntyy yhä uusia sisällöllisiä ammatikäsitteitä. Miltä osin ehkäisevä päihdetyö näyttäytyy samankaltaisena nuorisotyön ja sosiaalityön näkökulmasta? Minkälaiset lainsäädännölliset näkökulmat ohjaavat eri ammattiryhmissä tehtävää ehkäisevää päihdetyötä? Mitä ymmärrämme päihdetyön kokonaisuudella? Yhtäkaikki on selvää, että ehkäisevän työn tulee nousta korjaavaa työtä johtavampaan asemaan, jotta emme sorru kieltoyhteiskuntaan, jossa kieltämällä yritetään ehkäistä uusia negatiiviseksi koettuja ilmiöitä. Aikuisten on hätkähtämättä antauduttava vuoropuheluun nuorten kanssa ja laskeuduttava tiedonvaltiaan kateederilta tasavertaiseen keskusteluun. Samanaikaisesti on huomattava, että nuorten suhtautumisessa päihteisiin on paljon harmaan sävyjä, aina kokeiluista käyttöön ja täysraittiuteen. Näiden syy-seuraus-valinta -suhteita on tarkasteltava, ja ne on kohdattava oikeilla menetelmillä. Olemassa ei ole yhtä oikeaa päihdekasvatustapaa, ympäristöä tai valistajaa, jolla rokotamme kaikki ikäryhmän nuoret samalla tavoin.

Tähän asti päihdekasvatusta onkin tarkasteltu lähinnä ikäryhmän (alakoululaiset, yläkoululaiset) mukaan. Ryhmäkokojen erot ovat kuitenkin saaneet kasvattajat heräämään siihen että nuoret eivät olekaan kokemuksiltaan yksi yhtenäinen ryhmä vaan jokaisessa ryhmässä löytyy eri kokemusmaailman omaavia nuoria. Koulujen suuret luokkakoot voivat hyvin vähäisessä määrin huomioida nuorten omia tarpeita päihdekasvatuksessa. Myös ammattilaisille tuottaa vaikeuksia valita laajasta valikoimasta omiin tarpeisiin soveltuvat ehkäisevän päihdetyön menetelmät.

Suurin osa nuorista on tavallisia oman ikäkautensa nuoria ja heille pitäisi ennemminkin suoda tilaisuuksia käsitellä ajankohtaisia ilmiöitä, mitä ne kulloinkin sitten ovat. Tämän suuntaista toimintaa, jossa on riittävä määrä aikuisia, tulisi olla tarjolla avoimesti. Tällaista toimintaa ovat esimerkiksi vaihtoehtoiset toiminnat, kuten nuorisotyön menetelmät (kerhot, leirit, harrasteet, avoimet ovet jne.). Tärkeää on tunnistaa ikäkauden tarpeet ja huomioida se, että päihdekasvatus ei saa perustua pelotteluun.

Yhteiskunta ja päihdekasvatus sen myötä ovat muuttuneet. Nykyinen sukupolvi vanhempia, on ensimmäinen, joka ei voi kasvattaa lapsiaan sa-

moin kuin heitä on kasvatettu. Tämä pätee myös päihdekasvatukseen. Aikuisina tietomme nuorten kokemuksista suhteessa päihteisiin jäävät arvailujen tasolle. Tarvitaan laadullista tutkimusta nuorten päihdeasenteista ja suhtautumisesta päihteisiin yhteiskunnassa ja kulttuureissa. On asetettava nuori päihdekasvatuksen keskiöön ja perustettava toiminta osallisuuden ja vuorovaikutuksen kivijalalle. Tämän myötä kykenemme vastaamaan 2000-luvun nuorten tarpeisiin.

Lähteet:

Alkoholilaki (8.12.1994/1143)

Helne, Tuula 2003. Sosiaalisista kysymyksistä ”sosiaalisen” kysymykseen. Teoksessa Sosiaalinen politiikka. Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina ja Simpura, Jussi (toim.) 2003. Helsinki.

Huumausainelaki (17.12.1993/1289)

Laatutähtä tavoittelemassa 2006. Ehkäisevän päihdetyön laatukriteerit. Stakes.

Laitinen-Kuikka, Sini 2003. EU:n sosiaalipolitiikan sisällön kysymyksiä. Teoksessa Sosiaalinen politiikka. Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina ja Simpura, Tiina & Simpura, Jussi (toim.) 2003. Helsinki.

Laki toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi (13.8.1976/693)

Lastensuojelulaki (13.4.2007/417)

Litmila, Marjukka & Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.) 2005. Nuoren oikeudet. Helsinki.

Nuorisolaki (27.1.2006/72)

Pylkkänen, Sanna & Viitanen, Reijo & Vuohelainen, Elsi (toim.) 2009. Mitä on nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö? Laadukkaan päihdekasvatuksen tukimateriaali. Humanistinen ammattikorkeakoulu sarja C. oppimateriaaleja. Helsinki.

Raittiustyölaki (19.11.1982/828)

Sosiaali- ja terveysministeriö Päihdepolitiikka ja haittojen ehkäisy. <http://www.stm.fi/hyvinvointi/paihdehaitat> Viitattu 19.4.2010.

Tigerstedt, Christoffer (toim) 2006. Nuoret ja alkoholi. Helsinki.

Tupakkalaki (1.10.2010)

Julkaisemattomat lähteet:

Lapsi- ja nuorisopolitiikan koordinaation vahvistaminen – Lastensuojelulain ja nuorisolain lasten ja nuorten kasvua ja hyvinvointia edistävien yleisten säännösten kehittäminen ja yhteensovittaminen. Ministeriön työryhmämuistio 31.3.2010.

Pylkkänen, Sanna 2009. Mitä on nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö? raportti. Preventiimi – nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus.

Anne-Maria Saaristo

Emotionaalinen ammattitaito osana sosiaalisen vahvistamisen taitoisuutta

Elämme emotionaalisen ammattitaidon vahvistamisen aikakautta. Yhteiskuntamme moninaistuminen ja toisaalta yhteisöllisyyden vaatimus näyttäisivät luovan tarpeen syvempään tunne-elämän ymmärtämiseen. On myös aika ottaa askel rakentavampaan ihmisyyteen. Emotionaalisesta ammattitaidosta on tullut kasvattajan, ohjaajan ja pedagogin keskeinen ammatillisen osaamisen kehittämisen kohde. Artikkelissa tarkastellaan sosiaalista vahvistamista tunteiden näkökulmasta. Artikkelissä kuvaa emotionaalista ammattitaitoisuutta erityisesti kasvattajan omien sisäisten taitoisuuksien kautta. Koska emotionaalinen ammattitaito perustuu tunteiden laajalaiseen ymmärtämiseen, paneudutaan artikkelissa myös tunteiden luonteeseen. Emotionaalisen ammattitaidon osa-alueita tarkastellaan suhteessa toisiinsa ja yhteisöllisyyteen.

Elämismassamme näyttävät voimakkaasti ilmiöt muutos ja hektisyys. Yhteiskuntamme moninaistuu. Yksi päivä huomaa, että se mitä nyt osaan, ei riitäkään huomenna. Konkreettisenä esimerkkinä pankkikortti, jota olen pitänyt modernina maksutapana, onkin tänään jo vanhanaikainen. Uuden modernimman kortin myötä minun tulee opetella taas jotain uutta, uusi käytäntö ja uudet muistettavat numerot. Ovatko psyykkiset arjen resurssini tarpeeksi vahvat tähän jatkuvaan uuden oppimiseen ja vanhasta poisoppimiseen?

Uuden oppimiseen kuuluu ahdistus, muutokseen epävarmuuden tunne, tulevaisuuteen tuntemattoman pelkoa. Vähämäki (2009) on todennut yhteiskunnallisten muutosprosessien vaativan aivan uudenlaista kansalais-taitoisuutta. Aika näyttäisi vaativan syvempää henkilökohtaisten ja persoonallisten taitojen hallintaa. Yksi persoonallisten taitoisuuksien osa-alue on

tunne-elämä, jonka hallintaa voimme kehittää. Psykologian professori Lea Pulkkinen on todennut, että elämme nyt tunteiden vuosisataa. Yhteiskunta- ja humanististen tieteiden parissa tätä muutospaikkaa kutsutaan ”afektiiviseksi käännteeksi”.

Tässä oppimisen viidakossa lapset ja nuoret tarvitsevat vahvaa kasvatustajaa ja turvallista aikuista. Hyvinvointiyhteiskunnassamme enemmistö lapsista ja nuorista voi sekä henkisesti että aineellisesti keskimäärin hyvin. Toisaalta on nähtävissä polarisaatiota. On selvityksiä siitä, että tietty osa lapsistamme ja nuoristamme voi huonosti: 7 - 15 prosentilla lapsista ja 15 - 20 prosentilla nuorista on eriasteisia mielenterveyshäiriöitä, ja 15 - 20 prosenttia peruskouluikäisistä selviytyy huonosti koulun vähimmäisvaatimuksista. (Sorsa 2007.) Fyysisen hyvinvoinnin satsaamisen rinnalle tarvitaan panostamista myös psyykkiseen hyvinvointiin. Lisäksi monet sosiaalidemokraattisia taitoja käsittelevät tutkimukset puoltavat sitä, että hyvinvoinnin pohjaa tulisi vielä parantaa sosiaalisten taitojen osalta.

Sosiaalisen vahvistamisen ideassa pyritään tukemaan kokonaisvaltaisesti lapsen ja nuoren elämänhallintataitoja. Laaja-alaisen elämänhallintataitojen osaamisen katsotaan tuottavan ehyttä ja rakentavaa tulevaisuutta lapsen ja nuoren elämässä. (Filander 2007.) Sosiaalisen vahvistamisen ulottuvuudet ovat moninaiset koskien poliittista päätöksentekoa, lasten ja nuorten toimintojen infrastruktuuria kuin myös yksilön omia henkilökohtaisia taitoisuuksia suhteessa itseensä ja suhteessa ympärillä olevaan maailmaan ja kulttuuriin. Keskityn käsittelemään yksilön sisäisiä ja toiseuteen liittyviä persoonallisia taitoisuuksia sosiaalisen vahvistamisen välineenä.

Paneudun kasvattajan, ohjaajan ja pedagogin emotionaaliseen ammattitaitoon. Jatkossa käytän käsitettä kasvattaja, mutta tarkoitan sillä laajemmin myös ohjaajaa, pedagogia tai vanhempaa eli kaikkia aikuisia, jotka ovat tukemassa lapsen ehyen minän rakentumista eri kasvukonteksteissa. Lisäksi käytän käsitteitä tunne ja emotionit toistensa synonyymeinä, vaikka nämä käsitteet erotetaan toisistaan tietyissä tunteiden teoreettisissa tarkasteluissa. Tarkastelen emotionaalista ammattitaitoa sekä kehityspsykologisesta että kasvatussociologisesta näkökulmasta, liittäen sen myös yhteiskuntaan.

Emotionaalisen ammattitaidon käsite

Aivotutkimuksen kehittyminen on lisännyt ymmärrystämme tunteiden olemuksesta. Lisääntynyt tieto auttaa ymmärtämään paremmin ihmisen psyykkisten prosessien kehittymistä, mutta samalla myös tietoisuus tunteiden osuudesta ja merkityksestä vuorovaikutustilanteissa kasvaa. Tunteita ja ajattelua ei voida nähdä irrallisena kulttuurista tai sosiaalisuudesta. Ne ovat osana yksilön sosiaalisen vahvistumisen prosesseissa.

Meillä jokaisella on tunteita ja kokemuksia niistä. Tunteiden kokemukseen ei voida kuitenkaan pakottaa ja tunteita ei voida eettisesti katsoen tuottaa systemaattisesti ja suunnitelmallisesti. Tunnekokemusten työstämiseen tarvitaan toisia ihmisiä. Omien kokemusten tutkimisessa tavoitellaan yhteisöllisten ja vuorovaikutuksellisten ilmiöiden oivaltavaa hahmottamista (Perheentupa 1995). Tunteet ovat vahvasti kokemuksen representaatioita (Vaurus, 2004; vrt. Damasio 1995). Rantalan (2007) mukaan kokemuksen pohtiminen ja tutkiminen ovatkin avain arjen tunteiden tiedostamiseen ja ymmärtämiseen. Näin avautuu mahdollisuus oman tunne-elämän kehittämiseen ja emotionaalisen ammattitaidon vaalimiseen.

Mistä emotionaalinen ammattitaito rakentuu? Perheentupa (1995, 62) määrittää emotionaalisen ammattitaidon muodostuvan emotionaalisen osaamisesta, vuorovaikutuksellisesta tietoisuudesta ja kokemuksellisesta oppimisesta. Käsitettä on käytetty sosiaalipedagogisessa kirjallisuudessa. Perehdyttyäni jo noin vuosikymmenen ajan aihealueeseen määrittelin emotionaalisen ammattitaidon viiteen eri ulottuvuuteen; emotionaaliseen tietoisuuteen, emotionaaliseen osaamiseen, vuorovaikutustietoisuuteen ja -taitoisuuteen sekä kokemukselliseen oppimiseen, johon katsoisin ammattitaidon kehittymisen perustuvan. Emotionaalisesta tietoisuudesta ja osaamisesta voi puhua myös yleisemmin käsitteellä tunnetaidot.

Emotionaalisen ammattitaidon käsite on hyvä ja kuvaava yläkäsite sille taitoisuudelle, jota tarvitaan sosiaalisuudessa. Käsitteen myötä emootioiden näkeminen erillisenä, ammatillisuuteen liittyvänä osaamisena, nostaa tunnekokemisen tason näkyväksi, mitä ei vielä ole osattu nähdä merkittävänä ammatillisena osaamisen alueena. Perheentuvan mukaan (1995, 62) ihminen ymmärtää syvällisesti vain sen, minkä tunteet pystyvät välit-

tämään. Samalla tunteet toimivat muuttumisen, myös oppimisen, energioina. Emotionaalisisessa osaamisessa kyse on taidon oppimisesta. Oppiminen tapahtuu parhaiten yhteisenä oppimisprosessina. Tunteiden oppiminen on prosessuaalista ja oppimisen luonteen voi ymmärtää vain prosessiin osallistumalla, itse kokemalla. Isokorven (2004) mukaan tunneoppiminen on henkilökohtaisesti saavutettua ja koettua taitoisuutta, ei niinkään informatiivista. Se on hänen (emt. 2004) sanomana ”itse läpielettyä tunneviisautta” .

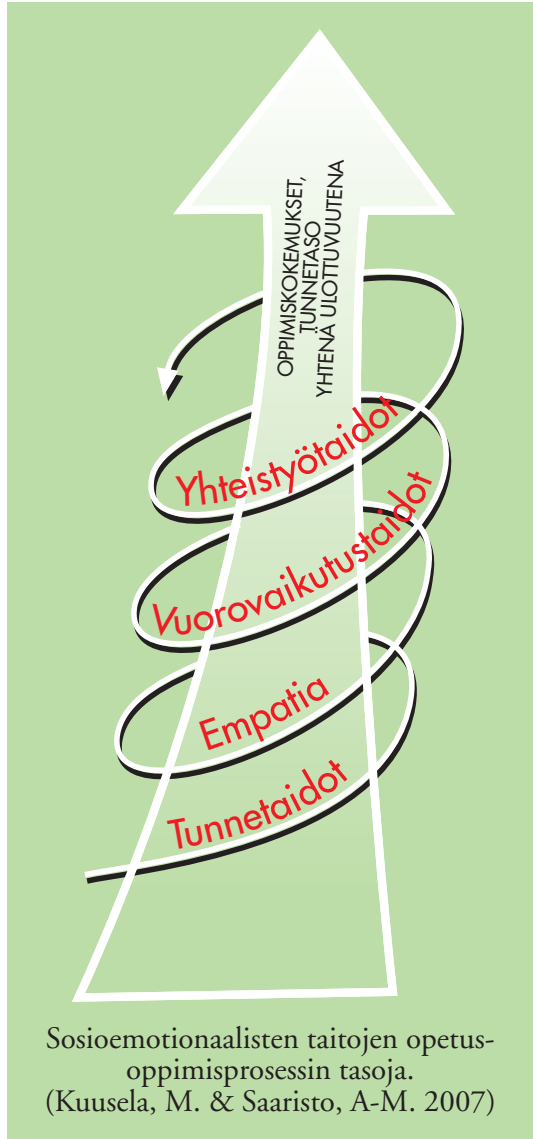
Emotionaalinen ammattitaitoisuus ja yhteisöllisyyden rakentuminen

Tarkastelen seuraavaksi tarkemmin emotionaalisen ammattitaidon osa-alueita ja niiden suhdetta toisiinsa. Näkökulma on kasvatuksellinen. Katson, että emotionaaliseen ammattitaitoon kuuluu monitasoisia taitoisuuksia. Selvitän, mitä taidot mielestäni sisältävät ja kuvaan osa-alueita oheisen ns. hermeneuttisen kehän avulla (ks. kuvio 1).

Kuviossa on neljä kehää, joita kutsun siis tasoiksi. Näkemykseni mukaan tunnetaitoisuus on sosiaalisten taitojen perustaitoja. Oheisessa kuviossa tunnetaidot, sisältäen emotionaalisen tietoisuuden ja osaamisen, ovat alimmalla kehällä. Toisen kehän nimeän empatian tasoksi. Tunne- ja empatian taidot ovat vuorovaikutustaitoja (kolmas taso) rakentavia osioita. Nämä taidot luovat perustan neljännen tason taitoihin, yhteistyöhön ja yhteisöllisyyteen. (Kuusela & Saaristo 2007.) Tasojen erottaminen toisistaan on tehty asioiden ymmärtämisen ja oppimisen helpottamiseksi. Arjen käytännöissä näitä taitoisuuksia ei välttämättä pysty erottamaan toisistaan, vaan ne rakentuvat toinen toistensa varaan.

Taso 1. Tunnetaidot

Tunnetaidot ovat emotionaalisen osaamisen työkaluja. Tunnetaidot ovat kasvattajan ydintaitoja, kuvainnollisesti voidaan puhua myös kasvattajan sydäntaidoista. Ne luovat perustan vuorovaikutukselliselle tietoisuudelle, joka puolestaan koostuu muun muassa empatiasta, vuorovaikutus- ja yhteistyötaidoista. Tunnetaitojen hallinta vaikuttaa siihen, miten tasapainoi-



Kuvio 1. Sosioemotionaalisten taitojen opetus-oppimisprosessin tasoja

nen tunne-elämämme on ja miten hyvin tulemme toimeen itsemme kanssa.

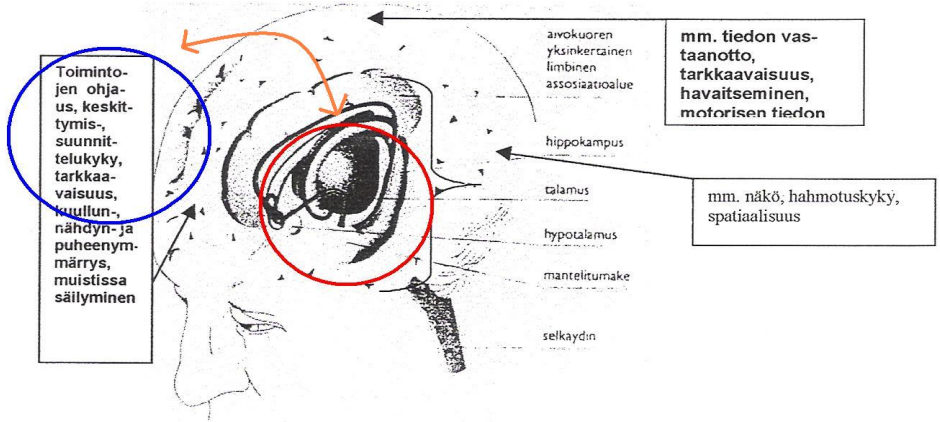
Tunteisiin liittyy elämyskokemus, ja ennen kaikkea tunteet ovat myös kognitiivisen ajattelun ulottuvilla. Voidaan puhua tunnetaitojen sijasta myös tunneälystä. Tunnetaidot ja tunneäly pitävät sisällään taidon tunnistaa ja ilmaista tunteita, taidon käyttää tunteita ajattelun tukena, taidon analysoida ja ymmärtää tunnepitoista tietoa ja taidon säädellä omia ja toisten ihmisten tunteita. (Mayer & Salovey 1997.)

Tunteet ovat monisyinen ja -kerroksinen asia. Tunteilla katsotaan olevan fysiologinen, psyykkinen ja sosiaalinen ulottuvuutensa, holistisen ihmiskäsityksen mukaan myös henkinen ulottuvuus. Tunteet näyttäisivät olevan biologisesti kehittyviä, sosiaalisesti rakentuvia, persoonallisia psyykkisiä tiloja, jotka ovat sekä tiedostamattomia että tiedostettuja. Tunteita voidaan havainnoida fysiologisista tiloista, ilmeistä ja eleistä. Monien tutkimustiedoinikin vahvistettujen ohjelmien mukaan (mm. Tunnemuksu, Askeleittain, Lions Quest, Muksuoppi) tunteita ja niiden säätelyä voidaan yksilössä kehittää ja harjoittaa, opettaa ja oppia.

Tunteilla on tärkeä merkitys ihmisydessä. Tunteet ohjaavat, säätelävät, suuntaavat ja suojaavat elämäämme. Pasi Syrjän (2000) liikuntatieteentutkimuksessa ilmeni, että jo se, että vähän ajattelee tunteita, tuottaa kontrolloidumpaa tulosta. Tutkimuksen mukaan ihminen tarvitsee aikaa ja kokemusta pystyäkseen tarkalleen määrittämään omia henkilökohtaisia tunteitaan. Tunteet nähdään myös yhä enenevässä määrin sosiaalisiksi ja historiallisesti muotoutuviksi. Ne osallistuvat kulttuurin rakentamiseen siinä missä muutkin sosiaaliset käytänteet. Tunteet ovat myös itsessään kulttuurisesti, yhteiskunnallisesti ja historiallisesti tuotettuja.

Tunnetaitojen hallinta pohjautuu tunteiden synnyn ymmärtämiseen ja tunteiden yksilö- ja sosiaalipsykologisen luonteen huomioimiseen toisen kohtaamisessa. Yksinkertaistettuna voisi ajatella, että tunnetaitoisuuden tai tunneälyn ydin on siinä, että kasvattaja ymmärtää aivojen tunnekeskuksen toiminnan ja aivojen tunteiden säätelyyn osallistuvien muiden osaluoiden välisen vuorovaikutteisuuden ja yhteistyön prosessin (ks. kuva 1, vertaa Siegel 1999 teoksessa Cacciatore 2007). Kuvassa 1 alempi ympyrä kuvaa limbistä järjestelmää, jota pidetään tunteiden keskuksena ja ylempi

ympyrä kognitiivista ajattelua. Nuoli näiden välillä kuvaa näiden alueiden vuorovaikutteisuutta, jolloin puhumme tunneälyn käytöstä (ks. esimerkki vuorovaikutustaitojen tason 3 kohdassa).



Kuva 1. Aivojen tunnejärjestelmää (sisäosat) ja oppimisjärjestelmää (mukaien Riekkinen jr 1994 , 30 ja Kalat 1995)

Taso 2. Empatiataito

Empatiataito laajentaa emotionaalisen osaamisen toiseuteen. Toiselle tasolle eli empatian tunteeseen päästäkseen kasvattajan tulee tunnistaa tunteita itsessään, jotta niitä tunnistaisi toisessa. On osattava ottaa huomioon toisten tunteita ja ymmärtää syitä tunteisiin. Empatiaan kuuluu toisen tunteiden arvostaminen. (Bar-On 1997.) Empatiataitaisuus vaatii osaksi metakognitiivisen ajattelun kypsyyttä eli kykyä nähdä asioita toisen näkökulmasta. Bar-On (1997) määrittelee empatian interpersoonalliseksi (suhde muihin) kyvyksi. Matala empatiakyky näyttäytyy muun muassa siten, että kasvattaja on kriittinen vieraiden ihmisten suhteen, hänen on vaikea kuunnella toista ihmistä ja vaikea lähestyä toista sympaattisesti (Kuusela 2005).

Taso 3. Vuorovaikutustaidot

Vuorovaikutuksen tiedot ja taidot ovat emotionaalisen ammattitaidon harjoittelun kenttää. Tällöin tunteiden säätelyn ja hallinnan taidot kietoutuvat yhteen vuorovaikutustaitojen kanssa. Kehityksellisen näkökulman mukaan tunteiden säätelyn perimmäisenä tavoitteena on onnistunut tunteiden muokkaaminen, hillitseminen ja suuntaaminen: ohjata yksilöä käyttäytymään joustavasti ja vastuuntuntoisesti, mutta samalla suhtautumaan tunteisiinsa hyväksyvästi ja sallivasti. Näkökulma on perinteisesti painottanut lapsuutta. Lapsen tunteiden säätelyn oppimista on pidetty kasvatuksellisena tehtävänä. ”Siinä missä pienen lapsen tulee oppia hillitsemään tunteitaan sopeutuakseen yhteisöön, aikuisen suurimpana haasteena on kyetä ohjaamaan tunteita siten, että ne rikastuttavat elämää” (Kokkonen 1998, 193) ja luovat rakentavaa vuorovaikutusta.

Jo lapsen varhaisessa kehitysvaiheessa katsotaan kehittyvän tunteiden säätelyn komponentit. Varhaisista vuorovaikutussuhteista kiintymyssuhteen onnistumisen lähimpään hoitajaan katsotaan olevan yhteydessä myöhempiin tunnereaktioihin. Vuorovaikutus, jolle on ominaista pysyvät ruttiinit, herkkä lapsen tarpeisiin reagointi ja positiivisten tunteiden vahvistaminen, on turvallisen kiintymyssuhteen perusedellytys. Häiriintynyt kiintymyssuhde voi johtaa myöhemmässä elämänvaiheessa turvattomuuden tunteisiin, ahdistukseen ja tyytymättömyyteen. Kaiken kaikkiaan tavallista alhaisempaan kielteisten tunteiden kokemiskynnykseen, joka taas voi johtaa psyykkisiin häiriöihin ja vähäiseen sosiaaliseen pystyvyyteen. Kokkonen (1998, 195) painottaa myös tulevien suhteiden kuten sisarus- ja toverisuhteiden sekä muiden aikuisten läsnäoloa. Näillä suhteilla on todettu olevan parantavaa vaikutusta leikki- ja kouluikäisten lasten tunteiden säätelytaitoihin. (Kokkonen 1998.)

Ristiriitaisempien ja monimutkaisten tunteiden ymmärtäminen kehittyy vasta esikoulussa tai kouluiässä. Tällaisia tunteita ovat esim. syyllisyys, häpeä, ylpeys ja muut sosiaaliset tunteet. Näiden tunteiden ymmärtäminen vaatii muun muassa kykyä tunnistaa sosiaalisia sääntöjä ja poikkeamista niistä, kykyä ennakoida toisten reaktioita sekä emootioiden suhteuttamista tilanteisiin. (Korkiakangas 1995, 192.)

Kehitysprosessien edetessä ja sosiaalisen ympäristön laajetessa emootiot ilmenevät selvemmin ja niitä opitaan ymmärtämään (Korkiakangas 1995, 193). Isokorpi (2004, 54) jaottelee ihmisen syvällä olevia tunteita paljastaviin (häpeä, ahdistus, avuttomuus, riittämättömyys, epäonnistuminen), puolustaviin (viha, pelko, kateus), tasapainottaviin (ilo, tyytyväisyys, onni) ja kulttuuritunteisiin (kunnioitus, kiitollisuus, rohkeus, avuliaisuus, nöyryys). Näiden tunteiden tiedostaminen ja hallinta rakentuu sosiaalisesti. Tunne-elämän kehittyminen näyttäisi olevan koko yksilön eliniän kestävä prosessi, jota voidaan tietoisesti kehittää.

Tunteiden näkökulmasta rakentava, eheyttävä vuorovaikutus edellyttää taitoa tehdä tarkkoja havaintoja tulkintojen sijaan. Rakentavassa vuorovaikutuksessa tarvitaan taitoa tunnistaa omat tunteet ja niiden taustalla olevat tarpeet. Tarvitaan taitoa sanoittaa tunnetason kokemusta toiselle, taitoa puhua käyttäytymisestä, taitoa tunnistaa kenen ongelmasta tai asiasta on kysymys ja kykyä valita tilanteeseen sopiva vuorovaikutustyökalu. Gordonin (2006) mukaan vuorovaikutustyökaluja ovat muun muassa kuuntelutaidot (passiivinen, aktiivinen, empaattinen), selkeä itseilmaisu minäviestein ja ongelmanratkaisutaidot.

Otetaan esimerkiksi tilanne, jossa kasvattaja on esittänyt nuorelle rajoituksen; ”pankkikorttia ei hankita 13-vuotiaalle”. Nuorelle tämä aiheuttaa voimakkaan tunnekokemuksen, joka ilmenee ärtymyksenä, suuttumuksena ja aggressiivisuutena. Tässä tilanteessa kasvattajan tärkein tehtävä on sanoittaa kokemaansa, kuulemaansa ja näkemäänsä lapsen tai nuoren tilannetta. Sanoitettujen tarkkojen havaintojen seurauksena lapsen tai nuoren tunnetila laantuu, jolloin ajattelun ja älyn käyttö mahdollistuu (vertaa kuvaan 1, limbisen järjestelmän aktivoituessa aivojen keskiosassa kongitiiviset toiminnot estyvät). Samaan aikaan tilanteessa tapahtuu tunteiden peilausta, mallioppimista ja tunteen ymmärtämistä.

Kun lapsen tai nuoren tunnetilan intensiteetti on laskenut, kasvattaja voi viedä tilannetta rakentavasti haluamaansa suuntaan. Kasvattaja esittää tavoitteensa uudelleen, josta usein seuraa, että lapsen tai nuoren tunnetilan (raivo, viha, ärtymys) intensiteetti nousee uudelleen. Tällöin aikuinen ottaa käyttöönsä empaattisen kuuntelun taitonsa (kuten alussakin) ja tämän avulla ohjaa lapsen tunnetilan intensiteetin laskuun. Ja näin päästään

taas tilanteeseen, jossa kognitiiviset toiminnot aktivoituvat. Lapsi ja nuori ”vapautuu” ajattelemaan asiaa ilman että voimakkaat tunteet sekoittavat ajattelua.

Tätä vuorovaikutuksen prosessia jatketaan kunnes lapsi itse kertoo ratkaisun ongelmaan eli lapsi ottaa vastuuta käsiteltävästä asiasta. Prosessi vaatii emotionaalista ammattitaitoa kasvattajalta ja toki lapselta kehitystasoa, jossa hän ymmärtää syy-seuraussuhteita, ja jossa hänen aivojensa tunteiden säätelyyn osallistuvat etuotsalohkon alueet ovat tarpeeksi kehittyneet.

Vuorovaikutuksessa toisen kanssa yksilön tietoisuus omasta kokemustodellisuudesta lisääntyy. Liittyminen toisiin merkitsee yhteisen kokemustodellisuuden rakentumista. Esimerkiksi ryhmäytymisestä tulee rakentaa syvästi tietoinen kokemus, jossa tunteet ovat ikään kuin liimana. Tämän tunnekokemuksen ei tarvitse olla kaikilla ryhmäläisillä samanlainen. Tunnekokemuksen tulee kuitenkin olla eheyttä rakentava, eikä sitä hajottava. Liittymisen syvä tiedostaminen ja sen tuoma turvallisuuden tunne ja samanaikaisesti yhdessä koettu tunnekokemus mahdollistavat sellaisen oivaltamisen tason, joka auttaa tietoisuuden kasvua. Ollaan niin sanotusti samanlaisessa energieettisessä tilassa. Tämä energieettinen tila synnyttää kunnioitusta, arvostamista ja vastuuntuntoa.

Taso 4. Yhteistyö ja yhteisöllisyys

Neljännän tason (ks. kuvio 1) eli yhteistyötaitojen perustana on edellisten tasojen taitoisuuksien hallinta; emotionaalinen tietoisuus, emotionaalinen osaaminen, empatiataitoisuus, vuorovaikutustietoisuus ja -taitoisuus.

Ihminen on pitkälti kulttuurinsa tuote. Ihminen kasvaa ihmiseksi vain yhteisöön liittyneenä. Liittyminen ei tapahdu yhdessä hetkessä, vaan on koko elämän pituinen prosessi. Vygotsky (1896–1934) määritteli sosiogenesiksen lakia eli kulttuurisen kehityksen yleistä lakia, jonka mukaan kehitys etenee kahtena suunnitelmana, ensin sosiaalisena, sitten yksilöllisenä. Kaikki monimutkaiset psyykkiset ilmiöt syntyvät ensin yksilön välisissä suhteissa ennen kuin niistä tulee yksilön sisäisiä.

Kaikilla tunteilla on näin ollen sosiaalinen alkuperä. Tämän vuoksi lapsen ja nuoren kehitysympäristö ja ihmiset, jotka ovat vaikuttamassa lap-

sen elämään, ovat merkittävässä asemassa siinä, millaiseksi lapsi sisäisesti rakentuu. Yhteisyyden tunnetta on tärkeää tuntea. Ihmisen jäädessä yksin ryhmän ulkopuolelle aktivoituu samanlaisia hermoverkkoja kuin ihmisen tuntiessa kipua. Päiväkoti-iässä käytetyin kiusaamisen muoto on jättää lapsi leikkiryhmän ulkopuolelle. Sama ilmiö on tuttu myös työyhteisöissä.

Kasvattaja läsnä olevana aikuisena on lapsen kehityksen peilinä. Tämä peili on välttämätön, jotta kehittymistä yleensäkin tapahtuisi. Kasvattajan emotionaalinen ammattitaito määrittää kasvattajan empaattisuuden ja vuorovaikutustaitojen laadun. Nämä taidot yhdessä luovat yhteistyön ja yhteisöllisyyden kompetenssit. Tunnetasonkokemuksen käsittely onkin välttämätöntä, jos haluamme kasvatuksen tapahtuvan yhteisöllisesti. Emotionaalinen ammattitaito kuuluu kasvattajan kompetensseihin ja kasvatustyössä meidän kasvattajien tulisikin panostaa enemmän tunnekokemuksen arvostamiseen, merkitykseen ja huomioon ottamiseen.

Emotionaalisella ammattitaidolla kohti kunnioitettavaa kohtaamista ja arvostavaa yhteisöllisyyttä

Monet tahot tarjoavat nuorten ja lasten lisääntyvien sosiaalisten ongelmien ratkaisuksi yhteisöllisyyden rakentamista. Hynninen-Otva ja Laitinen (2008) ovat kokemuksellisesti todenneetkin yhteisöllisyyden lisäävän lapsissa ja nuorissa muun muassa oma-aloitteisuutta, avoimuutta, rehellisyyttä, oikeudenmukaisuutta, tavoitteellisuutta ja vastuuta. Yhteisökasvatuksen ideana on, että yksittäisen kasvattajan sijaan koko yhteisö osallistuu kasvatuksellisten tavoitteiden toteuttamiseen. Yhteisökasvatus voidaan ymmärtää kasvatukseksi, jossa vertaisryhmän vaikutusta käytetään tietoisesti kasvatuksellisen vaikuttamisen välineenä. (Hynninen-Otva & Laitinen 2008.)

Yhteisöllisyys ei kuitenkaan synny sormia napsauttamalla. Yhteisöllisyys muodostuu peruspilareista, joita ovat muun muassa yhteiset tavoitteet ja arvot, luottamus, rehellisyys, jakaminen, tasa-arvo, osallisuus ja vastuu. Vankka emotionaalinen tietoisuus ja ammattitaitoisuus rakentavat ja kehittävät näitä peruspilareita. Kulttuurisesta kasvatuserinteestä, yhteiskunnallisista näkemyksistä ja myös ihmiskäsityksestä riippuen emotionaalinen

ammattitaitoisuus joko nähdään merkittäväksi osaksi kasvattajan osaamista tai sillä ei nähdä olevan suurtakaan merkitystä. Tunnetason kokemus joko huomioidaan osana vuorovaikutusta tai se voidaan jopa katsoa haitalliseksi vuorovaikutuksessa. Useinhan kuulee sanottavan, että ”mennäänpäs asiaan, ei tässä ole tilaa tunteilulle”. Näin menetellen vuorovaikutuksesta ja yhteisöllisyydestä jätetään pois jotain olennaista, jotain joka kuuluu tärkeänä osana ihmisyYTEEN.

Emotionaalinen ammattitaito tulisi olla arjen käytänteenä lasten ja nuorten sosiaalisen vahvistamisen toiminnoissa, erityisesti lastensuojelluissuissa toimissu. Sirpa Taskinen puhuu julkaisussuun Lastensuojelulaki (2008) sosiaalisen investoinnin politiikasta, jossa tavoitteena olisi parantaa epäkohtia lasten kasvuolosuhteissu. Sosiaalisen investoinnin politiikan mukaisesti uudessu lastensuojelulaisssu pyritään siirtämään lastensuojelutoimenpiteiden painopiste ennaltaehkäissuyn, varhaiseen tukemiseen ja avo- huoltoon. Toivotaan, että lain muutoksen myötä huolen puheeksi otto olisi helpompaa ja toistu kunnioittava kohtaamisen taito näkyisi käytännössu.

Kunnioituksen rakentumisessu emotionaalissu ammattitaidollu merkittävä osansu. Kunnioitus ilmenee muun muassu kielen tasollu tunnekokemuksen sanoittamisena. Tämän lisäksi huolipuhe voisi sisältää vuorovaikutuksellissu tietoisuuteen perustuvia tarkkojen havaintojen sanoittamista (tulkintojen sijaan) ja minä-viestin muotoja, mikä rakentaisi entisestään kunnioitustu kaikkien osapuolten välille.

Emotionaalinen ammattitaito on merkittävä osa sosiaalisen vahvistamisen kenttää.

Kasvattajat tarvitsevat emotionaalissu ammattitaitoju tukiessuun lapsen ja nuoren sosiaalisten vahvuuksien kehittymistä ja hyvinvointia. Vahva emotionaalinen ammattitaito on kasvattajan henkilökohtainen työväline yhteiskunnallisten muutosten tuottamien psyykkisten rasitteiden positiivissuun hallintaan. Se on sosiaalissu pääomaj, joku tuottaa hyvinvointia sekä yksilöllu itselleen että hänen toimintaympäristöllu.

Lähteet:

Bar-On, Reuven 1997. Emotional Quotient Inventory, EQ-i. User's Manual. Canada: MHS.

Cacciatore, Raisa 2007. Aggression portaat. Opetusmateriaalia kouluille. Helsinki: Opetushallitus.

Damasio, Antonio 1995. Tapahtumisen tunne. Miten tietoisuus syntyy. Suom. K. Pietiläinen. Helsinki: Hakapaino.

Filander, Karin 2007, Sosiaalipedagogiikan uusi ajankohtaisuus? Teoksessa Hoikkala, T & Sell, A. (toim.) Nuorisotyötä on tehtävä. Menetelmien perustat, rajat ja mahdollisuudet. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 76.

Gordon, Thomas 2006. Toimiva koulu. Helsinki: LK-kirjat.

Hynninen-Otva, Sinikka & Laitinen, Jaana 2008. Tukioppilastoiminnan kehittäminen toiminnallisten ja kokemuksellisten menetelmien avulla yhteisöllisempään suuntaan. Raportti Enon koulussa tehdystä tukioppilastoiminnan kehittämisestä.

Isokorpi, Tia 2004. Tunneoppia parempaan vuorovaikutukseen. Juva: PS-kustannus.

Kokkonen, Marja. 1998. Tunteiden kokemisesta tunteiden kohtaamiseen. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Atena Kustannus.

Korkiakangas, Mikko 1995. Sosiaalisen kognition kehitys. Teoksessa Paula Lyytinen & Mikko Korkiakangas & Heikki Lyytinen (toim.) Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Porvoo: WSOY. 188 - 201.

Kuusela, Marjo 2005. Sosioemotionaalisten taitojen harjaannuttaminen, oppiminen ja käyttäytyminen perusopetuksen kahdeksannen luokan tyttöjen liikuntatunnilla. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 165. Lievestuore: Kopi-Jyvä Oy, ER-Paino.

Kuusela, Marjo & Saaristo, Anne-Maria 2007. Sosioemotionaalisten taitojen opetus-oppimisprosessin tasoja – hermeneuttinen kehä on luotu 2005 - 2007 yhteistyökoulutusten pohjalta.

Mayer, John & Salovey, Peter 1998. What is emotional intelligence? Teoksessa Peter Salovey & Daniel Sluyter (toim.) Emotional development and emotional intelligence: educational implications. New York: BasicBooks, 3 - 31.

Rantala, Taina 2007. Kokemuksen etnografia –avain koulujen arjen tunteisiin. Teoksessa E. Syrjäläinen & A. Eronen & V-M. Värri (toim.) Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy, 126-158.

Perheentupa, Britt-Marie 1995. Sosiaalipedagogiikka tänään ja tulevaisuudessa. Teoksessa A-V. Perheentupa (toim.) Ihminen, tunteet ja yhteisön elämä.

Saaristo, Anne-Maria 2000. ”Mitä tekevät tunteet tunnilla”. Tunnekasvatuksesta perusopetuksessa. Kasvatustieteen pro gradu-tutkielma. Joensuun yliopisto.

Siegel, Daniel 1999. The Developing Mind. How relationship and the brain interact to shape who we are. New York: The Guilford Press.

Sorsa, Pia 2007. Terveystenhoito ja sosiaalityö lapsen, nuoren ja perheen tukena. Luennot 2007. Kuopion yliopisto.

Syrjä, Pasi 2000. Performance-related emotions in highly skilled soccer players: a longitudinal study based on the IZOF model. Liikuntatieteen väitöstutkimus. Jyväskylän yliopisto.

Taskinen, Sirpa 2008. Lastensuojelulaki (417/2007) soveltamisopas. STAKESin oppaita nro 65. Helsinki: STAKES.

Vaurus, Marja 2004. Oppimiskäsitys. Teoksessa E. Vintikka & O. Saloranta-Eriksson (toim.) Uudistuva perusopetus. Näkökulmia opetuksen ja opetussuunnitelman kehittämiseen. Opetushallitus, 28-47.

Vygotsky, Lev 1978. Mind and society. The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Vähämäki, Juha 2009. Kuhnurien työn arvo ja arvioitavuus: yhteismittaluuden ongelma nykytyön maailmassa ja uudet ohjaustekniikat. Luento 6.5.2009. Joensuun yliopisto.

Erja Anttonen

Yhteisötaide eri-ikäisten kohtamisessa: Löytäjä saa pitää

Artikkelissani teen alustavaa yhteenvetoa Löytäjä saa pitää –prosessista ohjaajan ja kanssaoppijan näkökulmasta. Yhteisötaiteellisessa Löytäjä saa pitää -prosessissa pyrkimyksenä oli rakentaa työskentely osallistavaa toimintakulttuuria (vrt. Karlsson 2005) kunnioittaen ja soveltaen. Liisa Karlssonin (emt. 84) mukaan osallistavassa toimintakulttuurissa kaikkien työpanos ja jokaisen omat tiedot ja näkökulmat ovat tärkeitä yhteisen toiminnan elementtejä. Osallistavassa toimintakulttuurissa puretaan perinteisiä valta-asetelmia ja toisen puolesta tekemistä tai ajattelua. Itsemääräämisoikeutta, ääntä ja vaikuttamisen mahdollisuutta käyttää esimerkiksi voimauttavassa valokuvassa kuvan päähenkilö ja sadutuksessa sadutettava.

Löytäjä saa pitää -prosessi toteutui syyskuusta 2009 huhtikuuhun 2010. Työskentelyssä tärkeäksi muodostui alusta alkaen tasavertaisuuden ja luottamuksen rakentaminen ja opettelu.

Tämän artikkelin lähestymistapa on refleктоiva. Työskentelyssä sain ohjaajana haastaa itseäni mm. läsnäolon, vuoropuhelun mahdollistamisen ja kuuntelemisen äärellä. Aluksi kuvaan Löytäjä saa pitää –prosessia. Sen jälkeen tarkastelen keskeisiä käsitteitä: voimautuminen ja yhteisöllinen oppiminen sekä niiden näyttäytymistä työskentelyssämme. Lopuksi pohdin prosessin antia ohjaajan näkökulmasta.

Löytäjä saa pitää –prosessin lähtökohdat ja eteneminen

Löytäjä saa pitää -prosessi liittyi pohjoiskarjalaiseen Vyöhyke – nuorisotalon osaamisyhteisö –hankkeeseen, jossa sekä HUMAK että Teatteri Satama ry¹ ovat mukana. Hanketta hallinnoi Joensuun nuorisotoimi. **Vyöhyk-**

1 Teatteriyhdistys Satama ry on vuonna 2008 perustettu nuorisotyötä draaman keinoin toteuttava joensuulainen yhdistys. Se saa rahoitusta mm. Suomen Kulttuurirahaston Myrs-

keen tavoitteena on parantaa nuorille tarjottavia palveluita ja lisätä nuorisosalalla toimivien ihmisten ja organisaatioiden yhdessä tekemistä Pohjois-Karjalassa. (Vyöhyke-hanke 2010.) Vyöhyke-hankkeessa HUMAK keskittyy nuorisotoimialan työelämän ja koulutuksen yhteyksien kehittämiseen ja uusien yhteistyömuotojen etsimiseen.

Löytäjä saa pitää -prosessissa pyrittiin luomaan uusia toimintatapoja nuorten ja vanhempien ikäluokkien kohtaamiseen ja vuorovaikutukseen. Menetelminä käytettiin voimauttavaa valokuvaa ja draamamenetelmiä. Syyskuusta 2009 huhtikuuhun 2010 työskentelyyn osallistui neljä iältään 14-24-vuotiasta nuorta ja kuusi iältään 44-72-vuotiasta aikuista (iät aloitushetken mukaan). Alun perin mukana oli myös kaksi n. 20-vuotiasta nuorta, jotka muuttuneen elämäntilanteen vuoksi eivät voineet ryhmässä jatkaa.

Osallistujat löytyivät loppukeväästä ja kesällä 2009 Teatteri Satama ry:n, Joensuun yliopiston Ikäihmisten yliopiston sekä maakunnallisten taiteilijajärjestöjen kautta. Ohjaajat Ulla Lehmusoksa (draamamenetelmät) Teatteri Satamasta ja Erja Anttonen (voimauttava valokuva) HUMAKin Joensuun kampukselta osallistuivat myös kaikkeen lähtökohtinaan ammattitaidon kehittäminen ja uuden oppiminen. Joulukuusta 2009 alkaen prosessiin mukaan tuli tanssija Iina Ahola, jolla oli myös osallistuja-ohjaajan rooli. Alkuvuodesta 2010 joukkoa täydensivät muusikot Jenny Hanikka ja Konsta Laakso, jotka olivat mukana myös esityksissä.

Syksyn 2009 työskentelimme soveltaen voimauttavaa valokuvaa, joulukuusta 2009 alkaen draaman keinoin. Työskentely tammikuusta huhtikuuhun 2010 rakentui devising-menetelmällä toteutuneen esityksen tekoon. Ryhmällä ei ollut käytössään mitään valmista käsikirjoitusta, vaan devising-menetelmää käyttäen työryhmä synnytti sen. Teatteri-ilmaisun ohjaaja Ulla Lehmusoksa huolehti kokonaisuuden rakentumisesta: missä järjestyksessä soolot esitetään, millaisin siirtymin/ sisään tuloin/ elementein ne vaihtuvat jne. Huhtikuussa ”Löytäjä saa pitää” esitettiin neljästi Joensuussa täysille saleille: sen näki arviolta 220 katsojaa.

Työskentelyä kuvaan tässä vaiheessa kahtalaiseksi: 1) siinä oli lupa keskittyä itseen, katsoa itseään ja nähdä itsensä toisin – arvokkaana, kunnii-

oitettavana, ”katsoa kyllin ja armollisesti” ja 2) siinä rakennettiin vuorovaikutusta ja siltaa kohtaamisiin ja erilaisten elämäkokemusten kuulemiseen, jakamiseen ja arvostamiseen. Tässä hahmotan yhteyden Kiilakosken (2007, 13) osallisuuden ensimmäisen määritelmään: ”Osallisuus on oikeutta omaan identiteettiin ja arvokkuuteen, osana perhettä (tai sitä muistuttavaa yksikköä), ryhmää, yhteisöä, yhteiskuntaa tai ekosysteemiä.” Oma lähtökohtani on tarkastella taidetta ilmaisullisena, terapeuttisena ja yhteisöllisenä työvälineenä (vrt. Lundahl, Hakonen & Suomi 2007, 253).

Viitteitä voimautumisesta

Menetelmistä prosessissa käytettiin voimauttavaa valokuvaa sekä draamamenetelmistä devising-tekniikkaa. Voimauttavan valokuvan menetelmän on kehittänyt valokuvaaja, sosiaalikasvattaja Miina Savolainen. Tarkastelen voimautumisen käsitettä Miina Savolaisen kirjoitusten ja esitysten perusteella. Savolaisen (2009, 212) mukaan voimautuminen kuvastaa parhaiten voimautumisprosessin luonnetta ihmisestä itsestään lähtevänä tapahtumana. Se vapauttaa ihmisen voimavaroja ja synnyttää yhteisöllisesti vastuullista luovuutta. (Ema. 212.)

Löytäjä saa pitää -työskentelyssä oli pyrkimys rakentaa edellytyksiä siihen, että ihmisellä olisi parempi yhteys omiin voimavaroihinsa (vrt. Savolainen 2008). Voimautumista ei voi kukaan toinen tarjota tai tuoda ulkopuolelta, vaan se on ihmisestä itsestään lähtevä sisäisen voimantunteen kasvamisen prosessi (ema.). Voimautumiseen vaikuttavat kuitenkin toiset ihmiset, olosuhteet ja sosiaaliset rakenteet. Kun nämä eivät uhkaa ihmisen tasavertaisuutta tai itsemäärittelyn oikeutta, on voimautuminenkin mahdollista. Voimauttavan valokuvan menetelmässä luodaan tila näiden ehtojen toteutumiseksi yksilön vuorovaikutussuhteissa, jolloin hän voi kokea tulevaisuutensa nähdyksi kokonaisena ihmisenä, erilaisine puolineen ja tarpeineen. (Savolainen 2009, 212.)

Voimautumisen käsite ottaa kantaa vallan kysymykseen, ja se korostaa yksilön subjektiivutta ja valtaa omaan elämäänsä (Savolainen 2009, 212). Tarkoituksena on purkaa perinteisesti valokuvaamiseen liittyvää valta-asetelmaa, jossa kuvaajalla on kuvaamiseen liittyvä valta. Esimerkiksi voi-

mauttavan valokuvan omakuvatyöskentelyssä kuvaajana ja kuvan päähenkilönä toimivat vuorotellen molemmat osapuolet. Voimauttavassa valokuvassa kuvan päähenkilöllä on itsemääräämisoikeus, joka koskee kuvaushetkeä; sitä, millaisena päähenkilö haluaa tulla kuvatuksi; mitkä kuvat hän haluaa näyttää muille vai haluaako hän näyttää yhtäkään kuvaa; sitä, mitä hän jakamiksi valitsemistaan kuvistaan kertoo.

Prosessin osanottajat edustivat erilaisia ”valokuvaussukupolvia” ja visuaalisten järjestysten sukupolvia. Vanhimpien osallistujien lapsuudessa ja nuoruudessa kamera ja kuvaaminen eivät olleet itsestäänselvyyskysymyksiä. Nuorimmat osallistujat ovat puolestaan syntyneet kuvallisten esitysten tulvaan, valokuvaamisen arkipäiväistymiseen ja kuvaamisen (näennäiseen) helpouteen. Ryhmän osallistujat ovat eläneet erilaisten visuaalisten järjestysten aikoja. Janne Seppänen (2002, 14, 36) puhuu visuaalisista järjestyksistä, joilla hän tarkoittaa visuaalisen todellisuuden säännönmukaisuuksia ja niihin kytkeytyviä, vakiintuneita ja jaettuja merkityksiä.

Uusien omakuvien ottamisessa olennaista on dialogisuus, vuorovaikutus ja kuuntelu. Kuvan päähenkilön itsemäärittelyoikeus haastaa kuvaajan kuuntelemaan ja kuulemaan aidosti, mitä päähenkilöllä on sanottavaa. Kuvaajan tehtävänä on viestiä sitä, mikä päähenkilössä on kaunista ja ainutlaatuista, sekä tukea siinä, että päähenkilö voisi nähdä itsensä hyvänä. Kuvan päähenkilö tarvitsee kuvaajan peilikseen kuvaustilanteessa. Kuvan päähenkilön olisi hyvä osata vapauttaa itsensä kaikista niistä odotuksista, joita tulee muualta. Päähenkilöllä on lupa keskittyä siihen, millaisia asioita hän haluaa tehdä itselleen näkyväksi. Rohkeutta päähenkilö saattaa tarvita, sillä hänen ei välttämättä ole helppoa pyytää itselleen asioita kuvaajalta.

Ryhmäläisiltä kokosimme palautetta mm. kirjallisesti. Palautteissa korostui ryhmän merkitys, ja osallistujat kommentoivat sitä mm. näin:

”Hyväksyitte minut, kiitos.”

”Ikäerot hävisivät, ja puhalsimme yhteen hiileen.”

”Yhdessä myö kasvettiin, ja yhdessä myö tämä tehtiin.”

”Ihanan avoin ryhmä.”

”Olette ihania, rakkaita, tärkeitä, lahjakkaita, luovia.”



Kuvan päähenkilö: Erja Pakarinen, kuvaaja: Johanna Jurvanen

Suullisen ja kirjallisen palautteen perusteella hyväksyminen, yhdessä tekeminen ja yhdessä kasvaminen näyttäytyivät merkityksellisinä. Rohkenen myös varovasti arvioida, että osallistujat kokivat voimautumista.

Yhteisöllinen oppiminen auttoi ylittämään sukupolvien välistä kuilua

”Löytäjä saa pitää” oli vahvasti myös yhteisöllisen oppimisen prosessi. Prosessin lopputuloksena syntyi ryhmän työstämä produktio, jossa sekä valokuva- että draamatyöskentely kohtasivat. Osallistujien nuoruuskuvista rakentui yhteisesityksen teema ja niiden ympärille rakentuivat kaikkien esiintyjien soolot. Uudet omakuvat olivat mukana käsiohjelmassa, sosiaalisessa mediassa ja osa myös esityksessä.

Voimauttavan valokuvan osuudessa jokainen toi nuoruuskuvansa, voimakuvansa ja toimi sekä kuvaajana että kuvan päähenkilönä uusien oma-



Kuvan päähenkilö: Johanna Jurvanen, kuvaaja: Erja Pakarinen

kuvien ottamisessa. Omakuvia kuvatessa keskityttiin myös vuorovaikutukseen, läsnäoloon ja kuuntelemiseen sekä opeteltiin arvostavan palautteen antoa.

Nuoruuskuvia katsoessa ja niistä keskustellessa syntyi pohdintoja siitä, mitä yhteistä ja erilaista nuoruudessa oli ennen ja nyt. Millaiset normit rääkittivät nuoruutta eri aikoina: mitä nuorelle sallittiin, mikä kiellettiin? Mitent nuoret käyttivät vapaa-aikaansa, mitä mahdollisuuksia oli koulututtua, entä käydä töissä? Millaisista tilanteista nuoruudessa otettiin kuvia: liittyikö kuvaaminen useimmiten juhlaan kuin arkeen? Oliko nuoruudessa tiettyä ajanjaksoa, jolloin tuntui erityisen vaikealta asettua kuvattavaksi – ja jos oli, miksi? Mikä ajateltiin kuvaamisen ja dokumentoinnin arvoiseksi – mitä kuvattiin? Millaista oli nuoria puhutteleva kulttuuri, mitä musiikkia kuunneltiin, mitä tanssittiin? Millaisista asioista nuori saattoi päättää itse, millaisiin asioihin vaikuttaa? Yhteisesti nuoruutta merkityksellistettiin: sille annettiin erilaisia merkityksiä ja tulkintoja (vrt. Jyrkämä 2001, 139).

Jokainen osallistuja sai tilaa jakaa omat tulkintansa nuoruudestaan (vrt. Sarja 2008, 114) ja nykyisyydestään, ja näitä kunkin omia tulkintoja työstettiin yhteiseen esitykseen liikkeen, puheen, äänen, tarinoiden, musiikin ja runojen keinoin. Jokainen ideoi oman soolonsa sisältöä ja toteutustapaa. Ryhmän yhteisellä työskentelyllä sekä ohjaajien avustuksella teos sai lopullisen muotonsa. Jokaisen osaaminen ja panos oli merkityksellinen. Sooloissa lähdettiin hakemaan vastauksia mm. kysymyksiin: Kuinka puhuisin nuoruuskuvan minälle? Mitä haluaisin sille sanoa tässä ajassa? Millaisin silmin nuoruusminäni katselisin? Millaisia tulkintoja annan nuoruudelleni ja nykyisyydelleni? Mikä on muuttunut, mikä on pysynyt samana? Keskeiseksi kysymykseksi nousi ”Mitä minussa on, mitä minusta löytyy?”; vähemmän tärkeältä tuntui kysymys ”Kuka minä olen?”.

Yhteisöllisen oppimisen tukemiseksi työskentelyssä haluttiin antaa tilaa ja mahdollisuus hyödyntää osallistujien välistä erilaisuutta ja osaamista. Ryhmäläisiltä löytyi osaamista mm. runonlausunnasta; musiikista, rytmikkästä ja laulamisesta; teatterityöskentelystä; capoeirasta; erilaisista puheenparsista, sutkauksista ja sananlaskuista, jotka kirvoittivat mm. keskustelua sekä nuoruuden että ikääntymisen moniarvoisemmasta ja –puolisemmasta tarkastelusta; luovasta kirjoittamisesta sekä työskentelystä eri-ikäisten parissa. Miten eri-ikäiset kohtaavat surun, menetyksen ja luopumisen? Kun käsitelimme jokaisen osallistujan voimakuvaa (kuva, joka osallistujalle merkityksellinen, voimaa antava), tuli näkyväksi, miten iästä huolimatta jokaisella on inhimillinen tarve saa lohtua, tukea ja turvaa. Turvaa, lohtua ja tukea ryhmäläiset osasivat myös toisilleen tarjota tilanteissa, joissa sitä matkan varrella tarvittiin.

Pohdintaa

Miina Savolaisen (2009, 212) mukaan valokuvan voimauttava vaikutus perustuu sen erityiseen todellisuussuhteeseen ja samalla sen kehollisuuteen. Nämä ominaisuudet tekevät valokuvasta ihanteellisen projektiivisen välineen, jolla on merkittävä tunnetason todistusarvo. Valokuva ja kuvaustilanne herättelevät ihmisissä myös kehollisia reaktioita. (ema. 212 - 213.) Löytäjää saa pitää -prosessissa sekä voimauttavan valokuvan koulutukses-

sa olen tehnyt useasti havainnon - muissa osallistujissa ja itsessäni - siitä, miten kokonaisvaltaisesti valokuvan ja valokuvaamisen voi aistia ja miten voimallisesti ne voivat herättää tunteita.

Tulevaisuuden kiinnostuksen kohteenani onkin perehtyä voimauttavan valokuvan kehollisuuteen ja sen tuottamaan keholliseen tietoon (vrt. Anttila 2009, 84). Eeva Anttila (ema. 85) kuvaa mm. tajunnan ei-kielellisiä sisältöjä, kuten aistimuksia, tuntemuksia, havaintoja ja mielikuvia. Kehollisen läsnäolon kautta keholliset tuntemukset on mahdollista nostaa tajunnan piiriin, sen ei-kielelliseksi sisällöksi. Kun ei-kielellinen kokemus tulee tajuntamme sisällöksi, se voi myös muuntua kielelliseen muotoon. (Ema. 84.) Tästä olen saanut kokemuksia menetelmään perehtyessäni ja sitä omassa työssäni soveltaessani. Mitä kaikkea voimauttavan valokuvan kehollisuus voisikaan tuoda itsetuntemukseen ja voisiko kehotietoisuudessa harjaantua (vrt. Anttila 2009, 87)?

Millainen teko on se, jos kuvan päähenkilö kertoo tuhonneensa kaikki uudet omakuvansa? Tämä on myös muodostunut minulle tärkeäksi kysymykseksi. Millainen teko se on kuvan päähenkilöä itseään kohtaan, entä kuvaajaa? Voimauttavan valokuvan menetelmän yhtenä tavoitteena on mm. tarjota mahdollisuuksia oppia katsomaan itseään lempeämmin, hyväksyvästi ja armollisesti. Jos päähenkilö tuhoaa omakuvansa, on hänellä siihen menetelmän itsemäärittelyn oikeuden lähtökohtien mukaisesti oikeus. Toisaalta: menetelmän avulla harjoitellaan myös dialogia ja vastavuoroisuutta, minkä voi ajatella tarkoittavan kuvaajana toimineen työskentelyn kunnioittamista. Kuvan päähenkilön ja kuvaajan yhteisessä työskentelyssä syntyneiden uusien omakuvien tuhoaminen voi olla kuvaajalle myös haastava tilanne ja herättää ajatuksia siitä, ettei kuvaajana onnistunutkaan tuomaan esille kuvan päähenkilön toiveita. Tässä yhteydessä kysyn myös, osaisinko ja voisinko prosessin ohjaajana tehdä enemmän ja tarkoituksellisesti lisää tilaa (aikaa, paikkaa, vuorovaikutusta, jos päähenkilö niin haluaisi) omakuvien tarkasteluun ja lempeämmän, hyväksyvämmän katsomisen opetteluun?

Katsominen sisältää visuaalisia järjestyksiä ja normeja: se on normatiivista ja merkityksiä välittävää (Seppänen 2002, 35; 2010). Janne Seppänen (2002, 16) määrittelee visuaalisen lukutaidon visuaalisten järjestysten tajuksi ja perusteltujen tulkintojen tekemiseksi niistä. Hän (emt.24) sisäl-

lyttää visuaaliseen lukutaitoon myös taidon ymmärtää, miten toisten katseet vaikuttavat omaan minuuteemme, subjektiutemme rakentumiseen. Katseella on kaksisuuntainen voima (emt.). Siksi minusta tuntuu entistä tärkeämmältä, että tohtisimme, osaisimme ja rohkenisimme katsoa toinen toisiamme arvostavasti sekä välittää näkemämme hyvän toisillemme.

Osallistujilleen tämä lähes lukuvuoden mittainen työskentely merkitsi esimerkiksi identiteetin vahvistumista, myönteistä kokemusta ryhmän kanssa työskentelystä ja sosiaalisen pääoman lisääntymistä.

”Opin uskaltamaan, uskallan olla ihmisten edessä omana itsenäni. Kaubean paljon omaa henkistä kasvua.”

”Tämä on ollut minulle aivan ainutlaatuista ja ihanaa.”

”Olen oppinut paljon ryhmätyöskentelystä, ihana ryhmä.”

”Korjaava kokemus. Tämän ryhmän toiminta onnistui. Hyvä energia kantaa.”

”Arvokkuus.”

”Että kaikki on mahdollista, kun toimeen tartutaan osaavien ohjaajien kanssa. Uusia tuttavuuksia, joita muuten ei olisi tavannut. Jälleen vahvistus sille, että kannattaa mennä ennakkoluulottomasti uusiin juttuihin.”

Niin voimauttavan valokuvan koulutuksessa kuin Löytäjä saa pitää -prosessissa minulle keskeinen kysymyksenasettelu on: Mikä merkitys on sillä, että ihminen - nuori tai vanhempi - saa kokemuksen siitä, että on tullut nähdyksi omana ainutlaatuisena itsenään – ja tullut arvostetuksi ja kunnioitetuksi sellaisena? Mitä voin tehdä ja miten, jotta ohjaajana osaisin edistää tällaisten kokemusten syntyä? Miten ohjaamisella voi välittää ihmisarvon ja itsemäärittelyoikeuden kunnioitusta?

Kirjoittaja on HUMAKin Joensuun kampuksen lehtori, joka suorittaa voimauttavan valokuvan erikoistumisopinnoja (2009-11) Aalto-yliopiston Taideteollisessa korkeakoulussa.

Lähteet

Anttila, Eeva 2009. Mitä tanssija tietää? Kehollinen tieto ajattelun ja oppimisen perustana. *Aikuiskasvatus* (29) 2/2009, 84 - 92.

Jyrkämä, Jyrki 2001. Aika tutkimuksessa ja elämäkulussa. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.). *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 117 – 157.

Karlsson, Liisa 2005. Sadutus – avain osallistavaan toimintakulttuuriin. PS-Kustannus: Jyväskylä.

Kiilakoski, Tomi 2007. Johdanto: lapset ja nuoret kansalaisina. Teoksessa Gretchel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.). *Lasten ja nuorten kunta*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto: Nuorisotutkimusseura. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 77, 8 - 20.

Lundahl, Raija, Hakonen, Sinikka & Suomi, Asta 2007. Taide ja kulttuuri - innovaatiota seniori- ja vanhustyöhön. Teoksessa Seppänen, Marjaana, Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.). *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 253 - 269.

Sarja, Anneli 2008. Dialogipedagogiikka ja yhteisöllinen oppiminen. Teoksessa Venäläinen, Päivi (toim.) *Kulttuuriperintö ja oppiminen*. Helsinki: Suomen Museoliitto, 113 - 118.

Savolainen, Miina 2004. Maailman ihanin lapsi – valokuva perheessä. Teoksessa Piironen, Liisa (toim.) *Leikin pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 128 - 144.

Savolainen, Miina 2008. Maailman ihanin tyttö. Helsinki: Blink Entertainment.

Savolainen, Miina 2009. Voimauttavan valokuvan menetelmä. Teoksessa Haikola Ulla, Mannermaa, Lauri, Koffert, Tarja & Kolu, Leena 2009 (toim.). Valokuvan terapeuttilinen voima. Helsinki: Duodecim, 210 - 227.

Seppänen, Janne 2002. Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Tampere: Vastapaino.

Seppänen, Janne 13.4.2010. Katse ja psyyken mekanismit. Luento Voimauttavan valokuvan erikoistumisopinnoissa, Helsinki.

Vyöhyke-hankkeen kotisivut. Viitattu 30.4.2010.
<http://www.vyohyke.net>

Markku Rautiainen

Nuorten asumisen sisältöpalvelut sosiaalisena vahvistamisena ja psykososiaalisena työnä

Johdantoa

Asumisvaikeudet, asunnottomuus ja velkaantuminen ovat yhteydessä nuoren elämänmuutoksiin. Asumiseen liittyvä tuki näkyy asumisen sisältöpalvelujen kehitystyössä sosiaalisena vahvistamisena ja isännöintinä – osallisuutena nuorten asumiseen, arkeen ja elämäntilanteeseen liittyvien ongelmien ratkaisuun. Työskentelyn arkilähtöisyys, jalkautuminen ja sinnikkyys luovat puitteet asiakastyölle. Elämönhallinnan ja -kaaren näkökulmasta katsottuna asiakkaan tilanne ratkaisee, onko asumisen ohjaukseen ja tukeen liittyvä työmenetelmä sopiva. Asumiseen liittyvä työ on asiakastyössä, kuten muullakin sektorilla, arjen rakenteiden vahvistamista eri elämänareenoilla ja verkostotasolla sovittuja työkäytäntöjä. Joensuun seudun nuorisoasuntoyhdistys (Josna)¹ on mallintanut Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) rahoittamalla Nuttu-projektilla (2006–2009) asumisen sisältöpalveluja ja tuetun asumisen käytänteitä.²

1 Josna on perustettu vuonna 2003. Yhdistys saa RAY:n kohdennettua avustusta. Josna kuuluu valtakunnalliseen nuorten asumisen etujärjestöön, Nuorisoasuntoliittoon (NAL). Sen paikallisyhdistykset, joita on 28, tuottavat asumisen sisältöpalveluja, vuokraavat kohtuuhintaisia asuntoja alle 30-vuotiaille työssäkäyville tai työelämään hakeutuville nuorille. Lisäksi yhdistykset toimivat nuorten asumisen edunvalvojana ja asumisedellytysten vahvistajina. Kansalaistoiminta voi luoda osaltaan erityisosaamista asumispalveluihin tuomalla siihen uusia elementtejä vahvistamalla osaltaan palvelutarjontaa ja erilaisia käytänteitä.

2 Nuttu-projektin raportti 2006–2007 2007, Nuttu-projektin loppuraportti 2006–2009 2010 ja Rautiainen 2010. Asiakkaat ovat ohjautuneet verkostojen kautta (mm. sosiaalitoimistojen, oppilaitosten ja rikosseuraamusalan kautta). Nuorten omat yhteydenotot ovat olleet merkittävässä roolissa. Projektissa on ollut neljän vuoden aikana 250 nuorta erilaisten toimenpiteiden piirissä. Esimerkiksi yhdyskuntaseuraamusasiakkaita on ollut noin 15 prosenttia kaikista asiakkaista. Tiiviimmän, tuetun asumisen piirissä on ollut viidesosa asiak-

Arjessa, työskentelyssä ja siirtymävaiheissa näkyy se, että julkinen palvelujärjestelmä ei onnistu tavoittamaan asiakkaan tarvetta oikea-aikaisesti. Se ei ole kaikissa tilanteissa palvelujärjestelmän ongelma, vaan se on asiakkaan motivaatiosta riippuvaista. Asiakkaan motivaation vahvistaminen on arvokasta, jolloin työskentelyyn käytetty aikajänne ja sitoutuminen muodostuvat ratkaiseviksi. Sosiaali- ja terveystalouden resurssiongelmat voivat pahimmillaan johtaa asiakkaan ongelmien pitkittymiseen ja ongelmien pahenemiseen – osattomuuteen, todelliseen syrjäytymiseen.

Artikkelissa esitellään asumiseen liittyvän tukitoiminnan teoreettista ajattelupohjaa, käsitteitä, työskentelyssä syntyneitä käytänteitä ja käytännön kokemuksia asumiseen liittyvien huoltien käsittelyssä. Kokemuksissa korostuu sosiaalisen vahvistamisen, puuttumisen, poluttamisen ja isännöinnin ennaltaehkäisevä näkökulma. Artikkelissa kuvataan asumiseen liittyvien sisältöpalvelujen kontekstia, tukitoiminnan mallintamista ja työkäytäntöjä, työskentelyn mitoitusta, palveluohjausta, poluttamista ja verkostotyöskentelyyn liittyvää työotetta. Asuminen nähdään osana sosiaalista kuntoutumista ja toimintakyvyn ylläpitoa.

Asunnottomuuteen vaikuttavia tekijöitä ja muutostyöskentely

Asunnottomuuden riskitekijöinä pidetään laitoksissa elämistä (esim. sijoitus-, lasten- ja nuorisokoti, psykiatrinen sairaala, päihdehoitopaikka ja vankila), muuttoliikettä, opiskelun keskeytymistä, perheongelmia, sosiaalisia vaikeuksia omassa toimintaympäristössä, avioeroa, traumaattisia elämäkokemuksia, takaiskuja, työttömyyttä, velkaantumista, päihdeongelmaa, psyykkisiä sairauksia, persoonallisuus- ja käytöshäiriöitä sekä etnistä että maahanmuuttajataustaa.³ Maksuhäiriömerkintä vaikeuttaa elämää.

kaista. Alkuvuonna 2010 Josnan asumisen sisältöpalvelujen ja asukastoiminnan piirissä oli 50 asukasta. Neuvonta, ohjaus ja sopimuksellinen tuki tuotetaan pääsääntöisesti nuoren omaan vuokra-asuntoon tai yhdistyksen välivuokraamiin tai yleishyödyllisen Alkuasunnot Oy:n asuntoihin. Tukitoimenpiteet etenevät vaiheittain.

3 Lehtonen ja Salonen (2008) osoittavat, että asunnottomien kohderyhmissä on tarvetta kohdennetuille asumisen tukitoimille. Lehtinen ja Peura-Kapanen (2005, s. 107–120) ku-

Monet tahot tarkistavat asiakkaidensa luottotiedot ennen kuin tekevät heidän kanssaan sopimuksia. Merkintä vaikeuttaa vuokra-asunnon saamista. Vuokra-asunnon saaminen on vaikeaa, kun merkinnät koskevat vuokra-asumiseen liittyviä maksuhäiriöitä. Myös rikollisesta elämäntavasta irtautumista vaikeuttavat velkasuhteisiin ja rikoksiin liittyvät keskinäiset riippuvuudet luovat omia paineita.⁴

Asunnottomuuden yhteydessä ongelmat kasautuvat ja pitkittyvät. Asumiseen liittyvät vaikeudet liittyvät sopeutumisvaikeuksiin, taitamattomuuteen ja kyvyttömyyteen huolehtia omista asioista (esim. arjen taidot ja taloudenhallinta).⁵ Vuokranmaksuvaikeuksien, vuokravelkojen ja järjestyshäiriöiden taustalta löytyy elämäntalouteen ja -tapaan liittyviä vaikeuksia. Asumiseen liittyvien sisältöpalvelujen⁶ tavoitteena on luoda yhteys asukkaaseen, vuokranantajaan, kiinteistöyhtiön sekä palveluntuottajien välille, kun asukkaaseen itsenäinen asumiskykyisyys ei ole enää riittävä.⁷

Miten sosiaaliseen vahvistamiseen perustuva muutostyöskentely näkyy asumisen sisältöpalveluissa? Sosiaalisella vahvistamisella tarkoitetaan kohdennettua toimintaa, joka keskittyy riskiryhmässä olevaan yksilöön tai

vaavat nuorten velkaantumista kulutuksen näkökulmasta. Kuluttajavirasto kuvaa Velkaantumisen taustat -selvityksessä (2008) velkaantumisen taustalla olevia tekijöitä.

4 Karjalainen ja Viljanen (2009) kuvaavat miten erilaisilla yhteiskuntapolitiittisilla toimenpiteillä voidaan vaikuttaa lainrikkokojen tuen tarpeeseen esimerkiksi asumisen osalta. Rikoksesta rangaistujen tuen tarve (2006) kuvaa yhteistyötartetta. Ryyriänen (2010) kuvaa vankilasta vapautuvien asumiseen liittyviä tukimahdollisuuksia.

5 Asunnottomuuskirjassa (2007) on esitelty näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen.

6 Asuntoja ja tukea asunnottomille (2005) on tuetun asumisen toimintamallien arviointia.

7 Asuminen ei kuulu subjektiivisten oikeuksien piiriin. Suomen perustuslaki (1999/734) toteaa, että ”Julkisen vallan tehtävänä on edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä”. Sosiaalitoimen viranomais tehtäviin kuuluu huolehtia ihmisistä, jotka eivät omin avuin kykene järjestämään asumistaan. Laki asunto-olojen kehittämisestä (1985/919) määrää, että kunnan on huolehdittava siitä, että toimenpiteet asunto-olojen kehittämiseksi suunnataan erityisesti asunnottomien ja puutteellisesti asuvien asumisolojen parantamiseen.

Subjektiivinen oikeus merkitsee sitä, että kaikilla yksilöillä on oikeus tiettyyn palveluun tai etuuteen, mikä velvoittaa julkista valtaa järjestämään tai toteuttamaan tämän oikeuden kansalaiselle määrärahojen puutteesta huolimatta. Joillakin ryhmillä, kuten lastensuojelun tarpeessa olevilla nuorilla, vaikeavammaisilla ja tietyissä tapauksissa myös mielenterveyspotilailla, on subjektiivinen oikeus asumiseen erityissäännösten nojalla. (Tuori ja Kotkas 2008, s. 242.)

koko ryhmään. Se on kognitiivis-behavioraalista työskentelyä. Työskentelyn tavoitteena on toimintatapojen, arvojen, asenteiden ja käyttäytymismallien muuttaminen. Sosiaalinen vahvistaminen on vuorovaikutuksellinen prosessi, jossa parannetaan yksilön tai kohderyhmän sosiaalisia taitoja, toiminnallisuutta, yhteisöllisyyttä, elämäntilannetta ja asemaa. Tavoitteena on vahvistamisen kautta yksilön ja ryhmän saaminen toimintakykyiseksi yhteiskunnan toimijaksi. Työskentely voi koostua yksilö- ja kohdennetusta ryhmätoiminnasta sekä vertaistuesta.

Verkosto luo osapuolille tilannesidonnaiset identiteetit vuorovaikutustilanteisiin ja asemoi osapuolet keskusteluareenalle (kuvio 1). Verkostotyömenetelmää käytetään asumiseen liittyvien sisältöpalveluiden yhteydessä silloin, kun asiakkaalla on samanaikaisesti useita tarpeita, joihin hän tarvitsee asiantuntijoiden moniammatillisesti toteutettavaa tukea. Asumiseen ja sen onnistumiseen liittyvä muutostyöskentely on huolten käsitteilyä, asumistaitojen tarkastelua, käyttäytymisen ja toiminnan korjaamiseen ja muuttamiseen liittyvä prosessi, joka perustuu ennaltaehkäisevään työhön ja asiakkaan toimintakyvyn ylläpitoon.

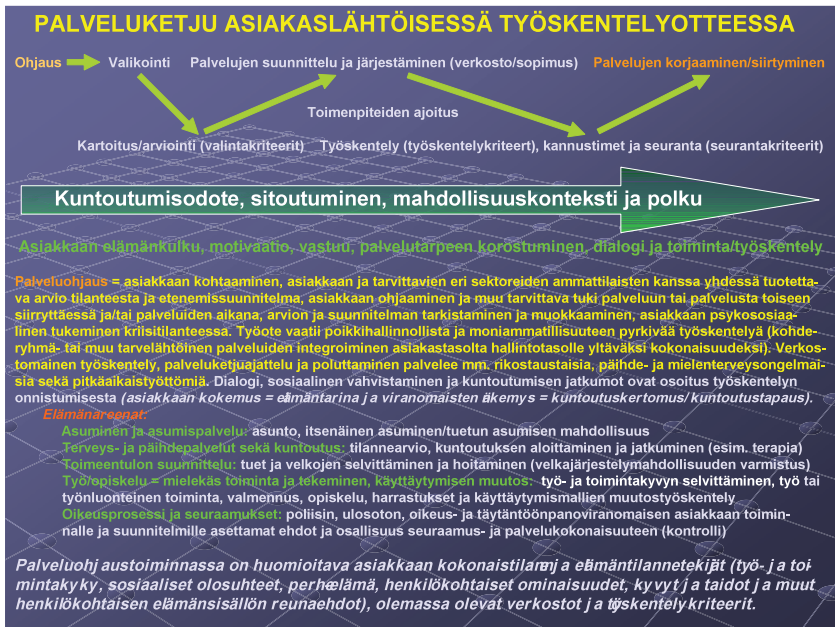
Polutettu palveluketju asiakaslähtöisessä työotteessa

Poluttaminen on yksilöllisesti suunniteltu ja sopimuksellinen palveluketju, joissa asiakas etenee eri toimenpiteiden kautta itsenäiseen asioiden hoitamiseen ja elämänhallintaan. Palveluohjaus⁸ on työmenetelmä, jolla kootaan palvelut asiakkaan tueksi ja lievennetään palvelujärjestelmän hajanaisuuden haittoja. Se on asiakkaan etua korostava työtapa. Palveluohjaus soveltuu tilanteeseen, jossa asiakkaalla on useita elämäntilannetta kuormittavia tekijöitä ja usean erilaisen palvelun tarve.

Palveluohjauksellinen viitekehys ja psykososiaalinen lähestymistapa voivat tukea ja korostaa arkilähtöisyyttä ja asiakkaan omaa toimijuutta, motivaatiota ja vuorovaikutusmahdollisuuksia sekä kuntoutumisodot-

8 Ala-Nikkola ja Sipilä 1996, s. 16–31, Ala-Nikkola ja Valokivi 1997, Ponkala 2003, Blomberg 2005 ja Suominen 2006.

Joensuun seudun EQUAL-hanke 2005: Behmo-projektissa osapuolet kokivat palveluohjauksen hyödylliseksi.



Kuvio 2. Asiakkään elämäntilanne, palveluohjaus ja palveluketjuprosessina.

Dialogi on kuuntelemista, ajatusten ja sisällön tuottamista keskusteluun, joka johdattelee vuorovaikutukselliseen ja kriittiseen ajatteluun tarkastelemalla eettisiä kysymyksiä, nostamalla esiin konkreettisia arjen elämäntilanteita ja tarjoamalla vaihtoehtoisia ratkaisuvaihtoehtoja työskentelylle.¹⁰ Työskentelyssä asiakasta tuetaan ja vastuutetaan hoitamaan velvoitteitaan – vastaamaan omasta toiminnastaan.¹¹

Asumistilannearvioinnissa selvitettäviä asiakokonaisuuksia ovat motivaation, vastuiden, ongelmien tunnistaminen, mahdollisuuksien, vahvuuksien ja voimavarojen selvittely, kehityksellisten tarpeiden ja elämänvaiheen muutosten selvittäminen ja asiakkaan toimintaympäristön tutkiminen. Niiden selvittämisen yhteydessä kerätään taustatietoja asiakkaan

10 Seikkula ja Arnkil (2009) käsittelevät verkostoja psykososiaalisessa työssä. Vaikeissa asiakastilanteissa tarvitaan rajanylityksiä eri sektoreilla. Järvinen (2007) kuvaa dialogista työskentelyä yhdyskuntaseuraamustyössä.

11 Rautiainen 2008, s. 82–86.

elämäntilanteesta: ongelmien esiintymisen tilanteista, niiden vakavuudesta ja kestosta, ajallisesta kontekstista, toistuvuudesta, seurauksista, tunnereaktioista ja niiden merkityksestä. Lisäksi selvitetään asiakkaan henkilökohtaiset voimavarat, vastuut ja esimerkiksi perhetilanteen asettamat rajoitukset ongelmien työstämisessä.

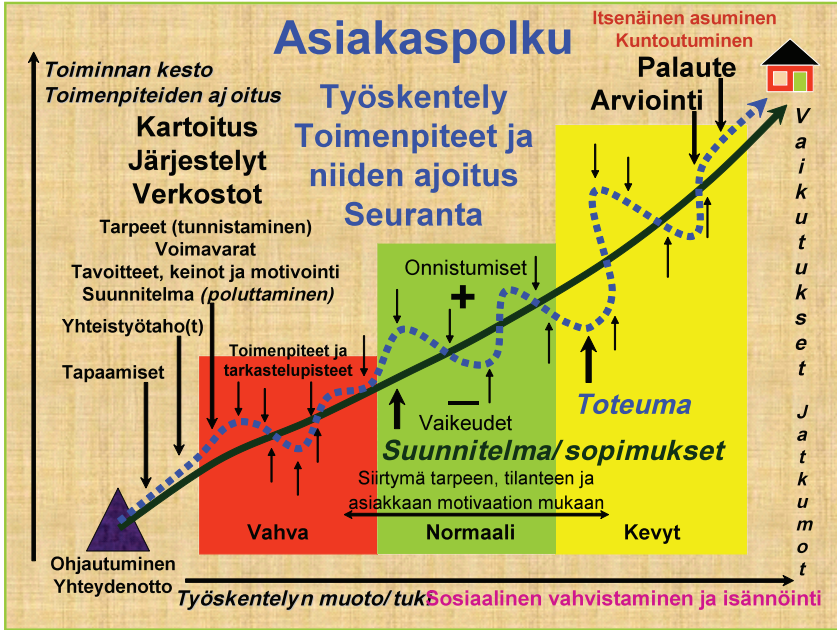
Ratkaisukeskeisen muutostyöskentelyn tärkein kysymys kuuluu: miten päästä käsiksi oikeisiin asioihin? Ratkaisukeskeinen työote tavoitteellisessa muutostyöskentelyssä perustuu prosessinomaiseen työskentelyyn, jossa asiakas etenee tilanteen selvittämisen ja määrittelyn kautta vaiheittain asettamaansa tavoitteeseen. Asiakas käy oman sisäisen prosessin: esipohdinta, pohdinta, toiminta- ja ylläpitovaihe sekä työskentelyn arviointi (kuvio 3). Muutokseen valmistautumista kuvaa asiakkaan ambivalenssi olotila. Työntekijän ja verkoston haasteena on tunnistaa, missä muutoksenvaiheessa asiakas on. Työskentelyyn kuuluvat myös katkokset ja häiriötekijät, jolloin prosessi voi käynnistyä uudelleen, mikäli sille on riittävät edellytykset.

Asiakaslähtöinen työskentelyote kohtaa asiakkaan tarpeineen eikä pelkästään toimenpiteiden kohteena. Itsenäinen asuminen on sosiaalista kuntoutumista, jonka kohdennettu ja sopimuksellinen tuki ja sosiaalinen isännöinti (puutumisen keinot) mahdollistavat. Työskentely voi olla muunneltavaa, limittäistä tai peräkkäistä, joka toteutuu riski-, tarve-, kohdentamis-, voimavara- ja vastaavuusperiaatteen mukaisesti.

Asiakaslähtöisyys on osa neuvottelujen, tulkintojen ja ratkaisujen tekemisen prosessia, jota voidaan kutsua sopimuksellisuudeksi. Siihen sisältyy tavoite, että asiakas voi omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, missä aikataulussa ja järjestyksessä hänen asiassaan edetään ja että hän saa osakseen asiallista kohtelua.¹² Yksilöllisesti räätälöidyllä palveluohjaustoiminnalla (työskentelyä poluttavalla ja vaiheistavalla työotteella) pyritään pelkää saattaen vaihdettava -työotetta vahvempaan ja palvelu- ja rahoitusjärjestelmän pitkäaikaista sitoutumista asiakkaan tukemiseen. Polkumalli ja työote voidaan kuvata palveluketjuajattelun avulla.

Polkumallilla tarkoitetaan yhteiskunnan tarjoamien erilaisten palvelujen ja rahoituksen mahdollistamaa yksilön tilanteeseen sopivaa vaiheit-

12 Hyvä kuntoutusohjaus 1998, s. 35–36. Rautiainen 2006.



Kuvio 4. Työskentelyn muoto, mitoitus, polku ja toimenpiteiden toteutuminen asiakkuuden aikana.

Polku voi olla periaatteessa mikä tahansa ratkaisu tai toimintojen jatkumo, johon asiakas on sitoutunut ja joka auttaa häntä myönteiseen ja pysyvään muutokseen. Reitin varrella voi sijoittua myös muita elämänarvokkaita tukevaa toimintaa ja velvoitteita esimerkiksi yhdyskuntaseuraamukseen liittyen. Yksilön kannalta on kysymys siirtymävaiheesta. Polku on reitti, joka on yksilöllisesti suunniteltu ja joka edistää henkilön elämän suunnittelua, suunnitelmien toteutusta, arjen järjestymistä ja elämäntilannetta (kuvio 4).

Toiminnan painopiste on Nuttu-projektissa ollut elämäntilannan parantamisessa ja aktiivisuuden suuntaamisessa, suunnitelmien selkiennyttämisessä, taitojen ja voimavarojen tunnistamisessa. Kuntoutumista voidaan kuvata asiakkaan kannalta oppimiskokemukseksi. Kuntoutuksen sosiaaliset ja kulttuuriset edellytykset ja olosuhteet ovat olemassa, kun yksilölliset tekijät ja hänen motivaationsa sekä toiminta- ja kuntoutusjärjestelmien

olosuhteet ja toimenpiteiden edellytykset ovat yhtä aikaa olemassa. Järjestelmän kannalta kuntoutusprosessi on palveluketju.

Työskentely pohjautuu asiakkaan kykyyn hoitaa arkisia asioita, ottaa vastuuta tekemisistään ja erilaisiin toimintoihin osallistumista, joka johtaa hänen tilannetajuntansa kehittymiseen. Poluttava työote edellyttää työntekijältä asiakkaan kuuntelemista, asioiden esille ottamista ja esillä pitämistä, muutostyöskentelyyn motivoimista, ratkaisuvaihtoehtojen arviointia ja palautteen antamista. Kohdennetuilla, ajoitetuilla ja tarpeita vastaavilla toimilla voidaan edistää arjen- ja elämänhallintaa. Samalla voidaan toimia asumisongelmia vähentävästi. Palveluohjauksella kohdennetaan toimenpiteet tarpeita vastaavalla tavalla.

Vuorovaikutuksen ja proaktiivinen työskentelyn suhde: reaktiivisesta proaktiiviseksi

Toimenpidetekonaisuuden oikea-aikaisuus, työskentelyn tempo, sen mitoitus ja vaikuttavuus edellyttävät vastuullista asiakas-, ongelma- ja ratkaisulähtöistä toimintaa järjestelmäkeskeisyyden sijaan. Asumiseen liittyviä sisältöpalveluja ja tukitoimintaa voi tarkastella vuorovaikutuksen, suunnittelukäytäntöjen ja tiedon käytön yhteyden kautta (Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria¹³). Vuorovaikutuksella ja sen onnistumisella on oma rooli työskentelyn ja asiakkaan asumiseen liittyvän motivoitumisen ja kuntoutumisen toteutumisen arvioinnissa, kun puhutaan sitoutumisesta sekä asiakkaan että verkoston näkökulmasta. Vuorovaikutus on inhimillistä ja ennakoivaa toimintaa. Vuorovaikutuksen merkitys näkyy asiakkaan kohtaamisessa läsnäolona, kuuntelemisena, vaihtoehtojen kertomisena ja tukena. Moniammatillisen ja asiantuntijakeskeisen järjestelmän toiminnassa se näkyy mukautumisena ja tulkinnan tarkistamisena. Asumisen sisältöpalveluissa ja tukitoiminnassa on tärkeää, että asiakkaan, työntekijän ja asiakkaan verkostojen välinen vuorovaikutus onnistuu.

Kieli on keskeinen sosiaalisen todellisuuden kuvaaja. Ei ole yhdentekevää, miten asiakkaasta puhutaan kohtaamistilanteissa ja miten asiakirjois-

13 Habermas 1994, s. 68–97.

sa kirjoitetaan henkilöstä. Vakiintunut puhetapa heijastaa ja muo-
vaa suhtautua asiakkaaseen. Kieli vaikuttaa asiakkaan motivaatioon, hä-
nen toimintaansa ja tunteisiinsa. Tarinat ja kertomukset ovat inhimillisen
elämän kielellisiä kuvauksia, joita työskentelyn yhteydessä luodaan ja pi-
detään yllä. Vuorovaikutuksella on työskentelyssä kyse siitä, että osapuol-
let tavoittelevat yhteisymmärrystä. Toiminnan koordinointi takaa dialogin
asiakkaan mahdollisuuskontekstissa, joka pitää sisällään asiakkaan tilantee-
seen ja työskentelyyn soveltuvia toteuttamiskelpoisia toimenpiteitä, joihin
asiakas katsoo voivansa sitoutua.

Asiakkaat voivat kokea olevansa tiedon tuotannon kohteita kuin tasa-
vertaisia toimijoita. Asiakkaat saattavat odottaa myös, että heidän tilan-
teensa ratkeaa ulkopuoleisen tahon vaikutuksesta. Palvelujärjestelmä ja asi-
antuntijatyö saattavat painottaa reaktiiviseen työskentelyyn (puuttumi-
seen) ja arviointiin, kun se voisi olla proaktiivista, todellista työskentelyä,
kuntoutumista ja itsenäistä asumista edistävää muutostyöskentelyä asiak-
kaan kanssa.

Työskentely edellyttää asiakkaan kokonaistilanteen huomioimis-
ta, motivaation ja sitoutumisen selvittämistä. Työskentelyssä voi käyttää
motivoivia työmenetelmiä kuten motivoivaa haastattelua (motivational
interviewing)¹⁴. Se on tavoite- ja voimavarasuuntautunut vuorovaikutus-
prosessi. Muutostyöskentely edellyttää asiakkaan kohtaamista, kokonaisti-
lanteen hahmottamista, tilannearviota, ohjausta, tukea ja yksilöllisesti räätälöityjä toimia, asiakkaan kokemusten ja tunteiden kohtaamista muutos-
prosessin aikana.¹⁵

14 Miller ja Rollnick (2002) esittelevät teoksessa motivoivan haastattelun menetelmää. Farbring ja Berge (2002) kuvaavat Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelmaa (VKM), joka pohjautuu motivoivan keskustelun menetelmiin. Katso myös: <http://www.farbring.com/MI.html>.

15 Arnkil (1992) on kehittänyt verkostomaista ajattelutapaa erityisesti toimijoiden välisen vuorovaikutuksen tutkimiseen.

Edellytykset verkostomaiselle toiminnalle syntyvät silloin, kun tapahtuu tietojen ja resurs-
sien vaihtoa. Rajasysteemi on viranomaisten välinen yhteinen alue, jossa tavoitellaan on-
gelmatilanteiden käsittelyä ja niiden ratkaisemista (Seikkula 1990, s. 18–22). Rajasysteemi
on vastavuoroinen suhde, jossa mikään osapuoli ei voi suoraviivaisesti säädellä tai painostaa
toisia osapuolia.

Toteuttamiskelpoiset tavoitteet nimetään asiakkaan kanssa. Lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteet määritellään myönteisenä toimintana mahdollisimman konkreettisesti. Työntekijä käyttää erilaisia työmenetelmiä tukeakseen asiakasta, joka etenee muutosvaiheesta toiseen ratkaistakseen kestävästi sisäisen ristiriitansa. Asiakkaan ambivalenssia olotilaa tutkitaan punnitsemalla nykyisen toiminnan ja muutoksen jälkeisen toiminnan hyötyjä ja haittoja (kuvio 3 ja 4). Työskentely antaa asiakkaalle ja toimijoille työvälineitä päätöksentekoon ja edistää muutosprosessia.

Merkittävin vuorovaikutuksen arena on asiakkaan ja työntekijän välinen luottamuksellinen vuorovaikutus, joka toteutuu haastattelutilanteissa ja käytännön työskentelyssä, ja verkostotyössä. Kasvotusten tapahtuva työskentely on elämäkerrallista, arviointi-, suunnittelu- ja suunnitelman toteuttamistyötä. Asiakkaan kategorisointi luo perustan suunnitelman sisällölle ja työskentelyn ulottavuudelle. Asiakkaalle muodostuu vuorovaikutustilanteiden pohjalta yksilöllinen kuntoutumisodote ja mahdollisuuskonteksti, joka määrittää asiakkaan suunnitelman sisällön ja siihen kytkeytyvät interventiot ja toteutusaikataulun.

Muutostyöskentelyssä on koko prosessin ajan asiakkaan, työntekijän ja palvelun tarjoajan sekä verkoston kannalta kyky tulkinna tarkistamiseen ja työskentelyn mukautumiseen, mikäli se ei näytä tuottavan muutosta. Kohdentunut muutostyöskentely edistää elämäntilanteeseen liittyvien ongelmien ehkäisemistä ja parantumista ja hyvinvoinnin, työ- ja toimintakyvyn ja persoonallisen kasvun edistämistä.

Asumisen sisältöpalvelut ja tuetun asumisen konsepti

Nuorten kohdalla tilapäinen asunnottomuus on yleistä.¹⁶ Työmuotoina asumisen sisältöpalveluissa voivat olla toiveiden ja tarpeiden kartoitus ja

16 Ilmonen, Hirvonen ja Manninen (2005) toteavat nuorten aikuisten asumistutkimuksessa, että noin 30 prosentilla tutkimukseen vastaajista oli asumiseen liittyviä huolia. Ympäristöministeriö, Nuorisosiianneuvottelukunta ja Nuorisotasuntoliitto ovat käynnistäneet nuorten asumisen tutkimushankkeen vuonna 2009. Kyselytutkimus valmistuu syksyllä 2010.

Myllyniemi (2007) kuvaa nuorisobarometrissa nuorten arvoja ja asenteita. Nikander (2009) toteaa, että nuoret muuttavat yhä nuorempana omilleen.

niiden realisointi, asunnon hakemisessa avustaminen, asumisperehdytys, muuttovalmennus, muutossa auttaminen, kotikäynnit, asiointituki, talouden ja rahankäytön tarkastelu, kodinhoitamiseen liittyvä tuki, erilaisten vastuiden selvittäminen ja hoitaminen, joka on elämän mielekkyyden löytämiseen ja arjen rakenteiden vahvistamiseen tähtävää työskentelyä neuvonnan, ohjauksen ja tuen eri vaiheissa.

Asumisen sisältöpalvelut ovat sosiaali- ja nuorisotyön menetelmin tehtävää työtä, jolla pyritään turvaamaan asumisen onnistuminen. Sisältöpalveluja ovat asumisneuvonta, asumisohjaus, asumisvalmiuksien kartoitus, tuettu asuminen, ryhmätoiminnat, asumisen kurssit ja asukastoiminnan aktivointi asuntokohteissa (yhteisöllisyyden luominen). Sisältöpalveluiden käytön yhteydessä korostetaan nuoren omaa motivaatiota. Työotteessa korostuvat yksilö-, verkosto-, ryhmä- ja vertaistuen työmenetelmät. Sisältöpalvelut rahoitetaan avustuksilla tai palvelumyynnillä. Isännöinti on asukkaille suunnattu palvelu, joka rahoitetaan vuokratuotoilla. Tuettu asuminen sisältää tuen tarpeen ja asumisvalmiuksien kartoituksen, yksilölliset tavoitteet ja sopimukset, säännölliset tapaamiset, raportoinnin ja seurannan sekä tarvittaessa nopean puuttumisen. Työskentelyn tavoitteena on nuoren asumisvalmiuksien, itsenäisen asumisen ja elämänhallinnan parantuminen. Tuettu asuminen on sopimuksellista ja se on myytävä asumisen sisältötuote.

Vastuullinen asukas- ja tukiasiakkuusvalinta on asumisneuvonnan työmuoto. Sillä varmistetaan, että asukkaalla on riittävät edellytykset selviytyä itsenäisessä asumismuodossa. Asukasvalinnan työmuotoja ovat valintavaiheen asukashaastattelu, asumisvalmiuksien kartoitus, valinnan jälkeinen muuton yhteyteen sijoittuva asukasperehdytys, tukitarpeen selvittäminen sekä tarvittaessa ohjaus tuettuun asumiseen tai muiden palvelujen ja tukimuotojen piiriin.

Ryhmätoiminnat ovat ryhmämuotoisia toimintoja, joilla vahvistetaan asukkaiden keskeistä vuorovaikutusta. Ryhmätoiminnoilla vaikutetaan osaltaan asuinyhteisöjen asumisviihtyvyyteen, yhteisvastuullisuuteen ja yhteisöllisyyteen. Asukastoiminnan aktivoinnilla tarkoitetaan toimenpiteitä, joiden avulla vahvistetaan asukasosallistumista ja asukasdemokratiaa, yhteisvastuuta, yhteisöllisyyttä ja parannetaan asumisviihtyvyyttä. Asukas-

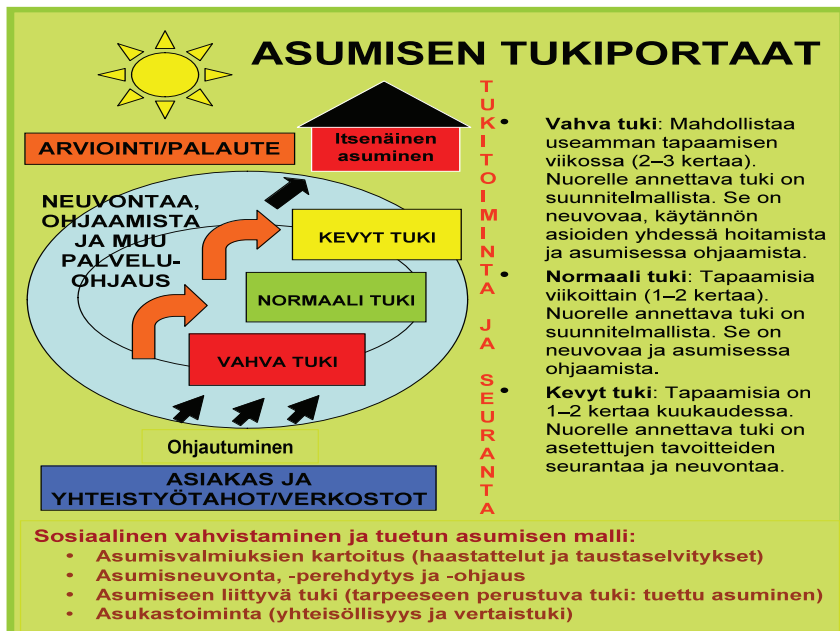
toiminnan työmuotoja ovat yhdysasukastoiminta, talkoot, asukaskokoukset, asukastoimikunnat sekä kaikille asukkailla suunnatut ryhmämuotoiset harrastetoiminnot – kuten kerhot ja retket.

Asumisohjauksen ja tuetun asumisen portaittainen tukitoimintakonsepti on projektissa koettu asumiseen liittyvien palvelujen muodostumisen osalta keskeiseksi tulokseksi, joka toimii osana asumisen muita sisältöpalveluja ja yhteiskunnallisia tukitoimenpiteitä (kuvio 5). Projektin aikana on ollut havaittavissa asumisvalmiuksien kartoitusten lisääntyminen, asumisvalmiuksien tarkastelu (esim. kuinka asuntoa haetaan, asukkaan oikeudet ja velvollisuudet), kodinhoito, vuorokausirytmi, kulutustottumusten tarkastelu, taloustietämys, vuokravelan ja muiden vastuiden selvittely ja tiedon jakaminen laskujen maksamatta jättämisen seurauksista heikosti asuntoja saavien nuorten kohdalla.

Tärkeää asunnottomuuden ehkäisemisessä on aktiivisen, vaihtoehdot ja selvittävä ja suunnitelmallinen yhteistyö eri toimijoiden kanssa ja pitkäjänteinen sitoutuminen nuorten asumisen sisältöpalveluiden tuottamiseen on keskeisellä tavalla kiinni siitä, kuinka palvelujen tuottajat saavat solmittua ostopalvelusopimuksia sosiaaliviranomaisten kanssa. Tuetussa asumispalvelussa toimenpiteet voivat kestää 3–6 kuukautta tai asiakkaan tarpeen mukaan kauemmin. Työskentelyn intensiivisyys mukautuu asiakkaan tilanteeseen. Alkuvaiheessa työskentely on tiivistä. Tuki etenee portaittain ongelmien tunnistamisesta tukemiseen. Asumiseen liittyvien palvelujen jatkumo on asunnottomuuden ehkäisyssä, asumisongelmien käsittelyssä ja asunnon saamisen yhteydessä järjestettävissä tilaaja–tuottaja–mallin avulla.¹⁷

Akuuteissa tilanteissa vaaditaan välitöntä tukea. Vastaaminen ei ole helppoa, koska tilanne on voinut kriisiytyä aiemmin. Työskentelyssä eteneminen voi näyttää sitä, että asiakas kulkee kriisistä toiseen. Varhainen puuttuminen voi estää tilanteen kriisiytymisen. Puuttuminen voi auttaa ja tukea vyydin selvittämisessä, kun toimijat ovat sitoutuneita asiakkaaseen. Asumisen sisältöpalvelujen, asumisohjauksen, tuetun asumisen ja asumis-

17 Nuttu-projekti 2006–2007 2008, s. 13–14. Ryynänen (2010) kuvaa vaikeasti asutettavien tukimahdollisuuksia.



Kuvio 5. Asumisen tukiporaat asumisen sisältöpalveluissa ja tuetun asumisen konsepti.

polkujen sekä asukastoiminnan avulla voidaan osaltaan vahvistaa nuorten elämähallintaan liittyviä edellytyksiä muutenkin kuin vain asumisen osalta. Asumisohjaukseen ja tukeen liittyvät toimintamallit konkretisoituvat nuorten asunnottomien ja asumisvaikeuksissa kamppailevien kanssa tehtävässä työssä. Asumisohjaus ja asukastoiminta ovat yksi osa muuta palveluketjua, jossa nuoren kanssa voi toimia useita tahoja.

Verkostomaisessa ajattelutavassa asiakkaan ongelma määrittäyty yhteistyötehtävänä suhteessa hänen elämäntilanteeseensa ja suhteessa viranomaisverkostoon ja sen toimintaan, jolloin ongelman ja ratkaisujen määrittäminen on yhteinen asia.¹⁸ Verkostomaisessa puhettavassa sekä asiakas että viranomais- ja yhteistyötahot ovat toimijoita. Asiantuntijuuden perus-

18 Kempainen (2009) kuvaa millaisena nuori kokee elämähallintansa tuetun asumisen jälkeen. Kiveliä (2009) on vertaillut nuorten asumisen tukitoimia Hämeenlinnassa, Tampereella ja Hyvinkäällä.

teella viranomaistahoilla on enemmän valtaa kuin verkostolla ja asiakkaalla. Verkostomainen työskentely on luonteeltaan voimavarasuuntautunutta.

Työskentely sisältää kuntoutuksellisen tarinallisen identiteettiä kehittävä ja kertomuksellisen toiminnan uskottavuutta luovan puhettavan. Työskentely jäsentyy asiakkaan ohjauksen, neuvottelujen ja suositusten kautta. Työntekijä saa itselleen ”asianajan” tai ”konsultin” roolin. Se ei ole puolesta tekemistä vaan rinnalla kulkemista. Asiakkaalla on oma tarina kerrottavana. Se on henkilökohtainen kokemus. Muutosten paineessa yksilölliset tarinat auttavat hyväksymään erilaisuutta, kohtaamaan tunteita ja pohtimaan mahdollisuuksia. Kun menetysuhan alla on elämänperusasioita, kuten asuminen, johtaa se ne elämänalueet erityisen pohdinnan ja tarkastelun kohteeksi. Kuntoutusjärjestelmän kannalta tarkasteltuna tarina ilmenee kertomuksena, kuntoutustapauksena.¹⁹

Toimintakäytännöt asumisen palveluprosessissa

Sosiaalisella vahvistamisella tarkoitetaan projektissa asumisen tukitoimien yhteydessä varhaista puuttumista ja toimenpiteitä asumisen sisältöpalvelujen ja sosiaalisen isännöinnin keinoin. Sosiaalisella isännöinnillä²⁰ voidaan tukea asukkaiden keskeisiä yhteyksiä (yhteisöllisyyttä) ja omatoimisuutta, nopeaa puuttumista asukkaiden ongelmatilanteissa ja laajentaa viranomaisten, vuokranantajien ja kiinteistöyhtiöiden välistä yhteistyötä. Se on yhteydessä sekä kiinteistöön että asuinalueeseen. Perinteinen vuokralaisisännöinti kohdistuu kiinteistön kunnossapitoon ja talouden hoitoon. Sosiaalinen isännöinti kohdistuu asukkaisiin. Sillä pyritään yhteisön ja asukkaiden asuinolojen parantamiseen. Sen avulla vaikutetaan asukkaiden asumisongelmien ratkaisemiseen ja parannetaan asuinympäristön viihtyvyyttä. Sosiaalisen isännöinti muodostuu asumisneuvonnasta ja -ohjauksesta sekä yhteistyöstä asiakkaan verkostossa, jotta itsenäinen asu-

19 Hänninen ja Valkonen (1998) esittelevät tarinallista näkökulmaa. Salminen (2008) kertoo Pelastusarmeijan työstä Helsingissä asunnottomien miesten parissa sadan vuoden ajalta.

20 Kuittinen ja Matila (2004) ovat selvittäneet Oulussa sosiaalisen isännöinnin vaikutusta asumiseen ja hyvinvointiin.

minen onnistuisi ilman häiriöitä. Se tukee yhteisöllisyyden kehittymistä asuntokohteissa.

Asumisen palveluprosessi ja palveluketjusta muodostuu, kun toimijat yhteistyössä asiakkaan kanssa pyrkivät poluttamaan polkua yhteiskunnallisiin palveluihin, kuten asumisen tukipalvelujen piiriin, koulutukseen, työelämään, päihde- tai erilaisiin terveys- ja kuntoutuspalvelujen piiriin (kuvio 6). Edeltävät toimenpiteet tukevat parhaimmillaan jatkotoimenpiteiden aloittamista. Kaikkiin käytäntöihin liittyy reunaehtoja. Peruslähtökohta on inhimillinen optimistisuus asiakkaasta ja hänen kyvystään hoitaa asioitaan. Merkityksellistä on asiakkaan oma motivaatio ja sen tukeminen.

Asumisen onnistuminen on sosiaalinen kuntoutumisprosessi ja se vaikuttaa muilla elämänalueilla olevien tavoitteiden ja vastuiden toteutumiseen. Esimerkkeinä voidaan pitää sosiaalista luototusta ja yhdyskuntapalvelurangaistuksen onnistumista.²¹ Asumiseen liittyvässä työskentelyssä, kuten kaikessa asiakastyössä, on ensisijaisesta varmistaa se, että asiakkaan hyväksi tehtävään työhön liittyvät työntekijän asenteet eivät muodosta estettä asiakkaan kohtaamiseen ja asianmukaisen avun suunnittelulle ja hankkimiselle (työskentelyn eettinen näkökulma). Asiakasasolla tulokset ja kokemukset ovat mitä todennäköisimmin oikein kohdentuneita ja vaikuttavia, jos toimenpiteiden avulla voidaan ratkaisukeskeisesti vaikuttaa hänen sosiaaliseen elämäntilanteeseensa, asumiseensa ja taloudelliseen tilanteeseensa.

Verkostoyhteistyötä on tarvittaessa tiivistettävä ja on huolehdittava, etteivät eri viranomaistahot ja muut toimijat tee päällekkäistä työtä. Työ voi vaatia eri toimijoiden panostamista asiakkaaseen elämän eri areenoille joka limittäisesti tai peräkkäisesti muutostahtia säädellen ja arvioiden. Seuranta, dokumentointi, argumentointi ja palaute ovat eri vaiheissa asiakkaalle merkityksellistä, kuten myös verkostolle.

Nuttu-projektissa nuorille suunnatut toimenpiteet ovat olleet ongelmia poistavia, valmiuksia luovia tai sijoittavia käytäntöjä. Ongelmia poistavia

21 Sosiaalinen luototus 2003. Sosiaalista luottoa voidaan myöntää esimerkiksi talouden hallintaan saattamiseen, velkakierteen katkaisemiseen, kodin hankintoihin, kuntoutumiseen, työllistymisen edistämiseen, asumisen turvaamiseen tai sosiaalisen kriisin ylittämiseen. Rautiainen 2008, s. 35.



Kuva 6. Työskentelyn vaiheet elämäntilanteen arvioinnissa ja asumisen palveluprosessissa.

käytäntöjä ja työmenetelmiä ovat ne, jotka auttavat asiakkaita pois vuokra-velkatilanteesta, entisestä elämäntavasta ja viiteryhmästä. Valmiuksia tuottavat käytännöt luovat uusia valmiuksia itsenäiseen asumiseen, kodin, talouden ja muiden asioiden hoitamiseen. Sijoittavat käytännöt tähtäävät suoraviivaisesti asumiseen liittyvän ongelman ratkaisemiseen: asunnon hankkimiseen, asumisen sisältöpalveluiden hyödyntämiseen ja esimerkiksi terapiaan liittyvien tukitoimenpiteiden käynnistämistä. Elämäntilanteen ja elämäntilanteen näkökulmasta asiakkaan tilanne ratkaisee, onko työmenetelmä tai työskentelymalli sopiva.

Rinnalla kulkemisen merkitys

Moniammattillisuuden vaatimukset näkyvät siinä, että paikalliset toimijat (mm. oppilaitokset, poliisi, oikeus- ja rikosseuraamuslaitos, ulosotto-,

sosiaali- ja työvoimaviranomainen) kokevat nuorten elämäntilanteeseen puuttumisen omaksi asiakseen. Nuorten sosiaalisia ja taloudellisia ongelmia määrittellään yleisen järjestyksen ja turvallisuusriskien kautta. Haasteena on se, kuinka eri tavalla ongelmia tarkastelevat tahot saadaan sopimaan yhteisistä toimintamalleista ja työkäytännöistä, kun tavoitteena on parantaa asiakkaan elämäntilannetta, motivaatiota, taitoja ja elämänlaatua. Projektin kokemusten tuloksena on havaittu, että tärkeintä on se että toimijat ovat yhtä mieltä nuoren ongelman olemassaolosta ja sen luonteesta sekä ratkaisumahdollisuuksista.

Poluttaminen on liittynyt asiakkaiden asioiden, ongelmien ja valmiuksien kartoittamiseen, asumiseen liittyvän ohjausmallin kehittämiseen ja asumiseen liittyvien palvelujen tarjoamiseen. Asiakkaiden ohjaus ja tuki ovat perustuneet tapauskohtaiseen arviointiin. Poluttamisessa on ollut keskeistä sovittaa yhteen eri julkisten, kansalaisjärjestökentän ja yksityisen sektorin toimijoiden palvelut ja varmistaa, että asiakas etenee palvelujärjestelmässä. Poluttaminen on yksilöllisten palvelukokonaisuuksien muodostamista, joka mahdollistaa asunnon saamisen ja itsenäisen asumisen henkilökohtaisen tuen kautta: nimen ovelta ja ihmisarvoisen elämän.

Tavoitteiden (mihin tukea tarvitaan) ja suunnitelmien tekeminen (missä laajuudessa) ei riitä vaan tarvitaan toimijoita, jotka saattavat suunnitellut asiat käytäntöön (miten tuki organisoidaan, kuka kustantaa, kuka on rinnalla kulkija ja mitä se maksaa). Alkuvaiheessa asiakas tarvitsee rinnalla kulkijaa, huolten kuuntelijaa ja motivoijaa. Asiakkaan tavoitettavuus eri tavoilla parantaa yhteydenpitoa ja työskentelyn laatua. Motivoituminen, sitoutuminen ja luottamuksen saavuttaminen vaativat aikaa. Se on jaetun yhteisymmärryksen syntymistä ja epävarmuuden sietoa. Työntekijän jalkautuminen työturvallisuuden rajoissa tarkoittaa sitä, että työntekijä menee asiakkaidensa luo.

Elämä on nähtävä kokonaisuutena. Kokonaisvaltaisuus ei tarkoita sitä, että kaikki asiat käsiteltäisiin ja hoidettaisiin, vaan yhteistyöverkoston palveluja ja asiantuntemusta hyödynnetään asiakkaan tarpeiden ensisijaisuuden mukaisesti. Mitä enemmän asiakkaalla on muutospainetta, yleensä sitä enemmän hänellä on muutosvastarintaa. Jos asiakasta ei painosteta muutokseen, vaan hänen muutosprosessilleen annetaan tilaa tarpeiden ja muu-

tostahdin mukaan, ovat edellytykset tuloksille parempia. Lisäksi on todennäköistä, että toteutukseen sitoudutaan paremmin, kun tavoitteet koetaan omiksi. Yksilöohjaamisen lisäksi projektin kokemusten mukaan on tärkeää luoda avoin, myönteinen, asiakkaan voimavaroja arvostava ilmapiiri ja yhteistyö niin asiakastilanteissa kuin myös verkoston toiminnassa. Se on uskottavuuteen ja maineeseen liittyvä kysymys.

Projektin lähtökohtana on ollut se, että sen piiriin tulo on asiakkaalla helppoa – matala kynnyks. Työskentelyssä on tärkeää, että kaikilla toimijoilla on jaettu ymmärrys asiakkaasta. Asumiseen liittyvä toimintamalli ja yhteistyö- ja vuorovaikutuskäytäntöjen kautta kumppanuus voi vaikuttaa konkreettisella tavalla eri sektoreiden työkäytäntöihin ja asenteisiin sekä julkisten, yksityisten palveluntuottajien ja kansalaisjärjestöjen yhteistyöhön.

Rajatut kohderyhmät, yhteistyö ja toimivat käytännöt

Nuttu-projektin toiminta on ollut ruohonjuuritason toimintaa. Asiakastyö ja tavoitteellinen muutostyöskentely on perustunut ratkaisukeskeiseen työotteeseen, moniammatilliseen ja prosessinomaiseen työskentelyyn, jossa asiakas etenee tilanteen selvittämisen ja määrittelyn kautta vaiheittain asettamaansa tavoitteeseen. Toiminnasta saadut kokemukset liittyvät asumisen sisältöpalveluihin, tukeen, yhteistyöhön ja asiakkaan sitoutumiseen. Tuetun asumisen konsepti perustuu portaittain etenevään sopimukselliseen työskentelyyn ja toimenpiteiden jatkumoon. Perinteisen palvelujärjestelmän perusta on asiakkuuksien osalta koko väestöä koskeva ja ongelmien ratkaisun ohella vain jossain määrin ennaltaehkäisyyn pyrkivää.

Yhteistoiminnallisuus on tarkoittanut sitä, että asumiseen liittyvään kehittämistyön ovat voineet osallistua kaikki ne, joiden elämästä tai työstä on ollut kysymys. Vuorovaikutuksellista dialogia on käyty eri foorumeilla viranomaisten, työntekijöiden, asiakkaiden, päättäjien ja muiden vaikuttajien kanssa. Lähestymistapa on perustunut proaktiiviseen toimintamalliin, joka lähtee nuorten arjesta ja työskentelyn todellisuudesta nouseviin kysymyksiin. Elämänhallintaan ja asumiseen liittyvien käytäntöjen kannalta kumppanuus, jossa julkisen sektori, kansalaistoiminta ja yksityiset palvelu-

jen tuottajat jakavat asiantuntemustaan ja yhdistävät voimavaroja kohde-ryhmän hyväksi.

Onnistumisen edellytyksenä projektissa on ollut asiakkaan ja hänen verkostonsa avoin yhteistyöhalukkuus, tavoitetietoisuus (vaikeuksien tunnistaminen), sitoutuneisuus (tuki tarpeiden mukaan), yksilöllinen asiakastyö, moniammatillinen yhteistyö, riittävät resurssit, toimenpiteiden mitoit- tus ja pelisäännöt. Keskeistä työskentelyssä on asiakkaan tietoisuus omas- ta avun tarpeesta ja kokonaiselämäntilanteen hahmottuminen, tavoittei- den ja suunnitelmien toteutuksen ajoitus, asiakkaan tilanteen rauhoittu- minen ja arkirytmien löytyminen, asiakkaan valmius sitoutua muutostyös- kentelyyn ja luottamuksellisen suhteen syntyminen vuorovaikutustilantei- den kautta.

Toimenpiteiden valinnassa argumentaatioketju on valintojen ja ratkai- sujen tekemisen sekä päätöksenteon kannalta ensiarvoista. Projektissa on havaittu, että eri toimijoiden, hallintokuntien ja kansalaisjärjestön yhteis- työ, voi olla asiakkaan kannalta hyödyllistä. Käytännön työssä asumisen sisältöpalvelun piiriin ohjautuminen ja vuokrasuhteen säilymiseen liittyvä palvelu on ollut näkyvällä sijalla. Projektin kokemukset osoittavat, että on asiakkaita joiden tarpeet ja elämäntilanne eivät mahdollista asumisen sisäl- tö- ja tukipalvelujen piiriin pääsyä. Se tarkoittaa sitä, että henkilön ongel- mat ovat kriisiytyneet. Ne ovat monimuotoisia ja hoitamattomia. Asumi- sen sisältöpalveluprosessia vaikeuttavia tekijöitä ovat Nuttu-projektin työs- kentelyssä olleet:

- asiakkaan ongelmiin ei osattu suhtautua riittävän vakavasti ja sopivan työskentelymuodon ja/tai asumisvaihtoehdon löytymi- nen oli epävarmaa,
- asiakkaan avuttomuus käytännön asioiden hoitamisessa, kaveri- piirin vaikutus ja ongelmien selkeä kieltäminen,
- asiakkaalla on ollut vaikea hoitamaton psyykinen tai päihde- ongelma, joka on osaltaan vaikuttanut kyvyttömyyteen sitoutua työskentelyyn,
- asiakkaan kyvyttömyys huolehtia sovituisista velvoitteista (esim. sovittujen asioiden itsenäinen hoitaminen ei onnistu) ja tapaa- misaikojen käyttämättä jättäminen,

- asiakkaan tavoittamisvaikeudet, haluttomuus yhteydenpitoon ja työskentelyyn,
- yhteistyökumppaneilla on ollut erilaiset käsitykset asiakkaan avun tarpeesta ja siitä kenelle ongelman käsittely kuuluu,
- asumis- ja toimeentuloon ja muihin tukipäätöksiin liittyvien ratkaisujen viipyminen,
- toisiaan tukevien ratkaisujen väärä mitoitus ja ajoittuminen,
- kielteiset asenteet vuorovaikutustilanteissa ja
- riittävien resurssien ongelmana ei ole ainoastaan raha, vaan myös asenteet, huonot kokemukset ja eri toimijoiden ammattitaito.

Projektissa on pohdittu mallintamiseen liittyviä havaintoja (mitä ja miksi), tulkintoja (miten kokemuksia hyödynnetään), dokumentaatiota (toiminnan näkyväksi tekeminen ja arjen tuomat haasteet), toiminnan mielekkyyttä ja perusteluja (toiminnan arviointi ja jatkuvuuden varmistaminen) sekä asiakastyön vaikuttavuutta (muutosten mahdollistaminen ja toimenpiteiden kohdentumien ja ajoitus). Asumisneuvonta, ohjaus ja tuettu asuminen, työskentelyn käytännöllinen sisältö ja kulku ovat määrättyneet toimintaolosuhteiden ja nuorten tarpeen, toimintaedellytysten ja motivaation pohjalta. Sosiaalisesta vahvistamisesta ja kommunikatiivisesta vuorovaikutuksesta ponnistava viitekehys sopii motivoivaan, vuorovaikutukselliseen ja sopimukselliseen asiakastyöhön eri kohderyhmissä, verkostoissa ja eri elämänareenoilla.

Toimenpiteiden ajoitus, kesto ja järjestys suhteessa elämänkulkuun, tapahtumiin ja suunnitelmiin vaikuttaa asumis- ja muiden palvelujen kohdentumiseen. Yksittäisten asumiseen liittyvien toimenpiteiden ajoitus tulee kohdentua oikeassa suhteessa tarpeeseen, ajankohtaisuuteen ja elämänkulun kokonaisuuteen, sen viimeaikaisiin tapahtumiin ja kehityksen, ja asiakkaan tulevaisuuden suunnitelmiin. Arkisten asioiden käsittely, sopimuksellisuus, toimenpiteiden kesto, ajoitus ja mitoitus ovat merkityksellisiä lopputuloksen kannalta. Elämässä on asioita, joita voi odottaa ja asioita, joita ei voi viivyttää. Ei ole yhdentekevää, missä järjestyksessä eri

vaihtoehtoja toteutetaan ja missä suhteessa niiden paikka on elämänkulun muihin merkityksellisiin tapahtumiin.

Työntekijän on osattava toimia erilaisten asiakkaiden kanssa eri tavoilla. Jokaisella on oma tapansa omaksua, työstää ja oppia asioita. Työntekijän on kohdattava asiakas yksilönä ja tunnusteltava millaista ohjausta kunkin tarvitsee. Tiivistettynä voi todeta, että työntekijän olisi otettava työskentelyn alussa eri tavoin huomioon kunkin asiakkaan tavat työskennellä. Työntekijän on kerrottava asiakkaalle, mihin työskentelyllä pyritään. Työskentelyn pelisääntöjen lisäksi työntekijän on käytävä keskustellen läpi asiakkaan ja eri osapuolten odotukset työskentelyn suhteen. Näin eri ajatukset tulevat käsitellyiksi ja samalla voidaan välttyä turhilta peloilta ja vääriltä odotuksilta.

Asiakkaan kokonaistilanteen hahmottaminen ja muutoksen aikaansaaminen vaatii monentasoista ja usean elämänalueen samanaikaista hahmottamista. Se tapahtuu yhdessä asiakkaan kanssa ja mieluiten hänen tukenaan toimien autetaan häntä itseään määrittelemään omat tarpeensa ja etenemisen suunta. Työskentelen keskeisenä tavoitteena on asiakkaan motivaation ja tahdon palauttaminen siten, että hänen kykynsä toimia ja hallita elämäänsä kohentuisi. Suunnitelman tehtävä on esittää ideoita, resurssseja ja toimintaratkaisuja olemassa oleviin sosiaalisiin olosuhteisiin.

Suunnitelma on arvio palvelujen käyttömahdollisuuksista, kustannuspäätöksistä ja elämänpiirin tarvittavien muutostoimien mahdollisuuksista toteutua. Sen laatiminen ei ole rutiiniluontoinen ja sen tekeminen asiakkaan puolesta ei ole järkevää. Työskentelyn alkuvaiheessa tapahtuva tilanteen kartoittaminen ja käytössä olevien resurssien sekä toimenpidevaihtoehtojen selvittäminen luo edellytykset toimivalle kuntoutusprosessille. Suunnitelma on joustava työväline, joka muokkautuu ja täydentyy työskentelyn kuluessa tarpeiden ja elämäntilanteessa tapahtuvien muutosten mukaan. Asiakkaan tilassa ja toimintaympäristössä voi tapahtua odottamattomia käännteitä, jotka vaikuttavat kuntoutumiseen, joita voidaan myös pitää normaalina osana elämää.

Yhteiset käytännöt ylläpitävät osapuolten sitoutumista toimintaan

Projekti on pohjautunut kansalaisjärjestö- ja asiakaslähtöiseen työskentelyorientaatioon. Hankkeessa kansalaisjärjestö- ja asiakaslähtöisyys on merkinnyt sitä, että toimintaympäristössä hyödynnetään kansalaisjärjestön osaamista ja työskentelyssä huomioidaan yksilön, nuoren tarpeet yhteisön jäsenenä ja hänelle pyritään luomaan mahdollisuuksia osallistua asumisen ja oman elämänsä hallinnan parantamiseen siinä elin- ja toimintaympäristössä, jossa hän elää ja toimii.

Asumiseen liittyvien sisältöpalvelujen ja tuetun asumisen tuotteistaminen on ollut toimintakonseptin ja palvelun suunnittelua ja määrittelyä, joka on kuvattu, mallinnettu ja tuotteistettu palvelumyynniksi. Nuttu-projekti on luonut matalan kynnyksen palvelun, jossa puututaan varhain asumiseen liittyviin ongelmiin. Projektissa on etsitty tapoja saada asukkaisiin toimiva kontakti varhaisessa vaiheessa, jolloin on toimimisen mahdollisuuksia.

Yhteiset käytännöt ylläpitävät osapuolten sitoutumista toimintaan. Työkäytännöt ja -menetelmät saavat muotonsa ja merkityksensä historiallisessa ja sosiaalisessa ympäristössä vuorovaikutuksen kautta. Työskentelyä voi tarkastella yksilöllisten polkujen lähtökohdasta käsin. Tarinallisuus saa aikaan inhimillisyyttä, se antaa kasvot, ja uskottavuutta toiminnalle, asiakkaan kuntoutumiselle ja mahdollistaa toimenpiteiden sisällöllisen tarkastelun – toiminnan sisäisen analyysiin ja työmenetelmien kehittämistyöhön. Asumisen sisältöpalvelujen monimuotoisuus ja työskentelyn mitoitettavuus kuvastavat sosiaalisen vahvistamisen keinovalikoimaa ja asumiseen liittyvät ongelmat puolestaan kuvaavat muutosta tukevan työotteen tarvetta.

Sosiaalinen pahoinvointi ja ongelmien kroonistuminen purkautuu yhteiskunnassamme asunnottomuutena. Se näkyy avuttomuutena hoitaa omia asioitaan ilman apua. Valtakunnallisen asunnottomuuden vähentämishojelman lähtökohta on asunnottomuuden vähentämisessä erilaisten palvelujen järjestämisen avulla. Palvelujen saatavuus on riskitekijä asunnottomaksi ajautumiseen. Asumisen sisältöpalveluilla saadaan aikaan sääs-

töjä vuokranantajille ja kiinteistöyhtiölle (esim. asuntojen käyttöaste, ilki-
valtakulut ja vuokrat), viranomaiselle ja asukkaille. Tuloksia voi arvioi-
da myös asukasryhmien ja asuinyhteisöjen asukasviihtyvyyttä, yhteisölli-
syyttä ja asuinalueiden mainetta tarkastelemalla (esim. ilki-valta, järjestys-
häiriöt ja yleinen viihtyvyys).

Rajatun asiakaskohderyhmän erityistarpeet vaikuttavat asumisen si-
sältöpalveluihin, työmuotoihin ja työskentelyn sisältöön.²² Työskentelyn
avulla on mahdollista ennaltaehkäistä häiriökäyttäytymistä, häätöjä, puut-
tua vuokrarästeihin ja epäsiistiin asumiseen varhaisessa vaiheessa sekä akti-
voida asukasta hoitamaan omia asioitaan että osallistumaan asukastoimin-
taan. Vuokrarästeistä tehdyillä maksusuunnitelmilla ja niiden seuraamisel-
la ehkäistään häätöjä. Myös pienten, kohtuuhintaisten asuntojen riittävä
tarjonta ja vuokra-asuntokohteiden suunnittelu, koko ja sijoitus (tonttipo-
litiikka ja asuntoalueiden mainetekijät) sekä tukipalvelujen saatavuus vai-
kuttavat asuinympäristön turvallisuuteen ja osataan asunnottomuuteen²³.

Asunnottomien auttaminen ei ole taloudellisesti tuottavaa toimintaa
yhteiskunnalle lyhyellä aikavälillä, mutta heidän tukemisensa ja heihin ta-
loudellisesti ja toiminnallisesti panostaminen on tuottoisaa pitkällä aika-
välillä kun muut yleiseen järjestykseen, turvallisuuteen, rikollisuuteen, so-
siaali- ja terveystalvelujen kustannukset pienenevät. Tässä mielessä julki-
sen palvelujärjestelmän toimintalogiikan on muokkauduttava reaktiivises-
ta, vain ongelmiin reagoivasta, proaktiiviseksi, ennaltaehkäisyä ja varhaista
puuttumista korostavaksi sosiaaliseksi vahvistamiseksi.

Kirjallisuutta:

Ala-Nikkola, Merja & Sipilä, Jorma 1996. Yksilökohtainen palveluohjaus
(case management) – uusi ratkaisu palvelujen yhteensovittamisen ikuisiin

22 ”Nimi ovelsa”. Kansallinen tavoite: Pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseen vuo-
teen 2015 mennessä. Työryhmä edellyttää yhteiskunnan panostusta asumis- ja tukipalvelu-
jen järjestämiseen ja niiden mallintamiseen.

23 Sairinen, Manninen, Peltonen ja Wiik (2009, s. 41–44) kuvaavat yhdyskuntasuun-
nittelun merkitystä. Kivivuori (2008, s. 324) tarkastelee yhdyskuntasuunnittelun yhteyttä
rikollisuuteen ja sosiaaliseen kontrolliin.

ongelmiin. Teoksessa Metteri, Anna (toim.): Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja. Helsinki, s. 16–31.

Ala-Nikkola, Merja & Valokivi, Heli 1997. Yksilökohtainen palveluohjaus käytäntönä. Raportteja 215. Stakes.

Arnkil, Erik 1992. Sosiaalityön rajasyteemit ja kehitysvyöhyke. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Arava- ja korkotukivuokra-asuntojen asukasvalintaopas 2008. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus.

Asunnottomuuskirja 2007. Näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 13, 2007.

Asuntoja ja tukea asunnottomille 2005. Arviointi tuetun asumisen toimintamalleista. Toim. Raija Hynynen. Ympäristöministeriö. Suomen ympäristö 745. Helsinki

Blomberg, Sanna 2005. Toimivia palveluohjauksen elementtejä etsimässä? Kirjallisuuskatsaus suomalaisista palveluohjaustutkimuksista 1/2005. Stakes.

Farbring, C. Åke & Berge, Pia 2002. Beteende. Samtal. Föränring. Fem semistrukturare motiverande samtal. Programmanual. Kriminalvården. Beställningsnummer hos Kriminalvårdstyrelsen: 4751.

Habermas, Jürgen 1994. Kommunikatiivisen toiminnan käsitteen tarkastelua. Teoksessa Kotkavirta, Jussi (toim.): Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981–1989. Tampere.

Hallituksen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma (2008). Saatavilla osoitteesta:

<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=80707&lan=sv>.

Hyvä kuntoutusohjaus 1998. Toimintamalli käytännön työhön. Suomen kuntaliiton Ponsiprojekti. Helsinki.

Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (toim.) 1998. Kunnan tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 59. Helsinki.

Ilmonen, Mervi & Hirvonen, Jukka & Manninen, Rikhard 2005. Nuorten asuminen 2005. YM. SY 812.

Joensuun seudun EQUAL-hanke (2002–2005) 2005. Yhteistyökäytäntöjä etsimässä. Palveluohjaus vaikeassa työmarkkina-asetmassa olevien asiakkaiden tukena Joensuun seudulla.

Järvinen, Minna-Kaisa 2007. Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007. Vammala.

Kallinki, Merja & Räsänen, Eeva 2007. ”Jos vaan itte on valmis ottaa sitä apua vastaan, niin kyl ne auttaa.” Sosiaaliala. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu, Tikkurilan Laurea. Karjalainen, Jouko & Viljanen, Olli 2009. Arki kuntoon – lainrikkojien tuen tarve. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 14/2009. Helsinki.

Kempainen, Raisa 2009. ”Mä olisin oppinut kaikki asiat kantapään kautta, mutta onneks nyt mä opin ne ennen kun tarvi tipahtaa mihinkään ihan pohjalle.” Elämänhallinta tuetun asumisen jälkeen nuorten aikuisten kokemana. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityön tutkimuksen laitos. Tampereen yliopisto.

Kivelä, Sami 2009. Nuorten asumisen tukitoimien arviointi Hämeenlinnassa, Tampereella ja Hyvinkäällä. DIAK, D työpapereita 50..

Kivivuori, Janne 2008. Rikollisuuden syyt. Jyväskylä.

Kuittinen, Tiina & Matila, Minttu 2004. Sosiaalisen isännöinnin jatko-
projektin (v. 2002–2004) vaikutuksista nuorten aikuisten asumiseen ja
hyvinvointiin. Arviointitutkimus. Oulunseudun Nuorisosasuntoyhdistys
(OsNa) ry.

Lehtinen, Anna-Riitta & Peura-Kapanen, Liisa 2005. Kulutus nuorten
velkaantumisen taustalla? Teoksessa Leskinen, Johanna & Hallman, Han-
nele & Isoniemi, Merja & Perälä, Liisa & Pohjoisaho, Taina & Pylvänäi-
nen, Erja (toim.): Vox consumptoris – Kuluttajan ääni. Kuluttajatutki-
muskeskuksen vuosikirja 2005. Kerava, s. 107–120.

Lehtonen, Leena & Salonen, Jari 2008. Asunnottomuuden monet kasvot.
Suomen ympäristö 3/2008 23. Ympäristöministeriö. Asunto- ja raken-
nusosasto. Helsinki

Miller, William R. & Rollnick, Stephen 2002. Motivational interviewing.
Preparing People for Change. Second edition. The Guilford Press. New
York. London.

Myllyniemi, Mervi 2007. Perusarvot puntarissa. Nuorisobarometri 2007.
Opetusministeriö. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisosian neuvottelu-
kunta.

Nikander, Timo 2009. Nuoret muuttavat omilleen yhä nuorempina. Ar-
tikkeli on julkaistu Tilastokeskuksen Hyvinvointikatsauksessa 1/2009.

”Nimi ovesa”. Kansallinen tavoite: Pitkäaikaisasunnottomuuden poista-
minen vuoteen 2015 mennessä. Saatavilla osoitteesta: [http://www.socca.fi/
asunnottomuus/liitteet/nimiovesa.pdf](http://www.socca.fi/asunnottomuus/liitteet/nimiovesa.pdf).

Nuttu-projektin raportti 2006–2007 2007. Saatavilla osoitteesta:
http://www.josna.fi/media/Microsoft_Word_-_Nutun_raportti_2008.pdf.

Nuttu-projektin raportti 2006–2009 2010. Saatavilla osoitteesta: www.josna.fi/Nuttu-projekti.

Ponkala, Veli-Matti 2003. Yksilökohtainen palveluohjaus. Työntekijöiden palveluohjausmalli kovien huumausaineiden käyttäjille. Yhteistyötahojen fokusryhmähaastattelut. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Tutkimuksia 2003:2.

Rautiainen, Markku 2006. Yhdyskuntaseuraamustyön rujo anatomia – mietteitä rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttamisesta. Oikeus 3/2006, s. 455–466

Rautiainen, Markku 2008. Yhdyskuntapalvelun soveltuvuusarvioinnin yhdenvertaisuus, tuomitsemisen ja palvelun suorittamisen yhdenvertaisuus. Edilex 2008/14. Saatavilla osoitteesta: www.edilex.fi/lakikirjasto/5374.

Rautiainen, Markku 2010. Sosiaalinen vahvistaminen – muutostyöskentely, kuntoutuminen, kontrolli ja sinnikkyys asumiseen liittyvän työn yhteydessä. Edilex 2010/7. Saatavilla osoitteesta: <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/asiantuntijakirjoitukset/6857>.

Rikoksesta rangaistujen tuen tarve 2006. Suositukset yhteistoiminnalle. Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:6. Helsinki.

Ryynänen, Hannakaisa 2010. Seinien takana paljon työtä. Selvitys vankilasta vapautuvien vaikeasti asutettavien tukimahdollisuuksista. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Raportteja 1/2010. Vantaa.

Sairinen, Rauno & Manninen, Rikhard & Peltonen, Lasse & Wiik, Maarit 2006. Ympäristöterveys yhdyskuntasuunnittelussa. Näkökulmia hyvinvointia edistävään elinympäristöön. Suomen ympäristö13/2006. Ympäristöministeriö. Helsinki.

Salminen, Matti 2008. Sadan vuoden inhimillisuus. Pelastusarmeija kova-osaisten miesten auttajana. Helsinki.

Seikkula, Jaakko 1994. Sosiaaliset verkostot. Ammattiauttajan voimavara kriiseissä. Helsinki.

Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom Erik 2009. Dialoginen verkostotyö. Helsinki.

Sosiaalinen luototus 2003. Opas luototuksen käyttäjille. Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:6. Helsinki.

Suominen, Sauli 2006. Palveluohjauksen ja sen muuntuvan sisällön avaamista päihde- ja mielenterveystyön näkökulmasta. Päihde- ja mielenterveystyön palveluohjaus -työseminaari. Stakes 3.4.2006. Saatavilla osoitteesta: <http://groups.stakes.fi/NR/rdonlyres/880C7C9A-49B5-4B1B-9D21-3C090A49F874/0/POEsitys030406SSuominen.pdf>.

Tuori, Kaarlo & Kotkas, Toomas 2008. Sosiaalioikeus. Juva.

Velkaantumisen taustat 2008. Kysely talous- ja velkaneuvojille 2008. Kulluttajavirasto. Helsinki.

Katja Danska-Honkala & Martti Poteri:

Kohdennettu nuorisotyö sosiaalisen vahvistamisen kontekstissa

Alkusanat

Tämän artikkelin kirjoittaminen pohjautuu pitkähköön työkokemukseemme nuorisotyöstä ja erilaisiin alan opintoihin, joista meille molemmille viimeisimpänä on kokemus Humanistisen ammattikorkeakoulun YAMK- tutkinnon suorittamisesta keväällä 2009. Käsittelemme artikkelissamme kohdennetun nuorisotyön mallia. Olemme tutkineet kohdennetun työn toiminnan vaikuttavuutta ylemmän ammattikorkeakoulun opin- näytetyössämme talvella 2008–2009. Kyseisen oppinäytetyön (Danska-Honkala & Poteri 2009) näkökulmana olivat asiakkaina olleiden nuorten kokemukset Luotsi-toiminnasta.

Tässä artikkelissa kuvaamme Itäluotsin kohdennetun työn toimintamallin taustoja, sisältöjä ja niiden merkittävyyttä nuoren kasvu- ja aikuis- tumisprosessissa, ja lisäksi pohdimme ehkäisevän työn kriittisiä pisteitä ja keskeisiä elementtejä.¹ Artikkelimme tausta-aineistona toimivat Luotsi- toiminnasta kertovat raportit, tutkielmat, esitteet ja asiakasprosessien arviointiin liittyvä materiaali sekä muu toiminnan kontekstiin liittyvä kirjallisuus. Olennaisin osa tässä artikkelissa hyödynnettävää materiaalia on kuitenkin haastattelemalla hankittu aineisto, jota kerättiin keväällä 2009 kaikkiaan kymmeneltä Itäluotsin toiminnassa mukana olleelta nuorelta. Haastattelujen runkona toimivat puolistrukturoidut kyselylomakkeet ja jokainen nuori haastateltiin erikseen (ks. tarkemmin Danska-Honkala & Poteri 2009).

1 Varsinainen Itäluotsin toimintamallin kuvaus on jo perusteellisesti toteutettu Ilpo Laitisen (2002) toimesta, joten siihen emme tässä artikkelissa juurikaan syvenny.

Kohdennettu nuorisotyö ja sosiaalinen vahvistaminen

Tässä artikkelissa käsittelemme kohdennettua nuorisotyötä ja sosiaalista vahvistamista siten, kun ne on Helsingin kaupungin Nuorisoasiainkeskuksessa avattu. Kohdennettu nuorisotyö tarkoittaa nuorisotyötä, jossa käytetään sosiaalisen vahvistamisen työmuotoja. Toiminnan kohteena ovat sellaiset nuoret, jotka tarvitsevat omaan elämäntilanteeseensa liittyvää tukea ja apua. Tavoitteena on tarjota näille nuorille tasavertainen mahdollisuus hyvään elämään.

Sosiaalisella vahvistamisella tarkoitetaan varhaista tukea ja toimenpiteitä, jotka kohdistuvat syrjäytymisvaarassa oleviin ja erityistä tukea tarvitseviin nuoriin, nuorten ryhmiin sekä riskitilanteisiin ja -alueisiin. Sosiaalinen vahvistaminen tarkoittaa, että nuorten elämänhallinnan tukemisessa on vahva ehkäisevän työn näkökulma. Sen työmuodoissa keskitytään sellaisiin alueisiin, nuorisoryhmiin ja olosuhteisiin, joissa syrjäytymisuhka on suurin. Sosiaalista vahvistamista tehdään moniammatillisesti. Toiminnassa käytetään verkostotyötä nuorten ja perheiden tukemisessa, tehdään yhteistyötä nuorten kanssa toimivien tahojen kanssa sekä toteutetaan vapaa-ajan ryhmä- ja vertaistukimuotoja. Työtä kohdennetaan erityisesti riskiryhmänuoriin ja maahanmuuttajiin.

Moniammatillisuuden yksiselitteinen määrittely on haastavaa ja kyseiselle käsitteelle ei ole olemassa selkeää, yksiselitteistä tulkintaa. Usein moniammatillisuuden yhteydessä puhutaan moniammatillisista tiimeistä ja verkostoista, moniasiantuntijuudesta ja verkostotyöstä. Keskeistä näyttää olevan eri alojen ammattilasten yhteinen työskentely, jolla tavoitellaan laajemman näkökulman saavuttamista, ns. ”moninäkökulmaisuuutta”. Seuraava Valtion talouden toiminnantarkastuskertomuksessa (146/2007) oleva kuvaus antaa yhden käyttökelpoisen määritelmän moniammatillisuudesta: *”Käytännössä moniammatillisella yhteistyöllä tarkoitetaan eri ammattiryhmiin kuuluvien asiantuntijoiden yhteistyötä ja yhdessä työskentelyä. Yhteistyöhön liittyen puhutaan usein myös synergiasta, jota syntyy tilanteessa, jossa ryhmän yhteinen suoritus tuottaa paremman tuotoksen kuin ryhmän yksittäisten jäsenten suoritukset yhteensä. Moniammatillisen työn keskeisenä tavoitteena pidetään ”moninäkökulmaisuuuden” kehittymistä. Myös tarkastuksen kan-*

nalta tämä on olennainen tavoite, koska syrjäytymisen ehkäisyssä moniammatillisella yhteistyöllä pyritään nimenomaan kehittämään sektorirajat ylittävää ”moninäkökulmaista” työtettä vastaamaan yksilön yhä moninaisempiin ongelmiin ja ongelmakokonaisuuksiin”.

Case Itäluotsi

Viime vuosina paljon puhuttu ja moneen tilanteeseen myös lääkkeeksi tarjottu moniammatillinen yhteistyö on Itäluotsissa läsnä kahdellakin tavalla. Ensinnäkin työmalli on alusta alkaen ajateltu monihallinnolliseksi, ja sen resursoinnista ovat huolehtineet eri virastot, nuoriso-, sosiaali- ja terveystoimi yhteistyössä. Toiseksi työryhmä suunniteltiin moniammatilliseksi työryhmäksi, joten siinä on edellä mainittujen hallintokuntien erilaisten ammatillisten professioiden edustajia: nuorisotyöntekijöitä, sosiaaliohjaaja ja terveydenhoitaja, joiden työskentelyä ohjaavat yhteinen missio ja yhteinen johto.

Itäluotsissa moniammatillisuuden toinen puoli, moniammatillinen verkostotyö on keskeinen osa toimintaa. Sitä toteutetaan nuorten kanssa tehtävässä asiakastyössä ja asiakkaiden tavoitteiden edistämiseksi. Keskeistä on rakentaa verkostosta nuoren tukiverkosto, jossa nuori itse on mukana toimivana tekijänä ja osallisena itseensä ja omaan elämänhallintaansa liittyvässä keskustelussa ja tavoitteiden asettamisessa. Verkostotyön toinen taso, virkamiesverkostot kuuluvat työkaluvalikkoon tarvittaessa.

Tänä päivänä moniammatillisuuden arvo on tiedostettu laajalti ja sitä tarjotaan enenevässä määrin yleiseksi lääkkeeksi lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen ja nuorisotyön kehittämiseen valtionkin taholta. Yhtenä Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007 - 2011 tavoitteena on moniammatillisen yhteistyön tehostuminen lasten ja nuorten kasvun ja elinolojen kehittämisessä. Käytännössä tähän pyritään erityisesti lainsäädäntöä kehittämällä ja myös eri sektoreiden lainsäädäntöä johdonmukaistamalla. Sosiaali- ja terveystoimen, nuorisotoimen, koulutoimen ja poliisin muodostamia moniammatillisia ryhmiä halutaan joka kuntaan edistämään lasten ja nuorten kasvuoloja. Tärkeänä nähdään myös tietojen

vaihto eri toimijoiden kesken, ja sitä pyritään helpottamaan lainsäädännön kehittämisen keinoin.

Ne konkreettiset tekemisen muodot, joita Itäluotsin työmallissa moniammatillisen työryhmän toimesta tehdään, ovat moninaiset ja vaihtelevat tilanteen ja nuorten tarpeiden mukaan. Työmallin ydin voidaan lyhyesti kuvata vaikkapa seuraavalla, Luotsi-toiminnan esittelymateriaalista (Nuorisoasiainkeskus 2009) lainatulla listalla:

- Nuoren ympärille kootaan hänen kasvuaan tukeva, sitoutunut aikuisten tukiverkosto, joka kokoontuu säännöllisesti.
- Jokaiselle nuorelle laaditaan yhdessä verkoston kanssa yksilöllinen tukiohjelma, joka huomioi kodin, koulun ja vapaa-ajan toimintaympäristöt.
- Nuori osallistuu omien tavoitteidensa asettamiseen sekä sitoutuu niihin.
- Verkosto toteuttaa, seuraa ja arvioi yhdessä sopimiaan, nuoren arkielämän rytmiä tukevia toimenpiteitä.
- Nuori saa oman ohjaajan, jonka kanssa he tapaavat säännöllisesti.
- Toiminnassa huomioidaan nuoren yksilölliset vahvuudet, tarpeet ja kiinnostukset.
- Toiminta ei ole itsetarkoituksellista. Toiminnalla pyritään nuoren kasvun tukemiseen.
- Jokainen nuori tulee projektiin oman elämäntilanteensa takia.
- Nuori on tarkoitettu sitouttaa jo olemassa oleviin palveluihin.
- Nuoreen ja perheeseen ollaan yhteydessä säännöllisesti.
- Nuori voi olla mukana toiminnassa 1–1,5 vuotta.

Syrjäytyminen ja syrjäytymisen ehkäisy

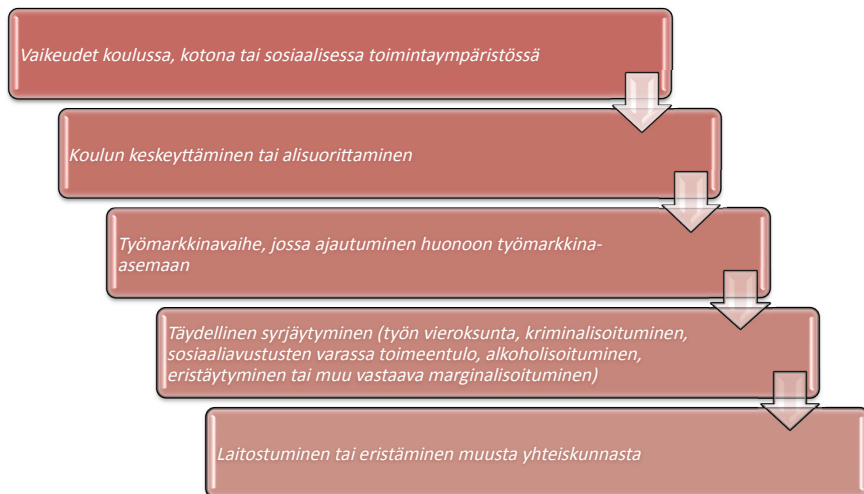
Syrjäytymisen määrittely on luonnollisesti lähtökohta, jonka pohjalta sitä ehkäisevät tai vähentävät toimenpiteet tulisi rakentaa. Eri toimijoilla on omia tapojaan luokitella ja avata käsitettä, myös tulkinnat ja rajaukset näyttävät vaihtelevan kontekstin mukaan. Usein, kun puhutaan nuorten

syrjäytymisestä tai sen ehkäisystä, viitekehyksenä on työllisyys- ja koulutukseen liittyvät asiat tai laajemmin yhteiskunnallisiin muutosprosesseihin liittyvät asiat. Aina kyse ei ole yksilön oman toimintavallan piirissä olevista asioista. Joutuminen yhteiskunnallisten toiminta-alueiden reunalle, tai sen uhka, voi liittyä lapsen ja nuoren kohdalla esimerkiksi vanhempain moniongelmaisuuksiin, yksilön heikosta koulumenestyksestä johtuvaan jatkokoulutuksen ulkopuolelle jäämiseen tai kouluttamattomuuteen ja työsuhteisiin liittyvästä työttömyyden uhkaan.

Syrjäytymisen ehkäisy on paljon käytetty sanapari. Se löytyy usein erilaisten nuorten hyvinvointia tai nuorisopalveluita yleisesti tuottavien tahojen ja hankkeiden tavoitelistalta ja ulottuu arjen tekemisen tasolta juhlapuheiden retoriikaksi, jolla annetaan lisäpontta kyseessä olevalle toiminnalle. Nuorten syrjäytymisen tunnistamiseen ja tukeen on kiinnitetty huomiota, ja se on esimerkiksi yksi keskeisimpiä tavoitteita Matti Vanhasen toisen hallituksen hallitusohjelmaan kuuluvassa Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa (2007–2011). Kyseisessä ohjelmassa nuorten syrjäytymisen ehkäisyn kohdalla tavoitteet ovat seuraavat:

1. Tehdään perusselvitys lapsille ja nuorille tarjottavista tukipalveluista ja niiden saavutettavuudesta sekä määritellään toimiva vastuunjako eri toimijoiden kesken.
2. Nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä on keskeistä perusnuorisotyöhön ja -politiikkaan liittyvä nuorten sosiaalinen vahvistaminen, jota kaikki nuoret tarvitsevat eri kehitysvaiheissa.
3. Kehitetään, laajennetaan ja vakiinnutetaan työpajatoiminta ja etsivä nuorisotyö valtakunnallisesti.
4. Kehitetään uusia malleja työpaikoilla tapahtuvaan oppimiseen.
5. Tuetaan peruskoulun lopettavien oppilaiden siirtymistä toiselle asteelle.
6. Selvitetään ja tuetaan nuorten omaa taloudenhallintaa sekä lasten ja nuorten asemaa velkaongelmista kärsivissä perheissä.

Syrjäytymistä ilmiönä voi tarkastella monista näkökulmista. Yksi tapa (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2007, 19) on kuvata syrjäytymiskehitystä syvenevänä prosessina, jonka vaiheet ovat seuraavanlaisia:



Työ- ja koulutusmarkkinoilta syrjäytymisen ohella asiaa on avattu kokonaisvaltaisemmin lastensuojelussa, sillä lastensuojelun kantavina periaatteina ovat lapsen hyvinvoinnin ja suotuisan kasvun edistäminen. Syrjäytymiskeskustelua näyttää hallitsevan ennen muuta kysymys siitä, mistä ihminen on syrjäytynyt. Asiaa voi avata muillakin tavoin, esimerkiksi asiakkaan näkökulmasta kysymällä, millainen on syrjäytynyt.

Anna-Liisa Lämsä (2009, 132) on tarkastellut syrjäytymistä asiakkuutena. Hän on erottanut yhdeksän erilaista asiakkuustyyppiä tarkastellessaan asiakkuutta janalla, jossa ääripäinä ovat elämänhallinta ja syrjäytyminen. Näiden kahden ulottuvuuden väliin mahtuu seitsemän erilaista sosiaalihuollon asiakkuuden vaihetta: integraatio, pikkuasiakkuus, karsiutuminen, syrjäytymisvaara, vakava syrjäytyminen, marginalisaatio ja segregatio.

Kohdennetun nuorisotyön ja Itäluotsin toimintaa tarkasteltaessa Lämsän (emt.) jaottelu antaa eväitä toiminnan asemoitumisen pohdintaan.

Toiminnan vapaaehtoisuus sinällään on yksi merkki, jonka varassa voi navigoida, mutta toiminnan kautta katsottuna kyse on pitkälti asiakkaan omien voimavarojen täydentämisestä sekä asiakkaan ohjauksesta ja neuvonnasta ja niihin liittyvistä mahdollisista avohuollon tukitoimenpiteistä. Tällöin puhutaan Lämsän (2009, 132) elämänhallinnan ja syrjäytymisen ulottuvuuden janalla kohdista ”karsiutumisen” ja ”syrjäytymisvaara”.

Karsiutumiseen liittyy vahva (ennalta)ehkäisevän työn luonne, toisaalta tuen tarvitsija on riittävän kyvykäs hankkiakseen apua, mutta toisaalta hän tarvitsee kuitenkin tukea selviytymiseensä. Lastensuojelun toiminnan fokus on tällä tukemisen tasolla(;) kompensaatiossa ja asiakkaan omien voimavarojen täydentämisessä. Tällä tasolla ongelman määrittelystä vastaa asiakas ja toiminnassa keskitytään voimavarakeskeisesti asiakkaan esittämiin ongelmiin.

Syrjäytymisvaarassa olevan lapsen tai nuoren tilanne poikkeaa edellä mainitusta karsiutumisesta selkeästi siinä, että tällöin joku perheen ulkopuolinen taho on huolissaan lapsen tai nuoren tilanteesta, vaikka varsinaisten ongelmien ei vielä tarvitse olla vakavia. Toinen merkitsevä tekijä siirryttäessä karsiutumisesta syrjäytymiseen on se, että toimijoiden suhteet ja rajat määrittellään uudelleen, toisin sanoen intimitteetti murtuu. Usein tämä tapahtuu esimerkiksi lastensuojeluilmoituksella, jonka seurauksena alan ammattilaiset alkavat selvittää tilannetta. Toisena selkeänä erona karsiutumiseen on se, että syrjäytymisen kohdalla käytössä on toisenlainen näkökulma itse toimintaan. Toisin sanoen menetelmät, joita käytetään työskennellessä asiakkaan kanssa, ovat vaihtuneet pedagogisiksi ja samalla voimavarakeskeisyys ja asiakkaan autonomia ongelman määrittelyssä saavat rinnalleen vahvemmin ammattilaisen näkemyksen ja arvion tilanteesta. Asiakkaan voimavarat ovat edelleen perustana, mutta ongelman määrittelyssä käytetään muitakin tietolähteitä kuin asiakkaan omaa kertomusta. Tuen ja kontrollin välimaastossa tasapainoilu vaikeuttaa sosiaalityöntekijän toimintaa, mutta samalla se vaikuttaa selkeästi myös yhteistyön sujumiseen ja yhteisymmärrykseen osapuolten välillä.

Syrjäytymisestä suhteellisen pysyvänä tilana (Lämsä 2009, 39) voidaan puhua, kun kyseessä on:

1. elämäntilanteessa tapahtuva negatiivinen muutos tai muutoksen jälkeinen tilanne,
2. ulosajautuminen yhteiskunnan keskeisiltä toiminta-alueilta,
3. yksilön ja yhteiskunnan kulttuurisen normijärjestelmän välinen ristiriita,
4. ongelmien pitkittyminen ja kasautuminen niin, että ne eivät ole enää hallittavissa,
5. elämänhallinnan kadottaminen ja siihen liittyvä vieraantumisen kokeminen.

Nuorten syrjäytymisen ehkäisy voidaan nähdä monitahoisena ja useiden erilaisten toimenpiteiden kokonaisuutena. Nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn liittyviä toimenpiteitä toteutetaan sekä yksittäisillä hallinnonaloilla että hallinnonalojen välisesti, ja niitä rahoitetaan niin valtionosuuksilla kuin hankeavustuksillakin. Syrjäytymisen ehkäisy on ollut mukana myös useissa hallitusohjelmissa sekä politiikkaohjelmissa. Viime vuosina ohjelmissa on korostettu yhä enemmän hallinnonalojen välisen yhteistyön merkitystä. Paikallisella tasolla nuorten syrjäytymisen ehkäisyä pyritään tehostamaan mm. moniammatillisen ja -alaisen yhteistyön avulla. Aiemmin mainitussa Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmassa (2007–2011, 49) todetaankin, että ”tehokkainta syrjäytymisen ehkäisyä on lapsiperheiden arjen tukeminen ja avun tarjoaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Syrjäytymisen ehkäisyä ovat samoin turvallinen ja virikkeellinen lapsuus ja nuoruus.”

Nuorten syrjäytymisen ehkäisy on, kuten edellä on jo todettu, laaja käsite. Sitä on tulkittu monella tavalla, samoin toimivista menetelmistä on olemassa monenlaisia versioita ja näkemyksiä. Onko sitten olemassa yleisempiä periaatteita, joita tulisi noudattaa tuloksellisissa nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn pyrkivissä hankkeissa? Yksi keskeisistä periaatteista ja samalla myös suojaava tekijä näyttäisi olevan varhainen puuttuminen. Muita yleisiä piirteitä ovat esimerkiksi intensiivisyys tapaamisissa, vertaisryhmätoiminta, suunnitelmallisuus, tavoitteellisuus ja arviointi, kodin, koulun ja vapaa-ajan huomiointi, monimenetelmällisyys, toiminnan toteuttaminen nuoren lähiyhteisössä, ”yhden luukun periaate palveluissa”, paikalli-

nen soveltaminen, työtiimin nopea ja joustava reagointi sekä tiimin yhteinen menetelmäkoulutus.

Sosiaalipedagoginen viitekehys

Yhtenä vastauksena syrjäytymiskeskustelun yhteiskunnallisiin muutosprosesseihin liittyviin sisältöihin tarjotaan toisinaan sosiaalipedagogista ajattelua, jonka tavoitteena ehkäistä ja lievittää yhteiskunnan muutoksen seurauksena syntyviä sosiaalisia ongelmia kasvatuksen keinoin.

Sosiaalipedagogiikka syntyi pyrkimyksistä ehkäistä ja lievittää sosiaalisesta pirstoutuneisuudesta aiheutuvia sosiaalisia ongelmia, erityisesti perheen kasvatuskyvyn heikkenemisestä aiheutunutta lasten ja nuorten laiminlyödyksi joutumisen ongelmaa (Hämäläinen & Kurki 1997, 11). Sosiaalipedagogisen viitekehysten mukainen toiminta perustuu aina dialogiin, ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja siihen, että ihminen osallistuu aktiivisesti kaikkiin toimintaprosessin vaiheisiin. Tätä menetelmää käyttämällä nuorten tulisi vähitellen oppia auttamaan itse itseään. Niille, jotka eivät esimerkiksi menesty hyvin koulussa, ei pitäisi tarjota liian teoreettista koulutuspakettia, vaan heidän tulisi antaa toteuttaa itseään tekemisen alueilla. Sillä tavoin opetus ei täysin tukahduttaisi yksilöitä vaan tukisi heidän vahvoja puoliaan. Sosiaalipedagogisessa toiminnassa tärkeintä ei ole yksilöiden koulumenestys, vaan heidän kasvattaminen yhteisöä varten unohtamatta persoonaa. Tämä voi käytännössä muuttaa nuoren elämisen laatua ja auttaa arkielämän hallinnassa.

Sosiaalipedagogian harjoittajien toiminta on joustavaa ja mukautuvaa. Se muuttuu ja rikastuu yhteisessä työskentelyssä prosessiin osallistuvien ihmisten kanssa yhteisten päämäärien saavuttamiseksi. Yhteisessä työskentelyssä hyödynnetään runsasta valikoimaa erilaisia toiminnallisia menetelmiä, yhtenä esimerkkinä seikkailukasvatus ja elämyspedagogiikka kokonaisuudessaan. Käytännössä yhteistoiminnallisen oppimisen monimuotoiset menetelmät, samoin kuin yhteisökasvatus ovat aivan sosiaalipedagogiikan hengen mukaisia menetelmiä.

Sosiaalipedagogisessa ajattelussa ja toiminnassa, teorianmuodostuksessa ja käytännön työssä suunnataan huomio siihen reaaliseseen maailmaan,

jossa ihmiset elävät ja jossa he etsivät erilaisten sosiaalisten ongelmien paineessa mahdollisuuksia toteuttaa itseään ja elää todeksi subjektiivuttaan. Sosiaalisten ongelmien alla ponnistelevien ihmisten arkeen suuntautuminen sekä heidän elämänhallintaansa vahvistavien kasvuprosessien edistäminen ovat sosiaalipedagogiikan teorian peruskysymyksiä ja sosiaalipedagogisen käytännön keskeisiä toimintaperiaatteita.

Olennaista sosiaalipedagogisessa työssä on asiakkaiden vuorovaikutus- ja kommunikaatio-ongelmien sekä oppimis- ja ymmärryspuutosten ymmärtävä työstäminen. Sosiaalipedagogisen ymmärtämisen lähtökohta on nähdä tilanteet ja ihmiset sellaisina kuin ne ovat. Ymmärtämiskulttuurin perusta on avoin ja vastavuoroinen kommunikaatio.

Lapsuus- ja nuoruusiän sosiaalipedagogiikka käsittelee niitä lasten ja nuorten elämänhallinnan ongelmia, joita koulu ja muut kasvatusinstituutiot eivät käsittele tai kykene käsittelemään. Se koskee lasten ja nuorten vartumisessa esiintyviä elämänhallinnan ja yhteiskuntaan integroitumisen ristiriitoja. Sosiaalipedagoginen toiminta on ”kasvatuksellista auttamista elämänhallintaan”. Moderni sosiaalipedagogiikka keskittyy lasten ja nuorten elämänhallinnan ongelmiin. Käytännön tasolla tämä voi parhaiten toteutua siten, että nuorille järjestetään toimintaa ja tuetaan heidän minäkuvaansa, jotta he kykenisivät jatkossa ottamaan vastuuta tekemisistään ja tekemään sen vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin.

Riskitekijät ja suojaavat tekijät

Oman toiminnan arviointi on hyvin tärkeä osa tavoitteellista kasvatustyötä. Lastensuojelun parissa on avattu sellaisten tekijöiden vaikutuksia, jotka lisäävät lapsen ja nuoren negatiivisen kehityksen riskiä tai suojaavat siltä. Keskeisten riskien tunnistaminen on tärkeää, sillä lapsi hyötyy nimenomaan välittämisestä. Tämä voi toteutua lapsen hyvinvoinnin arvioimisen kautta, sillä se on perusta, jonka pohjalta voidaan valita paras toimintatapa kyseiseen tilanteeseen. Lapsen hyvinvointia voidaan arvioida riskitekijöiden ja suojaavien tekijöiden avulla.

Toimijoiden kyky tunnistaa lapsen kehitykseen ja kasvuun liittyviä riskejä on keskeistä ammatillista osaamista, ja sillä on aina merkittävä vaiku-

tus lasten hyvinvointiin. Mikäli riskit jäävät tunnistamatta, sillä voi olla haitallinen vaikutus työn tuloksellisuuteen ja ylipäätään siihen, että kasvatuksen kautta onnistutaan tukemaan nuoren autonomiaa.

Yhtenä suojaavana tekijänä mainitaan usein harrastukset ja positiiviset ryhmäkokemukset vastalääkkeenä jengiytymiselle ja sen negatiivisille vaikutuksille sekä oman viiteryhmän ulkopuolelle jäämiselle. Kun tarkastellaan asiaa positiivisia kokemuksia tuottavien ryhmien suojaavien tekijöiden kautta, siihen saa syvyyttä ja voi havaita, ettei tekeminen välttämättä itsessään ole se tärkein elementti ryhmätoiminnassa. Tekeminen tarjoaa vain alustan pienryhmätoiminnan kasvatuksellisten ja nuoren kehitykseen kytkeytyvien elementtien rakentumiselle.

Viisi suojaavaa tekijää koulun ja lastensuojelun yhteistyössä Ruotsissa toteutetussa preventiivisestä hankkeesta (Hawkins & Catalano & Arthur 2002; Sundell & Forster 2005, Heikkisen 2007, 55 mukaan) olivat riskitekijöitä ja suojaavia tekijöitä esittelevässä mallissa seuraavat:

- Selkeät säännöt ja normiodotukset: Alkoholia ei saa käyttää ja koulunkäynti täytyy hoitaa.
- Sitoutuminen ja kiinnittyminen: Suhde vanhempiin, perheeseen ja kavereihin on rakentava.
- Prososiaalisuus: Sillä, miten toimin ihmisten kesken on merkitystä muille, ei vain itselleni.
- Sosiaalisilla ja kognitiivisilla kyvyillä on merkitystä tulevaisuuden kannalta ja myönteinen tulevaisuusorientaatio on tärkeää.
- Kiinnitetään huomiota nuoren positiivisiin toimintatapoihin.

Riskitekijöistä keskeisimpiä tunnistettuja tekijöitä olivat päihteiden käyttö, rikollisuus, väkivalta ja koulunkäynnin laiminlyönti (Heikkinen 2007, 56). Yleisesti ottaen riskitekijät jakautuivat (Hawkins & Catalano & Arthur 2002; Sundell & Forster 2005, Heikkisen 2007, 56 mukaan) neljälle eri osa-alueelle:

- *Yhteiskuntaan liittyvät: Rungas ja helppo päihteiden saatavuus, liberaali lainsäädäntö, heikot tai puutteelliset psykososiaaliset palvelut, köyhyys, asuinalueiden eriytyminen.*
- *Perheeseen liittyvät: Päihteiden käyttö, kasvatusongelmat, perheristiriidat, perheen ongelmiin ei kiinnitetä huomiota.*
- *Kouluun liittyvät: Epäonnistuminen koulutyössä, koulutyöstä suoriutumista ei tueta ja sitoutuminen koulutyöhön jää heikoksi.*
- *Kavereihin liittyvät: Varhainen epäsosiaalinen ryhmäytyminen, varhainen ongelmahistoria, eristäytyminen, kapinallisuus, myös kavereilla ongelmia, vertaiset tukevat epäsosiaalisia tekoja.*

Tietämys erilaisista riskitekijöistä on jatkuvasti lisääntynyt, eikä ammatillisessa toiminnassa tätä tietämystä kannata jättää käyttämättä. Edellä mainitut tekijät ovat omalta osaltaan seikkoja, joita nuorten parissa tehtävässä kohdennetussa nuorisotyössäkin on tärkeää huomioida. Kasvatuksellisten interventioiden onnistuminen edellyttää kokonaisvaltaista ajattelua.

Kaiken kaikkiaan tarkastelussa korostuu lastensuojelun avohuollon suunnitelmallisuuden puute ja tarjottavien työmuotojen erilainen kirjo pääkaupunkiseudun kuntien välillä. Erityistuen tarpeessa olevien lasten ja perheiden tilannetta tulee voida arvioida ja seurata säännöllisesti. Koska lastensuojelun sosiaalityön keskeinen tehtävä on nimenomaan asiakkaan tilanteen ja tuen tarpeen jatkuva arviointi, sen suunnitelmallisuutta on lisättävä.

Huostaanottojen kriteerien osalta jatkossa tulisi selvittää tarkemmin sitä, millaisia puolia avohuollon tukitoimien oikeassa ja oikea-aikaisessa mitoittamisessa voidaan nähdä lasten kannalta. Lapsen edun periaatteen korostuminen lainsäädännössä, kansainvälisissä sopimuksissa ja yhteiskunnallisissa keskusteluissa ei ole poistanut kysymyksiä siitä, mitä kulloinkin lapsen edulla tarkoitetaan. Tällä hetkellä puuttuu täsmällisempi ja yhtenäinen ohjeistus siitä, millä tavalla lapsen etua vaarantavia kehityksellisiä riskitekijöitä pitäisi seurata, selvittää, arvioida ja määritellä. Vaihtelut sijoitusten kriteereissä kertovat siitä, että lapsen edun tulkinta voi johtaa erilaisiin johtopäätöksiin saman lain tulkinnan pohjalta.

Sosiaalinen pääoma

Kun eriarvoisuuden ja sosiaalisen pääoman yhteys nähdään tärkeänä tekijänä, muuttuu sosiaalisen pääoman yhteiskuntapoliittinen sisältö. On luontevaa olettaa, että hyvinvointivaltio vähentää eriarvoisuutta ja vähenevä eriarvoisuus lisää sosiaalista pääomaa. Sosiaalisen pääoman yhteiskuntapoliittinen merkitys saa uuden sisällön. Sosiaalipedagoginen ajattelu tukee Luotsi-toiminnan kaltaista toimintaa sosiaalisen pääoman näkökulmasta.

Kolmekymmentä vuotta sitten käytettiin termiä sosiaalinen tuki, joka on puhtaasti yksilökäsite. Sosiaalisen pääoman käsitteellä ei sen sijaan ole yksilön kanssa juuri mitään tekemistä. Demokratian tavoin sosiaalinen pääomakin on puhtaasti yhteisöllinen ominaisuus, josta yksilöt hyötyvät: mitä enemmän yhteisöllä on sosiaalista pääomaa, sitä terveempinä sen jäsenet pysyvät ja sitä vanhemmiksi elävät. Sosiaalinen pääoma, kuten demokratiakäsittekin kuvaavat rakenteita, joissa yksilöt elävät.

Lea Pulkkinen (2007) vuodesta 1968 kestänyt pitkittäistutkimus osoittaa, että epäsuotuisat – hän käyttää nimenomaan tätä sanaa – olosuhteet lapsuudessa aiheuttavat sen, että ihmiset eivät aikuisinakaan selviä, vaan he ryyppäävät ja mellastavat. Pulkkinen (emt.) mielestä pienille lapsille ja pienille koululaisille ovat kaikista tärkeintä välittävät aikuiset. Jos näitä välittäviä ihmisiä ei ole, hämmästyttävän monella voi olla mutkainen ja ongelmien värittävä elämänpolku edessään.

Sosiaalinen pääoma on yhteisön toimintaa helpottava sosiaalinen voiteluaine: kun ihmiset ovat usein tekemisissä toistensa kanssa ja luottavat toisiinsa, sosiaalinen vuorovaikutus helpottuu. Se saa ihmiset ymmärtämään, että he tarvitsevat toisiaan ja voivat paremmin tekemällä asioita yhdessä. Osallistuvat ihmiset ottavat huomioon tekemisissään myös muut. He ovat vähemmän kyynisiä ja empaattisempia toisten murheille. Sosiaalinen pääoma parantaa myös informaation kulkua, mikä tehostaa talouden toimintaa ja auttaa toimijoita päämääriensä saavuttamisessa. Sosiaalisella pääomalla on myös psykologisia ja biologisia vaikutuksia, jotka parantavat ihmisten terveyttä ja elämänlaatua.

Ryhmän koheesion kannalta on olennaista luoda ryhmätilanteita tarpeeksi ja sopivan usein, jotta ryhmän jäsenten väliset suhteet pysyvät lähei-

sinä. Esimerkiksi leiritoiminta antaa paljon mahdollisuuksia tutustua muihin ryhmäläisiin ja siten se voi synnyttää positiivisia sosiaalisia tapahtumia, jotka taas luovat yhteisöllisyyttä ja yksilöllistä hyvinvointia.

Monet kansainväliset tutkimukset osoittavat, että ystävyys ja yhteenkuuluvuus pitävät hengissä yhtä tehokkaasti kuin esimerkiksi tupakoimattomuus ja matala verenpaine. Sanotaan, että kuorolaulu pidentää ikää ja yhteisössä on voimaa. Meidän kulttuurimme korostaa, että pitäisi tulla toimeen omillaan. On siis tarvetta luoda lisää tilanteita ja toimintamuotoja, jotka irrottavat ihmisiä siitä luulosta, että pitäisi tulla toimeen omillaan. Nuorisotyön menetelmien tavoitteet tukevat vahvasti sosiaalisen pääoman syntyä ja voivat siten olla merkityksellisiä sosiaalisen pääoman tuottajia osalle Suomen nuorisoa.

Yhteisöllisyyden voimasta

Kaveriyhteisö, jossa yhteisiä hyviä tai huonoja juttuja kehitellään, on yleensä yksittäiselle nuorelle ensimmäinen kokemus perheen ulkopuolisesta hyväksyvistä ympäristöstä. Nuoret kuvaavat yhteisöjään porukoiksi, joissa yksilö hyväksytään sellaisena kuin hän on. Yhteisössä on usein samanhenkisiä ihmisiä, joita yhdistää samanlainen ajatusmaailma. Itäluotsin toiminnassa tätä hyödynnetään tietoisesti: luodaan yhteisöjä ja tilanteita, joissa nuoret toimivat yhdessä ja annetaan aikaa sosiaaliselle kanssakäymiselle ja tärkeiden kaverisuhteiden syntymiselle.

Ryhmäyttämiseksi sanotaan prosessia, jossa ryhmän jäsenten välistä keskinäistä tuntemista, luottamista, turvallisuutta ja viestintäkykyä kehitetään tietoisesti. Tarkoitus on käynnistää prosessi, jossa tuttuus, turvallisuuden kokeminen ja luottamuksellinen ilmapiiri mahdollistavat ryhmässä avoimempaa omien ajatusten ja tunteiden ilmaisua. Turvallisessa ryhmässä voi olla oma itsensä. Turvallisuus tarkoittaa tietoisuutta hyväksytyksi tulemisesta. Turvallinen ryhmä luo erinomaisen pohjan elämisen taitojen oppimiselle, johon tarvitaan tunne-, asenne- ja arvotason muutoksia. Elämisen taitojen oppiminen ja ryhmän turvallisuuden lisääntyminen ovat vuorovaikutuksellisia elementtejä, joissa ihminen on persoonansa eri tasoilla yhteydessä itseensä ja muihin. Sen sijaan turvattomassa ryhmässä nuori joutuu pelkäämään

hylätyksi tai kiusatuksi tulemista. Jos vertaisilta saatu palaute on jatkuvasti negatiivista, muuttuu nuoren käsitys itsestä helposti kielteiseksi.

Ryhmä koostuu aina yksilöistä, jotka saapuvat ryhmään oman elämän-tilanteensa ja -historiansa sekä odotustensa ja toiveidensa kanssa. Erilaisten persoonallisuuksien kohdatessa lopputulos on aina uniikki – kyseisen ryhmän ja sen ohjaajan/ohjaajien näköinen. Ryhmänohjausta onkin pidetty menetelmänä, joka tekee samanaikaisesti mahdolliseksi kohdata niin yksilöllisiä kuin koko ryhmää koskevia kehittämistarpeita. Se keskittyy ryhmäläisten tunteisiin, ajatuksiin ja käyttäytymiseen. Ryhmässä oppimisessa on etunsa, mutta se myös asettaa vaatimuksia ryhmän jäsenille. Hyvin toimivan ryhmän merkinä voidaan pitää sitä, että yhdessä saavutetut tavoitteet ovat enemmän kuin yksilön yksin saavutettujen tavoitteiden summa. Ihmisen merkitysten maailmassa maailma hahmottuu yksilön ja häntä ympäröivien yksilöiden välisenä suhteena. Kun nämä toiset sulautuvat yhdeksi – yksilön ulkopuoliseksi vuorovaikutuksen ja kommunikaation kentäksi – yksilö luo yhteisön. Samalla yhteisö luo yksilön. Se antaa yksilölle mahdollisuuden ymmärtää itsensä samanlaisena erilaisten kanssa. Yksilön identiteetti ja hänen kokemansa yhteisöllisyys ovat siis osin saman asian kääntöpuolia. Ne syntyvät samanaikaisesti ja niitä tuotetaan samassa merkitysten tuotannon prosessissa. Modernit yhteisöt voivat syntyä kollektiivisten projektien ympärille.

Näyttää siltä, että sosiaalipedagoginen viitekehys, jonka elementtejä Itäluotsin taustalla on, toimii varsin hyvin sen kasvatuksellisen auttamisen toteuttamisalustana, jolla nuorten elämänhallintaa Itäluotsissa edistetään. Nuori on voinut kokea olevansa aktiivinen osapuoli toiminnassa ja saanut toiminnallisessa mielessä kokea jotakin ainutlaatuisia.

Tutkimuksessamme (Danska-Honkala & Poteri 2009) kaikki haastatellut nuoret mainitsivat jonkun matkan tai leirin tai he totesivat kaikkien niiden olleen yleisesti se mukavin muisto. Laskettelu oli ollut kaikkien mielestä mukavaa, vain yksi kertoi, että ei ollut mukana laskettelemassa. Erityisesti laskettelumatkat, jotka tehtiin pidemmälle ja leirimuotoisesti, olivat jääneet mukavina muistoina mieleen. Myös vaellusretket muistettiin muutama kertaan. Laitesukellus ja purjehdusreissu mainittiin keran. Nuorten mielestä oli hienoa, että pääsi kokeilemaan jotakin sellaista,

mitä ei varmasti muuten olisi päässyt tekemään. Matkojen ja leirien vastapainona nuorten mielestä myös koulunkäynnin tukeminen oli ollut erittäin tärkeässä asemassa Itäluotsin toiminnassa. Nuorille oli muodostunut kokemus siitä, että koulun käynnin tärkeyttä painotettiin ja lisäksi ohjaajilta oli tullut selkeä viesti, että kivoja asioita tapahtuu ja pääsee mukaan, jos hoitaa koulunkäynnin kunnolla. Nuorten omat nimetyt ohjaajat olivat olleet aktiivisesti yhteydessä nuoren opettajaan ja muihin koulun toimijoihin tukeakseen nuoren kasvua.

Tutkimuksemme (emt.) perusteella näyttäisi siltä, että koulunkäyntiin panostaminen eri keinoin kannattaa, sillä kaikki haastateltavat olivat käyneet peruskoulunsa loppuun. Radikaali interventio, jossa nuori haetaan jonkin aikaa kouluun oman ohjaajan toimesta, on osoittautunut tehokkaaksi toimintatavaksi. Myös erilaiset ”porkkanat” toimintaan mukaan pääsemisen ehtoina näyttäisivät toimineen varsin tehokkaina kannustimina koulunkäynnin tukemisessa.

Haastateltavien nuorten elämässä olivat tärkeässä asemassa sosiaaliset suhteet ja erityisesti ystävät. Nuoret korostivat Itäluotsin vaikuttaneen selkeästi kaverisuhteiden syntymiseen ja lisänsen siten heidän elämänsä mielekkyyttä. Itäluotsin toiminta oli antanut paljon mahdollisuuksia tutustua toisiin nuoriin paremmin. Käytössä oli ollut toiminnallisia menetelmiä, joiden avulla luotiin ryhmätilanteita ja ilmeisesti oli onnistuttu synnyttämään luottamusta ryhmän sisällä.

Mielekkään tekemisen ja erilaisten toiminnallisten menetelmien tärkeys korostui haastatteluissa monin eri tavoin. Nuoret kertoivat esimerkiksi saaneensa elämyksiä ja hyviä kokemuksia, jotka loivat uskoa ja luottamusta tulevaisuuteen. Toiminta oli ollut motivoivaa, ja näytti vaikuttaneen koulunkäynnin paranemiseen ns. ”porkkana-efektin” tavoin. Toiminta oli nuorille jotain sellaista, mitä odottaa, miksi kannatti olla kunnolla ja hoitaa kouluelvöllisyydet. Luotsitoiminnan koettiin myös tulleen ”hölhöilyn” tilalle, sillä kun nuori oli mukana Itäluotsin toiminnassa, hän ei ehtinyt tehdä yhteiskunnan normien vastaisia asioita.

Nuorten haastatteluissa usein toistuvana teemana oli luottamus. Se korostui keskusteluina aikuisten kanssa, jolloin haastatelluilla nuorilla oli ollut mahdollisuus kertoa ohjaajille omia asioitaan ja ohjaajien kanssa nuo-

ret ilmeisesti myös keskustelivat paljon. Haastateltaville nuorille oli ollut ilmeisen tärkeää, että heillä oli Itäluotsissa aikuisia, jotka vanhempien tai koulun toimijoiden sijaan olivat ohjaajina heitä varten – aikuisia, jotka kuuntelivat, mitä juuri nuorilla oli sanottavanaan. Ohjaajat koettiin helposti lähestyttävänä, turvallisina kuuntelijoina, jotka eivät arvostelleet. Keskinäinen luottamus oli tärkeää, ja jos luottamus meni (kuten yhden nuoren kohdalla näytti käyneen), se oli erittäin suuri pettymys nuorelle.

Koulunkäynnin tukitoimet ja nuoren henkilökohtaisen tukiverkoston palaverit olivat haastatteluissa paljon esillä. Haastatellut nuoret kertoivat kokeneensa, että aikuiset kommunikoivat asioistaan keskenään ja näin ”splittaaminen” ei ollut mahdollista. Nuoret kertoivat tienneensä, että jos koulussa ei hoitanut velvollisuuksiaan, menisi tieto eteenpäin Itäluotsin ohjaajille ja myös vanhemmille. Tosin osa nuorista kertoi kokeneensa aikoinaan verkoston kokoontumiset painostavina, mutta he nyt aikuisiällä kertoivat ymmärtävänsä kokoontumisten tärkeyden ja merkityksen.

Lähes kaikilla haastateltavilla oli Luotsitoiminnan merkityksestä suhteessa perheeseen hieman ohuempi kuva. Tästä huolimatta kahdeksan kymmenestä oli sitä mieltä, että ainakin jonkinlaisia positiivisia vaikutuksia perheen vuorovaikutussuhteissa oli Itäluotsin aikana tapahtunut, tosin tässä kohdassa vastaukset olivat selkeästi epävarmempia ja varsinaista vaikuttavuutta ei vastauksissa ollut havaittavissa.

Haastattelussa nuorilta kysyttiin myös Itäluotsin jälkeen tapahtuneista asioista. Jatkokouluttautuminen ei ollut oikein sujunut suurella osalla nuorista. Moni harmittelikin sitä, että ammattikoulu oli jäänyt kesken. Haastattelija itse toimi haastattelujen aikaan opettajana ammattikoulussa ja keskusteli nuorten kanssa haastattelun ulkopuolella mahdollisuuksista opintojen jatkamiseen. Moni nuorista oli kiinnostunut näyttöjen mahdollisuudesta opintojen loppuun saattamisessa. Yhtenä esteenä kouluttautumiselle (kouluun menemiselle) oli pelko taloudellisen tilan romahtamisesta, mikäli ryhtyy jälleen kokopäiväiseksi opiskelijaksi. Oma toimeentulo oli nuorille kunnia-asia ja vain muutama nuori kertoi, että saa tai halutesaan saisi taloudellista tukea vanhemmiltaan.

Johtopäätöksiä: elementtejä onnistuneen intervention rakentamiseen

Itäluotsin vaikuttavuudesta tekemämme tutkimuksen valossa voi todeta, että juuri toiminnallisuus on yksi asia, joka vetoaa nuoriin. Nuorisotyössä toiminnallisuus on saanut laajemminkin tilaa viime vuosina, ja sitä on pidetty yhtenä avaimena siihen lukkoon, jonka takana on nuorisotyön avautuminen tämän päivän haasteita vastaavaksi. Mikko Salasuo (2006) on pohtinut nuorisotyön asemaa palvelumarkkinoilla ja varoittanut siitä, että kunnallisesta nuorisotyöstä uhkaa tulla polarisaation korjaamo. Tekee mieli kysyä, että miksi nuorisotyötä tulisi edes ajatella kaupallisten palvelutarjoajien kilpailijana? Miksi polarisaatiokehityksen korjaaminen tulisi nähdä uhkana? Voisiko kahtia jakautuneisuuden korjaaminen olla jopa osin nuorisotyönkin tehtävä? Ainakin kohdennetun nuorisotyön parissa tämän tehtävän vastaan ottamisesta on varsin rohkaisevia kokemuksia.

Itäluotsin toiminnan keskiössä voidaan ajatella olevan kohdentaminen, kokonaisvaltaisuus, tietoperusteisuus ja tavoitetietoisuus. Työn laatu ja mahdollinen vaikuttavuus, jonka arviointiin tutkimuksemme tulokset antavat eväitä, syntyvät seuraavista tekijöistä:

- Kohdennetaan työ rajatulle ryhmälle, ongelmien varhaiseen vaiheeseen.
- Työn lähtökohtana on pitkäjänteisyys.
- Otetaan huomioon nuoren koko elämänalue: koti, koulu ja vapaa-aika.
- Mallin pohjana on tutkimustieto nuorista, nuoruudesta ja nuorta suojaavista tekijöistä.
- Hyödynnetään muiden ammattilaisten osaamista.
- Asetetaan tavoitteita ja arvioidaan onnistumista.
- Mahdollistetaan ryhmätyöprosessi.

Kuten aiemmin olemme todenneet, Itäluotsin toimintamallin arviointi on perusteellisesti tehty, ja koko joukko muitakin arviointeja mallin eri kehitysversioista on saatavilla. Tekemämme tutkimus on osaltaan avaamassa

ovea vaikuttavuuden arvioinnin suuntaan ja antaa siihen jonkinlaista osviittaa. Täydellistä kuvausta vaikuttavuudesta on kuitenkin hankalaa ajatella tekevänsä, sillä niin monia muuttujia kasvatustyössä ja nuoren elämän kontekstissa aina on.

Itäluotsin toiminnasta voi vetää joitakin johtopäätöksiä. Toiminnassa mukana olleiden nuorten haastattelujen perusteella Itäluotsin toimintaa rakennettaessa on ymmärretty, että eväät hyvään tasapainoiseen ja tyydyttävään elämään eivät ole karkkeja ja kepposia, lisäravinteita, lääkkeitä, kasvuhormoneja tai kemiallisia tuotoksia. Sen sijaan ne ovat ruisleipää, kasviksia, kalaa ja perunaa; toisin sanoen kasvatustyön ruokaympyrän perusasioita, jotka ravitsevat terveellisesti ja pitävät huolta jaksamisesta. Näitä arjen keskeisiä elementtejä; kavereita, kotia, kumppania ja kohtuullisesti käteistä nuoret korostivat määritellesään hyvinvointia.

Toiseksi arjen rytmi, ravinnon, levon ja liikunnan suhde on hyvinvoinnin osalta avainasemassa. Tositeeveen, online-elämän, pikavippien ja viiden minuutin julkisuuden tavoittelun aikakaudella sosiaaliset suhteet, kasvatusten tapahtuva kanssakäyminen muiden lajitoverien kanssa, harrastukset opiskelu tai työ ei ehkä ole nuorten mielestä kuuminta ”hottia”, mutta sen muistaminen, että nämä asiat täyttävät valtaosan keskimääräisen suomalaisen päivästä, on tärkeää. Niiden laadun parantaminen vaikuttaa yksilön hyvinvointiin suotuisasti. Tämän vuoksi Itäluotsin yhtenä perustavana ajatuksena on nuoren arkielämän rytmin säännöllisyyden vahvistamiseen pyrkiminen. Kun tarkemmin ajattelee, eivät nämä arkiset, lokakuiset tiistait välttämättä olekaan huonoja päiviä. Jos kuulee tuttavan huokailevan, ettei tänäänkään tapahtunut mitään kummempaa tai että elämä on tylsää arkea, hän on todennäköisesti viettänyt elämässään laatu-aikaa. Tämän ymmärtäminen näyttää olevan ohjaajan toiminnassa keskeistä: arjen rytmin ja siihen liittyvien toimintojen tukeminen on haastavaa kenelle tahansa meistä, mutta yhteisön kautta voi nuoren harteillaan kantamaa arjen harmauden painolastia keventää. Ohjaaja voi toiminnallaan vaikuttaa tähän ja yhteisöllisyyttä edistämällä voidaan lisätä nuorten sosiaalista pääomaa. Lastenpsykiatri Jari Sinkkonen (2010) toteaa juuri ilmestyneessä nuoruusikä ja sen haasteita käsittelevässä kirjassaan, että ”nuoren paras tuki on verraten konservatiivinen aikuinen”. Tämä on hyvä

ohje myös nuorten parissa toimiville ohjaajille, johdonmukainen ja asioita kokonaisvaltaisesti katsova aikuinen ohjaaja tarjoaa turvallisen haasteen ja tuen nuoruusiän kehitystehtävän onnistuneeseen läpikäymiseen.

Kolmas keskeinen seikka näyttää olevan taito hyödyntää sääntöjä vahvistavia poikkeuksia sääntöjen ylläpitämiseksi. Samankaltaisten päivien ketjun katkaiseva juhla tai erityinen elämys on arjen huipentuma, ei sen vastakohta. Huippuhetkien rooli ihmisen arjessa on erittäin tärkeä ja jaksamista tukeva, sillä positiivinen odotus tukee toivon kokemusta ja ylläpitää uskoa siihen, että tulevaisuudessa on tapahtumassa jotain sellaista, jota kannattaa odottaa. Samalla juhlat ja vaikuttavat yhteiset kokemukset luovat yhteistä historiaa nuorten ja ohjaajien välille, auttavat jäsentämään elämää sekä saamaan tuntumaa aikaperspektiiviin. Yhdessä voidaan muistella: ”Muistatko silloin kun täytin 15 vuotta?”, tai ”Silloin vaellusleirillä...” Huippuhetki ei ole ainoastaan piikki arkipäivien janalla vaan prosessi, joka rakentuu odottamisesta, valmistelusta, huipentumasta ja laskeutumisesta takaisin normaaliin päivärtyymiin. Arkisen yhteistoiminnan tuottamien muistojen ohella juuri näitä positiivisia kokemuksia, prosessin huippuhetkiä heidän näkökulmastaan, haastateltavat nuoret muistelivat yhä lämmöllä.

Neljäs tärkeä asia on, että yksittäiset leirit tai tapahtumat voivat olla flow-kokemuksia, jotka kantavat myös elämää eteenpäin. Mikäli asiaan on liittynyt haastetta (”välil hajotti se kävely”), lopputuloksen aiheuttama mielihyvä on yleensä suurempi kuin nopean ja helpon huvin. Elämän suurimmat tyydytyksen tunteet ihminen usein kokee, kun hän saavuttaa jotain, jonka eteen on ponnisteltu paljon. Hetken mielihyvä voi tulla nopeasti – hyvä ruoka, suklaapala tai kaatuminen sohvalle television pariin työpäivän jälkeen voi tuntua rentouttavalta ja voi ehkä auttaa hetkeksi nohottamaan päivän rasitukset. Pitkällä tähtäimellä edellä mainitut keinot kuitenkin auttavat lähinnä sietämään elämää, mutta ne eivät vie sitä eteenpäin. Jos tavoitteena on onnellinen elämä tai kasvatuksellisesti vaikuttava nuorisotyöllinen työ, nopea mielihyvä ei ole ”se juttu”. Kasvun kannalta olennaista on oppia tuntemaan tekemisen kautta saatu ilo, joka on nopeaa mielihyvää vahvempi kokemus ja ihmisen kasvua rakentava asia. Jos ponnistelee koko talven aamuhäämisten ja koulutehtävien parissa ja pääsee palkinnoksi pääsiäishangille laskettelemaan, ilo on verrattoman paljon suurempi kuin yksittäinen mielihyväkokemus. Nopea mielihyvä, joka voi syntyä vaikkapa pelikoneen parissa, voi tuntua hetkellisesti huomattavas-

ti hauskemmalta kuin koulunkäynti tai haastavammat harrastukset, mutta sen tuoma ilo voi olla myös nopeasti ohi.

Sama pätee myös nuorten ohjaukseen. Ohjaajien tarjoamia porkkanoita tarvitaan, mutta myös pitkäkestoista sitoutumista ja kokonaisvaltaista suhtautumista, mikäli toiminnalla halutaan saavuttaa vaikuttavuutta. Yleensä kai halutaan, sillä emmekö me juuri vaikuttavuudella perustele ammattikuntamme tarpeellisuutta. Kasvatustyö ilman vaikuttavuutta on kuin piirtelisi viivoja vesilammikkoon; asioita tapahtuu ja työ ei taatusti tekemällä loppu, mutta tuloksena ei ole mitään. Juuri siksi vaikuttavuudesta kannattaa puhua ja sen arviointia kehittää eteenpäin, muutoin asiakasprosessi nuoren kannalta katsottuna alkaa muistuttaa vanhaa sananlaskua, jossa todetaan, että tyhjän saa pyytämättäkin. Nuoret ansaitsevat enemmän.

LÄHTEET

Danska – Honkala, Katja & Poteri, Martti 2009. Vaikuttavuutta hakemassa. Asiakasnurten kokemuksia Itäluotsi-toiminnasta. Opinnäytetyö. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Helsinki. [Julkaisematon.] Opinnäytetyö on luettavissa osoitteessa:

<https://pro.humak.fi/humakpro/humak/382779/Microsoft-Word---Opinn%C3%A4ytety%C3%B6-Katja---Martti-2009.pdf>

Hallituksen strategia-asiakirja 2007, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 18/2007

Harinen, Päivi & Heikura, Mari & Lehmus Heikki & Vallisto Matias 2008. Tappelua takapenkillä. Kokemuksia kohdennetun nuorisotyön poikien pienryhmätoiminnasta. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura ry.

Hautamäki, Antti & Lehtonen, Tommi & Sihvola, Juha & Tuomi, Ilkka & Vaaranen, Heli & Veijola, Soile 2005. Yhteisöllisyyden paluu. Helsinki: Gaudeamus

Heikkinen, Alpo 2007. Nuoret lastensuojelun avohuollossa – palvelujen ja menetelmien tarkastelu. Sosiaali- ja terveysministeriön Sosiaalialan kehittämishankkeen lastensuojelun kehittämissohjelman raportti. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston selvityksiä 2007:1. Helsinki: Helsingin kaupungin Sosiaalivirasto

Helsingin kaupungin sosiaalivirasto 2007. Lapsen hyvän kasvun ja kehityksen riskitekijöiden ja suojaavien tekijöiden tunnistaminen. Helsinki: Helsingin kaupungin Sosiaalivirasto

Hoikkala, Tommi 1993. Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus. Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Jyväskylä: Gaudeamus

Hämäläinen, J. & Kurki, L. 1997. Sosiaalipedagogiikka. WSOY.

Laitinen, Ilpo 2002. Itäluotsi-projekti – Itä-Helsingin kohdennetun nuorisotyön malli. Sarja C. Oppimateriaalit 3/2002. Lohja: Humanistinen ammattikorkeakoulu – Humak 16

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissohjelma 2007–2011. Opetusministeriön julkaisuja 2007:41 Helsinki: Opetusministeriö

Lämsä, Anna-Liisa 2009. Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. *Scientiae rerum socialium*. Oulu: Oulun yliopisto.

Nuorisoasiainkeskus 2008a. Luotsi-toiminta. Kohdennetun nuorisotyön tavoitteena hyvinvoiva helsinkiläinen nuori. Esite. Helsinki: Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskus.

Nuorisoasiainkeskus 2009. Luotsi-toiminnan esittelydiat. Power Point-tiedosto. Helsinki: Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskus.

Pulkkinen Lea 2007. Mannerheimin lastensuojeluliiton liittopäivät 2007. Lea Pulkkisen puhe, Lappeenranta .

Salmivalli Christina 2005, Kaverien kanssa: vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus

Sinkkonen, Jari 2010. Nuoruusikä. Helsinki: WSOY

Taskinen, Sirpa 2008. Lastensuojelulaki. 417/2007. Soveltamisopas. Oppaita 65 Helsinki: Stakes

Valtiontalouden tarkastusvirasto: Nuorten syrjäytymisen ehkäisy. Toimintantarkastuskertomus 146 / 2007.

Henna-Riikka Seppälä

Vahvistavat verkostot

Näkökulmia järjestöjen toiminnan kehittämiseen ja vaikutusten arviointiin

Johdanto

Järjestöt muodostavat kansalaisyhteiskunnan, eli niin sanotun kolmannen sektorin, ytimen. Kansalaistoiminnalla tarkoitetaan henkilön julkista toimintaa yhteiskunnassa ja erilaisissa yhdistyksissä. Harjun (2002, 10) mukaan kansalaistoiminta on ihmisen aktiivista toimintaa itsestä ulospäin, yhdessä toimien ja yhteiseksi hyväksi. Aktiviteetti ilmenee konkreettisenä työpanoksena, joka voi olla runsas tai vähäisempi. Kansalaistoiminnan merkitys sosiaalisen pääoman tuottamisessa sekä ihmisten sosiaalisten toimintaedellytysten ja resurssien vahvistamisessa on hyvin keskeinen.

Kansalaistoiminnan merkitys hyvinvointiyhteiskunnassa on viime vuosina korostunut. Kuntien, eli julkisen sektorin, heikko taloudellinen tilanne aiheuttaa niille vaikeuksia selviytyä sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisestä, joten odotukset kääntyvät usein järjestöjen suuntaan. Kansalaistoiminnan toivotaan lisäävän yleistä hyvinvointia ja tukevan palveluja. Myös valtionhallinnon taholta kunnille asetetaan vaatimuksia lisätä sektoreiden välistä yhteistyötä kansalaistoimijoiden kanssa. Yhteistyö paikallisella tasolla voi kuitenkin olla vähäistä siitä syystä, etteivät eri osapuolet tunne toisiaan, toistensa tavoitteita ja keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Kun kuntien avustusmäärärahat pienenevät, järjestötoiminnan rahoitusta joudutaan priorisoimaan. Tässä tilanteessa järjestöjen olisi kyettävä perustelevaan oman toimintansa arvo ja ansio. Mahdollisuuksia perusteiden näkyväksi tekemiseen voidaan hakea vaikutuksia ja kustannuksia arvioimalla.

Sosiaali- ja terveysjärjestöjä tarkasteltaessa toiminnalla on yleensä jokin hyvinvointiin liittyvä tavoite ja kohderyhmä. Päihdejärjestön tavoitteet liittyvät päihdehaittojen ehkäisyyn, vammaisjärjestöjen vammaisten ase-

man edistämiseen, potilasjärjestöjen sairauden kohdanneiden ja heidän läheistensä tukemiseen ja niin edelleen. Järjestön perustaminen kertoo paitsi muutostarpeesta myös tahdosta hakea ratkaisuja. Yleensä vähitellen syntyy kansalaislähtöistä asiantuntijuutta ja vaikuttamista. (Möttönen & Niemelä 2005, 57-59.)

Kansalaistoiminnan vaikuttavuutta voi olla vaikea näyttää toteen. Tutkimusten mukaan (esim. Möttönen 2002, 127) järjestöjen merkitys näkyy erityisesti ennaltaehkäisevässä ja jälkihoidollisessa työssä. Lisäksi järjestöjen toiminnalla voidaan helpottaa julkisiin palveluihin kohdistuvaa painetta. Järjestöt myös tarjoavat osallistumismahdollisuuksia kansalaisille ja tuovat elämänsäältäöä toiminnassa mukana oleville.

Tämä artikkeli pohjautuu Diakonia-ammattikorkeakoulussa toteutetun Sosiaali- ja terveysalan kansalaistoiminnan kehittämisen verkostohankkeen kehittämistyöhön ja kokemuksiin. Hankkeeseen osallistui Satakunnassa n. 150 järjestöä ja kahden kaupungin työntekijöitä. Järjestöjen vaikutusten arvioinnin kehittämisessä pilotteina olivat kolme kuopiolaista järjestöä. Artikkelissa kerrotaan sosiaali- ja terveysjärjestöjen vahvuuksista ja kehittämistarpeista paikallistasolla sekä peilataan niitä sosiaaliseen vahvistamisen teemaan. Lisäksi esitellään ja pohditaan järjestöjen mahdollisuuksia arvioida toimintansa vaikutuksia paikallisen hyvinvoinnin ja talouden näkökulmasta. Lopuksi kuvataan sekä järjestöjen keskinäisen että sektoreiden välisen yhteistyön muotoja, haasteita ja merkitystä yhteiskunnassa.

Projektityöllä tukea kansalaistoimintaan ja verkostoihin

Projektirahoitus on yksi mahdollisuus edistää ja kehittää kansalaistoimintaa paikallisesti. Diakonia-ammattikorkeakoulu toteutti kolmevuotisen Sosiaali- ja terveysalan kansalaistoiminnan kehittämisen verkostohankkeen (jatkossa Kansalaistoiminnan kehittämishanke) Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamana vuosina 2007-2010. Hanke toimi sekä Diak Lännessä että Idässä. Diakin Porin toimipaikassa keskityttiin tukemaan satakuntalaista kansalaistoimintaa: Alueen sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaa pyrittiin tuomaan laajasti esille sekä verkostoitettiin järjestöjä entistä parem-

paan yhteistyöhön keskenään. Hanke vaikutti myös siihen, että sosiaali- ja terveysalan eri sektorit tekisivät enemmän yhteistyötä. Sektoreiden välisen yhteistoiminnan avulla toivottiin saavutettavan myös taloudellisia säästöjä pitkällä tähtäimellä.

Diakin Pieksämäen toimipaikassa kehitettiin järjestötoiminnan vaikutusten arviointia. Tavoitteena oli kehittää arviointia paikallisen hyvinvoinnin ja talouden näkökulmasta siten, että paremmin ymmärrettäisiin miksi järjestöjä tarvitaan ja miksi niitä kannattaa avustaa. Arvioinnin kehittämistarpeet olivat yleiset, mutta kehittäminen tapahtui yhteistyössä kolmen esimerkkijärjestön kanssa.

Ajankohtaista järjestöjen toiminnassa

Järjestötoiminnan vahvuuksia ja ongelmakohtia

Kansalaistoiminnan kehittämishanke toteutti projektin alussa järjestökyseilyn, jonka tarkoituksena oli selvittää Satakunnan alueen sosiaali- ja terveysjärjestöjen sen hetkistä tilannetta eri näkökulmista. Näin saatiin tarttumapintaa järjestöjen arkeen.

Järjestöjen vahvuuksinaan kokemat asiat kuvastavat hyvin heidän mahdollisuuksiaan ja merkitystään sosiaalisina vahvistajina. Järjestöt nimesivät vahvuudekseen puolueettoman maineen ja neutraalin toimintaperiaatteen. Järjestö on siten ”matalan kynnyksen paikka”, jonne ihmisten on helppo mennä. Erityisosaaminen, vertaistuen tarjoaminen ja monipuolinen toiminta mainittiin vahvuuden lisäksi vetovoimana. Myös luja yhteishenki, verkostot ja toimijoiden idearikkaus näyttäytyivät keskeisinä. Omaa toimistoa ja toimistonhoitajaa pidettiin hyvänä asiana, samoin vastuuta kantavaa ”vakioporukkaa”, joka on innostunutta ja asiansa hallitsevaa. Pitkä kokemus alalta, laaja toiminnan kirjo ja todelliseen tarpeeseen vastaaminen olivat sekä järjestön vahvuuksia että motivaation lähteitä aktiivitoimijoille. (Seppälä 2008, 5.) Näin ollen järjestöjen toiminta tarjoaa kasvualustan monille suojaaville tekijöille, joita tarvitaan sosiaalisen pääoman muodostumiseen ja vahvistumiseen.

Ongelmakohtana sen sijaan tulivat voimakkaasti esille jäsenten ikääntyminen ja väsyminen. Järjestöjä huolestuttivat ikääntymisen mukanaan

tuomat rajoitteet ja uusien, nuorten, toimijoiden puute. Ongelmallisena koettiin myös se, että järjestöllä saattoi olla paljon jäseniä, mutta aktiivisia heistä oli vain pieni osa. Myös oman toimipisteen puute mainittiin heikkoutena, samoin palkatun työntekijän puuttuminen. Jotkut järjestöt kokivat ongelmallisena ammattihenkilöstön epärealistisen ja ennakkoluuloisen suhtautumisen heitä kohtaan sekä sen, että kunta ei lähde toteuttamaan esimerkiksi järjestöjen projekteissa kehitettyjä hyviä toimintamalleja rahoituksen päätyttyä. Lisäksi taloudellisten resurssien niukkuus koettiin toiminnan laajentumisen esteenä. (Mt., 5.)

Järjestöjen kehitystarpeita – rekrytointi ja verkostoituminen

Kolme neljästä järjestökyselyyn vastanneesta oli sitä mieltä, että uusien jäsenien rekrytointi on ehdottoman tarpeellista järjestötoiminnan kehittämiseksi. Vapaaehtoisten puute ja uusien jäsenien tavoittaminen ovat siten tulevaisuuden suuri haaste. Monet järjestöt kertoivat tuntevansa itsensä voimattomiksi tämän haasteen edessä – kaikenlaisia keinoja oli jo koekeltu. Nimenomaan aktiivisten ja toimintaan sitoutuvien ihmisten löytäminen koettiin visaiseksi pulmaksi ja ikuisuuskysymykseksi. Keinoina esitettiin tiedottamisen ja tunnettavuuden lisäämistä esimerkiksi kampanjoiden, messujen tai lehtien avulla. (Seppälä 2008, 6.)

Yhteistyön kehittämistä muiden järjestöjen kanssa pidettiin myös tarpeellisena. Monilla järjestöillä olisi paljon annettavaa toisilleen, jos vain olisi aikaa ja mahdollisuuksia perehtyä muiden toimintaan. Yhteistyö voisi konkreettisesti merkitä yhteisten koulutusten, virkistystoiminnan ja erilaisten tilaisuuksien järjestämistä. Myös tiedottamista voitaisiin hoitaa yhteisvoimin. Yhteistyöllä ja verkostoitumalla saataisiin myös säästöjä niukkoihin resurssiin. Järjestöjen keskinäistä verkostoitumista ja yhteistyötä olisi hyvä lisätä esimerkiksi kuntakohtaisesti. (Mt., 6.)

Mitä enemmän järjestöjen vetovoima vähenee ja mitä vaikeammaksi järjestötoiminnan ylläpitäminen tulee, sitä enemmän menetetään myös järjestöjen mahdollisuuksia sosiaalisen pääoman tuottamiseen ja sosiaaliseen vahvistamiseen yhteiskunnassa. Kansalaistoiminnan kehittämishanke pyrki osaltaan edistämään verkostoitumista ja yhteistyön kehittämistä sekä uusien toimijoiden rekrytointia. Järjestöille tarjottiin mahdollisuuksia

tuoda toimintaansa sekä oman kohderyhmänsä, muiden järjestöjen että ammattihenkilöstön tietoisuuteen erilaisissa tapahtumissa ja julkaisuissa. Kansalaistoiminta ja sen sisällöt, vaikutukset ja kiinnostavuus olivat myös seminaarien ja Gallupkyselyiden teemoina, joita hankkeessa toteutettiin kolmen vuoden aikana. Näin ollen järjestöjen toiminta, rooli ja merkitykset olivat esillä monella tapaa.

Järjestötoiminnan vaikuttavuus ja arvioinnin kehittäminen

Viime vuosina vaatimukset arvioida toiminnan vaikutuksia ovat lisääntyneet. Järjestötoiminnan näkökulmasta vaikutusten arviointi on haastavaa. Kuitenkin etenkin toiminnan rahoittajat, kuten kunnat ja Raha-automaattiyhdistys, odottavat järjestöiltä juuri vaikutusten osoittamista. Toisaalta on selviö, että verovaroidella rahoitettua toimintaa pitää pystyä jollain tavoin tarkastelemaan. Puhutaan niin sanotusta tilivelvollisuudesta. Järjestöjen osalta on pitkälti kyse siitä, mitä ihmisten hyvinvointiin liittyviä vaikutuksia toiminnalla saadaan aikaan.

Vaikutuksiin tunnetaan yhä suurempaa mielenkiintoa myös siitä näkökulmasta, millä voimavaroilla vaikutukset aikaansaadaan. Toiminnan panosten ja lopullisten vaikutusten suhteeseen viitataan käsitteellä tehokkuus. Lasse Murrin (2003, 69) mukaan tehokkuuden osoittaminen manipulaisella arviointitavalla on järjestöille tärkeää, mikäli ne aikovat toimia palvelujen tuottajina myös asenteiltaan viilenevässä ja markkinoistuvassa maailmassa.

Yhteistyöllä vaikutusten arvioinnin kehittämiseen

Kansalaistoiminnan kehittämishankkeessa järjestöjen toiminnan arviointia kehitettiin yhdessä paikallisten toimijoiden kanssa Kuopiossa (Piirainen & Kuvaja-Köllner & Hokkanen & Mannelin & Kettunen 2010). Tarve ja idea nousivat suoraan käytännön toimijoilta: Kuopiolaisten järjestöjen yhteydenotto alun perin johti hankesuunnitelmaan ja työn mahdollistamaan RAY:n rahoitukseen. Yhteyttä ottaneiden järjestöjen joukosta löytyivät myös ne esimerkkijärjestöt, joiden kautta yleisempää kustannusten ja

vaikutusten arviointia kehitettiin. Jälkikäteen katsottuna kehittämistyötä voi luonnehtia järjestöjen mahdollisuuksien vahvistamiseksi, jotta järjestöt voivat paremmin tämentää toimintansa keskeiset tavoitteet, keinot tavoitteiden saavuttamiseksi sekä osoittaa vaikutukset. Vahvistamisen näkökulma merkitsi sitä, että järjestöjä pyrittiin tukemaan niin, että ne voisivat jatkossa joko tehdä itse vaikutusten arviointia tai järjestää ulkopuolisen tahon arvioimaan toimintaansa tämän hankkeen tulosten pohjalta.

Kehittämisen tulokset: Erilaisia vaikutusten arviointia eri järjestöille

Järjestöjen syvimät tavoitteet, ja siten myös tärkeimmät vaikutukset, kytkeytyvät niiden olemassaolon peruskysymyksiin. Vaikutusten arvioinnin kannalta onkin olennaista ymmärtää, että keskeiset vaikutukset liittyvät juuri tavoitteisiin. Olennaista on myös tuoda esiin, mikä on yhtäältä järjestöjen itseisarvoinen asema ja toisaalta niiden rooli julkisen sektorin tukena. Järjestöjen toiminnan arviointia on mielekästä kehittää erityisesti paikallisen hyvinvoinnin ja talouden näkökulmasta hyödyntäen erilaisia suhteellisen vaittomasti aikaansaattavia aineistoja. (Piirainen ym. 2010, 11.)

Järjestöt ovat erilaisia, joten myös niiden tavoitteet, hyvinvointivaikutukset ja taloudelliset vaikutukset ovat erilaisia. Kaikille järjestöille sellaisenaan sopivaa arviointimenetelmää ja -mittaristoa ei ole tästä syystä olemassa. Kaikkien järjestöjen osalta esimerkiksi asiakasvaikutusten tai palvelujen käyttötarpeen muutosten osoittaminen toiminnan ansiosta johtuvaksi ei aina onnistu. Taloudellisten vaikutusten osoittaminen on haasteellista, eikä niitä aina edes tavoitella. Myös tilivelvollisuuden luonne ja tarve osoittaa vaikutuksia vaihtelee järjestöittäin. Nämä seikat on otettava huomioon, kun arviointia ryhdytään toteuttamaan. Arvioinnissa järjestöt jaetaan niihin, jotka tavoittelevat ensisijaisesti

- a) yhteiskunnallista hyötyä tai etua (esim. työllistävät järjestöt),
- b) jäsenistön hyvinvoinnin edistämistä (esim. potilasjärjestöt),
- c) yhteiskunnallisesti heikossa asemassa olevin henkilöiden tukemista (esim. päivätoimintaa ylläpitävät järjestöt). (Piirainen ym. 2010, 78 - 79.)

Yksilövaikutuksiin ja kuntatalouden kustannusvaikutuksiin liittyviä arviointikysymyksiä on tarkoituksenmukaista käyttää niissä järjestöissä, jotka tavoittelevat yhteiskunnallista hyötyä. Tällä tarkoitetaan asiakkaiden hyvinvoinnin lisäksi yhteiskunnan saaman konkreettisen hyödyn arvioimista (esim. työllistävän toiminnan hyöty kunnalle). Asiakaspalautteen merkitys vaihtelee vaikutusten arvioinnissa. Yhteiskunnallista etua tai hyötyä tavoittelevissa järjestöissä asiakaspalaute ei ole niin vahvassa asemassa, kuin esimerkiksi jäsenistön oman hyvinvoinnin edistämiseen keskittyneissä järjestöissä. Yhteiskunnallinen etu tai hyöty saadaan usein mitattua ilman suoraa asiakaspalautetta. Asiakkaiden hyvinvoinnista voidaan olla kiinnostuneita, mutta asiakkaan antama kuvaus ei ole välttämätöntä. (Mt., 79.)

Jäsenistön oman hyvinvoinnin edistämistä tavoittelevissa järjestöissä yksilövaikutusten esiin saaminen on olennaista. Tällaisissa järjestöissä jäseniltä kerättävää palautetta on suositeltavaa käyttää jäsenkunnan hyvinvointivaikutusten arvioinnissa. Sen sijaan esimerkiksi kuntatalouden kustannusten vähenemisen osoittaminen yhdistyksen toiminnasta johtuvaksi on vain välillisenä tavoitteena. (Mt., 80.)

Vaikeinta sekä yksilötason vaikutusten että kustannusten vähenemisen osoittaminen on niiden järjestöjen osalta, jotka keskittyvät toimimaan heikompien ryhmien tukijoina, mutta joiden toiminta ei kohdistu mihinkään tiukasti rajattuun yksittäiseen ryhmään. Tätäkin saattaa esiintyä, mutta tavallisempaa on tukea yksittäisiä henkilöitä heidän suoriutumisessaan. Kuitenkin myös näiden järjestöjen toiminnan merkitystä voidaan tuoda esiin arvioinnin avulla. Tällöin keskeinen arviointiin liittyvä kysymys on, miten tavoitetaan sitä ryhmää, jolle toiminta halutaan kohdentaa. Kävijämäärät ja asiakaskunnan profilointi ovat arvioinnin kannalta keskeisessä asemassa. Oletuksena on, että kun kohderyhmä ottaa toiminnan vastaan, se vaikuttaa halutun suuntaisesti. (Mt., 80 - 81.) Vaikutusten osalta tavoiteltavana tekijänä näissä järjestöissä voidaan pitää vielä suuremman kurjuuden ehkäisemistä (Murto 2003, 69).

Järjestöjen edellytykset vaikutusten arviointiin

Järjestöjen mahdollisuudet arvioida itse omaa toimintaansa ovat hyvin erilaiset. Vaativaan tutkimukselliseen vaikutusten arviointiin järjestöillä ei yleensä ole edellytyksiä. Tämä ei kuitenkaan saisi olla esteenä sille, että luovutaan keräämästä tietoa. Yleensä on vaikeasti yhdistettävissä se tavoite, että arvioinnissa tarvittava tieto olisi sekä vaivattomasti kerättävissä että helposti analysoitavissa. Arviointi vie aina jonkin verran aikaa ja muita resursseja, jotta saadaan luotettavia tuloksia. Jotkut järjestöt keräävät itse vaikutuksiin liittyviä tietoja, mutta tietoja ei välttämättä käytetä toiminnan vaikutusten arviointiin ja kehittämiseen. Vaikutusten osoittaminen juuri järjestötoiminnan ansioista johtuvaksi onkin hankalaa. Kansalaistoiminnan kehittämishankkeessa esimerkkijärjestöjen vaikutusten arviointia kehitettiin niin, että niillä on aiempaa paremmat valmiudet hyödyntää kerättyä tietoa vaikutusten arviointiin. Esimerkkijärjestöille räätälöitiin tähän tarkoitukseen sopivia yksinkertaisia mittareita. (Piirainen ym. 2010, 84 - 85.) Kehittämistyöllä on myös yleisempää merkitystä, koska vaikutusten arvioinnin keinoja tyypiteltiin järjestöjen luonteen mukaan. Täten mikä tahansa järjestö voi hyödyntää arviointimallinnusta oman toimintansa vaikutusten osoittamiseen tarpeen mukaan.

Kunnan näkökulmasta järjestöjen keskinäinen vertailu ja arviointi ovat haasteellisia toteuttaa. Kunnassa järjestöjen vaikutuksia ja vaikuttavuutta pohditaan lähinnä siitä näkökulmasta, että keitä toiminta tavoittaa ja keihin se kohdistuu. Järjestöissä olisikin osattava dokumentoida tehtyä työtä ja saatua palautetta, vaikka varsinaista arviointia ei suoritettaisikaan. Vaikutuksista ja vaikuttavuudesta puhuminen on ollut tähän asti lähinnä retorista keskustelua ilman varsinaista tietoa asian sisällöstä ja vaatimuksista. Siksi vaikutusten arviointi ja siihen liittyvät selkeät työkalut nähdään tärkeinä sekä kuntien että järjestöjen näkökulmasta. (Mt., 73 - 76.)

Sektoreiden välinen yhteistyö

Järjestötoiminnan tunnettavuus ja vaikutusten osoittaminen ovat tärkeitä, jos pyrkimyksenä on lisätä sektoreiden välistä yhteistyötä. Yhteiskun-

nalliset sektorit voidaan jakaa karkeasti julkiseen, markkinoihin ja kansalaisyhteiskuntaan. Organisatorisesti yhteiskunta on eriytynyt toimintakentiksi, joista voidaan hahmottaa kolme tyyppiä: virasto, yritys ja yhdistys. Paikallisissa olosuhteissa syntyy uusia organisaatio- ja yhteistyön muotoja, kumppanuuksia. Kumppanuudet ovat sosiaalisia verkostoja, joiden perustana on sopimuksella virallistettu yhteistyö. Sosiaali- ja terveysalalla kumppanuudet ovat yleisimmin kehittämis- ja palvelukumppanuuksia. (Kiviniemi & Saarelainen 2009, 40.)

Kuntien sekä sosiaali- ja terveysjärjestöjen välisen yhteistyön kehitys voidaan nähdä vaiheittaisena. Hyvinvointivaltion rakentumisvaiheessa järjestöjen asema oli julkiseen hallintoon nähden alisteinen, hierarkkinen. Kunnat ajattelivat käyttävänsä järjestöjä hyväkseen joidenkin tehtävien hoidossa. New Public Management -aikakauden alettua järjestöjä ryhdyttiin katsomaan osana palvelumarkkinoita. Silloin korostettiin, että kuntien tulee hankkia palveluja järjestöiltä samalla tavalla kuin yksityisiltä yrityksiltäkin. Markkina-ajattelu elää voimakkaana kunnan ja järjestöjen välisen suhteen tarkastelussa edelleen. (Möttönen & Niemelä 2005, 101 - 102.) Hankintaprosessissa yritykset ja järjestöt ovat samanarvoisia, ja virkamiehet näkevät eri toimijoiden välillä selkeän työnjaon (Piirainen ym. 2010, 73).

2000-luvulla vallalle tuli paikallinen ja verkostomainen hallintatapa. Verkostolla tarkoitetaan monien toimijoiden toimintaympäristöä, jossa ei ole perinteistä johtoa (Möttönen 2002, 119). Järjestöt eivät siten enää ole välineitä julkisen sektorin määrittelemän hyvinvointipolitiikan toteuttamisessa, vaan keskeisiä toimijoita monitahoisessa, verkostomaisessa hallintajärjestelmässä, jossa eri toimijat täydentävät toistensa osaamista. Järjestöt tuovat lisänsä toimintaverkostoon, mutta eivät poista kunnan hyvinvointipoliittista vastuuta. (Möttönen & Niemelä 2005, 102-103.)

Julkiset palvelut muodostavat edelleen hyvinvointiyhteiskunnan ytimen, mutta sen rinnalle tarvitaan täydentäviä toimintamuotoja. Erityisesti esille on noussut kolmas sektori. Järjestöt taas muodostavat kolmannen sektorin keskiön. Kansalaisten hyvinvointia voidaan edistää tukemalla ja luomalla toimintaedellytyksiä järjestöille. Tällä tavoin kunta ei siirrä vas-

tuuta asukkaidensa hyvinvoinnista järjestöille, vaan hyvinvoinnista huolehtiminen on heidän yhteinen tehtävä. (Möttönen 2002, 117-118.)

Järjestöillä on kahtalainen rooli, yhtäältä ne toimivat kunnan yhteistyökumppanina ja tuottavat yleistä hyvää, toisaalta ne tarvitsevat kunnalta taloudellista avustusta perustoiminnan ylläpitoon. Kunta taas pyrkii avustustoiminnalla täydentämään palvelutoimintaa ja tukemaan yhteiskuntarakenteita. Varsinaisten ostopalvelusopimusten lisäksi kunnat voivat rahoittaa järjestötoiminnan eri muodoin tapahtuvaa tukea, apua, ohjausta ja neuvontaa. Kunnat pyrkivät yhä selkeämmin linkittämään järjestöjen avustamisen palvelujen järjestämisveloitteeseen ja hyvinvoinnin edistämiseen. Tätä kautta avustuksen saamiseen saattaa tulla ehtoja. Vastikkeellisuuden vaatimus kansalaistoiminnan avustamisessa ei ole ongelmallista. Mitä enemmän avustukselta edellytetään vastikkeellisuutta, sitä enemmän se muistuttaa ostopalvelua. Kansalaistoiminnan valjastaminen julkisen sektorin palvelukseen voi tyypistää järjestön toimintaa ja kansalaisten osallisuutta heidän tärkeinä pitämiinsä asioihin. Kuntien avustustoiminta on kaiken kaikkiaan haasteellisessa tilanteessa rahavarojen vähentymisen vuoksi. Rahoitusjärjestelmään kohdistuu uudistuspainetta, joten nähtäväksi jää minkälaisia malleja ja järjestöstrategioita eri kuntiin syntyy. (Piirainen ym. 2010, 70 - 75.)

Järjestötoimijat pitävät kunnan kanssa tehtävää yhteistyötä yleisesti ottaen tärkeänä ja tarpeellisena. Yhteistyöltä toivotaan erityisesti molemminpuolisen luottamuksen lisäämistä ja tiedonkulun parantamista. Yhteistyöllä voitaisiin edistää muun muassa ennaltaehkäisevien palvelujen syntymistä. Ostopalvelu- tai muita sopimuksia lisäämällä kunnan ja järjestön väliselle yhteistyölle saataisiin pysyvyyttä ja jatkuvuutta. Erilaisilla yhteisillä foorumeilla, tiedotustilaisuuksilla ja koulutuksilla voitaisiin myös paremmin tavoittaa oikea kohderyhmä sekä kunnan että järjestön näkökulmasta. Toisaalta pitäisi vain tulla paremmin tutuiksi ja saada viranhaltijat kiinnostumaan järjestöjen toiminnasta. Järjestöt ja eri kunnat ovat hyvin erilaisissa tilanteissa verkostoitumisen ja yhteistyön suhteen. (Seppälä 2008, 5 - 6.) Joka tapauksessa järjestöjen moninaisuutta voidaan pitää rikkauteena, tämä tuli selkeästi esille Kansalaistoiminnan kehittämishankkeen aikana. Hankkeessa saatujen kokemusten mukaan sektoreiden väliseen yhteis-

työhön suhtaudutaan periaatteessa myönteisesti, mutta valitettavan harvat suunnitelmat konkretisoituvat käytännön tasolle.

Yhteistyön pulmia ja mahdollisuuksia

Verkostojen onnistunut toiminta ja pysyvyys ovat kestohaasteita monessa kohdin. Järjestöjen keskinäistä verkostoitumista hankaloittaa todennäköisesti se, että järjestökenttä on hyvin heterogeeninen. Järjestöillä on taipumusta katsella asioita omasta näkökulmasta, joka voi olla kapeakin (Möttönen 2002, 133). Näin järjestöjen välille voi syntyä ristiriitoja ja jännitteitä. Yhteistyölle ei välttämättä koeta olevan minkäänlaista tarvetta. Toisaalta voidaan olla valmiita yhteistyöhön, jos joku muu tekee aloitteen tai hyöty on selkeästi nähtävissä.

Yhteistyön pysyvyys toimijoiden välillä on vaikeaa, erityisesti jos yhteistyö on luotu ulkopuolisen tahon aloitteesta. Kiviniemen ja Saarelaisen (2009, 43) mukaan yhteistyörakenteet eivät käytännössä usein johda mihinkään. Yhteistyö muuttuu helposti omien etujen puolustustaisteluksi. Yhteisten intressien tunnistaminen on siten sekä yhteistyön onnistumisen että luottamuksen syntymisen edellytys.

Kansalaistoiminnan kehittämishankkeessa pysyvyyden haastetta pyrittiin ratkaisemaan jo yhteistyön suunnitteluvaiheessa vastuita jakamalla. Kaikkein haasteellisimmaksi yhteistyön kehittämiseksi osoittautui sektoireiden välinen yhteistyö sekä käsitteiden että käytännön toimenpiteiden osalta. Käsitteiden osalta havaittiin epäselvyyksiä palveluketju-termiin liittyen. Projekt- ja ammattikielessä oli luontevaa puhua palveluketjusta ja pohtia keitä kaikkia toimijoita palveluketjuun kuuluu, mutta arkikielessä tuo käsite ei ollut paras mahdollinen. Palveluketjun käsitteelle toivottiinkin järjestöjen taholta määritelmää. Kannattaa tarkkaan miettiä minkälaisin käsittein yhteistyöstä puhutaan. Joku voi esimerkiksi mieltää palveluketjun pääasiassa ostopalvelutoiminnaksi, vaikka se saattaa sisältää monenlaista muutakin yhteistyötä. Kaikkea yhteistyötä ei ehkä ole järjestön ja kunnan välillä virallisesti määritelty tai sovittu, mikä voidaan tulkita palveluketjun puuttumiseksi. Järkevämpää voisi olla käyttää termiä yhteistoiminta, ja pyrkiä palveluketjujen sijaan edistämään kuntien ja järjestöjen

yhteisen toiminta-alueen löytymistä. Yhteisellä toiminta-alueella taas voitaisiin luoda pelisääntöjä ja sopia vastuualueista.

Käytännön tasolla yhteistyölle asetetut erilaiset odotukset näyttäytyivät kehittämistyössä haasteellisena. Järjestöt kokivat, että kunnan odotukset heitä kohtaan ovat epärealistisia. Toisaalta kunnan viranhaltijat suhtautuivat järjestöihin erittäin myönteisesti, mutta eivät olleet tietoisia järjestökentän tarjoamista mahdollisuuksista. Molemmat tahot odottavat usein toistensa yhteydenottoa, tämä ristiriita tuli Kansalaistoiminnan kehittämishankkeen aikana selkeästi esille:

Kunnan viranhaltija: "...jos mä olisin järjestöjen edustaja, niin ehdottomasti en jättäs sen varaan, et viranhaltijat bongaa niitä..."

Järjestön edustaja: "...mun mielestäni kaupungit ja kunnat on niit isoi instanssei, joide kuulus ottaa niinku meihin päin yhteyttä...eikä me tyrkyttää itteämme koko aika, vaan he vois kysyä...ja se olis ilmasta mut mä en tiä sit, et minkätähde ei meit käytet paljoo..."

Asennemuokkausta ja tiedonkulun parantamista kaivattaisiin molemmin puolin. Yhteistyötä rajoittivat joissakin kohdin kunnan taholta myös taloudelliset seikat sekä vireillä olleet kuntaliitokseen ja sosiaali- ja terveyspalveluiden yhdistämiseen liittyvät tekijät. Kaiken kaikkiaan yhteistyölle on varsin hedelmällinen maaperä, kunhan järjestöt osaavat tuoda toimintansa sisältöä ja vaikutuksia paremmin esille, ja viranhaltijat käyttävät enemmän aikaa tutustuakseen kentällä oleviin toimijoihin ja heidän tarjoamiin mahdollisuuksiin.

Kansalaistoiminta, jos mikä, on sosiaalista vahvistamista

Kaikkia yhteiskunnan sektoreita tarvitaan kansalaisten hyvinvoinnin tukemiseen. Jotta kaikki voimavarat saadaan hyödynnettyä, edellyttää se paitsi kuntien ja järjestöjen välisen, myös järjestöjen keskinäisen yhteistyön lisäämistä. Kunnissa tulisi tunnistaa osaamisvajeet ja hyödyntää järjestöjen erityisosaamista. Vertaistuki on mitä mainioin esimerkki erityisosaamisesta, joka kuuluu järjestöjen perustoimintaan. Muut sektorit eivät vertaistukea juurikaan tarjoa. Erityisosaamisen vaaliminen edellyttäisi myös järjestöjen tukemista ja toimintaedellytysten turvaamista. Eri kunnissa on hyvin erilaisia ”järjestöstrategioita”, mutta yhteistyön lisäämiselle lienee tarvetta joka paikassa. Kuitenkin on muistettava, että järjestöillä on itseisarvo sinällään. On vaarana menettää jotakin, jos järjestö alkaa toimia liiaksi palvelujärjestelmän tuottajana. Myös järjestöjen keskinäinen yhteistyö selkiyttäisi kolmannen sektorin pirstaleisuutta, tekisi siitä vahvemman sekä mahdollisesti helpottaisi toiminnan vaikutusten arviointia.

Järjestöjen merkitys sosiaalisen pääoman lisääjinä ja sosiaalisina vahvistajina on kiistaton. Jokainen kansalainen voi järjestöissä osallistua ja toimia tärkeiksi kokemiensa asioiden puolesta. Näin voi myös tuntee itsensä tärkeäksi ja tarpeelliseksi. Sosiaalisen vuorovaikutuksen tuoma hyvinvoinnin lisääntyminen ei välttämättä ole järjestöjen tavoite sinänsä, mutta vuorovaikutus ja yhteinen toiminta tuottaa monia hyvinvointivaikutuksia. Osallistuminen lisäksi kiinnittää ihmisiä yhteiskuntaan ja ehkäisee syrjäytymistä. Järjestöissä voi myös harjoitella vastuullistenkin tehtävien hoitamista, mistä on hyötyä monella elämänalueella.

Järjestöt ovat yleensä vapaita julkisen sektorin byrokratiasta ja yritysten tulostavoitteista, joten niillä on enemmän mahdollisuuksia toteuttaa toimintaansa juuri siten, kuin kohderyhmä vaatii. On aikaa olla ihminen ihmiselle ja pysähtyä kuuntelemaan todellisia tarpeita. Tämä ei silti tarkoita sitä, että järjestöjen toiminta olisi sisällöllisesti tai taloudellisesti helppoa. Toimintafilosofia vain on erilainen muihin yhteiskunnan sektoreihin verrattuna. Tosin järjestöjen lisääntyvä tilivelvollisuus ja vaatimukset järjestötoiminnan vaikutusten osoittamiseen ajavat myös heitä byrokraattisempaan ja markkinoistuvaan suuntaan. Järjestötoiminnan rahoittajien olisi-

kin pohdittava missä määrin vaikutuksia ja kustannuksia voidaan ylipääntään arvioida ja näyttää toteen.

Sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen velvollisuus on tietää keitä kaikkia toimijoita omalla lähialueella on, ja kertoa niistä asiakkaille – työskentelee hän sitten millä sektorilla tahansa. On mietittävä mitä itse osaa, mitä oma organisaatio tarjoaa ja mitä osaamista kannattaisi hyödyntää muilta. Järjestön toiminta ja erityisosaaminen jollakin tietyllä hyvinvoinnin osa-alueella voi olla juuri sitä mitä asiakas kaipaa.

Lähteet

Harju, Aaro 2005. Yhteisellä asialla. Kansalaistoiminta ja sen haasteet. 2. painos. Kansanvalistusseura.

Kiviniemi, Markku & Saarelainen, Tarja 2009. Paikallisten kumppanuuksien monet kasvot: viitekehysten kehittäminen kansalaistoiminnan ja julkisen sektorin verkostoitumisen tutkimusta varten. Kunnallistieteellinen aikakauskirja (37)1:38-55.

Murto, Lasse 2003. Sosiaali- ja terveysjärjestöt hyvinvointipalvelujen tuottajina.

Teoksessa Jorma Niemelä & Virpi Dufva (toim.) Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhanella. Jyväskylä: PS-kustannus. 69.

Möttönen, Sakari 2002. Kunnat, järjestöt ja paikalliset verkostot. Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Jyväskylä: PS-kustannus. 117-133.

Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma 2005. Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. Jyväskylä: PS-kustannus.

Piirainen, Keijo; Kuvaja-Köllner, Virpi; Hokkanen, Joni; Mannelin, Kristiina & Kettunen, Aija 2010. Järjestöjen vaikutukset. Arvioinnin kehittä-

mistä kolmessa kuopiolaisessa järjestössä. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisu B Raportteja 42. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Seppälä, Henna-Riikka 2008. Kysely satakuntalaisille sosiaali- ja terveysalan järjestötoimijoille. Tuloksia ja pohdintaa. Sosiaali- ja terveysalan kansalaistoiminnan kehittämisverkostohankkeen materiaaleja. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Pori. Julkaisematon.

Anssi Kemppi & Riitta Kittilä

Hyvinvointijärjestöt sosiaalisesti vahvistamassa

Tässä artikkelissa esittelemme suomalaisia järjestöjä ja niiden toimintaa sekä hyvinvointijärjestöjä. Vaikka sosiaalinen vahvistaminen on käsitteenä melko vieras hyvinvointijärjestöjen toiminnassa, järjestöjen käytännön toiminta sisältää monia sosiaalisen vahvistamisen elementtejä. Nuorisolaissa sosiaalisella vahvistamisella tarkoitetaan nuorille suunnattuja toimenpiteitä elämäntaitojen parantamiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Syrjäytymisen ehkäisy on keskeinen tavoite hyvinvointijärjestöissäkin, mutta niiden työ suuntautuu lasten ja nuorten lisäksi myös muihin ikäryhmiin.

Kuvaamme hyvinvointijärjestöjen sosiaalisesti vahvistavaa työtä kolmen esimerkin kautta. Esimerkkeinä ovat Näkövammaiset Lapset ry:n kerhotoiminta näkövammaisille lapsille, Setlementtinuorten liiton sukupuolisensitiivinen tyttö- ja poikatyö sekä liikuntavammaisten ja pitkäaikaissairaiden nuorisoyhteistyöverkosto Seitti. Hyvinvointijärjestöjen perinteistä toiminta-aluetta on potilas- ja vammaisjärjestötyö, mikä heijastuu valituissa esimerkeissä. Valituissa esimerkeissä näkyy myös se, että järjestöille on tyypillistä kehittää palveluita pienille erityisryhmille ja tuoda uusia työmalleja julkisen sektorin työhön.

Artikkelin lopuksi pohdimme sitä, mikä on hyvinvointijärjestöjen sosiaalisesti vahvistavan työn rooli yhteiskunnassa julkisen sektorin rinnalla. Julkisen sektorin vahvuutena on palveluiden universaali kattavuus, mutta heikkoutena kykenemättömyys huomioida pienten erityisryhmien tarpeita. Esimerkiksi vammaisten ja pitkäaikaissairaiden kanssa tehtävään nuorisotyöhön sisältyy sosiaalisen vahvistamisen haasteita, joihin perinteisin nuorisopolitiikan keinoin ei ole pystytty vastaamaan.

Mitä ovat hyvinvointijärjestöt?

Järjestöt Suomessa

Suomalainen yhteiskunta koostuu neljästä sektorista: 1) julkinen sektori, 2) yritykset, 3) kolmas sektori sekä 4) kotitaloudet ja perhe (Vuokko 2004, 15 - 16). Kolmannen sektorin ydintä ovat yhdistykset, joita suomalaisittain kutsutaan järjestöiksi. Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisterissä oli vuoden 2010 alussa kaikkiaan 127 000 yhdistystä eli järjestöä.

Järjestöjen toiminnan laajuus vaihtelee hyvin paljon. Järjestötoimintaa on yhtä lailla pienen paikallisyhdistyksen vapaaehtois- ja vertaistoiminta kuin valtakunnallisen järjestön ammatillinen, palkatun henkilöstön voimin tehty työ. Toisissa järjestöissä on jäsenenä vain muutamia kymmeniä tai satoja henkilöitä, isoimmissa valtakunnallisissa järjestöissä on tuhansia jäseniä. On myös hyvä muistaa, että yhdistysrekisterissä ovat mukana kaikki rekisteröidyt yhdistykset. Näistä osa voi olla yhdistyksiä, joiden toiminta ei käytännössä ole kovin aktiivista.

Järjestöjä voi jaotella paitsi koon mukaan myös toiminta-alueen mukaan (ks. taulukko 1). Rekisteröityjen yhdistysten määrän perusteella suurimpia kansalaisjärjestösektoreita ovat kulttuurijärjestöt, liikunta- ja urheiluseurat sekä muut harrastusjärjestöt. Näitä yhdistyksiä on vuoden 1919 jälkeen perustettu eniten. Kaikkein aktiivisimmat jäsenet löytyvät puolestaan luonto- ja ympäristöyhdistyksistä sekä urheiluseuroista. Näissä järjestöissä jäsenet tekevät paljon vapaaehtoistyötä. (Kankainen & Pessala & Siisiäinen & Stranius & Wass & Wilhelmsson 2009, 96, 110)

Järjestön roolin mukaan voidaan puhua esimerkiksi edunvalvontajärjestöistä, vertaistoimintajärjestöistä, vapaaehtoisjärjestöistä, palveluntuottajajärjestöistä, asiantuntijajärjestöistä tai koulutusjärjestöistä (Raninen, Raninen, Toni & Tornaes 2008, 52 - 63).

Edunvalvontajärjestöissä korostuu järjestön edustaman kansalaisryhmän etujen valvominen tai järjestön aatteen mukainen vaikuttaminen. Esimerkiksi eläkeläisjärjestöt toimivat eläkeläisten henkisten ja aineellisten etujen ajamiseksi ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Järjestöjen edunvalvontaan kuuluu olennaisena osana julkisen vallan ”vahtikoirana” toimimi-

Järjestöt toimialan mukaan
Ammatilliset järjestöt, ammattiyhdistykset
Avustus- ja hyväntekeväisyysjärjestöt
Eläkeläisjärjestöt
Ihmisoikeusjärjestöt, etniset yhdistykset
Kotiseutu- ja asukas yhdistykset
Koti- ja koulu yhdistykset
Kulttuurialan järjestöt
Lapsi- ja nuorisjärjestöt
Liikunta- ja urheiluseurat
Maanpuolustus- ja rauhanyhdistykset
Naisjärjestöt
Palo- ja pelastusyhdistykset
Puoluepoliittiset yhdistykset
Sosiaali- ja terveysalan järjestöt
Uskonnolliset järjestöt
Vapaa-ajan yhdistykset
Luonnon-, eläinten- ja ympäristönsuojelujärjestöt
Yrittäjäyhdistykset
Muut

TAULUKKO 1. Suomalaiset järjestöt toiminta-alueen mukaan (Raninen, Raninen, Toni & Tornaeus 2008, 54).

nen ja epäkohtiin reagoiminen (Lahti 2003, 88). Verrastoimintajärjestöissä korostuu nimensä mukaisesti jäsenistön keskinäinen tuki ja vertaisuus. Vertaisuus on esimerkiksi monissa potilasjärjestöissä tärkeä toiminnan elementti. Verrastoiminta on tärkeä tuki ylipäättään poikkeavissa elämäntilanteissa (Kuuskoski 2003, 31). Vapaaehtoistoimintajärjestöistä tunnetuin on Suomen Punainen Risti, jonka toiminta perustuu ammattilaisten tukemaan vapaaehtoistoimintaan, mutta vapaaehtoistoimintaa on eri muodoissa kaikissa järjestöissä. Sosiaali- ja terveysalan järjestöissä tyypillisiä järjestön rooleja ovat myös palveluiden tuottaminen, järjestöjen oman alan erityisasiantuntijuuden kehittäminen ja kouluttaminen. (Hakala 2009, 52–85.)

Monissa järjestöissä yhdistyvät luontevasti eri toimintaroolit, esimerkiksi edunvalvonta, vapaaehtoistoiminta ja asiantuntijuus ovat järjestön

toiminnan eri ulottuvuuksia ja jotkut järjestöt toimivat eri toiminta-alueiden välissä. Esimerkiksi vammaisten liikuntajärjestöissä yhdistyy sosiaali- ja terveysalanjärjestötoiminta liikuntajärjestötoimintaan. Yhteistä kaikelle järjestötoiminnalle on, että se on voittoa tavoittelematonta, aatteellista toimintaa jonkin asian puolesta.

Kaiken kaikkiaan järjestötoiminnalla on vahva jalansija suomalaisessa yhteiskunnassa. Lähes 90 prosenttia suomalaisista on jonkin järjestön jäsen. Kolmasosa (29 %) suomalaisista ilmoittaa myös osallistuvansa eri järjestösektoreiden organisoimaan vapaaehtoistyöhön vähintään kerran kuukaudessa. (Kankainen & Pessala & Siisiäinen & Stranius & Wass & Wilhelmsson 2009, 106 -110.)

Järjestöt hyvinvoinnin rakentajina

Hyvinvointi on moniulotteinen käsite. Suomalainen sosiologi Erik Allardt jakoi hyvinvoinnin kolmeen osa-alueeseen: 1) elintaso (having), 2) yhteyssuhteet (loving) ja 3) itsensä toteuttaminen (being). Jaottelu kuvaa edelleen osuvasti hyvinvoinnin eri osatekijöitä. Hyvinvoinnissa on kyse toisaalta elintasosta, toisaalta elämänlaadusta. (Helne, Julkunen, Kajanoja, Laitinen-Kuikka, Silvasti & Simpura 2003, 71, 236 - 237.)

Hyvinvointijärjestö on käsite, jolla viittaamme laajasti kaikkiin niihin järjestöihin, jotka toimivat ihmisten hyvinvoinnin puolesta, oli sitten kyse elintasoon liittyvistä tekijöistä tai elämänlaatuun liittyvistä tekijöistä. Hyvinvointijärjestöt voivat toimia hyvinvoinnin puolesta ainakin kolmella tavalla tarjoamalla: 1) tukea ja apua, 2) tietoa, neuvontaa ja ohjausta ja 3) yhteisön, johon kuulua. Näissä rooleissa hyvinvointijärjestöt ovat kehittämässä ihmisten omia tietoja, taitoja ja verkostoja; tiivistettynä rakentamassa parempaa arjen hyvinvointia. Hyvinvointijärjestöiksi lukeutuvat luonnollisesti esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan järjestöt mutta myös monilla muilla järjestötoimialoilla, esimerkiksi lapsi- ja nuorisojärjestöissä, tehdään hyvinvointityötä. Hyvinvointijärjestö ei ole vakiintunut käsite.

Auttaminen, välittäminen,
osaamispääoma,
osallisuus



Tietoa, neuvontaa,
ohjausta



Yhteisöt, yhteisöllisyys,
verkostoituminen,
ryhmät



Palvelujärjestelmä

Julkinen
Yritykset
Kolmas sektori

Kuva 1. Mistä hyvinvointi rakentuu? Hyvinvointijärjestöjen rooli

Hyvinvointiin liitetään nykyisin myös hyvin kiinteästi erilaiset hyvinvointipalvelut. Hyvinvointipalveluilla ei tarkoiteta pelkästään sosiaali- ja terveyspalveluita, vaan hyvinvointipalveluihin luetaan laajasti ottaen myös esimerkiksi kulttuuri-, liikunta ja koulutuspalvelut. Hyvinvointijärjestöt ovat myös hyvinvointipalveluiden tuottajia ja kehittäjiä. Palveluiden tuottajina ja kehittäjinä järjestöt ovat osa yhteiskunnan hyvinvointipalvelujärjestelmää.

Vuonna 2007 järjestöt tuottivat 18 prosenttia sosiaalipalveluista ja 4 prosenttia terveyspalveluista Suomessa. Järjestöjen vahvimpia toimialoja olivat ensi- ja turvakodit, päihdehuollon laitos- ja asumispalvelut ja ikään-tyneiden palveluasuminen. (Yksityinen palvelutuotanto sosiaali- ja terveydenhuollossa. Suomen Virallinen Tilasto). Järjestöjen osuudesta muissa hyvinvointipalveluissa ei ole tilastollista tietoa.

Miten järjestöt ovat sitten kehittäneet sosiaalisesti vahvistavaa työtettä ja työn malleja? Hyvinvointijärjestöjen sosiaaliseen vahvistamiseen pyrkivää työtä kuvataan jatkossa kolmen esimerkkihankkeen kautta. Esimerkit on valittu siten, että ne kuvaavat monipuolisesti hyvinvointijärjestöjen erilaisia rooleja toisaalta arkisen hyvinvoinnin tukena, toisaalta lähellä virallista palvelujärjestelmää. Esimerkeissä näkyy myös järjestöjen kyky ylisektoraaliseen yhteistyöhön.

Oo mun kaa! – vammaisen lapsen kasvun vahvistaminen vertaistukitoiminnalla

Näkövammaiset lapset ry on vuonna 1970 perustettu valtakunnallinen näkövammaisten lasten vanhempainyhdistys. Yhdistyksen toiminnassa on mukana noin 550 jäsenperhettä. Näkövammaiset lapset ry ajaa näkövammaisten lasten ja heidän perheidensä etua ja järjestää erilaista toimintaa lapsille ja perheille. Yhdistys julkaisee *Silmäterä* -lehteä (www.silmatera.fi).

Suomessa syntyy vuosittain noin sata näkövammaista lasta. Osa heistä on täysin sokeita, osa heikkonäköisiä ja osa monivammaisia. Useimmat heistä käyvät tavallista peruskoulua, opiskelevat ja valmistuvat ammatteihin kuten näkevät ikäoverinsakin. Vanhemmat tarvitsevat tietoa ja tukea pystyäkseen ohjaamaan lastaan ja selviytyäkseen vanhemmuuden vaatimuksista.

Näkövammaiset lapset ry:n kaksivuotinen Oo mun kaa -projekti käynnistyi vuonna 2005. Projektin tavoitteena oli syrjäytymisen ehkäisy ja vammaisen lapsen sosiaalisten suhteiden edistäminen kehittämällä lasten vertaistukitoimintaa. Näkövammaisen lapsen voi olla vaikea luoda kaverisuhteita saman ikäisten lasten kanssa. Lapsen sosiaalisen kehityksen kannalta kaverisuhteet ovat kuitenkin ensi arvoisen tärkeitä. Yhdessä toisten kanssa lapsi oppii kuuntelemaan ja olemaan vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. (Virta 2007, 3.)

Projektin toimintamuotona olivat näkövammaisten lasten kerhot 8 - 13-vuotiaille lapsille. Kerhoja järjestettiin kahdeksalla paikkakunnalla ja ne kokoontuivat noin kerran kuukaudessa. Toiminnallisuus ja ryhmässä oleminen korostuivat kerhotoiminnassa. Kerhoissa leikittiin, pelattiin, lei-

vottiin ja askarreltiin ja tehtiin retkiä. Tärkeä tulos oli, että lapset toimivat nimenomaan itse, omatoimisesti. (Virta 2007, 4, 9.)

Kerhoista tiedotettiin yhdistyksen jäsenperheille suoraan sekä keskussairaaloiden kuntoutusohjaajien ja Näkövammaisten keskusliiton alue-sihtereiden kautta. Kerhot järjestettiin Näkövammaisten keskusliiton alueyhdistysten tiloissa. Kerhoja ohjasivat vapaaehtoiset sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakouluopiskelijat. Näkövammaiset Lapset ry:n projektivastaava järjesti kerho-ohjaajien perehdytyksen ja tuen projektin aikana. Projektin rahoitettiin Raha-automaattiyhdistyksen tuella. (Virta 2007, 4–6.)

Joillekin lapsista kerhot olivat ensimmäinen kerta samanikäisten lasten parissa ilman omia vanhempia tai henkilökohtaista avustajaa. Kerhotoiminnasta tehdyn tutkimuksen mukaan kerhotoiminta koettiin positiiviseksi ja tarpeelliseksi. Lasten vuorovaikutustaidot kehittyivät. Projektin myötä järjestettiin myös Oo mun kaa -leiri ja tuotettiin Oo mun kaa -leikkivihjekirja päiväkotien ja koulujen käyttöön erityislasten integraation tueksi. (Virta 2007, 6 - 8.)

Oo mun kaa -kerho- ja leiritoiminta on vakiintunut nyt osaksi Näkövammaiset lapset ry:n perustoimintaa. Projektin vaikutti myös siihen, että erityisryhmille tarkoitettussa SISU-partiotoiminnassa järjestettiin partiotoimintaa näkövammaisille lapsille. (Haastattelu 14.1.2010 Anne Latva-Nikkola.)

Sukupuolisensitiivinen nuorisotyö sosiaalisesti vahvistamassa

Setlementtinuorten liitto ry toimii setlementtiliikkeen nuorisotyön keskusjärjestönä Suomessa. Liitto on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton kansalaisliike, joka tukee ihmisenä ja lähimmäisenä kasvamista sekä elämän eheytymistä. Liitto on valtakunnallinen varhaisnuoriso- ja nuorisotyön keskusjärjestö, jolla on 8 piirijärjestöä ja 39 paikallisyhdistystä eri puolilla Suomea. Liiton keskeisiä toimintamuotoja ovat perusnuorisotyön ja sosiaalisen nuorisotyön kehittäminen sekä kansainvälinen toiminta. (www.setlementtinuoret.fi)

Setlementtinuorten liitto on kehittänyt sukupuolisensitiivistä nuorisotyötä neljässä eri projektissa: Upea Minä -tyttötyöprojekti (1998 - 2000), Meikäpoika-poikatyöprojekti (2001 - 2003), SINUKSI-projekti (2004 - 2007) ja Tyttöjen Talo® -verkoston kehittämishanke (2008 - 2010). Projektien taustalla oli tarve nostaa esiin sukupuoleen liittyviä asioita, joihin ei useinkaan kiinnitetä huomiota ja joita ei oteta puheeksi perinteisessä, sukupuolineutraalissa nuorisotyössä (Haastattelu Eischer & Sarjanoja 1.2.2010).

Sukupuolisensitiivinen työ lähtee siitä, että sukupuoli on lapsen ja nuoren identiteetin tärkeä osa, jota ei saa piilottaa. Sukupuolisensitiivisellä työllä tuetaan nuorta löytämään oman näköinen naiseutensa ja miehiisyytensä (Eischer & Tuppurainen 2009, 16). Sukupuolisensitiivinen nuorisotyön tavoitteena on yleisesti ottaen tukea nuoren itsetuntoa. Tyttöjen kohdalla hyvä itsetunto turvaa sen, että tyttö osaa asettaa rajat eikä joudu hyväksikäytetyksi läheisissä suhteissaan. Poikien itsetunnon vahvistaminen vähentää poikien aggressiivista käyttäytymistä ja turvaa hölmöilyä. Hyvä itsetunto on myös avain moneen muuhun asiaan kuten koulutukseen, hyvään sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja elämänhallintaan. (Haastattelu Eischer & Sarjanoja 1.2.2010.)

Sukupuolisensitiivisen tyttötyön tuloksena on syntynyt Tyttöjen Talo® -toiminta. Tyttöjen taloja on tällä hetkellä Helsingissä, Oulussa, Tampereella ja Turussa. Tyttöjen Talot on tarkoitettu erityistä tukea tarvitseville tytöille. Työn ytimessä on jokaisen tytön henkilökohtainen kohtaaminen sekä turvallisen, kiireettömän ja ns. matalan kynnyksen yhteisön luominen tytöille. Työmuotoina ovat esimerkiksi vuorovaikutteiset tyttöryhmät ja erilaiset luovat menetelmät. (Haastattelu Eischer 1.2.2010.)

Sukupuolisensitiivisessä poikatyössä työmuotoina ovat olleet erilaiset poikaryhmät ja -kerhot (Kivikon pojat -loppuraportti 2003, Sarjanoja 2003,12). Myös sukupuolisensitiivisen poikatyön ytimessä on ollut henkilökohtaisen, luottamuksellisen suhteen luominen aikuisen ja nuoren välille. Lisäksi tärkeää on ollut yhteys huoltajaan, koska pojille on ollut leimallista irrallisuus perheyhteisöstä ja kodista. (Haastattelu Sarjanoja 1.2.2010.)

Molemmissa projekteissa on myös tuotettu erilaista opetusmateriaalia sukupuolisensitiivisestä nuorisotyöstä: Tyttötyö kansio (2001), Poikatyö-reppu (2003) ja Fredi. Pojat, tasa-arvo ja ihmisoikeudet -opetusmateriaali (2007).

Sukupuolisensitiivisen nuorisotyön projektit on toteutettu Raha-automaattiyhdistyksen tuella. Projektiyhteistyössä on paikkakunnasta riippuen ollut mukana mm. sosiaalitoimi, opetustoimi, ja muut järjestöt. Nuoret ovat ohjautuneet palveluiden piiriin kouluista, erityisoppilaitoksista, psykiatristen palveluiden piiristä ja muiden järjestöjen palveluista. Moniammatillisen henkilöstön lisäksi esimerkiksi Tyttöjen talo -toiminnassa on ollut mukana vapaaehtoisia.

Tyttöjen Talo[®] oli monille siellä käyneille tytöille tutkimuksen mukaan ainoa paikka ja paras paikka saada tukea elämäänsä (Eischer & Tuppurainen 2009, 118). Sukupuolisensitiivinen tyttötyö on saanut selvästi jalansijaa yhtenä nuorisotyön työmuotona (Haastattelu Eischer & Sarjanoja 1.2.2010). Sukupuolisensitiivinen poikatyö on sekin kehittymässä, vaikka se on saanut vähemmän huomiota kuin tyttötyö. Pitkän aikavälin tavoitteena on, että sukupuolisensitiivinen nuorisotyön ote voisi tulla osaksi kaikkea nuorisotyötä samalla tavoin kuin kulttuurisensitiivinen työote on huomioitu esimerkiksi isoimpien kaupunkien nuorisotyön strategioissa.

Vammaisjärjestöjen Nuorisoyhteistyö SEITTI - sairaus- ja vammaajat ylittävää sosiaalista vahvistamista

Fyysisesti vammaisten ja pitkäaikaissairaiden nuorisoyhteistyöverkosto Seitissä ovat mukana Invalidiliitto ry, Suomen Reumaliitto ry, Lihastautiliitto ry, Suomen CP-liitto ry sekä Suomen MS-liitto ry. Viiden järjestön toiminnan piirissä on yhteensä 387 paikallista yhdistystä ja 99 00 jäsentä. Näiden viiden järjestön välinen tiivis yhteistyö on alusta alkaen ollut koko toiminnan pohja.

Seitti-toiminnan kohderyhmänä ovat fyysisesti vammaiset ja pitkäaikaissairaajat nuoret. Seitin päämääränä on tarjota samassa elämäntilanteessa oleville nuorille vertaistuen ja yhdessä tekemisen mahdollisuuksia yli vamma- ja diagnoosirajojen. Toiminta toteutetaan nuorten omilla ehdoil-

la, yhdessä toimimista tukien paikallisesti, valtakunnallisesti sekä kansainvälisesti. Seitti on määritellyt tavoitteekseen tehdä ”elämästä tavallista tai ainakin hauskempaa”. Vamma tai diagnoosi ei toiminnassa ole keskiössä vaan toiminnan lähtökohdana on nuoruus elämänvaiheena.

Seitti-yhteistyö sai alkunsa vuonna 1995 käynnistetyllä ”viidestä yhteen”- projektilla. Projekti käynnistettiin tilanteessa, jossa yksittäisten järjestöjen resurssit ja toiminnassa mukana olevien nuorten määrä eivät riittäneet koko maan kattavaan ja nuoria puhuttelevaan toimintaan. Vuodesta 2001 alkaen Seitti-toiminta on vakiintunut pysyväksi viiden järjestön nuorisoyhteistyön muodoksi Raha-automaattiyhdistyksen jatkuvan kohdennetun rahoituksen turvin.

Seitti-suunnittelija vastaa suurempien valtakunnallisten tapahtumien suunnittelusta ja toteutuksesta yhdessä Seitin nuorisotoimikunnan kanssa. Nuorisotoimikunta varmistaa nuorten näkökulman ja aidon osallisuuden huomioimisen toiminnassa. Nuorisotoimikunnassa ovat edustettuina yhteistyöjärjestöjen nuoret ja sen tehtävänä on suunnitella ja ideoida erityisesti valtakunnallisen tason Seitti-toimintaa. Ympäri maata on muodostettu yhteensä 12 paikallista ryhmää, jotka järjestävät nuorisotoimintaa omilla alueillaan. Taloudellisen avun ja suunnitteluavun lisäksi Seitti tukee paikallisryhmien toimintaa tiedottamalla niiden tapahtumista Seitin verkkosivuilla ja sosiaalisessa mediassa. Vuonna 2009 Seitti järjesti yhteensä 19 valtakunnallista tapahtumaa. Yhteensä toiminnassa oli mukana yli 1200 nuorta.

Seitti myös tukee toiminnassa mukana olevien järjestöjen nuoria omaan alueelliseen toimintaan, johon nuoret voivat saada suunnitteluapua ja taloudellista tukea. Paikallisella tasolla Seitti-nuoret ovatkin suunnitelleet ja järjestäneet omia illanviettoja ja muita tapahtumia. Tärkeää on, että nuoret aktivoituvat ja valtaistuvat suunnittelemaan toimintaa itse, omista lähtökohdistaan.

Viestinnässään Seitti hyödyntää jäsenjärjestöjensä viestintäkanavien lisäksi omia verkkosivujaan ja postituslistaansa ja pyrkii vuorovaikutukseen nuorten kanssa myös sosiaalisen median avulla. Vuonna 2009 Seitti lanseerasi oman yhteisönsä Facebookiin ja Irc-galleriaan. Seitin nuorisotyön

suunnittelija on säännöllisesti tavattavissa Irc-galleriassa ja Facebookissa. Facebookissa on oma Seitti-ryhmä, johon on liittynyt yli 200 jäsentä.

Raha-automaattiyhdistys on rahoittanut Seitti toimintaa sen alusta lähtien. Yhteistyössä mukana olevat liikuntavammajärjestöt tukevat Seitti-toimintaa omien nuorisotoiminnasta vastaavien toimihenkilöidensä kautta. Liikuntavammajärjestöt ovat jäseniä myös Valtakunnallisessa Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry:ssä. Allianssin kautta vammaisjärjestöjen esteettömän nuorisotyön näkökulmaa pyritään levittämään nuorisotyön ammattilaisille. Seitti on mukana erityisesti Allianssin yhdenvertaisuus- ja monikulttuurisuustyössä.

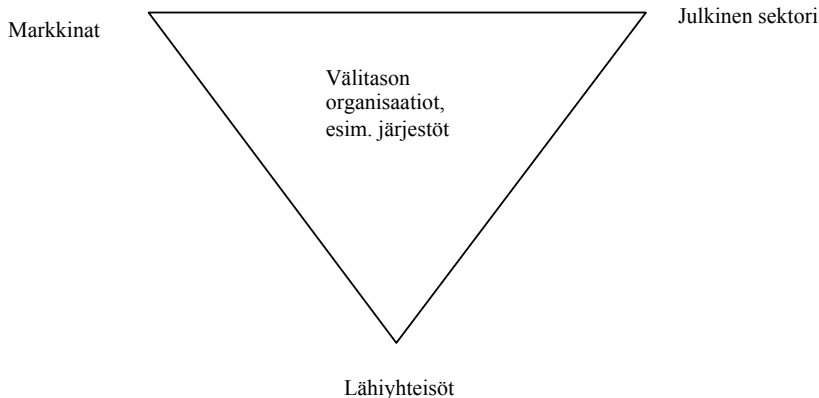
Koska inklusiiviseen nuorisotyöhön on vielä matkaa, tarvitaan vammaisjärjestöjen omaa nuorisotoimintaa, joka toimii sosiaalisen vahvistamisen välineenä. Nuoren ihmisen elämään liittyy valintojen tekemistä ja uusien taitojen oppimista tiellä kohti aikuistumista. Vammaisuus asettaa omat haasteensa näiden valintojen tekemiselle. Vammaisten nuorten tie kohti itsenäistä elämää voi eri syistä olla muita nuoria hitaampaa. Heidän kohdallaan sidos vanhempiin voi olla tavallista vahvempi.

Seitti-verkoston järjestämä toiminta tarjoaa esteettömiä osallistumisen mahdollisuuksia ja antaa ilon ja onnistumisen elämyksiä. Nuoria aktivoidaan ja sitoutetaan järjestämään toimintaa mahdollisimman pitkälle itse. Monilla alueilla yksittäisten järjestöjen jäsenyhdistyksissä on edelleenkin mukana vain muutama yksittäinen nuori, mikä ei riitä ylläpitämään yksittäisen järjestön nuorisotoiminnan jatkuvuutta. Seitti-yhteistyöllä onkin onnistuttu vastaamaan tähän haasteeseen. Seitin toiminnassa yhdistetään viiden liikuntavammajärjestön nuorisotyötä ja saada näin aikaan sekä valtakunnallista että paikallista toimintaa. Seitti-toiminnan kautta tavoitteena on myös kasvattaa aktiivisia toimijoita järjestöjen omaan toimintaan.

Lopuksi

Hyvinvointijärjestöjen roolia ja tehtävää yhteiskunnassa kuvataan usein ns. hyvinvoinnin kolmion avulla (esim. Matthies 1996, 12 - 13) Järjestöt sijoittuvat kuviossa (kuva 2) kolmion keskelle ja niissä sekoittuu eri sek-

toreiden piirteitä. Samalla järjestöt toimivat läheisessä vuorovaikutuksessa yhteiskunnan muiden sektoreiden kanssa.



Kuva 2. Hyvinvointikolmio

Myös sosiaalisesti vahvistavissa hankkeissa järjestöt voivat hyödyntää välitason organisaation rooliaan ja monipuolisia kontakteja yhteiskunnan eri toimijoihin. Järjestöt voivat yhdistää esimerkiksi jäsenistön omia kokemuksia sosiaali- ja terveysalan ammatilliseen osaamiseen. Ne voivat yhdistää vapaaehtoista työpanosta, yksityistä rahoitusta ja julkista tukea kehittämistyössä. Järjestöt voivat myös tuoda uusia ideoita julkisen sektorin työ- ja toimintamalleihin ja kehittää kapeita erityisosaamisen alueita esimerkiksi pienten erityisryhmien kohdalla.

Järjestötoiminnan yhtenä ongelmana on tällä hetkellä se, että toiminta perustuu määräaikaisiin hankkeisiin. Kehittämistyö jää usein kesken tai hankkeissa aikaan saatuja tuloksia ei saada juurrutettua julkiseen palvelujärjestelmään eikä niille löydy pysyvää rahoitusta hankkeen loputtua. Julkisen sektorin ja järjestöjen välisen vastuunjaosta käydään jatkuvasti keskustelua. Julkisen talouden kriisi tulee entisestään kiihdyttämään tätä keskustelua.

Järjestöjen merkittävin rooli on yhteisen toiminta- ja vaikuttamisfoorumien tarjoaminen jäsenistölle. Yhdessä tekeminen ja vertaisuus vahvista-

vat sosiaalisesti ilman pitkälle kehitettyjä palvelumallejakin. Siksi on tärkeää, että järjestökenttä säilyy monipuolisena ja rikkaana tarjoten eri ryhmille erilaisia mahdollisuuksia liittyä yhteen ja toimia yhdessä. Toisaalta järjestökenttää kritisoidaan usein pirstaleisuudesta ja liiallisesta eriytymisestä ja esimerkiksi julkisen sektorin toimijan voi olla vaikea löytää toimivia yhteistyömalleja järjestöjen kanssa erityisesti paikallisella tasolla, jossa järjestöjen toiminta perustuu usein kokonaan vapaaehtoisuuteen. Hyvien yhteistyökäytäntöjen rakentamiseksi tarvitaan jatkuvaa vuoropuhelua ja yhteistä työskentelyä.

Lähteet

Eischer, Heli & Tuppurainen, Jonna 2009. Tyttöjen talo on kuin avoin koti. Helsinki: Setlementtinuorten liitto ry.

Hakala, Heikki (toim.) 2009. Järjestöt hyvinvointia rakentamassa. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen vuosikirja 2009. Helsinki: Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry.

Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi 2003. Sosiaalinen politiikka. Helsinki: WSOY.

Kankainen, Tomi & Pessala, Heli & Siisiäinen, Martti & Stranius, Leo & Wass, Hanna & Wilhelmsson, Niklas 2009. Suomalaiset osallistujina. Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tulevaisuuteen. Oikeusministeriön julkaisuja 2009:5. Helsinki: Oikeusministeriö.

Kivikon pojat -loppuraportti 2003. Helsinki: Setlementtinuorten liitto ry.

Kuuskoski, Eeva 2003. Vertaistoiminta osana ihmisyyttä. Teoksessa Niemelä, Jorma & Dufva, Virpi 2003. Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhannella. Jyväskylä: PS-kustannus.

Lahti, Pirkko 2003. Järjestöjen edunvalvonta. Teoksessa Niemelä, Jorma & Dufva, Virpi 2003. Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhanalla. Jyväskylä: PS-kustannus.

Matthies, Aila-Leena 1996. Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät organisaatiot. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Kotakari, Ulla & Nylund, Marianne 1996. Välittävät verkostot. Tampere: Vastapaino.

Oo mun kaa. Toimintaa ryhmään, jossa on näkövammaisen lapsi. Helsinki: Näkövammaisten Lasten Tuki ry.

Raninen, Tarja & Raninen, Anna & Toni, Ilpo & Tornaeus Göran 2008. Mathildan muodonmuutos. Kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan uudet kasvat. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Sarjanoja, Harri 2003. Meikäpoika-projekti 2001-2003. Luentokoosteessa Kolmas valtakunnallinen poikatyön seminaari 18.11.2003. Helsinki: Setlementtinuorten liitto ry.

Virta, Anne 2007. Oo mun kaa! – Vammaisten lasten syrjäytymisen ehkäisy. Helsinki: Näkövammaisten Lasten Tuki ry. Moniste.

Vuokko, Pirjo 2004. Nonprofit-organisaatioiden markkinointi. Helsinki: WSOY

Yksityinen palvelutuotanto sosiaali- ja terveydenhuollossa. Suomen Virallinen Tilasto, Sosiaaliturva. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. www.thl.fi/yksityinenpalvelutuotanto. Tiedot poimittu 2.2.2010

Haastattelut:

14.1.2010 Aluekoordinaattori Anne Latva-Nikkola, Näkövammaiset Lapset ry.

25.1.2010 Suunnittelija Kalle Jokinen, Invalidiliitto ry

1.2.2010 Projektipäällikkö Heli Eischer, Setlementtinuorten liitto ry

1.2.2010 Järjestöpäällikkö Harri Sarjanoja, Setlementtinuorten liitto ry

Tiina Honkonen

Mitä välitän? – Välitän -hanke Hankasalmella

Päivän polttava teema – nuorten paha olo

Suomalaisessa yhteiskunnassa puhutaan tällä hetkellä nuorten pahasta olost paljon. Samaan aikaan joka viides alle 25-vuotias nuori on työttömänä. Tänä aikana välittämisen tärkeys korostuu entistä enemmän. Meidän aikuisten tehtävänä on luoda uskoa ja valaa rohkeutta tulevaan, vaikkeivat yhteiskunta ja työnantajat juuri nyt voi nuoria työllistää. On tärkeää, että pidämme yllä toivoa paremmasta lähitulevaisuudesta ja saamme nuorille yhteiskuntaan kuulumisen ja osallisuuden tunteen.

Tässä artikkelissa kirjoitan Hankasalmella meneillään olevasta Välitän-hankkeesta. Kerron kehystarinaa hankkeestamme ja samalla peilaan työtapojamme ja ohjausotettamme. Lukijana voit samalla pohtia omaa tehtävääsi nuoren kasvun tukijana. Ohjaus ja työskentelyote hankkeessa lähtevät nuoren omista tarpeista.

Olen ollut pitkään kouluttajana Mannerheimin Lastensuojeluliitossa. Ohjaus- ja koulutusajatteluuni on vaikuttanut vahvasti pitkän työuran Mannerheimin Lastensuojeluliitossa tehnyt opetusneuvos, psykologi, psykoterapeutti Toivo Rönkä. Hänelle tärkeitä taustateorioita ovat ohjaava kasvatust ja ratkaisukeskeisyys. Ohjaava kasvatust on arkinen kasvatustmalli, missä kasvatustn kulmakivinä ovat hyväksyntä, välittäminen ja luottamus. Nuori hyväksytään kaikkine tunteineen, vaikka hänen tekojaan ei aina hyväksytäkään.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton koulutustn lisäksi tapaani ohjata vaikuttaa kasvatustfilosofian professori Simo Skinnarin teoksen ajatukset pedagogisesta rakkaudesta (2004). Skinnari käsittelee kirjassaan mm. ihmisyyteen kasvun ongelmia ja mahdollisuuksia, tutkii rakkautta ohjaajuuden työtä helpottavana asiana ja herättelee kasvattajia aitoon ihmisyyteen ja kasvuun saattamiseen. Parhaimmillaan pedagoginen rakkaus koros-

taa jokaisen ihmisen ainutlaatuisuutta ja tarjoaa avaimia aikamme kasvatustuongelmiin.

Lamppu syttyi hetkessä - hankerahoitus mahdollistajana

Ajatus Välitän-hankkeesta syntyi, kun minä, hankasalmelainen nuorisotyöalan yrittäjä, ja 4H-toiminnanjohtaja Sirkka Suomäki juttelimme Hankasalmeelta muuttaneen nuoren kanssa kuulumisista. Nuori oli ehtinyt olla jo hyvin monenlaisten työllistämistoimenpiteiden kohteena ja kun häneltä kysyttiin syksyn suunnitelmista, hän totesi, että ”*ei mul mitään oo, ajattelin vaan hengaillla ensin jonkin aikaa*”. Lamppu syttyi siinä hetkessä - ei hän tämä nyt näin voi mennä. Tämä poika ei ole eikä ollut ainoa hankasalmelaisnuori, jonka ajatuksena oli ”vain hengaillla”. Tajusimme, että näille nuorille pitää keksiä jotakin. Viikon päästä lehdessä oli Keski-Suomen Yhteisöjen Tuki ry:n ilmoitus järjestökentälle jaettavasta EU-tuesta nuorten välityömarkkinoihin. Oli kuin hankasalmelaisten nuorten tarve olisi kuuluu. Hanke suunnitelmalla alettiin kirjoittaa saman tien.

Hankerahoitus saatiin marraskuussa 2008 ja ensimmäisten nuorten kanssa alettiin toimia tammikuussa 2009. Välitän-hankkeen toteuttajana toimii Hankasalmen 4H-yhdistys ja hallinnoijana Keski-Suomen Yhteisöjen Tuki ry. Toimin hankkeessa ostopalvelusopimuksella hanketyöntekijänä, ohjaajan työ on tuntityötä. Hankkeen rahoitus tulee Euroopan sosiaalirahastolta ja Keski-Suomen ELY-keskukselta sekä Keski-Suomen kunnilta. Hanke aikaa on vuoden 2010 loppuun saakka.

Välitän-hankkeen kohderyhmänä ovat 17–25-vuotiaat väliinpuotoajanuoret ja heidän perheensä. Väliinpuotoajanuoret ovat koulunsa keskeyttäneitä, tai he eivät ole peruskoulun jälkeen hakeutuneet mihinkään koulutukseen tai heillä on vaikeuksia sijoittua työelämään. Työttömyysjaksot ovat usein pitkiä. Nuoret, jotka jäävät koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle, näyttävät tulevan kolmea pääväylää pitkin. Yksi osa ovat peruskoulunsa päättäneet vailla toisen asteen koulutuksen vaatimaa osaamista olevat nuoret. Toinen osa ovat toisen asteen ammatillisen perustutkinnon suorittaneet, jotka jäävät ”pysyvästi” työttömäksi ja loput ovat sekä koulutuksensa, erityisesti ammatillisen perustutkinnon keskeyttäneet ja työelä-

män ulkopuolelle jäävät (Polarisaatiomuistio, Erik Häggman, Länsi-Suomen lääninhallitus 2005).

Turvallisuudentunteen etsintää

Välitän-hankkeen ensisijaisena tavoitteena on nuoren turvallisuudentunteen kehittäminen. Turvallisudentunne on perustarve, ilman sitä yksilö ei voi olla oma itsensä. Epävarmuus ja jännittyneisyys vievät arjesta voimaa. Itseluottamuksen puute lisää epäonnistumisen pelkoa ja häpeän tunnetta. Pelko aiheuttaa pettymyksiä ja lisää nuoren tunnetta, ettei osaa ja pysyy. Välitän-hanke auttaa kehittämään nuoren itsetuntoa ja tunne- ja vuorovaikutustaitoja, jotka synnyttävät luovuutta, iloa ja innostusta. Terveen itsetunnon kasvaessa nuori oppii helpommin uutta ja pääsee harjoittamaan kykyjään ja osaamistaan. Toissijaisena ja näkyvänä tavoitteena on nuoren työllistyminen ja koulutukseen hakeutuminen. Hankkeessa autetaan työnhakuprosessissa, ansioluettelon ja työhakemuksen laatimisessa.

Välitän-hankkeessa on monta välittämisen tasoa. Syvin taso on nuoresta välittäminen. Hanke välittää nuorille myös työtä ja heille pyritään löytämään työllistymisen keinoja ja polkuja. Hankkeessa tärkeää on ohjauksellinen välittäminen. Yritys, yhdistys tai kunta, johon nuori menee harjoitteluun tai työhön, saa työnohjausellista tukea. Hankkeessa autetaan nuoria tarvittaessa myös oman asunnon saannissa. Sen tavoitteena on saada nuorelle kavereita, eväitä elämänvalintojen tekemiseen, kokemusta säännöllisestä toiminnasta sekä uskallusta ottaa yhteyttä viranomaisiin.

Nuori on oman elämänsä paras asiantuntija – yksilöohjaus työmuotona

Välitän-hankkeen lähtökohtana on ajatus, että jokainen nuori on oman elämänsä paras asiantuntija, jos hän saa siihen tukea. Päätöksiä ei tehdä nuoren puolesta, vaan häntä tuetaan ja vahvistetaan niissä asioissa, joissa hän tarvitsee tukea. Monet hankkeen nuorista eivät tiedä mahdollisuuksistaan.

Jokaisen nuoren kanssa rakennetaan yhdessä polkua ilman aikarajaa. Joku tarvitsee enemmän aikaa ja tiheämmin tapaamisia ja yhteydenpitoa, toiselle riittää kohtaaminen pari kertaa kuussa. Toisten nuorten kohdalla heidän asiaansa edistetään pienin askelin, toisten kohdalla taas isoin harppauksin. Yksilöohjauksessa nuoren kanssa jutellaan, kysellään, etsitään ratkaisuvaihtoehtoja yhdessä ja häntä kuunnellaan.

Hankkeessa ei tehdä nuoren puolesta, vaan nuori soittaa työ- ja opiskelupaikkoihin itse. Nuoren tueksi mennään virastoihin ja työpaikoille ja häntä autetaan kertomaan asiastaan ja tilanteestaan.

Hankkeen nuoret tarvitsevat rakennusaineita elämänsä järjestämiseen ja aikuisen tsemppausta ja rohkaisua, joskus myös persauksille potkijaa (Salovaara 2009, 24,26). Nuorelle on tärkeää, että hän voi jakaa asioita jonkun muun kuin viranomaisen kanssa. Nuorelle on helpottavaa ottaa hanketyöntekijän kanssa yhdessä viranomaiseen yhteyttä esim. asuntoasioissa, terveyteen liittyvissä asioissa tai Kelan paperiasioissa. Työhön ja kouluun hakemiseen liittyvät toimenpiteet ovat nuorelle usein vaikeita. On helpompaa harjoitella paperiasioita, puheluita yms. yhdessä ja olla itseltään vastuussa, kun voi kasvaa ja kehittyä niin, että siihen saa tukea.

Tärkeintä nuorten kanssa toimiessa on aito läsnäolo. Olemalla kiinnostunut siitä, mitä nuoret ovat tehneet, kokeneet ja oppineet, aikuinen antaa luvan ja tilan nuoren erilaisille tunteille. Ohjaajan tehtävä on myös tukea nuorta tämän riittämättömyyden tunteiden kanssa. Hyväksymällä nuoret ja heidän elämäntilanteensa sellaisenaan, ohjaaja auttaa nuorta hyväksymään omat muuttuvat tunteensa. Ohjaajalla on tärkeä rooli käsitteellistää ja tunnistaa tunteita yhdessä nuoren kanssa, kun tämä opettelee tunnetaitoja. Ohjaaja kehuu, kiittää ja kannustaa nuorta pienistäkin onnistumisista. Ohjaajan tehtävä on antaa mahdollisimman paljon myönteistä palautetta nuoren tekemisistä, onnistumisista ja persoonasta. Kokemus myönteisen palautteen saamisesta antaa nuorille valmiuksia antaa myönteistä palautetta muille, myös ohjaajalleen. Ohjaaja antaa tarvittaessa korjaavaa palautetta nuoren tekemisistä tai tekemättä jättämisestä. Sitä ei koskaan anneta persoonasta. Nuorten kanssa toimiva aikuinen joutuu sietämään sitä, että nuori toisinaan kohdistaa aikuiseen negatiivisia tunteita ja purkaa tunnereaktioitaan häneen. Nuoren tunnepurkauksen vastaanotta-

minen ei ole aikuiselle helppoa, mutta siinä auttaa ymmärrys, ettei hyökäys ole henkilökohtainen. (Salovaara & Honkonen 2008, 8–9.)

Omista asioista puhuminen on tärkeää. Luottamuksen syntyminen nuoren ja ohjaajan välille vie aikaa. Ihmiset ovat erilaisia, yksi kertoo heti ensimmäisellä kerralla elämästään paljon, toinen testaa luottamusta ja harmitsee kauan. Kolmas ei sano ehkä koskaan merkittävämpiä ja mieltä painavia asioita. Joillekin nuorille puhuminen ja omien asioiden avaaminen ovat helppoa, vaikkakin asiat voivat olla äärimmäisen vaikeita. Harjoitteleminen ja pohdimme yhdessä, kenelle minkäkin tason asioita kannattaa ja voi puhua ja missä tilanteissa. Kun nuoren kanssa on päästy pintaa syvempiin keskusteluihin, on useimmiten kyse itsetuntemukseen ja itsearvostukseen liittyvistä asioista. Kuka minä olen, kelpaanko minä, olenko riittävän hyvä ja jos otan vastaan myönteistä palautetta, ylipistynkö minä. Epävarmuus itsestä, osaamisesta ja tulevasta leimaa keskusteluja.

”Taidettiin tänään saada yksi iso askel eteenpäin yhden nuoren kanssa.

Nuorella on vajaakuntoisen diagnoosi. Hän itse kokee, ettei hän ei ole vajaa. Puhuttiin yhdessä työpajaohjaajan ja nuoren kanssa. Aikaa kului paljon jutteluun, itkuun, tsemppaukseen ja yhdessä olemiseen. Puhuin diagnoosista mahdollisuutena ja luulen, että nuori taitaa ottaa yhteiskunnan hänelle tarjoaman mahdollisuuden vastaan. Hän saattaa saada palkkatuetun työn ja oma elämä pääsee käyntiin. Suurin juttu oli kuitenkin se, että sanoin, että arvostan häntä. Siitä puhuttiin paljon. Kun lopetettiin, näin, että hän meni eteisen peilin eteen ja katseli itseään. Hän nyökkäsi lopuksi, ihan kuin olisi sanonut itselleen: ”olen hyvä tyyppi”. (ote päiväkirjastani)

Hankkeessa nuoren kohtaaminen on haastavinta ja samalla palkitsevinta. On haastavaa innostaa nuori aidosti rakentamaan elämänsä. Monilla hankkeen nuorista on kolhuja niin paljon, että vaikka asiat nyt olisivat aika hyvin, menneet painavat mieltä. Nuoren silmiä avataan sille, että elämällä ja yhteiskunnalla on tarjolla myös paljon hyviä asioita. Tavoitteen-

na onkin, että nuoret alkaisivat nähdä elämässä mukavia asioita. (Salovaa-
ra 2009, 26.)

Yksilöohjauksessa tärkeitä ovat arkiset asiat. Omat tavoitteet liittyvät terveyteen, hyvinvointiin ja talouteen. Ohjauskeskusteluissa puhumme mm. rahasta, ajankäytöstä, ravinnosta, päihteistä, nukkumisesta, stressistä, ihmissuhteista, liikunnasta, arvoista ja elämäntyylistä. Psykkinen, sosiaalinen ja fyysinen hyvinvointi ja mielenterveys kulkevat käsi kädessä. Itsearvostus, itsetuntemus, sosiaaliset suhteet, toisten ja itsen kanssa toimeen tuleminen ovat rahakeskustelujen jälkeen aiheita, joiden ympärillä yhteinen ohjausaikamme kuluu. Juttelemme myös haaveista ja unelmista.

Yksilöohjauksessa käytetään tukena OsajaPlus – aineistoa. Materiaali on tuotettu yhteistyössä hallinnoijan rinnakkaishankkeen (Duunarin) kanssa. Lomakkeistossa on perustietolomake, oma tarinani -osio, valmennussuunnitelmalomake, kehityskeskustelulomake, päätös- ja arviointikeskustelulomake sekä suostumuslomake, mikä allekirjoitetaan, jos nuori antaa luvan tietojensa käyttämiseen valmennuksen ja työllistymisen kannalta oleellisten asioiden hoitamiseksi viranomaisten kanssa (esim. Työ- ja elinkeinotoimisto, Kela, Sosiaalitoimi).

Minäkuva rakentuu ryhmässä – ryhmäohjaus työmuotona

Ryhmän toiminta alkaa itsetuntemukseen ja arkeen liittyviä harjoituksilla. Nuoret saavat vain kuunnella, eikä itsestä tai omista ajatuksista tarvitse kertoa ääneen. Myöskään alkuvaiheessa tehtyjä harjoituksia ei pureta ääneen. Ryhmätapaamisissa käydään myös työnohjauksellista keskustelua siitä, miltä töissä olo tuntuu ja miten töissä menee. Jos kaikki ryhmäläiset eivät ole työharjoitteluissa tai muissa töissä, käytetään aikaa vähemmän tähän keskusteluun.

Ryhmätapaamisissa on mielenkiintoista seurata ryhmäprosessin syntyä, auttaa ja ohjata nuoria tulemaan ryhmän jäseniksi. Ensin ohjaajan rooli on suuri. Tavoitteena on, että nuoret kertoisivat omia ideoitaan ja toiveitaan ryhmätoiminnalle. Ryhmät ovat toiminta- ja keskusteluryhmiä, joissa vahvistetaan nuoren elämänhallintataitoja ja sosiaalista kanssakäymistä. Identiteetti rakentuu niissä yhteisöissä, joissa ihminen viettää aikaansa. Välitän-

hanke on luonut nuorten ja aikuisten kohtaamispaikkoja, mahdollistanut ryhmätoimintoja ja antanut tilaa nuorten ideoille oman elämänhallinnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Ryhmät on koottu nuorten suostumuksella. Liikkeelle on lähdetty pienin, hitain askelin. Ryhmän muodostumisen kannalta tärkeiksi ovat muodostuneet toiminnalliset hetket, esim. pienet retket tai kädentaitopajat. Tekeminen toimii ryhmäprosessin avaajana, tutustumisen ja ryhmäytymisen keinona. Tekemisen jälkeen ryhmäläisillä on yhteinen kokemus, seuraavilla tapaamiskerroilla on helppo palata yhteisiin muistoihin ja liittää omia asioita pikku hiljaa osaksi keskustelua.

Päivä ratsastustallilla oli nuorten oma idea ja se oli nuorille erittäin voimauttava kokemus. Päivän aikana nuoret rentoutuivat ja alkoivat jutella omista kokemuksistaan hevosten kanssa toimimisesta aiemmin. Päivän aikana he kertoivat itsestään, ajatuksistaan ja elämästään toisilleen paljon enemmän kuin kertaakaan aiemmilla tapaamisilla. Vertaisten kanssa toimiessa saa havaita toisten elämän tuntemuksia, valintoja ja kokemuksia. Nämä auttavat huomaamaan oman elämän hyviä asioita ja kehittämiskohteita. Nuoren on tärkeää oivaltaa vertaistensa kanssa yhtenäiseviä, samankaltaisia piirteitä ja omia erityisiä ainutlaatuisesta minästä kertovia ominaisuuksia. Ryhmän prosessin loputtua on syntynyt myös nuorten kaveruus-suhteita, nuoret ovat käyneet yhdessä lenkillä ja kahvilla.

Yhteisen työn tekemistä – verkostossa on voimaa

Hankkeen aikana yhteisen työn tekemisen tärkeys on näkynyt ja tuntunut. Vahvistavana yhteistyökumppanina on osalle nuorista heidän perheensä. Ohjaajana toimin joskus nuoren ja hänen vanhempiensa puhevälisen avaajana. On tärkeää arvostaa molempia osapuolia ja olla tasapuolinen molempia kohtaan. Ohjaajana voin olla myös huolien kuuntelija ja asioiden eteenpäinviejä. On tärkeää, että nuoret ja heidän vanhempansa ottavat itse vastuun tekemisestään, ohjaajana voin toimia kannustajana ja rohkaisijana molempia kuunnellen.

Välitän-hankkeella on laaja yhteistyöverkosto. Yhteistyökumppaneina ovat työ- ja elinkeinotoimisto, sosiaalitoimen palveluohjaaja, sosiaalityöntekijät, nuorten työpaja Taitotupa, nuorisotoimi, terveyskeskuksen työter-

veyshuolto ja psykologi, mielenterveystoimisto, oppisopimuskeskus ja opilaitokset sekä työnantajat.

Hanke ei luo uusia verkostoja, vaan vahvistaa olemassa olevien verkostojen toimintaa suhteessa yksittäiseen nuoreen. Nuorelle on merkitystä sillä, että hän on mukana omia asioitaan käsittelevissä tapaamisissa ja neuvotteluissa. Moniammatillisuus auttaa löytämään erilaisia ratkaisuja ja oikeaa polkua nuorelle. Verkostosta löytyy auttavia ihmisiä ja kun alueen toimijat ovat oppineet tuntemaan toisiaan ja toistensa työtä, on päällekkäinen työ vähentynyt ja nuori saanut tehokkaammin apua. Verkoston voima on yhdessä tekeminen ja asioiden jakaminen. Tutuksi tuleminen antaa myös työntekijöille tukea ja kannustusta haasteellisessa työssä. Yhdessä työtä tehden ideat syntyvät, jalostuvat ja verkostolta saa peilin omalle työlleen.

Me välitämme sinusta - ohjaajan rooli nuorten kanssa toimissa

Ohjaajan tärkein tehtävä on olla nuorille arjessa läsnä ja antaa heille kokemus välittämisestä.

Ohjaajan rooli nuoren arjessa on merkittävä. Nuori tarvitsee aikuista rinnalleen tukemaan ja kannustamaan. Ohjaajan ensisijainen tehtävä on olla ihminen ja vasta sitten pedagogi.

Skinnari (2004) puhuu pedagogisesta rakkaudesta ja kasvamaan saattamisesta. Hän näkee nuorten kanssa toimivan aikuisen tehtävän ja roolin laajempana kuin ainoastaan oppimaan ja toimimiseen ohjaajana. Kasvamaan saattamisessa ohjaajan tulee tietoisesti kehittää nuorten tunne-elämää ja eettisyyttä. Ohjaaja on herättäjä, kasvamaan saattaja, joka kysyy nuorten todellisia tarpeita, jotka ovat jotakin muuta kuin alati muuttuvat mieliteot. (Skinnari 2004, 30, 51.)

Nuorella saattaa olla hyvin vahvat mielipiteet, uskomukset, luulot, oletukset ja ajatukset työstä ja erilaisista työpaikoista. Yksi Välitän-hankkeen nuorista ei ollut suostunut menemään tarjottuun tukityöpaikkaan. Hänelle oli tarjottu työtä useaan otteeseen, ja jos hän ei nyt lähtisi, olisi edessä karenssi. Kun menimme yhdessä tutustumaan työpaikkaan ja keskustelim-

me työnantajan ja nuoren kanssa, sanoi poika jälkikäteen: ”*siellä oli ihan erilaista kuin luulin*”. Nuori otti tarjotun työn vastaan. Hoitaessaan yhdessä ohjaajan kanssa asioitaan, saa nuori mahdollisuuden uusille tunteille ja kokemuksille.

Tunne- ja vuorovaikutustaidot ovat ohjaajan tärkeitä työvälineitä nuorten kanssa toimiessa. Gunnar Höistad on määritellyt empatian pieniksi teoiksi toisen hyväksi (luentomuistiinpano). Pienin teko toisen hyväksi on hymy, huomaaminen ja tervehtiminen. Moikkaileva työote on iso alku ohjaajan työssä.

Kuuntelemisen ja puhumisen taidot, neuvottelutaidot, jämäkkyys ja kannustaminen ovat ohjaajan työkalupakin sahoja ja vasaroita. Peesaaminen, tietoisesti samalle tasolle asettuminen nuoren kanssa keskustellessa avaa mahdollisuuden päästä lähemmäs nuoren ajatusmaailmaa ja elämäntähtäviä.

”Tänään yksi nuori sanoi: ”mulla on villapölyallergia”. ”Aha” sanoin minä: ”kerro lisää, miten se vaikuttaa sun työntekoon?” Nuori vastasi: ”no, ei mulla oo allergiaa, mua ei vaan huvita tehdä raksahommia, missä on rakennusvillaa, mua vituttaa se.” Johon minä: ”siis onko sulla villapöly-vitutus, kirjoitanko tähän lappuun (lomakkeeseen) niin?” Poika sanoi: ”joo, sä ymmärrät mua.”
(ote päiväkirjastani)

Usein tekeminen ja jutteleminen samaan aikaan avaavat keskustelua. Eräs nuoristamme ehdotti: ”*voinko tehdä tässä samalla vähän tätä työhommaa, mun on helpompi puhua sun kanssa, pysyy asiatasolla, ei mene liian syvälliseksi.*” Ja yllättäen siinä työntöön lomassa keskustelu menikin syvälliseksi.

Ohjaajan työ on kuuntelua, tsemppaamista, kannustusta, ajan ja kii-reettömän hetken antamista, luottamuksen ja elämän uskon valamista. Ulkoiset asiat, työhön ja koulutukseen hakeutuminen tulevat jälkijunassa tai samaan aikaan yhtenä prosessin osana.

Tästä eteenpäin

Hankeaikaamme on vielä jäljellä vuoden 2010 loppuun. Parasta on ollut huomata yksittäisen nuoren oman elämän suunnan hahmottuminen. Hyviä esimerkkejä on ollut jo monia; oppisopimuksen alkaminen, keskeytyneiden lukio-opintojen jatkaminen, ensimmäisen palkkatyösuhteen aloittaminen, koulutukseen ja kursseille hakeutuminen, uuden kaverin löytäminen, oman asunnon sisustus suunnitelmien pohdinta tai arkipäiviin mielekkään tekemisen löytäminen.

Hankkeen aikana olemme löytäneet toiminnalliset ryhmätyömenetelmät ja tarinateatterin mahdollisuudet. Haluamme jatkossa vahvistaa luovia menetelmiä toiminnassamme. Käynnistymässä on musiikkiin, kuvataiteisiin ja teatteriin liittyvää toimintaa. Tutustumme myös erilaisiin harrastusmahdollisuuksiin yhdessä.

Yhteistyön siivittämänä me hankasalmelaiset toimijat olemme saaneet käynnistettyä myös muita nuorten hyvinvointia ja työllisyyttä edistäviä toimenpiteitä. Hankkeen aikana on alkanut nuorten ohjaavakoulutus räätälöitynä Hankasalmen nuorille. Alkamassa on myös kuntoutustuella oleville nuorille oma ryhmätoiminta. Kuntaan on haettu etsivän nuorisotyön hanketta kunnan nuorisotoimen ylläpitämän nuorten työpajatoiminnan ja Humanistisen ammattikorkeakoulun yhteistyönä.

Hankeemme ei ole ainutlaatuinen, tällaista työtä on tehty pitkään kunnissamme ja tehdään parhaillaan monien hankkeiden ja osin myös kuntien ja järjestöjen vakituisena toimintana. Meidän tätä työtä tekevien tahojen on tärkeää tuoda työtämme esille. Jokaisen meidän kannattaa kertoa tekemästämme työstä ääneen päättäjille ja yhteistyökumppaneille. Puhessa tärkeää on ottaa esille se, miten työtämme teemme ja miten tästä työstä voisi tulla pysyvää toimintaa yhteiskunnassamme. Tärkeää on myös se, miten ja millä termeillä nuorista ja heidän tilanteestaan puhumme. Meidän tulee myös pohtia, miten nuorille itselleen työstämme ja mahdollisuudesta osallistua toimintaan tiedotetaan. Hankettamme markkinoidessamme emme koskaan puhu nuorille itselleen esim. väliinputoajanuorista. On tärkeää, että nuorelle tulisi tunne, että hän on aktiivinen kansalainen ja hänellä on mahdollisuus itse vaikuttaa elämäänsä. Meillä Hankasalmella

ja koko yhteiskunnassamme on paljon haasteita nuorten sosiaalisessa vahvistamisessa. Haasteisiin on hyvä tarttua yhdessä.

Ohjaajan pohdittavaksi

Niin ohjaajan kuin nuorisotyöntekijänkin rooleissa voi toimia eri tavalla riippuen siitä, millainen oppimis- ja ihmiskäsitys ohjaajalla on ja millaiseen pedagogiikkaan hän tukeutuu. Ohjaajan roolia voi harjoitella ja siinä kehittyä tekemisen ja toimimisen myötä. Nuorten kohtaamiseen ja tunne - ja vuorovaikutustyöhön voi opiskella kirjallisuuteen tutustumalla, käymällä kursseja ja harjoitella itsenäisesti opettelemalla tietoisesti tunnistamaan omia tunteitaan ja tekemisiään arkisissa vuorovaikutustilanteissa. Tunteisiin ja vuorovaikutukseen liittyvää materiaalia ja kursseja on mm. Mannerheimin Lastensuojeluliitolla, Nuorten Akatemialla ja Nuorten Keskuksella.

Pohdi seuraavia asioita suhteessa omaan työidentiteettiisi.

- miten voit ohjaajana vahvistaa nuoren itsetuntoa?
- miten voit vahvistaa ohjaaja - ohjattava vuorovaikutussuhteen syntymistä?
- mitkä omat vahvuutesi ohjaajan työssä tukevat nuoren tunne- ja vuorovaikutustaitojen kehittymistä?
- mihin haluaisit vahvistusta ohjaajan työssäsi?
- mistä saat tukea ja kannustusta omaan työhösi?
- miten itse jaksat?
- ota selvää, mistä saat työnohjausta omaan työhösi?

Koskaan ei ole yhtä ainoaa ja oikeaa tapaa toimia ohjaajana. Onnistumisista ja haasteellisista tilanteista oppii. Kokemuksellinen oppiminen yhdessä teorian kanssa vie ohjaajaa työssä eteenpäin. Tunne tarttuu, ohjaajan itse ollessa innostunut työstään, hän innostaa huomaamatta nuorta oman elämänsä rakentamiseen

Lähteet:

Häggman, Erik. Polarisaatiomuistio, Länsi-Suomen lääninhallitus 2005.

Salovaara, Reija: ”Mitä väliä, ajattelin vaan hengailla”. Nuorten tueksi välittäviä aikuisia. Nuorisotyölehti 6-7 /2009

Salovaara, Reija (toim.) ja Honkonen, Tiina (2008). Tunteella. Tukioppilastoiminnan koulutusmateriaali tunteista ja niiden ilmaisemisesta. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Skinnari, Simo (2004). Pedagoginen Rakkaus. Kasvattaja elämän tarkoituksen ja ihmisen arvoituksen äärellä. PS-kustannus.

Tehokas ja toimiva menetelmä koulukiusaamisen ehkäisemiseksi
Irti kiusaamisen kierteestä -seminaari 21.9.2006, Gunnar Höistadin luentomuistio

Jaakko Nuotio & Maija Miettinen

Tukihenkilötoiminta sosiaalisen vahvistamisen menetelmänä

Johdanto

Artikkelissa tarkastellaan tukihenkilötoimintaa vapaaehtoisjärjestön toimintatapana, jolla tukea tarvitsevaa nuorta voidaan auttaa henkilökohtaisesti. Nuorten Palvelu ry:n tukihenkilötoiminta perustuu nuorten tarjoamaan tukeen toiselle nuorelle. Aluksi artikkelissa kuvataan, mitkä ovat tukihenkilötoiminnan pääpiirteet sekä sijoitetaan se osaksi lastensuojelun kenttää. Kolmannessa kappaleessa kuvataan, mihin tukea tarvitaan ja mitä toiminnalla vahvistetaan. Neljännessä kappaleessa tarkastellaan tukihenkilöiden ominaispiirteitä. Viidennessä kappaleessa tukihenkilötoimintaa tarkastellaan vapaaehtoisten ohjaamisen näkökulmasta ja lopussa pohditaan toiminnan tulevaisuuden haasteita. Nuorten Palvelu ry:n lähtökohta on, että kaikki nuoret tarvitsevat jossain elämänvaiheessa tukea ja kaikki voivat tukea myös antaa. Tekemällä vapaaehtoistyötä voi omalla panoksella osallistua inhimillisesti kestävien arvojen todeksi tekemiseen ja auttaa tukea tarvitsevaa nuorta elämässä eteenpäin.

Tukihenkilötoiminta

Nuorten Palvelu ry:n tukihenkilötoiminta kehittyi 1990-luvulla osana nuorille suunnattuja päihde-, asumis- ja sosiaalipalveluita. Kehittämis- ja kokeiluprojekteissa huomattiin, että intensiivisten hoito- ja kuntoutusjaksojen jälkeen nuorten elämäntilanne palautui nopeasti lähtötilanteeseen ilman arkisen elämän tukea. Toisaalta järjestön vapaaehtoistoiminnan pitkä perinne on ollut toimia nuorten vapaa-ajassa ja arjessa, heidän reivi-reiillään, henkilökohtaisesti ja vastavuoroisesti. Tukihenkilötoiminnassa yhdistyi nämä kaksi aluetta – vapaaehtoinen apu nuoren arkeen. Kymmen vuoden kokemus on osoittanut, että tukihenkilötoiminta on kansa-

laisjärjestötoimintaa, joka samanaikaisesti parantaa sekä tuettavan että tukihenkilönä toimivan elämäntaitoja, lisää merkityksellisyyden ja osallisuuden kokemusta ja tarjoaa toiminnallisen tavan vähentää tuettavan henkilön sivullisuuden, ulkopuolisuuden tai syrjäytymisen kehitystä. Tukihenkilötoimintaa voi pitää toiminnallisena vaikuttamisena, joka perustuu maallikon mahdollisuuteen toimia muutoksen energianlähteenä (vrt. Mönkkönen 2005).

Tukihenkilötoiminta sopii hyvin sosiaalisen vahvistamisen käsitteen alle. Se on menetelmä, jota voidaan käyttää tarkasti yksittäisen nuoren hyvinvoinnin edistämiseen, elämäntaitojen parantamiseen ja osallisuuden lisäämiseen. Nuorten Palvelu ry:ssä tukihenkilötoiminnalla on sosiaalisen liikkeen ominaisuus. Toiminta lisää nuorten sosiaalista luottamusta ja hyvinvointia.

Tukihenkilötoiminta on siis kansalaisjärjestölle tyypilliseen tapaan ”aatteellista toimintaa”, jossa nuoren vaikea ja haavoittava elämäntilanne tarjoaa mahdollisuuden auttaa (Nylund & Yeung 2005).

Tukihenkilötoiminnassa toteutuu järjestön perusarvot: vapaaehtoisuus, luottamuksellisuus, tasa-arvoisuus, erilaisuuden kunnioittaminen. Avun antaminen ja vastaanottaminen on vapaaehtoista. Sitoutuneet vapaaehtoistoimijat ovat toiminnan toteutumisen ehdoton edellytys. Tukihenkilötoiminnan vaikuttavuus perustuu tukisuhteen aikana muodostuvaan luottamuksellisuuteen ja turvallisuuteen. Nuorta, hänen ajatuksiaan ja elämäntilannetta kunnioitetaan. Tukisuhteessa sovituista asioista pidetään kiinni, tuettavan yksityisyyttä varjellaan ja vaitiota kunnioitetaan. Tukihenkilötoiminta perustuu tasa-arvoisuuden periaatteelle, sillä jokainen tarvitsee joskus tukea. On arvokasta käytännön vuorovaikutuksen kautta tasavertaisesti pystyä tukemaan nuorta niin pitkään, kun hän tarvitsee tukea. Tukihenkilötoiminta ylläpitää toivoa, kunnioittaa nuoren ääntä ja arvokkuutta.

Tukihenkilötoiminta on tarkoitettu nuorille, jotka hyötyvät tasapainoisen aikuisen huomiosta ja luottamuksesta. Tuen tarpeet johtuvat monista erilaisista asioista, kuten perhe-elämän vaikeuksista, vanhempien psyykkisistä tai sosiaalisista ongelmista, koulunkäynnin ongelmista, yksinäisyydestä tai harrastuksen puutteesta, seurusteluun liittyvistä ongelmista jne.

Tukihenkilötoiminnassa on havaittavissa ammatillistumisen piirteitä. Yksityiset palveluntarjoajat myyvät kuntien sosiaalitoimeen työtä, joka vapaaehtoisen tukihenkilötoiminnan tavoin pyrkii kutomaan luonnollisia sosiaalisia verkostoja. Arkisia pärjäämisen valmiuksia vahvistetaan nuoren omassa arjessa, ei ammattityöntekijän vastaanotoilla. Vapaaehtoisuuden ja ammattimaisuuden erona tulee olemaan kuitenkin jatkossakin tasavertaisuuden kokemuksellinen ero. Ammattimaisesti toteutettu tuki ei perustu samalla tavalla tukea tarvitsevan tai tukea antavan tasavertaisuuteen. Ammattimaisuuden välittävänä voimana on taloudellisen suhteen ekonomia. Ammatillisessa tukisuhteessa toinen saa avun, toinen palkan ja toimeentulon. Ammatillinen ja vapaaehtoinen tukihenkilötoiminta eivät siten tule kilpailemaan keskenään, vaikka pyrkivät samaan tavoitteeseen hyvin samantyyppisin toimintatavoin. Tulevaisuudessa tukihenkilötoimintaa tultaneen organisoimaan samanaikaisesti monella eri tavalla.

Tukihenkilötoiminta osana lastensuojelun kenttää

Vapaaehtoinen lasten ja nuorten tukihenkilötoiminta on osa ehkäisevää lastensuojelua ja osa lastensuojelulain alaisia avohuollon tukitoimia. Tukihenkilötoiminta on lastensuojelulain 36 §:n mukaista lastensuojelun avohuollon tukitoimintaa ja se voidaan sisällyttää kaupungin lastensuojelusunnitelmaan osana järjestöjen tekemää lastensuojelutyötä ja yhteistyöprosessia. Lastensuojelu koskee Suomessa kaikkia alle 18-vuotiaita henkilöitä. Oikeus saada tarvittaessa riittävää hoitoa ja huolenpitoa tai oikeus turvalliseen elinympäristöön koskee kaikkia lapsia ja nuoria. Jokaiselle on tarjottava mahdollisuudet monipuoliseen kehitykseen ja tasapainoiseen kasvuun. Lasten oikeuksien yleissopimuksen, Euroopan ihmisoikeussopimuksen, Suomen perustuslain ja lapsia ja nuoria koskevan lainsäädännön tavoite on sama. Kaikille lapsille ja nuorille ja heidän kasvatuksesta, kasvusta ja terveestä kehityksestä vastaaville aikuisille on taattava oikeus riittävään tukeen ja apuun mahdollisimman varhain, jotta edellytykset kasvamiselle ja aikuistumiselle olisivat suotuisat.

Lastensuojelulaissa (2007/417) puhutaan lastensuojelusta silloin, kun lastensuojelun tarve on todettu, lastensuojelusuunnitelma ja lastensuoje-

luasiakkuuden todentaminen on tehty. Tavoitteellinen tukihenkilösuhde voidaan liittää osaksi lastensuojeluprosessia. Tukihenkilötoiminta voi olla myös sosiaalityön tavoitteellisen työn osa. Esimerkiksi päihde- ja mielen-terveyskuntoutusjaksoon on usein perusteltua liittää tukihenkilötoiminta osana kuntoutumisprosessia. Tällöin tukisuhteen taustalla oleva asiantuntijayhteys voi lastensuojelun sijaan liittyä esimerkiksi nuorisopsykiatrisenpoliklikan hoitotyöhön ja sosiaalityön suunnitelmaa. Henkilökohtainen tuki auttaa nuorta pysymään pitkäjänteisessä kuntoutumisprosessissa ja sen edellyttämässä hoitotoimenpiteissä. Luonnollisesti myös tällöin elämänhallinnan tavanomaiset asiat, kuten opiskeluun tai harrastustoimintaan liittyvät kysymykset nousevat tärkeiksi kuntouttaviksi elementeiksi.

Tyypillisesti tukihenkilötoiminnalla pyritään vaikuttamaan lapsen tai nuoren tilanteeseen ennaltaehkäisevässä mielessä, mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tilanteisiin puuttuen. Tukihenkilötoiminta avohuollon tukitoimintana tarkoittaa, että lasta tai nuorta pystytään tukemaan elämässään sijoittamatta häntä kodin ulkopuolelle. Usein lapsen perheen asiakkuus lastensuojelussa on kohtalaisen tuore, jolloin huoli lapsesta on herännyt ehkä yhden lastensuojeluilmoituksen myötä tai koulun yhteydenotosta. Toisin sanoen, tukihenkilötoiminnalla pyritään ehkäisemään lapsen tilanteen huonontumista.

Tuettavien lasten ja nuorten tilanteet ovat moninaiset, joten tukihenkilötoiminta sijoittuu lastensuojelun kentässä varhaisen puuttumisen, kriisityön, päihde- ja mielen-terveystyön sekä sijaishuollon jälkeiseen avohuollon tukitoiminnan piiriin. Tukihenkilötoiminnassa on kyse jälkihuollon tukitoiminnasta erityisesti niiden nuorten kohdalla, joilla on takanaan hoitajakso esimerkiksi mielen-terveys- tai päihdeongelmista johtuen. Tukihenkilösuhde voi tarvittaessa jatkua jälkihuollon tukitoimintana myös lastensuojeliasiakkuuden päätyttyä nuoren täyttäessä 18 vuotta.

Nuorten Palvelu ry on yksi valtakunnallisista tukihenkilötoiminnan järjestäjistä. Muita järjestöjä ovat mm. Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry ja Varsinais-Suomen lastensuojelujärjestöt ry. Monet kunnat järjestävät itse avohuollon tukitoimintaa ja kouluttavat myös tukihenkilöitä nuorten tueksi. Jotta nuoret saisivat tuen, on löydettävä vapaaehtoiset auttajat, koulutettava heitä ja varauduttava tukemaan ja ohjaamaan heitä pitkin tu-

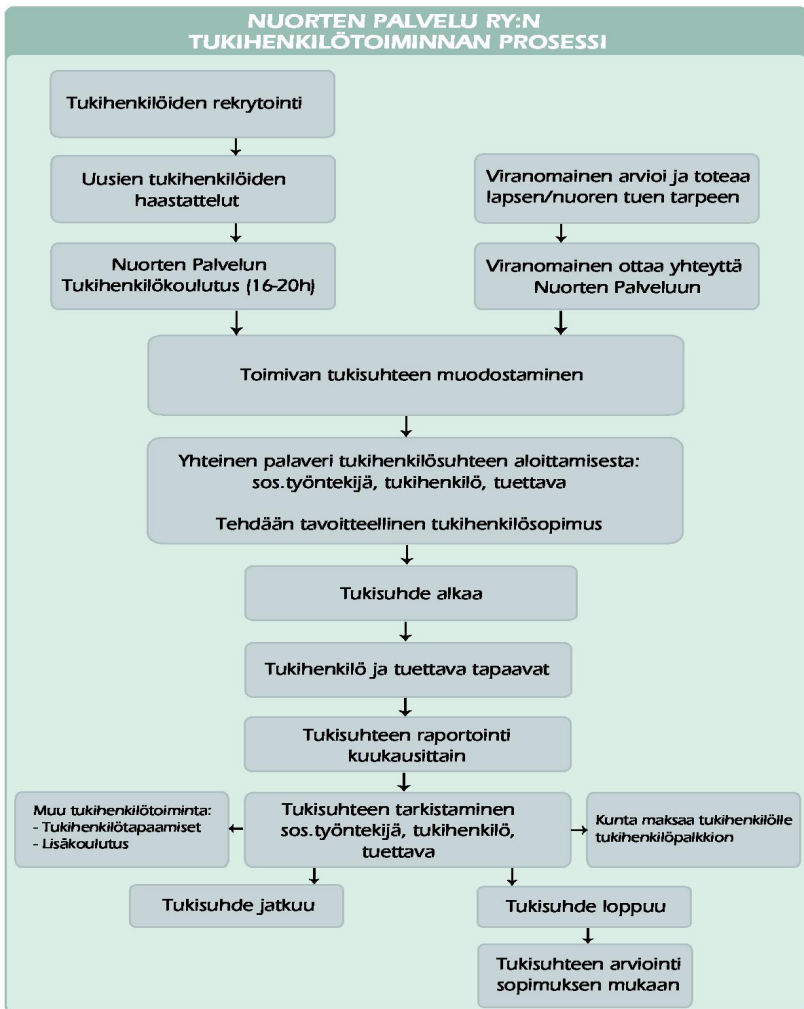
kiprosessia (kuva 1). Tukihenkilöille järjestetään jatkokoulutusta ja työn-ohjausta tarpeen mukaan.

Mihin tukea tarvitaan – mitä vahvistetaan?

Suomalaisten nuorten elämän vahvuustekijät ovat luonteeltaan tavallisia ja arkisia. Tylsään, harmaaseen tai puuduttavaan arkeen sisältyy vahva hyvinvoinnin peruslataus, jonka vahvuus paljastuu vasta kun sen menettää. Kun nuorilta kysyy, mitkä asiat ovat näitä perustekijöitä, on tyypillimmät vastaukset; että lähimmällä aikuisella menisi hyvin, että aikuisella olisi aikaa ja että olisi mahdollista joskus tehdä yhdessä jotain mukavaa, ettei tarvitsisi olla yksinäinen ja että olisi edes yksi ystävä, ettei koulussa olisi hankaluuksia ja että olisi joku mukava tekeminen tai harrastus (esim. Valkonen 2007).

Tukihenkilötoiminnassa on kyse arkisten hyvinvointitekijöiden ylläpitämisestä ja tilapäisen tuen ja avun tarjoamisesta nuorelle, jolta nämä syystä tai toisesta puuttuvat. Tavoite on, että nuori itse löytäisi mahdollisimman monta arkista pärjäämistä ja hyvinvointia ylläpitävää tekijää. Tuettavan nuoren tutustuttaminen ja innostaminen erilaisiin harrastusmuotoihin vahvistaa nuorten arkista hyvinvointia, elämänhallintaa ja osallisuutta elämänympäristössä ja vähentää ulkopuolisuutta.

Tukihenkilötoiminta on suunnitelmallista, organisoitua ja ohjattua vapaaehtoistoimintaa, joka perustuu itsensä kanssa sinut olevien luotettavien ja täysi-ikäisten henkilöiden toimintaan. Tavoitteena on sekä ehkäistä että korjata ongelmia ja tilanteita, jotka vaikeuttavat tai estävät tuettavan tervettä kehitystä. Nuorten Palvelu ry:n tukihenkilötoiminnassa perusperiaatteita ovat luottamuksellisuus, myönteinen vuorovaikutus, ongelmiin ennaltaehkäiseminen ja tarvittaessa myös korjaava avustaminen. Tukihenkilötoiminnan tavoitteena on tukea nuorta arkielämän vaikeuksissa ja löytää yhdessä terveitä sosiaalisen vuorovaikutuksen verkostoja. Tuettavien nuorten tilanteet vaihtelevat inhimillisen elämän koko kirjossa – osalla nuorista kasvuympäristö ei tarjoa elämisen eväitä, osalla oma identiteetti ja minuus ovat rakentumisvaiheessa. Tukihenkilöt toimivat tuettavan nuorten ehdoilla, mutta eivät ehdoitta. Tämä periaate on tärkeä lähtökohta toi-



Kuva 1. Nuorten Palvelu ry:n tukihenkilötoiminnan prosessikuvaus

minnassa. On kunnioitettava tuettavan elämää ja itsemääräämisoikeutta, mutta myös otettava arkisella järjellä kantaa ja esiin jopa asioiden ikäviä puolia.

Osa nuorista tarvitsee tukea kasvuympäristöstä ja perheestä nouseviin tarpeisiin. Perhettä on voinut kohdata kriisi – vanhemman päihdeongelma, kuolema tai ero. Joskus tuen tarve voi johtua siitä, ettei aikuisuutta ole ollut riittävästi tai aikuinen on pettänyt nuoren luottamuksen. Tukea tarvitseva nuori on monta kertaa kokenut epäjohtonmukaista kotikasvatusta, johon on voinut sisältyä ankaruutta, väkivaltaa tai kaltoinkohtelua. Vanhempien poissaolo kotoa työn vuoksi, väsymys, yksinhuoltajuus tai taloudelliset ongelmat voivat aiheuttaa huolenpidon ongelmia. Nuoret kokevat, ettei heistä välitetä tai eivät konkreettisesti saa aikuisen neuvoja ja apua pärjäämiseensä. Osa nuorista on jäänyt itsenäistymisessään yksin.

Toisilla kysymykset liittyvät opiskeluun, koulunkäyntiin tai työhön. Vaikeudet voivat liittyä ihmis- ja kaverisuhteisiin tai oppimis- ja keskitymisongelmiin. Hänellä on voitu määrittää esimerkiksi ylivilkkautta ja ADHD -tyyppisiä käyttäytymispiirteitä. Osa nuorista tarvitsee tukea henkilökohtaisten ongelmien ratkomiseen ja pitkäjäiseen kuntoutumiseen. Julkisten palveluiden käyttö edellyttää valmiuksia ottaa selvää palveluista, tietoa omista oikeuksista ja mahdollisuuksista sekä taitoja asioida.

Tuettaville lapsille ja nuorille on yhteistä tarve kohdata luotettava aikuinen, joka kykenee olemaan läsnä, kuuntelemaan, kuulemaan, näkemään ja ymmärtämään. Nuori tarvitsee positiivista palautetta kanssakäymisessä, jotta itseluottamus vahvistuu. Tuettava voi tukihenkilön kanssa pelata omaa elämäntilannetta ja nähdä siinä uusia näkökulmia.

Nuori tarvitsee henkilökohtaista tukea:

- itseluottamuksen rakentamiseen ja itsekunnioituksen vahvistamiseen
- itsessään olevien ainutlaatuisten ominaisuuksien ja voimavarojen tunnistamiseen
- saadakseen kokemuksia tasapainoisesta kanssakäymisestä luotettavan aikuisen kanssa
- voidakseen kokea tulla kuulluksi ja ymmärretyksi omana itsenään

- pärjätäkseen kasvuympäristössä, jossa kasvun, kehityksen ja itenäistymisen tukea ei ole muuten tarjolla
- saada apua kysymyksissä, jotka liittyvät henkilökohtaiseen vaikeuteen tai ongelmaan
- saadakse arkista apua esimerkiksi koulunkäynnissä ja asioinnissa
- erilaisiin harrastuksiin pääsemiseksi
- kavereiden ja ystävien löytämiseksi
- saadakse vahvistusta pitkäjänteisessä ja tavoitteellisessa paraneimis- ja kuntoutumisprosessissa
- löytääkseen edelleen apua eri tahoilta; ammattilaisilta ja asiantuntijoilta.

Tuen vastaanottaminen on aina nuorelle vapaaehtoista. Alaikäisen nuoren kohdalla päätökseen osallistuvat vanhemmat ja huoltajat. Tuettavan nuoren oikeus on saada tukea hänelle sopivalta tukihenkilöltä, tukihenkilön oikeus on saada toimiva tukisuhde.

Tukihenkilö henkilökohtaisena vahvistajana

Jokainen voi miettiä omalta kohdaltaan, ketkä aikuiset ovat, omien vanhempien lisäksi, kulloinkin auttaneet ja tukeneet eteenpäin elämässä. Asuiko naapurissa ehkä mummo, jonka seurassa oli mukava olla ja joka lämmöllä kannusti elämässä eteenpäin. Oliko koripallokerhon vetäjä juuri se, joka huomasi sinussa reilun pelin rakentajan ja muut huomioon ottavan kaverin. Millaisia muistoja noista henkilöstä tulee mieleen ja mikä merkitys sillä on ollut myöhemmin elämässäsi?

Tukihenkilön on oltava täysi-ikänen, kiinnostunut auttamaan vaikeissa elämäntilanteissa olevia nuoria sekä valmis sitoutumaan pitkäkestoiseen vapaaehtoistyöhön. Toiminta edellyttää halua kohdata nuori hänen ainutlaatuisessa elämäntilanteessa. Jotta voi tukea ja vahvistaa toista, on ymmärrettävä omat rajat ja mahdollisuudet tehdä yhteistyötä eri tahojen kanssa nuoren parhaaksi. Tukihenkilö on maallikkoauttaja eikä häneltä vaadita nuoriso-, sosiaali- tai hoitoalan koulutusta. Tukihenkilöllä on vaitiolo-

velvollisuus tukisuhteeseen liittyvistä asioista, mutta myös yhteydenpito-velvollisuus esim. sosiaalityöntekijään tai muuhun tukisuhteesta vastuussa olevaan ammattiauttajaan.

Ymmärtääkseen, mitä tukihenkilöltä odotetaan ja mitkä ovat toiminnan rajat ja mahdollisuudet, on toimintaan hakeutuvien käytävä koulutus. Jos toiminta mielletään harrastukseksi, on se varmasti eräs vaativimmista. Tukihenkilön on hyvä saada riittävästi tietoa vapaaehtoistoiminnan periaatteista, lastensuojelusta sekä tukihenkilötoiminnan rajoista. Tukihenkilötoimintaan liittyvässä peruskoulutuksessa tukihenkilöt perehdytetään toimintaan liittyviin perusasioihin. Yhteisiin periaatteisiin sitoutuminen edistää tuettavien turvallisuutta. Vastaavasti tukihenkilöiden turvallisuutta lisää tieto lastensuojelulain periaatteista sekä tukihenkilö- ja vapaaehtoistoimintaan liittyvistä vastuista, velvollisuuksista ja rajoista. Koulutuksen ohjelma suunnitellaan aina paikallisiin olosuhteisiin sopivaksi ja siinä otetaan huomioon kunkin paikkakunnan erityispiirteet ja lastensuojelun käytännöt.

Esimerkiksi Lastensuojelulain (2007/417, 40 §) ilmoitusvelvollisuus on kysymys, jonka tukihenkilöt toiminnassaan kohtaavat. Tyypillisesti tukihenkilötoiminnassa ilmoitusvelvollisuus tulkitaan korostetuksi tiedonantamis- ja yhteydenottamisvelvollisuudeksi. Tukihenkilöiden eteen tulee harvoin tilanteita, jossa heidän tarvitsee tehdä lastensuojeluilmoitus, mutta heillä on siihen lastensuojelulain mukainen velvollisuus mikäli tuettavan lapsen tai nuoren tilanne sitä edellyttää.

Tukihenkilön perusominaisuuksia ovat:

- tasapainoinen, realistinen aikuinen, ei mikään superihminen,
- oma elämä on kunnossa, mahdollisten omien traumojen tai vaikeiden elämänvaiheiden yli on päästy,
- on vuorovaikutustaitoja tarjota turvallinen ja myönteinen ihmissuhde, jossa kuuntelemisella, kuulemisella ja ymmärtämisellä on keskeinen sija. Kyky omistautua ja kuunnella on tärkeimpiä ominaisuuksia.
- kyky kunnioittaa ja arvostaa nuorta kokonaisuudessaan tämän elämäntilanteessa,

- mahdollisuus ja halu kannatella tarvittaessa tukisuhdetta pitkäjänteisesti, sillä luottamus rakentuu hitaasti,
- kyky empatiaan, huumorintajuuteen, elämäntilanteen ymmärtämiseen,
- taidot toimia tavoitteellisesti, suunnitelmallisesti, ratkaisukeskeisesti,
- uteliaisuus tietää ja tuntee nuoren elämänympäristön harrastus- ja toimintamahdollisuuksia ja nuorille tarjolla olevia palveluita,
- kyky välittää.

Erityishuoltojärjestöjen liitto Ehjä ry:n Lastensuojelun tukihenkilön käsikirjassa (2005) on kiteytetty vinkkejä hyvään tukisuhteeseen: ole aito, avoin ja rehellinen, oma itsesi, epäaitous on raskasta pidemmän päälle; älä odota liikaa itseltäsi äläkä tuettavaltasi, tukisuhde vaatii aikaa kehittyäkseen; älä ota henkilökohtaisesti, tuettava lapsi saattaa purkaa pahaa oloaan sinuun; muista ettet ole yksin vastuussa lapsen hyvinvoinnista, vaan siitä vastaavat myös muut läheiset ja lastensuojelun ammattilaiset; tulkitse vaikeudet tilaisuuksiksi oppia; käytä tervettä järkeä; pidä itsestäsi hyvää huolta ja luota tukisuhteen voimaan!

Vapaaehtoistoiminta tarvitsee ohjausta

Tukihenkilötoimintaa järjestävän tahon tehtäviin kuuluu tukihenkilöiden koulutuksen lisäksi tukisuhteiden koordinointi eli sopivien tukihenkilö-tuettava -parien muodostaminen, tukihenkilöiden työhohjauksellisen tuen sekä ryhmätapaamisten järjestäminen sekä jaksamisesta ja virkistyksestä huolehtiminen. Osan tästä toiminnasta Nuorten Palvelu ry tekee yhteistyössä kuntien sosiaalityöntekijöiden tai muiden paikallisten toimijatahojen kanssa.

Tukihenkilöt tarvitsevat myös henkilökohtaista tukea, joten toimintaa organisoivan työntekijän on oltava tavoitettavissa ja hänellä on oltava aikaa paneutua tukihenkilöiden tilanteisiin myös yksilötasolla. Tukisuhteen aloitusta suunniteltaessa työntekijän tärkeä tehtävä on pitää huoli siitä, ettei tuettavien nuorten tilanteet ole liian monimutkaisia tai vaikeita vapaa-

ehtoisen tuettaviksi. Tukihenkilön ei ole tarkoitus olla terapeutti tai ammattiauttaja, vaan arjessa rinnalla kulkeva henkilö. Tarvittaessa tukihenkilöllä on oltava mahdollisuus keskustella työntekijän kanssa esimerkiksi tukisuhteen lopettamisesta tai jatkon turvaamisesta. Tukihenkilöiden omat elämäntilanteet voivat tukisuhteen aikana muuttua ja tarvittaessa työntekijän on osattava tukea ja rohkaista tukihenkilöä ratkaisemaan löytyykö häneltä voimavaroja jatkaa tukisuhdetta.

Nuorten Palvelu ry:ssä syntyneiden kokemusten mukaan tukihenkilöt hyötyvät suuresti tukihenkilöiden ryhmätapaamisista, joissa he saavat luottamuksellisesti kertoa tukisuhteensa kuulumisia: iloja ja suruja. Tapaamisissa tärkeäksi nousee tukihenkilöiden toisilleen antama vertaistuki, joka toimii myös peilinä omaan tukisuhteeseen liittyen. Joskus oman tukisuhteen tuntuu ajautuneen tilanteeseen, josta ei tunnu olevan ulospääsyä. Toisten tukihenkilöiden ideat ja kokemukset voivat auttaa tukihenkilöä oivaltamaan tukisuhteen etenemisen mahdollisuudet. Tärkeää on myös se, että jokaisella tukihenkilöllä on omat verkostonsa paikkakunnan harrastus- ja palveluverkostoihin, joista he voivat antaa vinkkejä toisille tukihenkilöille.

Työntekijän tehtävänä on järjestää ryhmätapaamiset, kutsua joukko koolle ja luoda tilaisuuteen mukava henki. Pienet asiat ovat merkityksellisiä vapaaehtoisten kanssa toimittaessa. Vapaaehtoisen voi saada tuntemaan olonsa tervetulleeksi, kun työntekijä on häntä vastaanottamassa ovella ja vaihtamassa muutaman sanan. Myös tapaamisen tarjoilut, kahvit ja teet tarjottavineen antaa tukihenkilöille tunteen, että he ovat tärkeitä. Tapaamisissa on hyötyä, jos työntekijällä on jonkinlaista työnohjauksellista kokemusta. Hänellä täytyy olla valmiuksia tarttua tukisuhteen kannalta olennaisiin asioihin tukihenkilöiden kertoessa kuulumisiaan tukisuhteesta. Joskus asiat vaativat lisäselvittelyä tuettavan nuoren sosiaalityöntekijän kanssa ja tällöin työntekijän tehtävänä on toimia linkkinä tukihenkilön ja viiranomaisen välillä.

Tukihenkilöt raportoivat voimassaolevista tukisuhteistaan toiminnasta vastaavalle työntekijälle tai tuettavan omalle työntekijälle. Raporteissa tukihenkilöt kertovat kuinka usein he kuukauden aikana ovat tuettavaa tavanneet ja mitä he ovat tapaamisten aikana tehneet. Raporttien avulla seurataan tukisuhteen etenemistä ja mahdollisia esiin tulleita hankaluuksia.

Tukihenkilötoiminnan järjestäminen vaatii työntekijältä kokonaisuutena vahvoja sosiaalisia taitoja, kykyä tehdä viranomaisyhteistyötä, koulutus- ja ohjaustaitoja sekä taustataholta joustavuutta työajoissa, jotta joskus hyvin-kin akuutteihin asioihin on löydettävissä työaikaa ja mahdollisuus tehdä vapaaehtoistoiminnan ohjaamiseen tarvittavia ilta- ja viikonlopputöitä.

Tukihenkilötoiminnan tulevaisuuden haasteita

Tukihenkilötoiminta mainitaan useiden kuntien hyvinvointi- ja lastensuojelusuunnitelmassa eräänä osana kasvun tukea, sosiaalityön ja lastensuojelun palveluja. Kuntien taloudelliset vaikeudet ovat kuitenkin vähentäneet mahdollisuuksia organisoida tukihenkilötoimintaa. Asiasta vastaava virkamiestä ei ole tai tukihenkilötyötä tehdään oman viran ohessa monien muitten velvollisuuksien joukossa. On myös tavanomaista, ettei varoja toimintaan ole käytettävissä. Vaikka toiminta sinänsä perustuu palkattomaan vapaaehtoistyöhön, on kuitenkin käytännössä välttämätöntä ylläpitää tukihenkilöiden jaksamista koulutuksin, työnohjauksin sekä kattaa kuluja, joita toiminta vaatii. Heikko kuntatalouden tilanne on siten haaste tukihenkilötoiminnalle kunnissa.

Nuorten vapaa-ajan, auttamisen ja välittämisen kulttuuri on jatkuvassa muutoksessa. Uusien tukihenkilöiden löytäminen ei ole itsestäänselvää vaikka vapaaehtoistyötä nuorten parissa yleisesti arvostetaankin – myös nuorten itsensä keskuudessa. Kuten tutkimuksessaan Emmi Utti (2009) osoittaa, tarvitaan auttamishalun lisäksi yleensä suotuinen elämäntilanne, auttamisen halua tukeva elämänhistoria sekä persoonallisuuden piirteitä, jotta vahvaa sitoutumista edellyttävä vapaaehtoistoiminta tempaisi mukaan. Viime vuosina on ollut entistä haasteellisempaa saada uusia tukihenkilöitä pitkäkestoiseen vapaaehtoistoimintaan. Ehkä tukihenkilötoiminnassa nähdään myös lyhyempään sitoutumiseen perustuvia toimintatapoja.

Yhteiskunnan yksilökeskeisyys, suoritus- ja kilpailuhenkisyys, läpituken- ja kaupallistuminen ja markkinoituminen tarjoavat haastavan toimintaympäristön kaikelle yleishyödylliselle, voittoa tavoittelemattomalle ja lähimmäisen auttamiseen perustuvalla toiminnalla. Auttamisen kulttuuri on rapautunut ehdolliseksi. Ei näytä riittävän, että nuori on vaikeassa elämäntilanteessa

ja että vaikea tilanne sinänsä velvoittaisi antamaan apua ja tarjoamaan helpotusta. Tuettavan on osoitettava tavoitetahtoisuus, on nähtävä selviytyminen maaliin saakka, on varmistuttava että auttamisen panos tuottaa. Inhimillisesti arvokas välittämisen ja auttamisen kulttuuri on haastettu armottomalla ja arvottomalla tavalla. Vapaaehtoisia sosiaalisen vahvistamisen tekijöitä on toistaiseksi vielä löytynyt. Tukihenkilötoiminta, tukihenkilöineen on mittamattoman arvokas yhteiskunnallisen vahvistamisen voimavara.

Lähteet

Hjort, Haldis 1995. Etsivän työn psykologia. Helsinki: Gummerus.

Lastensuojelulaki 2007/417. www.finlex.fi Luettu 28.5.2010.

Lastensuojelun tukihenkilön käsikirja 2005. Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ. Helsinki: Gummerus.

Mönkkönen Kaarina 2005. Toiminnallinen vaikuttuminen. Maallikkous vuorovaikutuksen energialähteenä. 277-304.

Mönkkönen, Kaarina 2007. Vuorovaikutus: dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita.

Nylund, Marianna & Yeung, Anne Birgitta (toim.) 2005. Vapaaehtoistoiminta: anti, arvot ja osallisuus. Tampere: Vastapaino.

Utti, Emmi. 2009. Vapaaehtoistyöntekijän sitoutuminen lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa Ehjä ry:n julkaisuja.

Valkonen, Leena 2007. "Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset" Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research numerona 286. Jyväskylän yliopisto.

Irja Mikkonen

Vertaistuki osana sosiaalista vahvistamista

Johdanto

Käsittelen artikkelissa vertaistuen mahdollisuuksia osana sosiaalista vahvistamista. Alussa kuvaan vertaistuen merkitystä ja tarvetta sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen rinnalla. Luvussa kaksi esittelen vertaistuen käsitteitä ja muotoja, minkä jälkeen luon katsauksen vertaistuen juuriin ja kehitykseen. Artikkelini käsittelee myös lyhyen katsauksen vertaistuen taustatukeen, yhteen vertaistuen mahdollistajaan. Vertaistuen toimintaa kuvaan luvussa viisi ja lopuksi pohdin vertaistuen tulevia mahdollisuuksia ja haasteita.

Artikkeli pohjaa väitöskirjatyöhöni, Sairastuneen vertaistuki¹, jossa käsitteelin kuuden eri sairausryhmän kokemuksia vertaistuesta. Jaottelin sairausryhmät kolmeen ryhmittymään: ALSia ja Parkinsonia sairastavien `tunneryhmittymään`, osteoporoosia ja sydäntautia sairastavien `kuntoryhmittymään`, ja keliakiaa ja rintasyöpää sairastavien `tietoryhmittymään`. Tutkimuksessa oli mukana myös läheisiä.

Vertaistuki kolmanteen sektoriin kuuluvana kansalaistoimintana on yksi sosiaalisen tuen muoto. Vertaistukea tarvitaan erityisenä tukimuotona, koska muut tuet eivät aina sovellu tai riitä kaikkien tukea tarvitsevien ihmisten tarpeisiin. Hyvinvointivaltio tuottaa runsaasti normeja, joiden pohjalta ihmiset pyritään sosiaalistamaan niin sanottuun normaaliyhteiskuntaan². Ihmisellä on oltava tietty määrä tietynlaista toisten määrittelemää ja mittaamaa puutetta tai vajavuutta saadakseen tukea ja palveluja.

Usein sosiaalisen ongelman tai vaikean sairauden kohdanneella matka on liian pitkä ja kynnyksensä liian korkea päästä avun ja tuen piiriin. Tarvitaan

1 Mikkonen 2009

2 Ks. esim. Möttönen & Niemelä 2005, 72 - 73

niin sanottuja vastayhteisöjä³, osakulttuureita, jotka tavoittavat joko väliaikaisesti tai pysyvästi sosiaalisesti, taloudellisesti tai kulttuurisesti syrjään jääneet ja syrjäytymisuhan alla olevat ihmiset⁴. Yhteisöllinen toiminta toteutuu hyvinkin hankalissa olosuhteissa, jos se pystytään käynnistämään⁵. Ihminen tarvitsee erityisesti poikkeustilanteissa välittämistä ja mahdollisuuden jakaa kokemuksiaan toisten kanssa. Vertaistuki on tuen tarvitsijalle hyvä mahdollisuus, ja se on viime aikoina tullut monille ihmisille tutuksi tiedotusvälineiden kautta. Tiedotusvälineet ovat toiminnallaan edesauttaneet vertaistuen lisääntymistä ja monimuotoistumista sekä antaneet kasvat useammalle sairaudelle, vammalle tai muulle elämänmuutoksen tilanteelle, jossa vertaisen tuki on tarpeen.

Järjestöillä ja kirkolla on valmiuksia oman erityisosaamisensa keinoin tehdä etsivää ja korjaavaa työtä. Järjestöt vastaavat monista tehtävälajeista, kuten edunvalvonnasta, vapaaehtoistoiminnasta, asiantuntijana toimimisesta, palvelujen tuottamisesta ja vertaistoiminnasta⁶. Erityisjärjestöjen taitojen ja osaamisen merkitys on suuri kriisien yhteydessä, kun ihminen sairastuu, vammautuu, jää työttömäksi, ylivelkaantuu tai hänelle kehittyä esim. päihdeongelma⁷.

Erityisesti nuoret tarvitsevat tukea jaksamiseen, etenkin jos yksilö on erilainen ja häntä kiusataan, kun hän ei jaksakaan käydä koulua eikä saa töitä, eikä myöskään löydä ymmärtäjää eikä paikkaansa tässä maailmassa. Tällöin järjestöiltä odotetaan tiedon antamisen ohella myös kykyä pystyä tukemaan avuntarvitsijaa tarvittavilla tukimuodoilla, myös vertaistuen keinoin.

Vastayhteisöjen kautta on mahdollista lieventää ja purkaa syrjäytymisen aiheuttamia haittoja sekä niiden johdosta sisäistettyä kielteistä identiteettiä ja sen luomaa leimaa. Jos yksilö ei koe olevansa osa mitään yhteisöä, yhteisöllisyyden kokemuksia ei ole ja siten vastuu jää yksilölle itselleen. Tämä ei koske vain nuoria vaan kaiken ikäisiä ihmisiä.

3 Vastayhteisö on Susanna Hyvärin (2001) väitöskirjassaan käyttämä käsite.

4 Möttönen & Niemelä 2005, 70 - 72

5 Matthies, Aila-Leena 2003, 161.

6 Möttönen & Niemelä 2005, 59 - 60

7 Möttönen & Niemelä 2005, 72 - 73

Myönteistä identiteettiä rakennetaan yhteisösuhteiden avulla⁸. Se tarkoittaa käytännössä hyväksynnän ja tuen saamista toisilta ja uskon palautumista omaan itseen. Tähän tarvitaan tekijöitä ja tukijoita. Esimerkiksi syrjäytymisuhan alla olevalla nuorella ei ole välttämättä tietoa siitä, mistä hakea apua itselleen ja kavereilleen.

Julkisessa sosiaali- ja terveydenhuollossa, jolla on vastuu palveluiden ja tukien järjestämisestä, ei ole riittäviä resursseja. Kuntien surkea taloustilanne ei kuitenkaan poista juridista vastuuta tiettyjen palvelujen organisoinnista. Mutta vaikka tehtävät ovat lakisääteisiä, kunnissa on erilaisia asenteita ja tulkintoja toteutuksesta. Odotusajat ovat usein kohtuuttoman pitkät ja siten esimerkiksi uupumukseen ja mieleen vaikuttavien sairauksiin sairastuneiden hoitoajat saattavat pidentyä.

Vertaisen kohtaaminen ja erityisesti vastaavanlaisista kokemuksista selviytyneen tuki on tervetullut apu uuden identiteetin rakentumisessa. Osallisuuden kokeminen syntyy vähitellen ja sitä edesauttaa keskinäinen luottamus.

Vertaistuen käsitteet

Vertaistukikäsitteiden määrittelyissä ilmenee yhteisenä piirteinä hengenheimolaisuus, samankaltaisuus, yhteenkuuluvuus ja kokemuksellisuus sekä tuen ja tiedon saanti. Kuten Nylund (2005, 203) toteaa: ”Vertaistuen muodostavat samankaltaisessa elämäntilanteessa olevat ihmiset. Heillä on halu jakaa kokemuksiaan muiden kanssa ja tällä tavoin pyrkiä keskinäisesti ratkaisemaan tai lieventämään elämäntilannettaan toisia kunnioittavassa ilmapiirissä”.

Vertaistuki toteutuu vertaisryhmä-, vertaistukiryhmä- tai tukihenkilötoimintana. Vertaisryhmätoiminnassa on kysymys osallistumisesta, yhdessä toimimisesta ja osallisuudesta, missä voidaan puhua meistä. Vertaisryhmä voi olla tiedollinen ja toiminnallinen tai pelkästään keskusteleva ja tukea antava ryhmä. Toiminnallisia vertaisryhmiä ovat kouluryhmät, amatilliset ryhmät ja harrastusryhmät. Niitä voidaan nimittää kerhoiksi, lä-

8 Matthes 2003, 159; Möttönen & Niemelä 2005, 74 - 75.

heisryhmiksi, piireiksi tai jäsenryhmiksi. Ryhmätapaamisiin voi osallistua läheisiä, henkilökohtaisia avustajia tai kannattajajäseniä ryhmäläisten yhteisen päätöksen mukaan.

Vertaistuen syvempi merkitys toteutuu sairaus-, vammais- ja muissa kriisiryhmissä, joita nimitetään vertaistukiryhmiksi: ”Vertaistukiryhmälä ymmärretään toisten auttamiseen ja tukemiseen tähtäviä vastavuoroisia suhteita, missä kriittisiä ja kriisiin johtaneita elämäntilanteita käsitellään yhdessä” (Hyväri 2005, 215). Hyvärin (emt.) mukaan tällaisissa konteksteissa voi syntyä pysyvää yhteisöllisyyttä ja kestäviä ystävyysuhteita.

Vertaistukiryhmä on tarkoitettu viiteryhmään kuuluvalla ja monet ryhmät ovat suljettuja, eikä tällaiseen ryhmään yleensä oteta jatkuvasti uusia tulijoita. Esimerkiksi tsunamiuhrien läheisille järjestetyissä ryhmissä todettiin, että myöhemmin ryhmiin tulleet häiritsivät ryhmää tietämättömyydellään ja kysymyksillään⁹. Tarkasti rajatut ryhmät ovat usein määräaikaisia ja niistä osallistujat voidaan ohjata myöhemmin toiminnallisten kerhojen piiriin. Kriiseistä toipuvilla henkilöillä ryhmän tarve päättyy yleensä kriisin loputtua. Ero toiminnallisten ryhmien kanssa ei kaikissa tapauksissa ole suuri, koska toiminnallinenkin ryhmä tarjoaa vertaistukea.

Yksilöllistä vertaistukea voi saada tukihenkilöiltä, ja tutkimukseni mukaan tämän useat sairastuneet kokivat tarpeellisenä ennen vertaistukiryhmään menoa. Sairastuneen tai vammautuneen tukihenkilö on yleensä saman tai samantapaisen sairauden tai vamman omaava henkilö, joka on siitä toipunut ja tullut sinuiksi tilanteensa kanssa¹⁰. Joissakin tapauksissa tukihenkilötoiminta voi olla vertaisen tai asiaan perehtyneen koulutetun tukihenkilön antamaa tukea, esim. raiskauksen-, inestin tai muun rikoksen tai katastrofin uhrin tai rikokseen syyllistyvän ihmisen tai päihdenuoren tukena.

Vertaistuki tunnetaan kansainvälisessä kirjallisuudessa käsitteillä self help (oma-apu), peer support (vertais/vertainen tuki, tukiryhmä, kannattaja), mutual aid (keskinäinen tuki, self-help support (toiminnan tukijat).

Vertaistuki yhtenä sosiaalisen tuen muotona kuuluu laajempaan sosiaaliseen verkostoon. Kaikilta verkostoon kuuluvilta ei tule tukea, mutta sosi-

9 Saari 2006, 33, 53 - 54.

10 Useat potilasjärjestöt nimittävät tukihenkilötoimintaa vertaistueksi, ks. esim. internetissä, potilasjärjestöt.

aaliset verkostot sisältävät kaikki ne kontaktit, joita yksilöllä on: myös ne, mistä hän ei saa tukea. Sosiaalinen verkosto on edellytyksenä sosiaalisen tuen toiminnalle.

Lisäksi sairastuneen ja vammautuneen on mahdollista saada vertaistukea ensitietotapahtumassa ja sopeutumisvalmennuksessa. Ensitieto tarkoittaa sosiaali- ja terveydenhuollossa tapahtumaa, joka järjestetään esimerkiksi vakavasta sairaudesta tai vammasta diagnoosin saaneelle ja perheelle. Yleensä se tarkoittaa yhtä suurta tapahtumaa, jonne äskettäin sairastuneet kutsutaan. Tapahtumassa annetaan perustietoa sairaudesta tai vammasta, ja siellä on mahdollista saada tietoa vertaistukitoiminnasta ja kohdata vertaisia ainakin silloin, kun potilasjärjestö on mukana. Järjestöt ovat aloitteellisia tapahtumien järjestämisessä ja järjestävät yleensä vielä oman erillisen keskustelevan ensitietotapahtuman. Terveydenhuollon järjestämät tapahtumat ovat yleensä kertatapahtumia, mutta järjestöjen omat tapahtumat voivat käsittää jopa viikonlopun¹¹.

Sopeutumisvalmennus, joka on edellistä merkittävämpi vertaistuen lähde, on kuntoutuksen lakisääteinen palvelumuoto¹². Sopeutumisvalmennuksen tarkoituksena on ohjata vammaista ihmistä elämään täysipainoista elämää vammasta huolimatta. Valmennus kestää vammasta, sairaudesta ja kriisistä riippuen kymmenestä päivästä kolmeen viikkoon. Se voi toteutua joko yhdessä tai useammassa erässä ja olla joko avo- tai laitostointia. Esimerkiksi potilasjärjestöt esittelevät sopeutumisvalmennusta internetsivuillaan vertaistuen lähteenä.

Internetissä olevat vertaistuen muodot ovat monille ihmisille helposti saavutettavissa. Internetin toimintaympäristöt voivat toimia tietolähteenä, sosiaalisen tuen mahdollistajana ja sosiaalisen kanssakäymisen foorumeina¹³. Nettivertaistuen hyödyntämiseen voi olla matalampi kynnyks kuin

11 Esim. osalla Parkinsonia sairastavien ensitietotapahtuma voi kestää jopa kolme vuorokautta, minkä seurauksena monet hakeutuvat puolisoineen aktiivisiksi toimijoiksi paikallisyhdistykseen ja jotkut heistä eivät mene ollenkaan sopeutumisvalmennukseen (Mikkonen 2009, 129).

12 Vammaispalvelulain, Lääkinnällisen kuntoutuksen asetuksen, Kelan kuntoutuslain sekä Tapaturma- ja liikennevakuutusta koskevien lakien nojalla.

13 Ks. esim. keskustelupalstat sivuilta: MLL:n verkkotukioppilaat -vertaistukea nuorilta nuorille; Äidin elämää, Vanhempainnetti keskustelupalsta - MLL; Leikki-ikäinen perheessä,

kasvokkain tapahtuvaan ryhmään osallistumiseen tai tukihenkilön luokse menemiseen. Netin kautta saattaa uskaltaa ottaa yhteyttä arassakin asiassa, mutta toiminta on irrallisempaa kuin ryhmässä saatu tuki. Netissä kysymyksiin voi vastata kuka tahansa tai ei kukaan. Vertaistukea saa myös tukipuhelimista ja puhelinseminaareista.

Vertaistukitoiminta perustuu kokemukseen ja sen keskinäiseen jakamiseen. Vertaistukea on pidetty aikaisemmin enimmäkseen maallikkotietona, mutta nykyisin puhutaan vertaistuen kokemukselliseen tietoon pohjautuvasta asiantuntijuudesta. Seuraava taulukko kuvaa maallikkotietoa, kokemustietoa ja asiantuntijatieta. Jos vertaistuki asetettaisiin seuraavaan taulukkoon, asettuisi se tutkimukseni 'Sairastuneen vertaistuki' mukaan kokemustiedon ja asiantuntijatiedon väliin.

TAULUKKO 1. Maallikko-, kokemus- ja asiantuntijatieta (Nylund 2.12.1999).

<u>Maallikkotieto</u> arkipäivän tieto	<u>Kokemustieto</u> kokemuksiin perustuva tieto	<u>Asiantuntijatieta</u> koulutukseen ja oppimiseen perustuva tieto
objektiivinen tieto ilmiön kokeminen ulkopuolisena	subjektiivinen tieto ilmiön kokeminen sisältäpäin	objektiivinen tieto ilmiön tarkastelu ammattillisesta näkökulmasta
toisen käden tieto: perhe, osallisuus ja mediat, tutkijat, ammattilaiset	ensi kädentieto omistajuus kokemukseen	toisen käden tieto koulutuksen kautta
usko omiin mielipiteisiin	usko omien kokemusten merkittävyyteen, kuulamisen ja jakamisen kokemukset	usko kokemustietoon, teoreettisiin selityksille

Vertaistuen juuret ja kehitys

Vertaistuen juuret löytyvät Suomessa samanlaisesta yhteisöllisyyden tarpeesta ja paikallisyhteisöjen solidaarisen toiminnan perinteistä kuin osuustoiminnankin. Tälle perinteelle ominaista on yhdessä tekeminen, kuten talkoot ja naapuriapu ja muu keskinäinen avunanto maaseudulla, ja moderni yhteisöllisyys kaupungeissa¹⁴. Vertaistuen tarve on vaihdellut eri aikoina ja se on lisääntynyt yhteiskunnassa tapahtuvien kriisien ja muutosten aikana, jolloin yhteisöllisyyden ja turvan tarve yleensä kasvaa¹⁵. Vertaisten toiminnasta on kysymys esimerkiksi partio- ja marittatoiminnassa tai puolueiden eri ikäryhmien, kuten nuorten ryhmätoiminnassa.

Suuren rakennemuutoksen ja kaupungistumisen myötä 1960 - 1980-luvuilla yhteisöllisyyden tarve kasvoi Suomessa muuttojen ja siitä seuranneiden perheyhteisöjen hajoamisen seurauksena. Nuoret ihmiset menivät työn perässä kaupunkeihin, muuttivat Ruotsiin tai muihin maihin. Tällöin varsinkin maaseudulla nuorten lähdettyä, lisääntyi vanhusväestön keskuudessa vuorovaikutuksen ja tuen tarve. Lapsilla ei ollut enää lakisäateistä velvollisuutta huolehtia vanhemmistaan. Vastaavasti muuttajilla ilmeni sosiaalisen tuen tarvetta erityisesti uusissa taajamissa. Samanaikaisesti lisääntyi myös kiinnostus sosiaalisen tuen tutkimukselle.

Rakennemuutoksen aikana muotoutui uusia tukimuotoja ja oman tekemisen tarvetta, mikä ilmeni kansalaistoimintana ja tuli vastavoimaksi hyvinvointivaltion määräysvallalle¹⁶. Tutkijat toivat tietoa uudenlaisesta kansalaistoiminnasta muualta Euroopasta, kansainvälisistä seminaareista ja oleskelustaan ulkomailla, kuten Englannissa, Kanadassa Tanskassa tai Saksassa¹⁷. Saksassa vaihtohtoisen sosiaalityön projekteissa käytettiin vertaistukiryhmiä (Selbsthilfe) yhtenä toiminnan välineenä¹⁸.

14 Laurinkari 2007, 104; Laurinkari 2005, 36 - 37

15 Ks. esim. Nylund 2005, 195.

16 Ks. esim. Hyväri 2005, 216.

17 Esim. Nylund perehtyi oma-aputoimintaan asuessaan Kanadassa ja toi sieltä uusia ajatuksia ja tietoa. Häneltä on sekä kansainvälisiä että monia suomalaisia kolmannen sektorin- ja oma-apututkimuksia. Tutkimuksista suurin osa on 1900-luvun alun laman jälkeiseltä ajalta.

18 Matthies 1984

Suomessa vertaistoiminta oli murroksessa 1990-luvun alun laman aikana, kuten kaikki muukin koko kolmannen sektorin toiminta¹⁹. Silloin jouduttiin uuteen tilanteeseen Venäjän kaupan vetäytymisen ja ulkomaisen yliluototuksen ja sitä seuranneen devalvaation myötä. Hyvinvointivaltiota yritettiin pelastaa kilpailuttamisella. Julkisen sektorin vetäytyessä joillakin alueilla palveluvastuusta jäi kolmannen sektorin tehtäväksi palvelujen järjestäminen. Vertaistuki saattoi olla tuolloin joidenkin apua tarvitsevien ainoa tukimuoto.

Kuntaliitosten lakkauttamisen myötä kunnat säästivät ja vetivät kuntalaisensa pois kuntainliiton sairaaloista, eikä kuntayhtymiä oltu halukkaita muodostamaan laman aikana. Näin esimerkiksi mielisairaaloista kotiutettiin ihmisiä postilokeroon²⁰. Joissakin tapauksissa kotiutettu ihminen vietti useita vuorokausia kesäaikana ulkosalla ennen kuin joku huomasi selvittää hänen todellisen asunnotilanteensa. Laitoshoidtoa tai -kuntoutusta tarvitsevat saatettiin sijoittaa kunnan ainoaan laitokseen, vanhainkotiin. Siellä saattoi olla vanhusten ohella samoissa tiloissa ja samojen työntekijöiden hoidossa ainakin mielisairaita, päihdeongelmaisia ja muita kuntoutettavia, asunnottomia ja kehitysvammaisia.

Työttömyyden, ylivelkaantumisen ja lamasta johtuvien muiden ongelmien seurauksena ihmiset hakeutuivat yhteen löytääkseen keinoja selviytymiselleen.²¹ He muodostivat omaehtoisia vertaisryhmiä, kokosivat ryhmäläisten tiedon ja osaamisen yhteen ja kehittivät uusia toimintamuotoja. Kolmannen sektorin toimijat perustivat yhdessä mielisairaaloista kotiutettujen ja muiden mielenterveysongelmaisten kanssa päiväkerhoja vertaisille.

Vertaistutkimukset jakautuvat yhteiskuntatieteellisiin ja psykologia- ja terveystieteellisiin tutkimuksiin. Edellinen käsittää vertaisryhmät ja osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun, jälkimmäisen painottuessa ryhmädynamiikkaan ja yhteisöllisiin kokemuksiin. 1990-luvun alun laman päättyessä ilmestyi vapaehto- ja vertaistukitutkimuksia, jotka käsitteli-

19 Matthies 1994

20 Kellokosken sairaalan lääkäri Ilkka Taipale toi asian esille useissa puheissaan ja kirjoituksissaan 1990-luvun alkupuolen laman aikana.

21 Ks. esim Nylynd 1996, 193 - 197.

vät²² hyvinvoinnin sekataloutta, kuten yhteiskunnallisia liikkeitä, kansankirkon haasteita, yhdyskuntatyötä ja kolmatta sektoria, vapaaehtoistyötä, uusosuustoimintaa ja vertaistukea.

Vertaistutkimuksissa erottui 2000-luvun alussa vertaisryhmien toiminnan ja roolin merkitys hyvinvointivaltiossa²³. Muutamia vuosia myöhemmin vertaistuen merkitys kokemusasiantuntijana korostui ja vertaistuen suhde ammattityöhön muodostui myös tärkeäksi joissakin tutkimuksissa²⁴.

Vertaistukitutkimuksen teemoja ovat olleet 2000-luvulla arvot, kohtaanminen, osallisuus, vaikuttaminen, vastavuoroisuus, voimaantuminen (empowerment) ja yhteisöllisyys. Lisäksi on tutkittu esimerkiksi vertaistuen ja ammattiauttajien muuttuvia suhteita ja vertaistukea kokemuksen ja tiedon jäsentäjänä²⁵ sekä vertaistukea verkossa²⁶.

Toiminnan mahdollistajat

Vertaistoiminta voi muodostua erilaisista lähtökohdista, kuten järjestön taustatuen pohjalta (esim. sydänyhdistysten käynnistämä vertaistuki) tai saman elämäntilanteen kokevien ihmisten keskinäisen sopimuksen pohjalta, kuten omaehtoinen adoptioäitien perustama vertaistoiminta²⁷. Taustayhteisönä voi olla myös julkinen sektori. Vertaisryhmän perustajat voivat olla mukana vain käynnistämävaiheessa tai tukena koko toiminnan ajan. Merkitystä on vertaistuen rahoituksella, ideologialla, ryhmien vetäjien koulutuksella ja sillä, ovatko ryhmien vetäjät vapaaehtoisia vai ammattityöntekijöitä. Lasten ja nuorten ryhmissä sekä monissa kriisiryhmissä tarvitaan ammattityöntekijän apua ryhmän vetämisessä. Ryhmä tarvit-

22 Matthies, Aila-Leena - Nylund, Marianne ja Kotakari Ulla 1996 (toim.) Välittävät verkostot.

23 Nylund 2000, 86–99; Hyväri 2005, 214 - 215.

24 Hyväri 2005, 261.

25 Nylund 2005, 206 - 207

26 Munnukka ym. 2005.

27 Esim. AA-liike syntyi, kun liikemies huomasi alkoholin käyttönsä häiritsevän omaa työtään, etsi kaltaistaan ja löysi lääkärin. Yhdessä he huomasivat juomisensa vähenevän samassa suhteessa, kun auttoivat toisiaan olemaan juomatta. (Nimettömät alkoholistit 1990).

see myös toimintaansa varten tilat, joita useat seurakunnat ja kuntien sosiaalitoimet vuokraavat. Tyypillisimmät ryhmien taustat ovat kansalaistausta, järjestötausta, julkistausta ja välittäjätausta²⁸.

Kansalaistausta tarkoittaa sitä, että ihmiset itse perustavat ryhmän omiin tarpeisiinsa ja toimivat siinä omaehtoisesti. Esimerkkejä tällaisista ryhmistä ovat työttömien, yksinhuoltajien ja ylivelkaantuneiden ryhmät. Tällainen ryhmä toimii niin kauan kuin sille on tarvetta ja loppuu, ellei uusia jäseniä tule. Ryhmiin voi päästä ryhmäläisten suostumuksella.

Järjestötaustaisista vertaistukiryhmistä tunnetuimpia ryhmiä ovat potilas- ja vammaisjärjestöjen ja -yhdistysten tukemat ryhmät. Järjestöjen²⁹ taustatuki on mukana koko toiminnan ajan vertaistuen eri muodoissa. Vertaistukitoiminnassa ovat mukana samasta vammasta tai sairaudesta kärsivät osallistujat ja vetäjät. Toiminta voi olla pitkä- tai lyhytkestoista. Monet sairastuneiden kerhot jatkavat vuodesta toiseen, jos osallistujia riittää ja ryhmille löytyy vetäjät. Lyhytkestoisena vertaistukiryhmä voi toimia hyvinkin lyhyen ajan esim. 5 - 8 kertaa kokoontuvana nuorille, vasta sairastuneille tarkoitettuna toimintana. Tällaisessa ryhmässä yleensä ainakin toinen vetäjä on ryhmän sisältä.

Julkistaustaisia ovat ammatillisesti perustetut ja johdetut ryhmät, kuten äiti-lapsi -ryhmät neuvolassa, nuorten ryhmät ja ikääntyvien ryhmät. Nuorille perustetaan erityisryhmiä esim. sosiaalitoimen, nuorisotoimen ja seurakunnan taholta. Toiminta kestää sen ajan kuin toiminnalle on tarvetta ja resursseja riittää. Ikääntyville perustetaan kaikille yhteisiä ryhmiä, mutta myös runsaasti toiminnallisia ryhmiä. Vetäjä on näissä ryhmissä ammattityöntekijä.

*Yksityisen tahon ammatillinen vertaistoiminta*³⁰ on yleensä kurssimuotoista. Tällöin ammattityöntekijät järjestävät mahdollisuuden vertaistukitoiminnalle. Näissä ryhmissä usein korostuu osallistujien osuus. Esimerkiksi he voivat tehdä itse tavoitteet toiminnalleen ja toimia yhteisesti tehtyjen tavoitteiden mukaisesti. Ohjaaja auttaa alussa ja on käytettävissä koko toi-

28 Nylund 1999, 120.

29 Kaikki järjestöt eivät toimi vertaistuen taustana.

30 Tähän ryhmään kuuluvat jonkin tietyn mallin mukaiset vertaistukitoiminnat, kuten Novat-ryhmät, jotka on tarkoitettu varhaisvaiheen päihdeongelmallisille naisille.

minnan ajan ja tekee myös interventioita kurssin kestäessä ja on tarvittaessa tukena sekä mukana palautekeskustelussa ja arvioinneissa.

Puolijulkiset tahot, kuten seurakunnan ja muiden puolijulkisten tahojen, esimerkiksi suurten järjestöjen (kuten Suomen Punainen Risti) suru-, ero- ja muut kriisiryhmät ovat johdettua ja ohjattua kurssimuotoista toimintaa. Työntekijät toimivat vetäjinä ja ovat paikalla koko toiminnan ajan.

Välittäjätaustaisissa vertaistukiryhmissä ammattityöntekijä toimii ryhmän käynnistäjänä, mutta myöhemmin ryhmä valitsee vetäjän mahdollisesti ryhmän sisältä. Tällainen toiminta on tarpeen silloin, jos ei haluta haakeutua tietyn katsomuskannan ryhmään.

Projekti vertaistuen taustatukena poikkeaa edellisestä sikäli, että se on määräaikainen. Kurssit suunnitellaan tietylle ryhmälle tietyksi ajaksi. Kun projekti loppuu, uusia kursseja ei enää tule ja osallistujat jäävät ilman tukea. Jatkon tarve riippuu asian luonteesta, mitä varten vertaistukikokeilu on perustettu. Usein tarvittaisiin jatkoa esim. addiktioista vapautumisessa, kuten peliriippuvuudesta, päihteistä tai muista elämäntapariippuvuuksista eroon pääsemiseksi.

Vertaistuki toimijana

Vertaisille on tyypillistä toisista välittäminen. Halutaan tietää, miten toinen samassa tilanteessa oleva on selviytynyt. Tällä on merkitystä myös siksi, että toisen selviytymistä peilataan omaan tilanteeseen. Vertaisryhmissä pystytään käsittelemään tunteita kokemustiedon pohjalla, mikä tapahtuu siten, että ryhmäläinen antaa kokemuksensa toisten käytettäväksi ja vastaanottaja eläytyy siihen kuin se voisi olla hänen oma kokemus³¹. Tutkimuksessani 'Sairastuneen vertaistuki' osallistujat kuvailivat, kuinka ryhmässä saa nauraa ja itkeä, eikä kukaan ihmettele. Monet kertoivat tulleen sosiaalisemmiksi ryhmään tulonsa jälkeen. Vaikka ryhmään tullaan saamaan itse apua, kertoivat muutamat osallistujat tulleen tietoisesti auttamaan toisia.

31 Hyväri 2005, 224 - 225

Yleisesti pidettiin tärkeänä, että on muitakin, jotka kokevat samaa, että ”ei ole yksin erilainen tässä maailmassa”. ”Vain kohtalotoveri tietää mil-
tä tuntuu saada diagnoosi”. Yleensä toista on helppo ymmärtää saman ko-
kemisessä: ”Tuntuu kuin oltais aina tunnettu”³² tai ”Ymmärtää puolesta
sanasta”³³.

Vertaistuki tarjoaakin mahdollisuuden tulla kuulluksi ja auttaa sairastunutta vaikuttamaan paremmin oman elämänsä kulkuun. ”Ryhmä on auttanut minua sopeutumaan apuvälineiden ja avustajan käyttöön sekä itsenäiseen elämään vammaisena”. Ryhmä auttaa jokapäiväisten asioiden käsitteilyssä. Vertaistuki lisää myös hoito- ja tukijärjestelmän oikeudenmukaisuutta selvittämällä yhdessä palvelujen tarvetta, saantia ja toimivuutta.

Vertaistuki voi toimia omaehtoisesti ja vapaasti tilanteen ja tarpeen mukaan. Vertaistuen toimivuuteen vaikuttavat tarpeiden lisäksi myös osallistujien voimavarat. Vertaistuessa ymmärretään toisten osallistujien samanlaiset tarpeet ja kokemusasiantuntija ymmärtää toista samanlaista ja pystyy auttamaan sellaisessakin asiassa, missä ammattityöntekijä ei pysty – ellei hänellä ole samaa kokemusta. ”Vain vertainen voi antaa vertaistukea”.

Vaikka sairastuneen vertaistukea ei voi mikään korvata, koska se perustuu kokemukseen, pystyy osa sairastuneista vertaamaan sen merkitystä muihin tukiin.

”Vertaistuki on kuin sopeutumisoljennus, mutta pitkäkestoisena”.

”Se on kuin juristi hoitamassa asiakkaansa etuja ammattinsa tietämyksen pohjalla”.

”Vertaistuki on kuin sosiaalityöntekijä, toimintaterapeutti ja psykologi³⁴”.

Läheiset ovat ryhmässä toiminnan tukijoina. He ovat tärkeitä ryhmän jäseniä niissä ryhmässä, missä ryhmän toiminta sallii läheisten osallistumisen. Sairaus- ja vammaisryhmissä läheinen on usein avustajana, mutta hän voi tulla ryhmään myös siksi, koska haluaa tietää, miten toinen läheinen selviytyy tilanteesta. Läheiset voivat olla mukana kerhoissa ja jäsenryhmis-

32 Mikkonen 2009

33 Kaleva 2003

34 Mikkonen 2009

sä, mutta eivät suljetuissa määräaikaississa tukea antavissa keskusteluryhmissä. Läheisille on myös omia ryhmiä, mutta sairastuneen läheisen ryhmään pääsy ei ole ongelmatonta varsinkin, jos läheinen toimii sairastuneen omaishoitajana. Silloin hän joutuu elämään sairastuneen läheisensä päivärhythmin mukaisesti, eikä sijaisia ole juuri saatavissa.

Kaikki eivät suinkaan hakeudu vertaistuen piiriin. Osa olettaa, ettei vertaistuki sovi heille, kun he eivät välttämättä tiedä, mistä on kysymys. Osa ei voi tulla ryhmään, koska ei saa siitä tietoa. Löytyy myös niitä, jotka eivät halua identifioitua sairaaksi ja nähdä, millainen tulisi olemaan esim. vuoden kuluttua³⁵. Joillakin on liian pitkä matka esteenä ja toisille ei ole olemassa ryhmää. Löytyy myös heitä, jotka pelkäävät kustannuksia ja niitä, jotka eivät halua solmia uusia sosiaalisia suhteita.

Sairastuneen vertaistuessa on myös sairauden laadulla merkitystä. Sairauden takia vammautunut nainen kertoi, ettei hän halua mennä vertaistukiryhmään, koska mies ymmärtää ja tukee häntä riittävästi. Toinen rintasyöpää sairastava nainen kertoi, että hän haluaa kuulua vertaistukiryhmään, ettei rasita niin paljon miestänsä. Kipeitä asioita ei puhuta ulkopuolisille vaan vain heille, jotka ymmärtävät. Eri ihmisiä myös auttavat erilaiset asiat: subjektiiviset kokemukset ovat erilaisia.

Sairastuneen vertaistuki tarjoaa kokemukseen perustuvaa tietoa ja toimintaa, turvaa ja tukea sekä rohkaisua ja voimavaroja. Kuvailen seuraavassa taulukossa vertaistuen konkreettista merkitystä osallistujalleen tutkimukseni `Sairastuneen vertaistuki` pohjalla.

35 Kris-ryhmässä, esimerkiksi vankilasta vapautuvat tai huumeiden käyttäjät haluavat nähdä, millaiseksi voisi tulla vuoden kuluttua.

TAULUKKO 2. Vertaistuen merkitys (Mikkonen 2009, 186 mukailleen).

Sairastuneen vertaistuessa saa turvallisessa ympäristössä koettua toimintatietoa samanlaisessa tilanteessa olevilta ihmisiltä. Vertaistuessa rohkaistuu olemaan oma itsensä, siellä kuunnellaan ja ymmärretään. Siellä saa myös voimavaroja toisten kuuntelemiseen ja oppii omaan tilanteeseensa sopivan elämäntavan.

TIETOA JA TOIMINTAA	TURVAA JA TUKEA	ROHKAISUA	VOIMAVARAA
Tietoa ruoasta ja lääkkeistä	Tukea elämän jatkamisessa	Uskaltaa lähteä kotoa	Keskustellaan ja kuunnellaan
Kokemustietoa sairaudesta	Muuta tarpeellista tukea	Vertaispalvelut maksuttomia	Oppii pitämään puolensa
Liikunnan lisäämistä	Edullista kuntoutusta	Vertaisen kanssa voi muistella	Oppii elämään vammaisena
Matkustusta ja retkeilyä	Ymmärretyksi tulemista	Voi puhua sairaudesta	Tulee ymmärretyksi
Pelaamista sisällä ja ulkona	Asiantuntija-apua	Voi kysyä mitä haluaa	On aina tervetullut
Leikkimielistä kilpailemista	Empaattista kohtaamista	Ei tarvitse jännittää	Ei tarvitse hävetä
Jokapäiväisen elämän tukea	Laitteiden ja välineiden tuntemusta	Iloa ja narua	Oppii sopeutumaan

Monen vakavasta sairaudesta diagnoosin saaneen henkilön on vaikea suunnitella elämän jatkumista ennen vertaistuen piiriin tuloa. Vertaisilta saadun maksuttoman asiantuntija-avun ja tiedon ansiosta on helpompi hakea julkiselta sektorilta palveluja ja tukea, koska osataan puhua asioista oikeilla nimillä. Monia helpottaa ja rohkaisee se, että saa olla erilainen ja puhua vapaasti sairaudestaan ja kysyä mitä haluaa, koska muiden ihmis-

ten kanssa sitä ei voi tehdä. Vertaistuen piiriin tultuaan sairastuneet uskaltaivat paitsi lähtea kodista tapaamaan vertaisia myös hoitamaan normaalisti asioitaan. Ryhmässä saa apua kriisistä selviytymisessä, ja ryhmä ehkäisee ja poistaa masennusta ja auttaa luomaan positiivisia mielikuvia. Näin ryhmässä saa henkisesti ja sosiaalisesti paljon ja ryhmä antaa myös suojaa, kun se poistaa pelkoja yksinjäämiseltä ja ennaltaehkäisee syrjäytymistä³⁶.

Vertaistuen haasteet

Vertaiset synnyttävät keskinäisellä toiminnallaan sosiaalista vahvistamista, mikä sitten kasvaa monenlaisiksi vahvuuksiksi erilaisissa tarpeissa. Vertaistuen tilanne voi kuitenkin olla joiltakin osin uhattuna, koska Suomessa on rahanpuutteen vuoksi eräällä tavalla ”sairastuttu suuruuteen”. Muodostetaan yhä suurempia kuntia kuntaliitoksilla, rakennetaan suurempia sairaaloita, hallintokeskuksia ja suuria kouluja. Tapahtuu polarisaatiota, niin että osa ihmisistä on palveluiden äärellä ja toinen osa on entistä etäämpänä niistä. Ihmiset pakotetaan ylhäältäpäin sopeutumaan suuriin rakenteisiin. Myös nykyinen taantuma on uhka palvelujen riittävyydelle ja onkin odotettavissa vertaistuen tarpeen lisääntymistä.

Järjestöt ovat erikoistuneet alueille, mitkä ovat niille luontaisia ja mihin ne ovat sitoutuneet, esimerkiksi potilasjärjestöjen yhtenä tehtävänä on järjestää sairastuneille vertaistukea. Verkostoitumisen edessä järjestöt voivat joutua kuitenkin mittaamaan kannatustaan sellaisillakin toiminnoilla, mitkä eivät olisi niille muuten tyypillisiä. Verkostoituminen ja kuuluminen yhteen toisten kanssa voi innoittaa, mutta siinä voi myös piillä vaara perustehtävän resurssien vähenemisestä.

Verkottuminen vastaa yhdenlaiseen tarpeeseen. Se ei kuitenkaan riitä yksilön kontaktin tarpeeseen, jos vertaistuki jätetään syrjään. Tilaisuuksia järjestämällä voi piiloutua rakenteiden taakse. Vertaistuessa joutuu sekä tukihenkilö, ryhmänvetäjä että muut osallistujat kohtaamaan toisen apua tarvitsevan ihmisen. Verkostoitumisessa järjestettävillä irrallisilla tapahtumilla ollaan kuin ”persialaisella mahdollisuuksien torilla”: sieltä voi saada

36 Mikkonen 2009; ks. myös Hyväri 2009, 4–5; 9

ideoita ja yhteystietoja ja siellä voi havaita sekä kuulla uusia asioita. Tapah-
tumisissa on kuitenkin vaikeampi saada kontakteja, eikä niistä saa välttä-
mättä mitään konkreettista tukea.

Vertaistoimintoihin vaikuttavilla ja sitä ylläpitävillä järjestöillä tulisi olla
rohkeutta ja taistelutahtoa toimia vertaistuen puolesta. Keskusyksikkönä,
areenana, yhteyspaikkana toimiminen ja tapahtumien järjestäminen sopii
niille, joille se on luontaista ja suunniteltua jo yhdistystä perustaessa. Jos eri-
koistuminen sallitaan ja kaikkien ei tarvitsisi menettää resursseja verkostoi-
tumisessa, voitaisiin ennen pitkää huomata pienten omaehtoisten vertaistu-
kiyksiköiden merkitys. Jos taas niiden annettaisiin loppua, siinä samalla tu-
hottaisiin vertaistuen piirissä olleen henkilön ja perheen hyvinvointia lisää-
mällä paineita omaisille, omaishoitoon. Lisäksi se asettaisi myös koko hyvin-
vointivaltion tuki- ja palvelurakenteen uudelleen tilanteen eteen.

Vertaistuki on yksi hyvinvointipoliittinen resurssi muiden resurssien
joukossa, koska se vastaa ihmisten hyvinvointitarpeisiin. Sitä ei kuitenkaan
voida mitata samoilla mittareilla kuin julkista tukea eikä julkinen tuki voi
korvata vertaistukea. Molempia tarvitaan. Vertaistuki kulkee julkisen tuen
rinnalla ja on kuin mikä tahansa tuki, mutta se ei vielä ole julkisen sosiaa-
liturvan piirissä. Vertaistuen kuuluisi saada kuntoutuksen luontoinen ase-
ma tukijärjestelmässä.

Vertaistuesta tulisi pystyä välittämään tietoa kaikille tarvitsijoille juu-
ri nyt, taantumän syventyessä ja työttömyyden lisääntyessä. Kuntaliitosten
ja sosiaaliturvajärjestelmän muutosprosessien yhteydessä voi hoivaa hakeval-
la olla vaikeuksia löytää tarvitsemansa palvelu uudesta vasta muotoutuvasta
järjestelmästä. Tässä vertaistuki voi auttaa kokemustiedon pohjalta. Näin on
erityisesti vaikean sairauden kohdatessa, jolloin yksilön ja perheen elämän-
kulku muuttuu. Tällöin vertaistuen merkitys kokemustietona korostuu.

Vertaistukitoiminnoissa tarvitaan kaikkien tahojen keskeistä yhteisyyt-
tä, niin julkisen ja järjestöjen kuin yksityisten, projektien ja ammattityön-
tekijöiden. Ammattityöntekijöiden ja vertaistuen kesken tarvitaan enene-
vää kumppanuuteen pohjaavaa yhteistyötä. Vertaistuessa muodostuva ko-
kemusasiantuntijuus tukee kumppanuutta: yhden jäsenen saama tieto ja-
kautuu ryhmässä toisten tueksi.

Lähteet

Hyväri, Susanna (2009) Vertaisryhmät syrjäytymisen voittamisen näyttämöinä. Ryhmätyö- lehti 4/2009, 2–12.

Hyväri, Susanna (2005) Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa Marianne Nylund ja Anne Birgitta Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta – anti, arvot ja osallisuus (214 – 235).

Kaleva, Severina (2003) Ymmärtää puolesta sanasta. Haastattelututkimus nuorten aikuisten syöpöpotilaiden vertaistukikokemuksia. Pro-gradu -tutkielma Helsingin yliopisto. Teologinen tiedekunta. Helsinki.

Laurinkari, Juhani (2005) Osuustoiminta; Utopiasta kansainvälisen yrittämisen muodoksi. Pellervo. Kuopio.

Laurinkari, Juhani; Laukkanen, Tuula; Mietinen, Antti; Pusa, Olli (1997) Vaihtoehdoksi Osuuskunta – Yhteisö palvelutuotannossa. Kunnallissalan kehittämissäätö. Vammala.

Lehtinen-Drebs, Sini (1991) Vapaaehtoistoiminta ja yhteisöllisyys kunnan sosiaalitoimen koetinkivenä. Teoksessa Aila-Leena Matthies (toim.) Valtion varjossa. Sosiaaliturvan keskusliitto Helsinki, 78 - 89.

Matthies Aila-Leena (2003) Asukastoiminta sosiaalisena pääomana – käsitteen operaationalisointia ja kritiikkiä tapaustutkimuksen pohjalta. Teoksessa Sakari Hänninen; Anita Kangas; Martti Siisiäinen (toim.) Mitä yhdistykset välittävät. Jyväskylä, 150 - 166.

Matthies, Aila-Leena (1994) Epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteiden tarkastelua. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.

Matthies, Aila-Leena - Nylund, Marianne ja Kotakari Ulla (1996) (toim.) Välittävät verkostot. Vastapaino: Jyväskylä.

Matthies, Aila-Leena (1984) Vaihtoehtoinen sosiaalityö – sosiaalityön kriittikiä ja vaihtoehtoisen sosiaalityön projekteja Saksan Liittotasavallassa. Pro gradu. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia N:o 35 1984.

Miikkulainen, Pirjo (2007) Toimiva vertaistukiryhmä 27.10. 2007 Kansalaisareenan koulutustilaisuus. www.kansalaisareena.fi

Mikkonen, Irja (2009) Sairastuneen vertaistuki. Kuopion yliopisto E. yhteiskuntatieteet 173, Kuopio.

Munnukka, Terttu – Kiikkala, Irma – Valkama, Katri (2005) Vertaiset verkossa. Teoksessa Marianne Nylund – Anne Birgitta Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta: anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino. Tampere.

Möttönen & Niemelä (2005) Kunta ja kolmas sektori Yhteistyön uudet muodot. PS-kustannus. Keuruu.

Nimettömät alkoholistit (1990) Kertomus siitä miten sadattuhannet miehet ja naiset ovat toipuneet alkoholismista. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Nylund, Marianne (2008) Vertaistuen monet kasvot – ryhmistä verkostoihin. Virtaa vertaistuen verkostoihin – seminaari. Tampere 23.9.2008. www.kansalaisareena.fi

Nylund, Marianne (2005) Vertaisryhmät kokemuksen ja tiedon jäsentäjinä. Teoksessa Marianne Nylund – Anne Birgitta Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta: anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino. Tampere.

Nylund, Marianne (1999) Oma-apuryhmät välittäjinä arjessa. Teoksessa Liisa Hokkanen; Petri Kinnunen; Martti Siisiäinen (toim.) Sosiaali- ja terveysturvankeskusliitto. Jyväskylä. 116 – 134.

Nylund, Marianne (1996) Suomalaisia oma-apuryhmiä. Teoksessa Aila-Leena Matthies; Ulla Korakari; Marianne Nylund (toim.) Vastapaino. Jyväskylä. 193 - 205

Wilska-Semer, Kati (2005) Voimaantuminen vammaisten naisten vertaisryhmissä. Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta: anti arvot ja osallisuus. Vastapaino. Tampere.

KIRJOITTAJAT

Erja Anttonen, lehtori, Humanistinen ammattikorkeakoulu, Joensuun kampus

Katja Danska-Honkala, lehtori, Keski-uudenmaan koulutuskuntayhtymä Keuda, Tuusula/ hyvinvointialat

Jatta Herranen, kehitysjohtaja, Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymä

Tiina Honkonen, YTM, nuorisotyöntekijä, työnohjaaja

Anssi Kemppi, järjestöpäällikkö, Invalidiliitto ry

Riitta Kittilä, erityissuunnittelija, Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdystys YTY ry

Pia Lundbom, lehtori, Humanistinen ammattikorkeakoulu, Nurmijärven kampus.

Tuija Mehtonen, lehtori, Humanistinen ammattikorkeakoulu, Joensuun kampus

Maija Miettinen, Nuorten palvelu ry, Etsivä nettityö, projektivastaava

Irja Mikkonen, YTT, tutkija, Kansalaisareena

Sinikka Mäntysalo-Lamppu, koulutuspäällikkö, Suomen Lasten Parlamentti

Jaakko Nuotio, Nuorten palvelu ry, toiminnanjohtaja

Martti Poteri, toimistopäällikkö, kohdennetun nuorisotyön toimisto, Helsingin kaupungin Nuorisoasiainkeskus

Sanna Pylkkänen, kehittämisspedagogi, Preventiimi, Humanistinen ammattikorkeakoulu

Markku Rautiainen, YTM, HTK, puheenjohtaja, Joensuun seudun nuorisoasuntoyhdistys ry, rikosseuraamustyöntekijä, Rikosseuraamuslaitos, Joensuun yhdyskuntaseuraamustoimisto

Anne-Maria Saaristo, Perheentalo Joensuu -hankkeen suunnittelija, Pelastakaa Lapset ry

Henna-Riikka Seppälä, projektipäällikkö, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen kehittämisverkostohanke, Diakonia-ammattikorkeakoulu Länsi, Porin toimipaikka